

TIDSSKRIFT FOR SØVÆSEN

1972

143. ÅRGANG

UDGIVET AF
SØE-LIEUTENANT-SELSKABET

REDAKTØR: ORLOGSKAPTAJN STEPHEN DITLEVSEN

KØBENHAVN

ELSANGS BOGTRYKKERI

1972

Indholdsfortegnelse

EMNELISTE I

	Side
Forsvarspolitik, diplomati, politik i almindelighed	
<i>Danmark.</i>	
Har vi brug for et søværn i dansk forsvar? (1646)	125
Fyr- og vagervæsen, lodsvæsen	
Fyrvæsenets virksomhed 1970	13
Fyrvæsenets virksomhed 1971	364
Historie	
<i>Marinehistorie (historie)</i>	
Niels Juel som landkrieger (P.I.L.)	429
<i>Søkrigshistorie (Krigshistorie)</i>	
400-års-dagen for slaget ved Lepanto 7/10 1571 (1490)	19
<i>Verdenskrig I</i>	
Skibsfartkrig med undervandsbåde (K.B.J.)	311
<i>Verdenskrig II</i>	
Japan efter 7. december 1941 (1918)	109

D. 11. 6.

Krigskunst

Side

Strategi og taktik

- Ambibieoperationer i Østersøen (1828) 49
- Den militære og politiske debat om Danmarks strategiproblem 1870—90 (H.C.B.) 72
- Skandinavien i maritim strategisk belysning i det 20. århundrede (1617) 441

Søkrigsvidenskab

- Effektivitetsmåling (1780) 406

Krigsskibe

Ubåde.

- NARHVALEN-klassen (1846) 1

Retsvæsen

Folkeret og folkeforbund, neutralitet, statsret.

- Hvad er uskadelig gennemfart? (P.B.W.) 241

Undervisningsvæsen

Pædagogik, psykologi, disciplin, tradition.

- Uddannelsen i Søværnet (1542) 101
- Undervisningsteknologi (1562) 166
- Anvendelse af organisationsteori og -psykologi i Forsvaret (1761) 289

EMNELISTE II

	Side
Bog anmeldelser	
Dansk litteratur	
<i>Jens Kusk Jensen</i> „Praktisk Sømandskab“ (1490)	33
„Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1971“ (1610)	185
„Et hundrede års minde. Det krigsvidenskabelige selskab 1871—1971“ (1490)	35
Amerikansk litteratur	
<i>William Hovgaard</i>	
„Modern History of Warships“ (1446)	31
Engelsk litteratur	
<i>James Cable</i> „Gunboat Diplomacy“ (1484)	33
<i>Dudley Pope</i> „The great gamble“ (1490)	329
<i>Jrg. Meister</i> „The soviet navy“ (1446)	382
Fra andre tidsskrifter	
H. M. Dockyard Portsmouth	370
The first Sea Lord	373

Marinens Bibliotek

Erhvervelser	37, 91, 138, 187, 283, 332, 375
Kommentarer til nyanskaffelser (1490)	39, 94, 140, 189, 285, 334, 377

Meddelelser fra Søløjtnantselskabet

(ved formanden)

SLS prisspørgsmål for 1972 (1835)	21
---	----

Meddelelser fra Tidsskrift for Søvæsen

(ved redaktøren)

Ved redaktørskiftet (1762)	337
----------------------------------	-----

Meddelelser fra udlandet (1610)

Norge	22
Storbritannien	27
Tyskland	28

Nekrologer

Kong Frederik IX (1412)	97
-------------------------------	----

Diverse

Tøjhusmuseets foredragssække 1972/73 „Den lange fred, dansk forsvar 1720—1800“	282
---	-----

FORFATTERLISTE I

	Side
<i>Ahlers, J. H. (1761)</i>	
Anvendelse af organisationsteori og psykologi i Forsvaret	289
<i>Bjerg, H. Chr.</i>	
Den militære og politiske debat om Danmarks strategiproblemer 1870—90	72
<i>Ditlevsen, S. M. (1762)</i>	
Undervisningsteknologi	166
<i>Frank, H. (1780)</i>	
Effektivitetsmåling	406
<i>Jensen, K. B. (SOS)</i>	
Skibsfartskrig med undervandsbåde	311
<i>Kieler, S. (1617)</i>	
Skandinavien i maritim strategisk belysning i det 20. århundrede	441
<i>Liebe, P. I.</i>	
Niels Juel som landkriger	429
<i>Pranov, J. B. (1646)</i>	
Har vi brug for et søværn i dansk forsvar	125
<i>Rasmussen, P. C. H. (1846)</i>	
NARHVALEN-klassen	1
<i>Riis, H. G. (1918)</i>	
Japan efter 7. december 1941	109
<i>Schrøder, P. (1828)</i>	
Amfibieoperationer i Østersøen	49
<i>Teisen, J. (1490)</i>	
400-års-dagen for slaget ved Lepanto 7/10 1571 ...	19

	Side
<i>Thostrup, S. S. (1842)</i>	
Uddannelsen i Søværnet	101
<i>Walker, P. B.</i>	
Hvad er uskadelig gennemfart	241

FORFATTERLISTE II

(til emneliste II)

<i>Ditlevsen, S. M. (1762)</i>	
Meddelelser fra TfS	337
<i>Rosenberg, N. (1835)</i>	
Meddelelser fra SLS	21
<i>Steensen, R. S. (1446)</i>	
Boganmeldelser	31, 382
<i>Saabye, E. J. (1484)</i>	
Boganmeldelse	33
<i>Teisen, J. (1490)</i>	
Boganmeldelser	33, 35, 329
Kommentarer til nyanskaffelser	39, 140, 189, 285, 334, 377
<i>Vedel, A. H. (1412)</i>	
Nekrolog	97
<i>Wessel-Tolvig, I. E. (1610)</i>	
Meddelelser fra udlandet	22, 27, 28
Boganmeldelse	185

FORFATTERINDEX

Søofficerer

Lb. nr.*)	Navn	Lb. nr.*)	Navn
(1412)	A. H. Vedel	(1646)	J. B. Pranov
(1446)	R. S. Steensen	(1761)	J. H. Ahlers
(1484)	E. J. Saabye	(1762)	S. M. Ditlevsen
(1490)	J. Teisen	(1780)	H. Frank
(1542)	S. S. Thostrup	(1828)	P. Schriver
(1610)	I. E. Wessel-Tolvig	(1835)	N. Rosenberg
(1617)	S. Kieler	(1846)	P. C. H. Rasmussen

*) Efter søofficersrullen.

Andre forfattere

<i>Rg. Sign.</i>	Navn	Stilling
(H. C. B.)	H. Chr. Bjerg	Cand. mag.
(P. I. L.)	P. I. Liebe	Translatør
(P. B. W.)	P. B. Walker	Commander RN.
(K. B. J.)	K. B. Jensen	Kadet

NARHVALEN-klassen

Specielle forhold og fordele

Af kaptajnløjtnant P. C. H. Rasmussen.

Indledning

Formålet med denne artikel er primært at give en generel præsentation af vor nyeste ubådstype, samt de specielle forhold, der er snævert knyttet til dens anvendelse.

Det er endvidere fundet formålstjenligt at omtale enkelte særlige forhold, som især er gældende ved valg og bygning af undervandsbåde.

Tidsskriftets læsere har ofte set eller deltaget i diskussioner om flådens sammensætning, herunder bl. a. anvendelse af ubåde. Diskussionen har ofte afsløret et utidssvarende og begrænset kendskab til det moderne ubådsvåbensystems mu-

ligheder. Det synes derfor naturligt her at viderebringe en information på trods af de begrænsninger, som må forekomme, når emnet behandles uklassificeret.

Fastsættelse af antal

Når det efter behørig vurdering har vist sig, at bestemte forsvarsopgaver støttes eller løses mest rationelt ved anvendelse af undervandsbåde, bliver næste spørgsmål: Hvor mange og hvilken type bør man vælge for bedst at udnytte de midler, der er til rådighed?

Nu er vi herhjemme sådan stillet, at vore love om forsvarets styrkesammensætning ikke angiver formål, men numerisk fastlægger de enheder, der skal indgå i værnene. Således er første del af ovennævnte — og det i dag aktuelle — spørgsmål allerede besvaret i 1960, med angivelse af tallet 6.

Dette tal er ikke stort, og det skal i øvrigt vurderes sammen med enhedernes periodiske eftersyn og den nødvendige personeluddannelse. Erfaringsvis kan man kun regne med, at af disse enheder vil en del eventuelt være på transit eller under klargøring. Realistisk regnet vil man således ofte kun have ca. $1/3$ af ubådene som fuldt operative i en uvarslet situation. Dette antal kan højst påregnes forøget til $2/3$, selv om varslet gives i god tid.

Valg af type

Ved typevalget kan afgørelsen være vanskelig at træffe. Mange specielle faktorer er af afgørende betydning for dette valg.

Når der er tale om en undervandsbåd til anvendelse i danske forsvarsområder, er adskillige faktorer imidlertid så entydigt bestemt, at det hovedsagelig er økonomiske betragtninger, der får indflydelse på valget.

Når typekravene er fastlagt, er der herhjemme to anskaffelsesmuligheder:

1. Udvikling og bygning på Orlogsværftet.
2. Indkøb af materiel fra udlandet.

ad 1.

Af danske værfter kan kun Orlogsværftet komme på tale, men også for dette værft gælder, at tiden, der er forløbet siden bygning af en foregående type, vil indvirke på de efterfølgende byggeprogrammer. Velkendt er det, at den mest rationelle byggeform er mindre serier på 5-6 enheder leveret over 2-3, med korte stop mellem hver serie. Ved en sådan byggeform kan byggeværftets »learning to build«-fortjeneste udnyttes fuldt ud, og enhedsprisen kan forventes at falde kraftigt under bygningen af de første 5 enheder.

ad 2.

De samlede udgifter kan også søges begrænset ved køb (evt. ved gunstige handelsaftaler) i udlandet. På denne vis kan især lande med begrænsede midler til rådighed drage fordel af afholdte forsøg og den billiggørelse, der kan opnås ved masseproduktion og standardisering.

Valg af NARHVALEN-klassen

Allerede i 1962, medens den fjerde undervandsbåd af DELFINEN-klassen var under færdiggørelse med en del forbedringer i det tekniske udstyr, blev der truffet beslutning om bygning af yderligere to både, en forøgelse, som ville bringe antallet af ubåde i overensstemmelse med styrkemålet i forsvarsloven af 1960.

Spørgsmålet var da, hvorvidt man skulle videreudvikle og fortsætte DELFINEN-klassen, eller om man skulle søge andre veje og eventuelt i lighed med den norske marine gå ind for den nye tyske U-klasse.

I vide kredse var der en overvejende tilbøjelighed til at videreudvikle DELFINEN-klassen. Herved ville man opnå den hurtigste opfyldelse af styrkemålet samt de indlysende fordele, der sikres ved en typestandardisering.

Som så ofte før så man ønskerne om standardisering og modernisering stillet over for hinanden. Med nogen ret kunne det dog hævdes, at hvad man mistede af »intern« standardisering, ville man på længere sigt kunne opnå i et bredere aspekt, såfremt en fælles type ubåd blev anvendt i Vesttyskland, Norge og Danmark. En forudsigelse, som senere er blevet tydeligt demonstreret i byggeperioden, under personeluddannelse og i forbindelse med den foretagne sejlads.

At tyskerne meget billigt kunne tilbyde en ubådstype, specielt konstrueret til operationer i Østersøen, og med optimalt udviklede operative egenskaber, var evident. Selv da man måtte opgive anvendelse af det oprindeligt planlagte umagnetiske byggestål, gik man til sidst ind for bygning af den tyske U-klasse.

Det blev herefter bestemt at lade Orlogsværftet bygge to enheder på licens efter tyske konstruktionstegninger og med anvendelse af samme ståltype som det i DELFINEN-klassen anvendte. Som kompensation for byggestålets magnetiske egenskaber blev bådene forsynet med minesikringsanlæg.

Byggeperioden

Undervandsbådene NARHVALEN og NORDKAPEREN blev således bygget på licens fra Kieler Howaldtswerke. Selv om det tyske værft ydede fuld støtte og vejledning i hele byggeperioden, ønskede Orlogsværftet også i vid udstrækning at udnytte den norske marines erfaringer med typen.

Orlogsværftet fik derfor udvirket en generel tilladelse fra Sjøforsvarets Forsyningskommando i Norge, til at den der ansatte overingeniør og ubådskonstruktør K. M. Heggstad fik lejlighed til at følge projektet og videregive erfaringer fra de norske enheder.

Helt konkret blev overingeniør Heggstad konsulent i hele byggeperioden. Det formålstjenlige i ordningen er tydeligt bevist gennem hel eller delvis elimination af specifikke materialeproblemer. Det er i denne forbindelse ikke overdrevet at fremhæve, at overingeniør Heggstads medarbejde på af-

gørende vis har indvirket på NARHVALEN-klassens sikkerhedsmæssige og operative egenskaber.

Umiddelbart før NARHVALEN var færdig, viste det sig som bekendt, at den kalkulerede pris for de to enheder ville blive overskredet med ca. 9 millioner kroner. Årsagerne er velkendte og skal ikke omtales nærmere. Overskridelsen nævnes kun, fordi den deraf følgende presseomtale i vide kredse gav en uberettiget opfattelse af, at bygning af ubåde er meget dyre projekter.

I samtlige ubådsbyggende lande har disse konstruktioner til dato været betragtet som yderst rimelige projekter, og det har altid været betegnet som en af ubådsvåbnets fordele, at de enkelte enheder er lette at erstatte ved nybygning.

Da dette specielle forhold kan være væsentligt at fremhæve i en marine, hvor vi indtil nu har bevæget os fra prototype til prototype, skal følgende konklusion og eksempel anføres.

Konklusion fra sidste krig: »Although very difficult to find and so to destroy, the strength of the submarine as a weapon did not depend, like the battleship on being indestructible so much as on being replaceable«. (Submarine and Sea Power).

Eksempel: Tyskland begyndte anden verdenskrig med 57 undervandsbåde og havde i foråret 1943 bygget 650.

Den planmæssige færdiggørelse af NORDKAPEREN, hvor man endog opnåede en væsentlig besparelse, kan til en vis grad tjene som eksempel på de nævnte bygge- og rationaliseringsmuligheder.

Med bygningen af NARHVALEN-klassen og med resultaterne fra de gennemførte materielprøver er det fastslået, at Orlogsværftet er i stand til at bygge selv fuldt moderne ubådstyper. D.v.s. ubåde med den kompleksitet, der følger af den yderst begrænsede plads og det enorme antal rørledninger, elektriske kabler, ventiler og teknisk armatur, som forefindes i et omfang, som næppe nogen »udenforstående« kan forestille sig.

Specielle forhold

Efter den nu afsluttede afprøvning og indsejling af undervandsbåden NORDKAPEREN, er NARHVALEN-klassen nu en realitet, og det fastlagte styrkemål for ubådseskadren er hermed opfyldt frem til 1976.

Blandt officerer med kendskab til ubådsspecialet har der lige siden valg af NARHVALEN-klassen været visse oplyste karakteristika ved typen, som umiddelbart gav anledning til diskussion:

1. Typen er udpræget bygget til neddykket sejlads.
2. Ubåden har kun ét — og oven i købet et monokulært periskop med begrænset lysgennemgang og uden afstandsmålere.
3. Båden har ingen hurtigdykketank (Q-tank).
4. Skruen er placeret agten for siderorene.
5. Båden er en ét-rums båd og kan altså ikke i en nødsituation med vandindtrængning opdeles i vandtætte sektioner.
6. Bådens drift er i meget høj grad baseret på automatik.
7. Båden har i forhold til tidligere typer en betydelig større patruljekapacitet.

En nærmere gennemgang af disse forhold kan virke detaljeret i relation til den tilsigtede præsentation. De giver imidlertid et godt grundlag for en nærmere gennemgang, og da de endvidere har været diskuteret gennem længere tid, skal jeg i det følgende kommentere de enkelte forhold ud fra de erfaringer, der er opnået i indsejlingsperioderne.

ad 1: Typen er udpræget bygget til neddykket sejlads.

I forbindelse med samtlige af vore tidligere ubådstyper har der været krav om en vis overflade-sødygtighed, og det er i realiteten dette krav, som har angivet minimumsstørrelser for deplacement og reservedeplacement.

I dag forudsættes en ubåd konsekvent at forlægge og operere neddykket. Deplacementet får derfor ikke samme be-

tydning som tidligere og bestemmes især af andre forhold, herunder den ønskede periskop- og snorkeldybde.

Generelt må det anføres, at NARHVALEN-klassen ikke er velegnet til sejlads på overfladen. Selv en moderat sø bevirker, at broen overskylls, og bådens rulninger medfører, at en anelig mængde luft undslipper fra bådens ballasttanke (tab af reserveopdrift), således at der hyppigt må blæses i disse. Dette medfører selvsagt et stort og u hensigtsmæssigt luftforbrug.

ad 2: Kun ét og et monokulært periskop.

Den omstændighed, at båden kun er udstyret med ét periskop, er især generende i to forbindelser. Dels er det en hindring for træning og uddannelse af søofficerer, og dels er det betænkeligt ikke at have en reservemulighed for bådens bedste klassifikationsmiddel.

Samtlige periskopbevægelser styres direkte fra periskopet. Dette er afgjort en fordel og en kompensation for de problemer, der altid vil være forbundet med dybdestyring i periskopdybde i både med et lille displacement.

I forbindelse med den manglende afstandsmåler kan det anføres, at det ved Orlogsværftet har vist sig muligt at konstruere og indbygge en afstandsmåler af en sådan kvalitet, at lysgennemgangen i periskopet ikke kompromitteres.

ad 3: Bådene har ingen hurtigdykketank (Q-tank).

Enhederne har fortræffelige manøvreegenskaber under neddykket sejlads, idet dybderorene har stor virkningsgrad. Dybdeændringer foretages derfor — med trænet personel — mindst lige så hurtigt og effektivt som i tilsvarende enheder, hvor der kan anvendes en Q-tank.

ad 4: Skruen er placeret agten for siderorene.

Denne placering er foretaget dels for at opnå støjreduktion og dels for at forbedre de neddykkede drejeegenskaber. Forholdet forringer selvsagt manøvreedygtigheden i overfladen væsentligt.

I de norske enheder, som ofte må manøvrere selvstændigt i snævre farvande, er konstruktionen ændret, således at skruen er placeret foran siderorene, og der er fjernet et areal af bådens agterste sektion. Sidstnævnte forbedring er også foretaget på vore enheder. Som følge heraf manøvrerer de væsentligt bedre end de tyske enheder, men kan dog ikke vride stilleliggende som de norske.

Neddykket er bådens drejeegenskaber fortræffelige: Lille drejningsdiameter og stor drejningshastighed. Et forhold som har afgørende betydning såvel i angrebsfasen som i forbindelse med undvigemanøvrer.

ad 5: Båden er en étrums-båd.

I en étrums-båd er det som regel ikke muligt at foretage de indøvede udslusningsprocedurer efter en rolig og velforberejdet klargøring, der kan foretages i enheder, som kan opdeles i vandtætte sektioner.

Til imødegåelse af dette specielle forhold er der truffet særlige forholdsregler:

- a. Hver enhed er forsynet med en redningsflåde, sammenstuvet i en tryktæt tank uden for trykskroget. Flåden kan udløses fra manøvrepladsen og anvendes på dybder svarende til de normale fredstids-dykkedybder.
- b. Som følge af den beskyttelse, der opnås ved anvendelse af redningsflåden, skal besætningen ikke bruge tid på at iføre sig udslusningsdragter, men kun anvende specielle redningsveste (med hood).
- c. Besætningen indøves i en speciel »kollisionspost«-rulle. Denne tilsikrer, at samtlige kan sendes ud af båden på overfladen på mindre end 3 minutter.

ad 6: Bådens drift er meget automatiseret.

Der er i dag i alle skibstyper en kraftig tendens til at reducere besætningens størrelse ved i stedet at indføre automatik og centraliserede overvågningsanlæg.

Denne tendens kan særlig udnyttes i undervandsbåde. Hvis besætningen f. eks. kan halveres, kan ubåden forblive neddykket i dobbelt så lang tid med den samme luftrensningskapacitet uden at skulle snorkle.

NARHVALEN-klassen er ganske rigtigt kraftigt automatiseret på fremdrivnings- og egentlige driftskomponenter. De eneste problemer, der er konstateret p.g. af dette forhold, er imidlertid begrænset til:

- a. Forøgede krav til uddannelse og træning.
- b. Forøgede reservedelslagre og flere dele at kontrollere.
- c. Mindre mulighed for reparationer under sejlads.

Den opnåede reduktion af besætningen om bord modsvarer således af en vis forøgelse af personelstyrken i land eller på depotskib. I relation til de ovenfor anførte forhold må denne omplacering betegnes som en fordel, så længe det ikke går ud over beredskab og sikkerhed.

ad 7: Enhedernes relativt store patruljekapacitet.

NARHVALEN-klassens patruljekapacitet ligger omkring det maksimale, der kan forventes for en kystubåd i dag.

Såfremt der herhjemme kan forekomme tvivl om, hvorvidt dette er en fordel eller ej, kan det kun skyldes manglende forståelse for et væsentligt princip i forbindelse med anvendelse af ubåde: Enhederne skal deployeres uopdaget til deres patruljefelter!

For den, der — selv i dybeste fred — ofte må opgive eller udsætte dykninger p. g. af »intruders« selv i »vore« farvande, er det ganske klart, at deployeringsforholdene for danske ubåde, i forbindelse med en skærpet situation, må karakteriseres som særskilt vanskelige.

Det er således evident, at hver ekstra time, vi i en sådan situation kan anvende til afvigelse, skinmanøvrer o. l., kan få uvurderlig betydning.

NARHVALEN-klassen generelt

En nærmere gennemgang af enhedernes tekniske og operative egenskaber er som anført ikke mulig på dette sted.

Generelt kan man konkludere, at NARHVALEN-klassen er den hidtil byggede ubådstype, som er bedst egnet til anvendelse i vore forsvarsområder. Som helhed må typen endvidere betegnes som en af de mest udviklede kystubåde overhovedet.

Det er i denne forbindelse væsentligt at fastslå, at vi med NARHVALEN og NORDKAPEREN ikke blot har fået samme enheder som de tilsvarende tyske eller norske. Med undtagelse af et enkelt forhold er vore enheder som helhed operativt betragtet en forbedring og videreudvikling fra både KOBHEN- og U-klassen.

Når dette forhold nævnes, må det samtidig fremhæves, at det resultat der er nået — ja, at det overhovedet så umiddelbart har været muligt at sejle med enhederne — især skyldes den store hjælpsomhed, som er udvist fra den norske ubådsinspektion.

På trods af begrænsede faciliteter har vore norske kolleger beredvilligt gennem hele byggeperioden og den derpå følgende indsejling fundet muligheder for formidling af vigtige oplysninger og direkte hjælp i personeluddannelsen.

Valget af NARHVALEN-klassen har således befordret og udviklet kontakt og samarbejde mellem NATO-partnere og nabolande. En udvikling, alle kun kan ønske videreført, og vi herhjemme måske især ønske overført til emner, hvor også vi kan være bidragende.

Bygning af næste undervandsbåd

Valget af NARHVALEN-klassen kan ikke længere diskuteres. Det er i dag klart, at typen er langt den bedste egnede til vore specielle forhold, blot enhederne anvendes på basis af et fuldt kendskab til deres karakteristika.

Hvorvidt den forekommende forsinkelse i opfyldelsen af styrkemålet har været acceptabelt, må afgøres på andet sted.

Et latent ønske i forbindelse med videreførelse af klassen vil naturligt være ønsket om et ekstra periskop. Dette er i dag kun et økonomisk problem, og der eksisterer endog både en billig og acceptabel mulighed, samt en formodet bekostelig, men nyudviklet konstruktion.

Et valg af en anden og senere udviklet type vil formentlig først komme på tale, såfremt der fremkommer en enhed med væsentligt forbedrede snorkelegenskaber eller en tilsvarende type med forøget våbenkapacitet.

Afsluttende kommentar

Undervandsbåde er til forskellige tider og af forskellige kredse blevet erklæret lidet anvendelige og af andre igen holdt som det eneste afgørende våben.

Intet våben er absolut. Skal man diskutere udnyttelse, må man nødvendigvis kende systemernes styrke og svagheder indgående. Lige så vigtigt er et indgående kendskab til de mulige tekniske forbedringer, der er under udvikling.

Vurderingerne bliver meget hurtigt så komplekse, at de næppe kan foretages objektivt af enkelte officerer med begrænsede hjælpemidler. Det er derfor noget foruroligende at se spørgsmålet om vore ubådes anvendelighed debatteret kraftigt i en periode, hvor meget få har et indgående kendskab til den eksisterende undervandsbådseskadres samlede potentiel.

I forbindelse med planlægning af anvendelse af et moderne ubådssystem er det vigtigt, at man gør sig klart, at indtil i dag har ubådene næppe været et undersøisk fartøj overhovedet. Det er ligeledes vigtigt, at man erkender, at selv de mest udviklede detektionsmidler mod undervandsbåde har en meget begrænset virkningsgrad. Ved anvendelse i de for os relevante farvande må denne virkningsgrad sættes — om ikke meget nær nul — så dog væsentligt inden for ubådenes angrebsafstande.

Primært for os alle må det være at tilsikre, at enheder i fremtiden hverken afskaffes eller anskaffes på grundlag af misforståelser, ukendskab eller på energiske fortaleres/modstanderes personlige formodninger eller følelser.

Fyrvæsenets virksomhed i 1970 (i uddrag)

Vinteren 1969/70 medførte udbredte isdannelse i de danske farvande indenfor Skagen med deraf følgende inddragning af fyrskibe og lystønder. Umiddelbart efter nytår blev inddragningen påbegyndt, og fra sidst i januar til sidst i marts var samtlige fyrskibe og lystønder indenfor Skagen inddraget.

Søafmærkningen:

Forbedringen af den udlagte søafmærkning fortsattes i 1970, idet 28 lysspirtønder og 2 spirtønder uden lys blev udskiftet med den nye type (lille) el-tønde, hvilket er en meget væsentlig forbedring af ruteafmærkningen; desuden blev en del AGA-lystønder ombyttet med el-tønder.

Fjernelsen af ammunition i Koraldybet fortsattes gennem 1970 og forventes afsluttet i 1971.

Den i 1969 påbegyndte kontrol og opmåling af afmærkningen i de indre danske farvande fortsattes i sommeren 1970 med kutteren RYLEN. I forbindelse med udgivelsen af nye søkort over Horsens Fjord, Kolding Fjord og Guldborgsund blev farvandene og afmærkningen de pågældende steder kontrolleret og opmålt.

Ialt kontrollerede og opmålte RYLEN 900 sømærker i sommerens løb og desuden kontrolleredes et stort antal spildevandsledninger, hvoraf en stor del er udlagt uden tilladelse fra myndighederne.

Vrag og undervandshindringer:

Inspektionsskibene udførte i årets løb eftersøgninger og undersøgelser af undervandshindringer samt kontrol med udløbs- og kloakledninger. Af disse arbejder kan nævnes:

En sunken flydekran ved den gamle jernbanebro i Nykøbing Falster blev fjernet ved Fyrvæsenets foranstaltning.

I oktober måned nedsprængte LØVENØRN det russiske fiskeskib m/s TUKAN i Nordsøen samt sunken flydedok udfor Hirtshals; i begge tilfælde nedsprængtes vrage til en for skibsfarten sikker besejlings-dybde. På vej til ovennævnte sprængningsarbejde fandt LØVENØRN ved hjælp af ekkolod vraget af en sunken armeret trawler, der formentlig er minesprængt under 2. Verdenskrig.

Forliste skibe i danske farvande i 1970:

Året 1970 prægedes af nogle alvorlige skibsuplykker, hvorved en del søfolk mistede livet:

Den 24. februar 1970 blev tysk coaster INKA af Hamburg påsejlet i Grådyb af DFDS BLENDA. Ved kollisionen omkom 1 mand af INKA's besætning; vraget er fjernet.

Den 1. maj 1970 sænkedes fartøjet B&W 26 af sin egen besætning på Kriegers Flak i Østersøen efter varselsskud fra et af Søværnets skibe. Ingen omkom under episoden.

Den 29. maj 1970 blev dansk coaster CONMARK af København sejlet i sænk af tysk skib ELSE RETZLAFF på 1600 BRT. i Østersøen mellem punkt 12 og 14 i Rute 1. Kollisionen skete i tæt tåge. Under søforhøret indrømmede den vagthavende navigatør i det tyske skib, at det tyske skibs fart i kollisionøjeblikket havde været ca. 17 knob. Fire mand af CONMARK's besætning omkom ved ulykken. Vraget er endnu ikke fjernet og holdes fortsat afmærket.

Den 12. juni 1970 sank HELLE RASK af Vejle N- for Horns Rev; ingen mennesker kom noget til. Vraget er endnu ikke fjernet, men holdes afmærket.

Den 19. oktober 1970 forliste en svensk fiskekutter udfør Hirtshals, hvorved to mand omkom. Vraget er endnu ikke lokaliseret.

Den 9. november 1970 strandede et 3200 tons cypriotisk skib S. for Rønne. Vraget, der kun står ca. 50 m fra land, er opgivet af rederi og assurance og solgt til et dansk vragfiskerfirma, der vil forsøge at fjerne vraget. Ingen omkom eller kom til skade ved strandingen.

Den 24. november 1970 blev fiskekutteren CITAVIA af Esbjerg i klart vejr sejlet i sæk i Grådyb af DFDS rute-skib WINSTON CHURCHILL. Alle tre ombordværende i CITAVIA omkom. Vraget er fjernet.

Påsejlinger af fyrskibe:

Heller ikke i 1970 forskånedes Fyrvæsenet for de helt meningsløse påsejlinger af fyrskibe og lystønder. Blandt de alvorligste påsejlinger kan nævnes:

Den 23. marts blev Ålborg Bugt f/s i klart dagslys påsejlet i agterskibet af en norsk coaster. Det norske skib fortsatte efter påsejlingen af fyrskibet uden at stoppe op eller give sig til kende. Til trods for at den vagthavende navigator på det norske skib nægter at have været i nærheden af fyrskibet, har skibets assurance påtaget sig ansvaret for påsejlingen. Skaden på fyrskibet blev i Skagen opgjort til 207.000,— kr., men på grund af rederens begrænsede ansvar udbetalte assuranzen kun 131.000,— kr. Ingen mennesker kom til skade ved påsejlingen.

Den 13. april blev Skagens Rev f/s i tæt tåge påsejlet af en dansk coaster. Fyrskibet blev ramt i styrbord side midt imellem bak og midtskibsbygning. Skaderne ved påsejlingen var så svære, at fyrskibet måtte inddrages til Skagen. Senere blev fyrskibet bugseret til Svendborg for reparation. Reparationsudgifterne blev vurderet til 700.000,— kr., men erstatningsbeløbet er her på grund af rederens begrænsede ansvar kun 122.000,— kr. Heller ikke her kom nogen mennesker noget til ved kollisionen.

Inspektionsskibene:

Inspektionsskibene har i årets løb været beskæftiget med udførelse af de Fyrvæsenet påhvilende opgaver såvel i hjemlige som i grønlandske farvande.

Der er i omstående antal tilfælde udført følgende arbejder:

- 971 lystønder udlagt, inddraget, skiftet eller tændt, fyrkarakter rettet, gasfyldninger og tilsyn.
- 251 spirtønder udlagt, inddraget m. m.
- 944 vagere skiftet, udlagt og rettet.
- 717 fortøjninger eftersat, skiftet m. m.
- 226 fyrskibe forsynet, udlagt eller inddraget.
- 54 ø- og båkefyr forsynet og tilset.
- 41 vagerstationer forsynet og inspiceret.
- 11 fyrvinkler indskåret eller kontrolleret.
- 111 sømærker afhentet eller opfisket.
- 6 båker inspiceret og malet.
- 45 vragarbejder, herunder sprængningsarbejder, dykkerundersøgelser, pladsbestemmelser o.s.v.

Under varetagelse af de pålagte opgaver har inspektionsskibene udsejlet 50.835 sømil.

Inspektionsskutterne:

Fyrvæsenets 2 inspektionsskuttere NARSSAK og HENNY LILIAN har i årets løb deltaget i inspektionsskibenes fællesopgaver, specielt hvad angår den del af arbejdet, der ligger udenfor de minestrøgne ruter.

NARSSAK afgik fra Holmen på sit årlige Grønlandstogt den 29. maj og ankom til Grønnedal den 12. juni. Afgik på hjemturen fra Grønnedal den 1. oktober og ankom til Holmen den 11. oktober.

Under Grønlandstogtet blev følgende arbejder udført:

- 134 båker malet.
- 1 båke oprettet.
- 6 fyrvinkler kontrolleret.
- 12 fyr tilset.

I 1970 udsejlede inspektionskutterne 17.663 sømil.

Fyrvæsenets 3 mindre motorkuttere GERDA III, HALS BARRE og GEDSER REV er stationeret i henholdsvis Dragør, Hals og Gedser til varetagelse af mere lokalt prægede afmærkningsopgaver samt forsyningssejladts til bådefyrene Drogden og Hals Barre samt til Gedser Rev f/s. Inspektionskutteren RYLEN, der er stationeret i København, har fra 1. maj til 1. november været beskæftiget med kontrol af den private afmærkning i de indre danske farvande.

//////

Personale:

Personale beskæftiget under Fyrvæsenet pr. 31. december 1970:

tjenestemænd og tjenestemænd på prøve	353
kontr. ant. pers. af forskellig art	70
do. ved loranstationerne	110
vederlagsl. fyrpassere og tilsynsførende	100
lystøndetilsynsførende	2
vagertilsynsførende	26
båketilsynsførende	13
postbådførere	11
	<hr/>
	685

Regnskab:

Opgørelse over Fyrvæsenets udgifter i finansåret 1969/70 udviste følgende beløb:

Lønninger, honorarer og andre vederlag m. m.	kr. 19.942.094
Driftsudgifter	kr. 9.165.244
Anlægsudgifter	kr. 8.137.142
Drift af loranstationer	kr. 12.960.150
	<hr/>
	kr. 50.204.630
Diverse indtægter, heri indbefattet udenland-	
ske bidrag til drift af loranstationer	kr. 15.797.963
	<hr/>
	kr. 34.406.667

Fyrdirektøren slutter:

Det er en glæde atter at kunne udtale, at Fyrvæsenets personel taget under eet har udført et godt og solidt arbejde til gavn for sikkerheden til søs såvel i hjemlige danske farvande som ved Færøerne og Grønland.

Mange institutioner og myndigheder har ved aktiv hjælp og bistand lettet fyrvæsenets arbejde, og det takker jeg for. Det er vel naturligt, at Søværnet — Fyrvæsenets store bror under Forsvarsministeriet — har været i stand til gentagne gange at yde uvurderlig hjælp; derfor siger vi hjertelig tak — og retter også en tak til Forsvarsministeriet for dets aktive og positive forståelse for Fyrvæsenet. Det mest markante eksempel herpå er det nye inspektionsskib, hvis bygning blev påbegyndt i 1970, og som — medens dette skrives — er så godt som klar til at gå i tjeneste.

400-års-dagen for slaget ved Lepanto, 7/10 1571

Blandt de mange, som i kraft af deres interesse for maritim historie besøger Marinens Bibliotek, er også *revisor J. C. Lundsgaard*. I år havde han som ferieobjekt et studiebesøg i marinemuseet i Barcelona, som efter beskrivelsen skal være særdeles imponerende og righoldigt.

Besøget fandt sted i dagene omkring den 7. oktober, og biblioteket har fået en række avisudklip fra disse dage. Heraf fremgår, at 400-årsdagen for slaget ved Lepanto har været fejret med pomp og pragt med repræsentanter for stat og marine i spidsen. Slaget er nok værd at mindes som en af de betydeligste begivenheder i det 16. århundrede.

Tyrkerne var ved at trænge stærkt frem i Middelhavsområdet og gjorde dette indhav usikkert for kristenheden.

Den hellige Liga — Venedig, Pavestaten og Spanien — blev oprettet i 1570, og i 1571 var en flåde samlet med en hovedstyrke på 208 galajer. Mod den talte den tyrkiske flåde under Kapudan Pasha 210 galajer, 64 galioter m. v., men ved Lepanto mistede tyrkerne 226 galajer og galeoter og ca. 20.000 fanger, hvoraf omtrent $\frac{3}{4}$ var kristne fanger.

Denne sejr til søs kunne have stoppet tyrkerne effektivt i lighed med, hvad der skete på land — ved Wien — 100 år senere, hvis Ligaen ikke var gået i opløsning et år senere.

Når det netop er i Spanien, sejren mindes, skyldes det nok i første række, at Ligaens styrkechef under det mindeværdige slag var en spansk prins, den 24-årige Don Juan af Østrig, søn af Karl den Femte.

J. Teisen.

Søe-Lieutenant-Selskabets prisspørgsmål for 1972

TB-68

Der ønskes en redegørelse for, hvorledes TB-68 bådene bør anvendes taktisk for at opnå optimal effektivitet.

TB-68 bådernes bygning er bevilget og må påregnes at indgå i flådens tal om nogle år.

Det vil derfor være af interesse allerede nu at få belyst den taktiske anvendelse på baggrund af forskellige armeringsalternativer.

Flådeplan 1990

På baggrund af de stigende nybygningsomkostninger, Forsvarets svindende andel af statsbudgettet, rekrutterings- og uddannelsesvanskeligheder samt de forventede politiske realiteter, ønskes en analyse af Søværnets nuværende sammensætning, mulighederne for at bevare et balanceret Søværn og principforslag til Søværnets sammensætning i 1990.

(Delvis gentagelse af spørgsmålet fra 1968).

Kommandoorganisation

Der ønskes en redegørelse for, hvorledes den sømilitære kommandoorganisation i BALTAPs ansvarsområde bedst og simplest bør ordnes.

Spørgsmålet er en gentagelse fra 1967, men synes stadig aktuelt.

En studie efter frit valg, der skønnes af betydning for Søværnet.

Meddelelser fra udlandet

Norge

Oplysninger om norsk skibsfart og skibsfarten på verdenshavene.

Øversøisk verdenshandel.

Verdenshandelen skaber en meget stor efterspørgsel efter oversøisk transport, — ca. 75 0/10 af den totale verdenshandel foregår over havet.

I efterkrigsårene har der været en stadig stigning i den oversøiske verdenshandel fra 360 mill. tons i 1946 til omkring 2.300 mill. tons i 1969. Årsagerne til denne udvikling er blandt andet:

- a) Den internationale industripolitik i efterkrigsperioden har været baseret på ideen om »international arbejdsdeling«, hvorved hvert land, så vidt det er muligt, skulle have mulighed for at udbrede sin industrivirksomhed på områder, hvor den kan være konkurrence-dygtig på ægte vis. Efterkrigstiden vidner temmelig konsekvent om en liberal tendens i international handelspolitik mod den gradvise fjernelse af alle hindringer for den frie handel, som f.eks. kvantitative restriktioner, toldbestemmelser, etc.
- b) En generel økonomisk vækst i så at sige alle lande.
- c) Den særdeles billige transport, som blev ydet af verdensskibsfarten, som et i sig selv økonomisk hovedmotiv for udvidelse af den oversøiske verdenshandel.

World seaborne trade, mill. tons.

Year	Total	of which			
		Oil	Grain	Coal	Iron ore
1946	360	—	—	—	—
1950	550	225	—	—	—
1960	1.110	540	46	46	101
1966	1.810	950	76	61	153
1967	1.900	1.020	68	67	164
1968 ¹	2.090	1.120	65	73	188
1969 ²	2.300	1.250	86	83	215

¹ Preliminary figures. ² Estimate.

(Source: UN, Fearnley & Egers Chartering.)

Verdensflåden

Verdensflåden omfattede den 1. juli 1970 omkring 228 mill. BRT (inklusive alle ikke-militære skibe over 100 BRT), fordelt som vist på nedenstående tabel. For sammenligningens skyld er tallene for 1. juli 1965 inkluderet.

	Total fleet (mill.grt.)		Per cent	Per cent
	1/7-1970	1/7-1965	1970	1965
World	227,5	160,4	100,0	100,0
Countries:				
Liberia	33,3	17,5	14,6	10,9
Japan	27,0	12,0	11,9	7,5
United Kingdom	25,8	21,5	11,3	13,4
Norway	19,3	15,6	8,5	9,7
USA ¹	18,5	21,5	8,1	13,4
Soviet Union	14,8	8,2	6,5	5,1
Greece	11,0	7,1	4,8	4,4
Germany (F.R.)	7,9	5,3	3,5	3,3
Italy	7,4	5,7	3,3	3,6
Others	62,5	46,0	27,5	28,7

¹ Including US reserve fleet (6,5 mill. grt. as at July 1st 1970 and 9,5 mill. grt. as at July 1st 1965).

(Source: Lloyd's Register of Shipping.)

Verdensflåden er forøget fra 125 mill. BRT i 1959 til 153 mill. BRT i 1964 og yderligere op til 228 mill. BRT i midten af 1970. Denne hurtige udvidelse vil fortsætte i årene fremover for at kunne holde trit med den stadigt stigende vækst i den oversøiske verdenshandel. I dag er det

totale antal af nye kontrakter af en størrelsesorden på 64,5 mill. BRT, hvoraf de fleste vil blive opfyldt i løbet af de næste 3 år.

Den norske handelsflåde er den 4. største i verden.

Andelen i verdenstonnagen er ca. 8,5 % af den totale tonnage, og ca. 12 % af tankskibene og 15 % af bulk-carriers.

Den norske handelsflåde 1945—1970.

I 1945 begyndte den norske skibsfart at genopbygge sin flåde for anden gang i løbet af 25 år. I slutningen af 1949 havde den norske flåde opnået sin før-krigs tonnage, og i løbet af 50'erne blev tonnagen fordoblet.

Year		Tonnage (mill.grt.)	Percentage of world fleet
1945	(May 8th)	2,7	3-4
1950	(July 1st)	5,4	6,5
1955	»	7,2	7,2
1960	»	11,1	8,6
1965	»	15,2	9,8
1968	»	19,3	10,1
1969	»	18,6	8,9
1970	»	18,7	8,2

(Source: Det Norske Veritas.)

Uoverensstemmelser med tonnagetallene på side 23 skyldes forskellige definitioner i de 2 kildeangivelser.

Gennemsnitsalderen på tonnagen i januar 1970 var 6,2 år pr. ton, sammenlignet med 15 år i januar 1946.

Den samlede handelsflåde pr. juli 1970 omfattede 18.7 mill. BRT og var sammensat som følger:

	1.000 grt.	%
Whaling, fishing and coastal vessels	590	3,2
Tankers	8.640	46,1
Ore carriers	315	1,7
Combination carriers	1.710	9,1
Bulk carriers	4.800	25,7
Liner and passenger vessels	1.460	7,8
Other dry cargo vessels	1.205	6,4
Total fleet	18.720	100,0

(Source: Det Norske Veritas.)

Kun 2,1 % af Norges tonnage er beskæftiget i kysttrafik. Den internationalt beskæftigede del af handelsflåden er hovedsagelig indsat mellem fremmede havne, som det fremgår af følgende tabel:

	Transports between Norway and foreign ports %	Transports between foreign ports only %
Tankers	2	98
Bulk carriers	9	91
Tramps	18	82
Liners	28	72
Total	8	92

(Source: Norwegian Shipowners' Association.)

Den opnåede stilling i verdenshandelen er under ingen omstændigheder kun en tilfældighed, men er i vid udstrækning resultatet af efterkrigsudviklingen op imod en virksomhedsfuld verdensomspændende arbejdsdeling.

Skibsbygning

Medens Norge beskæftiger en af de største handelsflåder i verden, bliver kun en mindre procentdel af de nye skibe bygget i Norge. Omkring 80 % af nybyggeriet, som er leveret til norske skibsredere i løbet af de sidste år, er i virke-

ligheden blevet bygget på fremmede skibsværfter. For at være konkurrencedygtig, er det nødvendigt for Norge at vælge skibsværfterne på ren kommerciel basis.

Deliveries of newbuildings for Norwegian account
1960 – 1969 per cent:

Sweden	30
Japan	22
Norway	21
Germany (F.R.)	13
United Kingdom	7
Others	7
Total	100

(Source: Det Norske Veritas.)

Norske skibsredere vil også i fremtiden lade deres skibe bygge i udlandet.

Norwegian tonnage on order as at July 1st, 1970:

	1.000 grt.	%
Norway	2.109	26
Japan	1.959	24
Sweden	1.766	21
Denmark	501	6
Yougoslavia	395	5
France	329	4
United Kingdom	197	2
Germany (F.R.)	171	2
Others	836	10
Total	8.263	100

(Source: Norwegian Shipowners' Association.)

Disse kontrakter omfatter 13 0/10 af den totale tonnage, der er i ordre i hele verden.

Bemanding

Et andet internationalt aspekt indenfor den norske skibsfart, er den kendsgerning, at ca. 25 % af alle søfolk ombord på norske skibe er udlændinge. (10.300 af ialt 43.000). Asien er repræsenteret med 4.100, og Spanien med 2.300 sømænd.

Verdenshandelen og effektiv transport

For at imødekomme efterspørgslen indenfor den voksende handel, er et virkningsfuldt maritimt transportsystem af afgørende betydning. Effektivitet og lave omkostninger indenfor international skibsfart kan kun opnåes, dersom brugerne af den eksisterende skibstrafik får frie hænder i valget af transportmuligheder. Dette indebærer, at skibene i den internationale handel, uden hensyn til flag, får lejlighed til at konkurrere frit om fragterne mellem landene i verden.

Storbritannien

Royal Navy vil udruste sine destroyere og fregatter med det franske sømåls-missil M.M.38 »Exocet«. Forsvarsministeriet bekendtgjorde den 3.6.1971, at man ville afgive en ordre, som i værdi ville beløbe sig til mere end 907.500.000 kr. Den 6.6.1971 under luftfartsudstillingen i Paris underskrev den franske forsvarsminister Michel Debré og den britiske ambassadør Christopher Soames en kontrakt herom.

Marine Rundschau,
JUL 1971.

Tyskland

Nye enkeltheder om »klasse 148«

Det franske tidsskrift »Navires, Ports et Chantiers« offentliggjorde i februar-nummeret yderligere enkeltheder om »klasse 148« missilbådene, som blev bestilt i Frankrig til Bundesmarine. Dernæst blev den egentlige leveringsoverenskomst på 20 skibe afsluttet mellem den tekniske direktør for marinens konstruktionsafdeling på fransk side og Bundesamtspræsidenten for forsvarsteknik og -anskaffelser på tysk side den 18. december 1970. Overenskomsten stiller i ud-sigt, at den tyske industri, i særdeleshed skibsbygningsindus-trien, skal deltage som underleverandører i den udstræk-ning, priser og leveringsfrister gør det muligt. Det samlede lede ansvar for byggeriet ligger dog på fransk side.

De tekniske enkeltheder blev angivet som følger:

Skibsteknisk:

Stålskrog efter udkast fra »Constructions Mécaniques de Normandie«. Modelforsøg ved forsøgscentret for skibsbyg-ning i Paris. Konstruktionen udføres i letmetal med gitter-mast og 2 ror.

Data:

47,0 m længde o. a.

44,0 m længde p. p.

7,0 m bredde

1,9 m middeldybgang.

Displacement:

234/250/265 ts.

Bevæbning:

2 dobbeltramper for ialt 4 sømåls-missiler af typen »Exo-cet«, opstillet midtskibs bag broen, den forreste dobbelt-rampe drejet 45° til SB, den agterste 45° til BB. I automa-tisk 76 mm kanon OTO Melara CS 1 L/62 og 1 automatisk 40 mm kanon Bofors L/70. På agterdækket enten mineskin-ner til 8 miner eller 2 torpedorør til trådstyrede torpedoer.

Besætning:

30 mand (4 officerer, 3 specialofficerer, 21 korporaler/menige).

Maskineri:

4 MTU-diesel type MD 872 hver på 3000/3600 hestekræfter, 1790 omdrejninger/min., 4 skruer, 3 diesel-vekselstrømaggregater 88 KW/440 V/60 Hz.

Aktionsradius:

600 sømil med 30 knob.

Garanteret maximum fart — i henhold til kontrakten:

35,5 knob.

Skønt den tyske version er baseret på typen »La Combattante 2«, adskiller den sig alligevel ved visse enkeltheder, af hvilke de mest bemærkelsesværdige er 76 mm-kanonen foran broen, hvilket i det mindste bevirker et større deplacement, omend ikke en ringere hastighed. Alligevel bliver der regnet med en betydelig forøgelse af den garanterede maximum fart. Som hovedmotor var det oprindeligt meningen, at der skulle indbygges 2 MTU-dieselmotorer, hver på 7000 hestekræfter. De MD-872-maskiner, som til slut blev valgt, skal installeres i 2 motorrum. De 3 hjælpemotorer installeres med 2 mellem de 2 forreste hovedmotorer og een mellem de 2 agterste.

»Bofors«-kanonen er af svensk fabrikat og vil sammen med ammunitionen blive anskaffet af Forsvarsministeriet. Bonn har også forbeholdt sig, at radioudstyret skal være af tysk fabrikat »Elcrovox«. Hver båd skal i første omgang kun have leveret 4 »Exocet«-raketter, formentlig fordi reservemissilerne skal fremstilles i Tyskland.

Såfremt der skal bygges nogle få (højst 10) både på et andet værft end CMN Cherbourg, herunder eventuelt på et tysk værft — muligvis LÜRSEN — så forbliver den franske hovedkontrakt alene ansvarlig for ordrens afvikling.

Cherbourg skal fuldstændigt udruste de indtil nu kontraherede både. På værftet bliver der også oprettet et tysk byggetilsyn, som gennem den franske marines konstruktionsafdeling endvidere vil forestå det tyske personales omskoling til fransk materiel.

Medens prøvesejladsen skal finde sted ud for Lorient, skal afprøvning af våbnene finde sted i Middelhavet. Under prøvesejladserne skal skibene have tysk besætning. For eventuelle problemer under afprøvningerne vil chefen for den franske marines permanente prøvekommision være ansvarlig.

De 10 både fra Cherbourg skal afleveres mellem januar 1973 og december 1974 — med 6 måneders garanti. Prisen for bådene foreligger ikke.

Marine Rundschau,
MAR 1971.

Bog anmeldelse

William Hovgaard: Modern History of Warships

Udgivet af Conway Maritime Press. £ 8,50 net.

I Danmark gennem Strubes Forlag. 226,60 kr.

Georg William Hovgaard. Født 1857. Sekondløjtnant med Gerners Medaille 1879. Underdirektør ved B&W skibsværft 1895—97. Fra 1905 efter afsked professor i skibskonstruktion ved Massachusetts Institute of Technology. Captain U.S.N. og den amerikanske marines konsulent i skibskonstruktion under 1. Verdenskrig. Afgået ved døden den 5. januar 1950.

I 1919 udsendte Hovgaard sin bog »Modern History of Warships«, der hurtigt blev et klassisk værk indenfor den maritime litteratur om krigsskibstyperne og deres udvikling fra begyndelsen af 1800-årene. Bogen blev hurtigt udsolgt og har i lang tid forgæves været efterspurgt hos bogantikvarerne. For de mange, der således er gået forgæves, vil det være en glæde at se den udgivet påny — i fotografisk optryk.

Hovgaards interesse i hans løjtnantsdage i den danske marine var skibskonstruktion og da især undervandsbåde. I 1887—88 fremkom han med projekter til damp-elektriske ubåde, der dog aldrig blev til virkelighed — som man sikkert forstår af økonomiske årsager. De fik dog en vis betydning som en slags prototype for den franske ubåds-konstruktør Laubeuf, da han ti år senere konstruerede sin skelsættende *submersible* NARVAL, der førte ubådene bort fra *sousmarin*-typen og ind i et nyt spor, der først mange år senere blev forladt ved overgangen til de atomdrevne *sousmarins*.

Modern History of Warships er i hovedsagen baseret på professor Hovgaards forelæsninger ved det teknolo-

giske institut. Bogen omhandler krigsskibenes udvikling fra begyndelsen af 1800-årene og op til afslutningen af 1. Verdenskrig, idet hovedvægten er lagt på tiden efter 1895 med omtale af prædreadnoughterne, DREAD-NOUGHT og superdreadnoughterne.

Foruden slagskibene behandles krydserne og de øvrige skibstyper — og da naturligvis især ubådene. Men Hovgaard glemte ikke den danske marine. Under hans forelæsninger blev således de danske panserskibe af HERLUF TROLLE-klassen, som han havde et indgående kendskab til, fremhævet som en særlig vellykket kystpanserskibstype.

I teksten redegøres for, hvorledes de strategiske, politiske, økonomiske og tekniske omstændigheder indvirkede på skibskonstruktionen i de forskellige marinere, ligesom beskrivelserne af skibstyper og -klasser kompletteres med de erfaringer, der senere er blevet indhøstet under krigsforhold.

Bogens sidste afsnit er mere teknisk betonet med en kritisk vurdering af udviklingen af skibenes konstruktion, deres maskineri, panser og artilleri, ligesom miner og torpedoer behandles.

Teksten og beskrivelserne støttes af et righoldigt udvalg af tegninger med længdesnit og dæksplaner.

Alt i alt en bog, der vil være både til glæde og til gavn for enhver, der har interesse for de ældre skibe, der er det grundlag, på hvilket nutidens helt anderledes flåder er opbygget.

R. Steen Steensen.

Jens Kusk Jensen: »Praktisk Sømandsskab«

udkom i 1901, og da 4. udgave udkom i 1924, var den kommet op på 400 sider med et righoldigt antal illustrationer. Uden at forklejne mange andre udmærkede sømandskabsbøger, der er udgivet herhjemme, kan Jens Kusk Jensens sømandskabsbog stadig betegnes som den bedste, når det gælder kendskab til sejlskibe og deres behandling.

Selv om bogen er velkendt for de fleste af dette tidsskrifts læsere, skal dog eksempelvis nævnes, at de fleste af de gamle sømandsudtryk findes i oversættelse til engelsk og tysk. Bogen har været stærkt efterspurgt i mange år, ikke mindst af lystsejlere og folk med interesse for sejlskibstiden og dens traditioner.

Det kan derfor hilses med glæde, at Andr. Fred. Høst & Søns Forlag nu har ladet den store udgave fra 1924 udkomme i fotografisk genoptryk til en pris af 115 kr.

Kun en enkelt, men værdifuld tilføjelse er givet bogen i form af et stikordsregister, som gør det lettere at finde frem til specialudtryk, som ikke mere er dagligdags for nutidens dampskibsmatros.

J. T.

James Cable: »Gunboat Diplomacy«.

Chatto & Windus, London 1971. 251 sider.

The Institute for Strategic Studies i England har udgivet en serie »Studies in International Security«, af hvilke James Cables bog er det 16. og hidtil nyeste bind.

Forfatteren har under et års orlov fra udenrigstjenesten haft adgang til et vældigt kildemateriale og anvendt al sin tid på udarbejdelsen af dette originale værk, hvis titel »Gunboat Diplomacy« måske ikke i tilstrækkelig grad antyder emnets alvor. Bogen har derfor den forklarende undertitel: *Political Applications of Limited Naval Force.*

Den ældre, lidt romantiske, opfattelse af begrebet Gunboat Diplomacy knytter sig vel nok særlig til de mange eksempler på Royal Navy's som regel beroligende indgriben,

når politisk uro truede freden i fjernere egne på kloden, og vendingen »Send a Gunboat« sås ofte anvendt i den britiske presse som et godt råd til dem, der skulle løse problemerne.

I det foreliggende værk opereres der videnskabeligt med begrebet, hvilket bl.a. fremgår af forfatterens grundige og kritiske søgen efter en brugbar definition. Han fastslår, at uden en sådan vil det være umuligt at rubricere de mange eksempler på »Send a Gunboat« på rette måde, således at begrebet »Gunboat Diplomacy« kan blive belyst korrekt, og således at materialet kan blive en serie »lessons learnt«, som kan tjene politiske ledere til nytte og vejledning.

Forfatterens definition ser således ud:

»Gunboat Diplomacy is the use or threat of limited naval force, otherwise than as an act of war, in order to secure advantage, or to avert loss, either in the furtherance of an international dispute or else against foreign nationals within the territory or the jurisdiction of their own state«.

Forfatteren hævder — med rette — at Gunboat Diplomacy traditionelt er et våben i en stærkere hånd anvendt mod en svagere, men ikke mindst den nye tid har vist, at princippet med held har været fulgt af en lille nation over for en supermagt.

Som eksempler på rigtigheden af denne påstand anføres henholdsvis ALTMARK-affæren 1940 og USS PUEBLO 1968.

Disse eksempler gennemgås grundigt, og forfatterens argumentation er meget overbevisende.

Iøvrigt skelner James Cable mellem forskellige former for anvendelse af begrebet maritim pression og belyser stadig sine argumenter med eksempler, hvoraf adskillige er fra tiden efter 2. Verdenskrig.

Et meget interessant kapitel er »The Soviet Enigma«, hvori forfatteren afslører omfattende kendskab til relevant litteratur.

Bogen slutter med et tillæg: »Fifty Years of Gunboat

Diplomacy«, hvori skematisk er opstillet de mere betydelige eksempler fra årene 1919—1969. Man ser her Gunboat Diplomacy anvendt overalt i verden, hvor der findes en national flåde, og man forbavses over, at så mange af de små marinere har været sat ind til støtte for eller parade imod politiske ambitioner.

Værket er udstyret med et stort noteapparat, som er gjort håndterligt ved at lade hvert enkelt kapitel slutte med noter.

Bibliografien er i fineste orden, og en index giver læseren et godt begreb om, hvor stort materiale, forfatteren har benyttet.

»Gunboat Diplomacy« anbefales på det bedste — specielt som grundlag for en forelæsning på Forsvarsakademiet.

E. J. Saabye.

Et hundredeårs minde. Det krigsvidenskabelige Selskab 1871—1971.

Det krigsvidenskabelige Selskab, Kbh. 1971.

Jubilæumsskriftet er en særdeles værdig markering af 100-årsdagen for det ærværdige selskabs stiftelse.

I dets første kapitel, der beretter selskabets 100-årige historie, ses tydeligt dets store landmilitære slagside, og at dette forhold ikke skyldes manglende bestræbelser fra bestyrelsens side. Efter selskabets love er såvel linieofficerer af såvel hær, søværn, flyvevåben som korpsene medlemsberettigede. At søofficerer ikke slutter op i stort tal kan beklages, men det opvejes delvis ved, at der ved enkelte foredragsaftener gives adgang for Søe-Lieutenant-Selskabets medlemmer.

Dette er ikke nævnt i beretningen, men måske kan det nu overståede jubilæum og de senere års nærmere kontakt forsvarsgrenene imellem give stødet til en form for samarbejde til gavn for samtlige værnsgrene — og samtlige A-officerer.

At selskabet ønsker medlemmer fra alle værnsgrene markeres ved, at tre kapitler omhandler den taktiske udvikling for de tre værn; femte og sidste kapitel den øverste krigsledelse; alle så vidt det kan bedømmes af høj karat.

Det sømilitære kapitel »Taktisk udvikling til søs i de sidste 50 år« er skrevet af mdl. kontreadmiral H.-H. Wesche. 50 år er jo et pænt rundt tal, men ikke helt korrekt, da kapitlet starter med en ret indgående beskrivelse af Jyllandslaget 1916.

Selv om eksemplerne på anvendt taktik er nødvendigt detaljerede for den sømilitære læser, kan han læse kapitlet med absolut udbytte. De ikke-sømilitære læsere kan få megen glæde af at få en forståelse af søens taktiske problemer, som de formentlig ikke alle er særlig bevandrede i. De situationsskitser, der ledsager Jyllandslaget, er udmærkede, men det er tvivlsomt, om den ikke-sømilitære forstår meget af dem. Det kan anbefales disse at have: Richard Hough: *The battle of Jutland* (Hamish Hamilton, London 1964) ved siden af sig under læsningen. Bogen behandler ikke slaget tekstmæssigt særlig indgående, men de stærkt forenklede skitser af slagets faser er helt fremragende og er tidligere herfra anbefalet søværnets skoler til undervisningsbrug. En lille skønhedsfejl skal også anholdes. Samme skibstype betegnes i flæng som »jagere« og »destroyere«, hvilket kan virke forvirrende, især for læsere fra flyvevåbnet.

Major K. V. Nielsen har atter præsteret en lodig artikel, og hans kapitel om den øverste krigsledelse gennem århundredet med særlig vægt på erfaringer fra de to verdenskrige, hvor man som nu måtte samarbejde nationer imellem.

Kapitlet ledsages af tre fortrinlige diagrammer over den allierede, øverste krigsledelse i 1918 og under 2' Verdenskrig, samt NATO's civile og militære struktur.

Som før nævnt: Bogen er lodig og understreger værdigt selskabets krigsvidenskabelige formål.

J. Teisen.

Marinens Bibliotek

*Erhvervelser i november 1971.***Historie**

Cumming, W. P. m.fl.: The discovery of North America.
London 1971. 304 s. ill. index. bibl. 4°.

Kraft, Ole Bjørn: En konservativ politikers erindringer
1926—1945. Kbh. 1971. 294 s. index. bibl.

Det krigsvidenskabelige Selskab 1871—1971. Et hundredårs
minde. Kbh. 1971. 228 s. ill. bibl.

Lehrmann, Gustav: Københavnske kig. Kbh. 1971. 134 s. ill.

Parker, William D.: A concise history of the United States
Marine Corps 1775—1969. Washington 1970. 144 s.
ill. bibl. 4°.

Rapport, håndskrevet til generaladjutant Bielefeldt vedr.
Slaget på Rheden. Kbh. 1801. 4 s. kortskitse. fol.

2. Verdenskrig

Hæstrup, Jørgen: Til Landets bedste. Hovedtræk af departementschefsstyrets virke 1943—45. Bind II.

Kbh. 1971. 330 s. personreg. bibl.

Politik

Ahlund, Bertil: Sovjetunionen på världshaven. Stockholm
1971. 140 s. ill. bibl.

Butler, William E.: The Soviet Union and the law of the sea.
London 1971. 246 s. ill. index. bibl.

Skibe, skibbygning m. m.

The battleship in the United States Navy. Washington 1970.
64 s. ill.

Laursen, Andreas: Danske småskibe. Kbh. 1971. 78 s. ill.
bibl.

Meldahl, K. G.: Notater fra foredrag i skibbygning (under studier i London) I, II og III. håndskr. London 1892.
ill.

Arktisk og antarktisk litteratur (Grønland)

Fenger, Niels: Indenskærs. Fortællinger fra Grønland.
Kbh. 1964. 138 s. ill.

Johnsen, Palle: Zoolog i Nord og Syd. Kbh. 1967. 162 s. ill.
index. bibl.

Rosing, Jens: Kimilik. Digte fra Angmagsalik. Kbh. 1970.
146 s. ill. bibl.

Wedin, Bertil: Aktion och reaktion på Grönland. Om utvecklingen i ett hörn av Norden. Stockholm 1971.
200 s. ill.

Diverse

Befalingsmandsuddannelsen og arbejdsklimaet i forsvaret.
Betænkning. 3', 4', 5', 6', 7' del. Kbh. 1968/70.

Jensen, Svend: Forsvarets konstabler 1961—70. En oversigt i tabeller og diagrammer. Kbh. 1971. 90 s. 4°.

Narvedsen, O.: Spioner på indlandsisen. Kbh. 1954. 98 s.

Sørensen, O.: Lærebog i engelsk til brug for signalskolen.
dupl. Kbh. 1964. 4°.

Kommentarer til nyanskaffelser

William E. Butler: The Soviet Union and the law of the sea.
The Johns Hopkins, London 1971.

Hvorfor man skal interessere sig for den historiske udvikling af Ruslands forhold til de internationale regler om pligter og rettigheder på søen skal være usagt.

Derimod har det interesse for dagens problemer at få opridset Sovjets stilling til søterritoriet, passage af nationale stræder, rettigheder over udenlandske skibe sunket i nationalt farvand, luftfart over søterritoriet m.m.

Hvorledes andre nationer stiller sig i de samme spørgsmål skal måske læses mellem linierne og i fortegnelsen over en række traktater, hvor Rusland/Sovjet er medunderskrivere.

V. P. Cumming, R. A. Skelton og D. B. Quinn:
The discovery of North America. Elek, London 1971.

Et meget smukt, omend digert værk, rigt og smukt illustreret.

Nordamerika, hvori også Grønland indgår, er opdaget etapevis. I årene omkring 500 var irske munke på togter nordpå. At de har været i nærheden af Island er utvivlsomt, men om de derudover har været i kontakt med Grønland eller Nordamerikas østkyst er usikkert.

Senere var det Leif Erikson som den første og — efter Columbus — en række ekspeditioner i 15- og 16-hundredetallet, der nåede frem til forskellige steder på østkysten. De sidst omtalte er fra årene 1631—34, og derefter må opdagelsesrejserne betegnes som afløst af kolonisation.

Jørgen Hæstrup: Til landets bedste. 2' del.
Gyldendal, Kbh. 1971.

Bogens 1' del udkom i 1966 og er kommenteret i dette tidsskrift årgang 1966 s. 378.

De, der har læst 1' del, vil med iver give sig i kast også med anden del, der omhandler tiden efter generalstrejken i 1944 frem til kapitulationen.

Man læser om den voksende modstandskamp og den øgende sabotage, de tyske modforanstaltninger, hvor vold, mord m.v. steg ad en stejl kurve og om arrestation og deportation af den del af det danske politi, der tilfældigvis var i tjeneste den 19. september 1944.

Departementscheferne var gang på gang stillet over for problemet: blive eller gå, og til lykke for landet lyttede de ikke til de røster, der opfordrede dem til afgang, selv når røsten lød fra frihedsrådet og fra England. Selv om de, d.v.s. Svenningsen i første række, kun kunne forhandle med Best, og denne stod mere og mere afmægtig over for »den højere Pancke« — i Tyskland var det tilsvarende forhold Rippentrop-Himmler — kunne de dog have neddæmpende virkning på de mange tyske krav. Deres kamp for de deporterede, så håbløs den end så ud, havde en vis virkning og har utvivlsomt reddet mange danskes liv.

Man tager aldrig uden tilfredshed én af Hæstrups bøger i hånden — altid velskrevet, loyal til alle sider og baseret på kendsgerninger. Bogen viger aldrig mere end højst nødvendigt fra hovedemnet og bør læses af enhver, der vil trænge ind i de problemer, besættelsestiden førte med sig.

Palle Johnsen: Zoolog i Nord og Syd.

Fremad, Kbh. 1967.

Den del af bogen, der benævnes »Zoolog i Nord«, omhandler forfatterens deltagelse i Pearyland ekspeditionen 1947—50 og giver dels personlige oplevelser, dels beskrivelse af de mange dyrearter, store som små, han fik lejlighed til at studere.

Andreas Laursen: Danske småskibe.

Høst & Søn, Kbh. 1971.

Den indledende tekst af ingeniør Crumlin-Pedersen er en kærlighedserklæring til de små og mellemstore sejlskibe, der før i tiden var et dagligt syn i vore farvande og nu snart helt er forsvundet.

Den ret korte hovedtekst giver de typiske kendetegn for de enkelte typer og suppleres med beskrivelse af de enkelte skibe, der er afbildede i fin streg og med et indgående kendskab af Andreas Laursen, som har sejlet med et stort antal af de sejlskibstyper, han har gengivet.

De cirka 60 fuldsidetegninger fremstiller ikke alene sejlskibene, men 10—12 af dem giver plads for mindre damp- og motorskibe, der dels har afløst sejlskibene, dels udfører forskelligartede særtjenester til søs — slæbebåde, småfærger, stenfiskere, vagerskibe m.fl.

Enhver, der har glædet sig over synet af de små travltarbejdende skibes sejl, vil kunne glæde sig over at kunne tage Laursen/Crumlin-Pedersens bog frem fra reolen som erstatning for det ellers så tid-ihjel-slående TV.

Gustav Lehrmann: Københavnske kig.

Wøldike, Kbh. 1971.

Ligesom sin forgænger »Indenfor portene« fra 1970 giver den et causeri om forskellige københavnske bygninger og også i denne flere af maritimhistorisk interesse: Trekroner, Quinti Lynette, Prøvestenen, Nyboeder m.v.

Den er illustreret af Charlotte Clante med lette stregtegninger.

O. Narvedsen: Spioner på Indlandsisen.

Kbh. 1954.

Bogen er en drengbog med hovedpersonerne storfangeren Thomas og hans søn Ivac og fortæller om de vanskeligheder, der møder dem og et lille udsted i besættelsestiden.

Spionhistorien er lidet sandsynlig, men omtalen af den grønlandske befolkning gør, at den unge læser får forståelsen af, hvordan et dygtigt fangerfolk blev forkælet af den omsorg, der udvistes fra dansk side og glemte den gamle lære om at bruge fangstmulighederne, når de var der, for at kunne klare sig gennem de mere magre måneder.

Krigstidens manglende forsyninger sydfra giver Thomas mulighed for at lede udstedets fangere tilbage til den gode gamle levevis og afslører forfatterens tro på bedre tider for vore grønlandske landsmænd, blot de får den rette påvirkning.

Bertil Wedin: Aktion och reaktion på Grönland.
Försvarets Forskningsanstalt, Stockholm 1971.

Når bogen er udgivet af det svenske forsvar, skulle man tro, den indeholdt nogle strategiske udredninger for nutid og fremtid. Dette er dog ikke tilfældet. Selv et kapitel med titlen »U.S.A. 'beskyddar' Grönland« omhandler kun, hvad der hændte i 1940—45 og lidt om U.S.A.-baser i dag.

Derimod handler bogen om forholdene i Grønland i dag set fra svensk side, hvilket ikke kan være uvæsentligt for dem, der er i færd med planlægning. Syddansk og grønlandsk opfattelse er ikke altid sammenfaldende, så det kan have værdi at høre, hvordan man fra ikke involveret side ser på udviklingen.

J. Teisen.

Marinens Bibliotek

*Erhvervelser i december 1971.***Historie**

- Kungl. Örlogsmannasälskapet 1771—1971. Stockholm 1971.
342 s. ill. index.
- Masefield, John*: Sealife in Nelson's time. 3rd Ed.
London 1971. 108 s. ill. index. bibl.
- Naval documents of the American Revolution. Vol. 5. 1776.
Washington 1970. 1486 s. ill. index. bibl.
- Starck, Magnus*: Allmän sjökrigshistoria 1930—1945.
Del I 1930—1941. MARINLITTERATUR-
FÖRENINGEN nr. 58. Stockholm 1971.
140 s. ill. bibl.
- Weseman, Heinrich*: Kanonier des Kaisers. Kriegstagebuch
1808—1814. Kølcn 1971. 110 s.

2. Verdenskrig

- Apps, Michael*: Send her Victorious. London 1971.
270 s. ill. index.
- Bekker, Cajus*: Verdamte See. Ein Kriegstagebuch der
deutschen Marine. Hamburg 1971. 392 s. ill. index.
bibl.
- Jensen, Thorvald*: En bomberamt bogtrykkers genvordig-
heder. Kbh. 1971. 18 s. ill.
- Stagg, J. M.*: Forecast for Overlord. June 6. 1944.
London 1971. 128 s. ill.

Politik

- Bucher, Lloyd M.*: Pueblo and Bucher. London 1971.
448 s. ill.
- Jensen, Frank Esmann*: Polen efter Gomulkas fald.
UDENRIGSPOLITISKE SKRIFTER. Serie 10, nr. 1.
Kbh. 1971. 30 s. bibl.
- Nielsen, Johs.*: Demokratiet og krigen. Kbh. 1971. 190 s. bibl.

Skibe, skibbygning m. m.

- Archibald, E. H. H.*: The metal fighting ship in the Royal Navy 1860—1970. London 1971. 226 s. ill. index. bibl.
British warships of the Second World War. First series.
London 1971. 12 s. + 11 plancher.
- Gröner, Erich*: Die Schiffe der deutschen Kriegsmarine und Luftwaffe 1939—45 und ihr Verbleib. 7. Auflage.
München 1972. 120 s. ill.
- Naval hydrodynamics. Seventh symposium 1968.
Washington 1971. 1670 s. ill. index.
- Schwadtke, Karl-Heinz*: Deutschlands Handelsflotte 1970.
München 1970. 286 s. ill. FKS.
- Talbot-Booth og David G. Greenman*: Warship Identification. London 1971. 468 s. ill. index.

Sømandskab, navigation m. m. Bjærgningsv. Dykning

- Liljequist, Gösta H.*: Meteorologi. Stockholm 1962.
438 s. + plancher. ill. index. bibl.
- Manned submersibles and underwater surveying.
Washington 1970. 156 s. ill. bibl.
- Nordsee-Handbuch. Westlicher Teil. Berlin 1939.
452 s. ill.
- Ostsee-Handbuch. Südlicher Teil. Berlin 1944. 716 s. ill.

Våbentekniske o. a. håndbøger m. m.

- Cederlöf, Olle*: Våbnenes historie. Fra antikken til slutningen af 1800-tallet. Kbh. 1971. 198 s. ill. index. bibl.
- Funkverkehrsheft für die Küstenverteidigung.
Berlin 1943. 146 s.
- Saxtorph, Niels M.*: Krigsfolk gennem tiderne.
Kbh. 1971. 244 s. ill. index.

Arktisk og antarktisk litteratur

- Nelson, Richard K.*: Hunters of the Northern Ice.
Chicago 1969. 430 s. ill. index. bibl.

Diverse

- Cotter, Edward F.*: Multihull sailboats. Sailing — cruising — racing. New York 1971. 276 s. ill. index.
- Fagdelingen mellem de videnskabelige biblioteker.
Ændring i. dupl. Kbh. 1963. 14 s.
- Gibb, H. A. R.*: The travels of Ibn Battuta.
A.D. 1325—1354. Vol. III. HAKLUYT SOCIETY.
Second Serie nr. 141. Cambridge 1971. 772 s.
(Vol. I & II incl.) ill.
- Madsen, Jørgen Peter*: Aggression i etologisk og human-psykologisk belysning. Kbh. 1971. 96 s. index bibl.
- De videnskabelige bibliotekers generelle opgaver og mål-sætning. Indstilling fra udvalget vedrørende. dupl. Kbh. 1963—1971. 32 s.

Kommentarer til nyanskaffelser

Michael Apps: Send her Victorious.

William Kimber, London 1971.

Mange af de bøger, der er udkommet efter 2' Verdenskrig, beskæftiger sig med et eller flere skibe og deres indsats, så mange, at der må sættes en grænse for anskaffelserne.

Hangarskibet VICTORIOUS spillede dog en så stor rolle i den engelske krigsindsats, at man ikke kan komme uden om, at speciallitteratur om netop dette skib har sin historiske interesse.

VICTORIOUS gik på prøvetogt april 1941 og gjorde sin første indsats ved jagten på BISMARCK i månederne efter. Resten af krigen var skibet sat ind først i Middelhavet og derefter i Stillehavet, hvilken sidste epoke dog var afbrudt af skibets deltagelse i bombningen af TIRPITZ i Alten Fjord i april 1944.

Cajus Bekker: Verdammt See.

Ein Kriegstagebuch der deutschen Marine.

Gerhard Stalling, Hamburg 1971.

Cajus Bekker har skrevet flere udmærkede bøger vedrørende 2' Verdenskrig, bl.a. »Kampf und Untergang der Kriegsmarine«, der udkom i 1953.

Den nu udkomne bog dækker samme tema som den fra 1953, 2' Verdenskrig, selv om det ikke fremgår af bogtitlerne.

Omend det journalistiske præg er lidt mindre udtalt i den nye bog og den baserer sig på flere tilgængelige kilder er det et spørgsmål, om man ikke bør foretrække Ruge: Der Seekrieg 1939—1945, når man vil studere 2' Verdenskrigs sømilitære historie.

John Masefield: Sea life in Nelson's time.

Conway maritime press, London 1971.

Det er tredje udgave af bogen, og denne udgave er forsynet med en kort indledning af den kendte marinehistoriker Christopher Lloyd.

Man må give Lloyd ret i, at det er den bedst skrevne bog om livet ombord i Royal Navy i årene omkring 1800. Den er let tilgængelig, når man ønsker at få kendskab til et enkelt område, idet hver enkelthed færdigbehandles in-

denfor få sider, hvad enten det gælder skibbygning, dagliglivet, bespisning, ceremonier eller enkeltmands pligter, kort sagt alt.

Bogens første udgave kom i 1905 og burde have været anskaffet allerede dengang — men bedre sent end aldrig.

Johs. Nielsen: Demokratiet og krigen.

Wøldike, Kbh. 1971.

Johs. Nielsen er lærer i historie ved »Den frie Lærerskole« i Ollerup. Gennem et indgående studium af tysk-, engelsk- og fransksproget militærlitteratur har han skaffet sig en viden om militærhistorien gennem tiderne, som vist kun få militære kan hamle op med.

På dette grundlag er den særdeles interessante og læseværdige bog skrevet, der påviser hvorledes den barbariske krigsførelse kom under kontrol i det 17' og 18' århundrede for derefter at udvikle sig i stigende takt til kulminationen efter 2' Verdenskrig.

Krigene før slutningen af det 18' århundrede havde været præget af statsoverhovedernes magtbegær og udkæmpedes for en stor del af lejetropper, så virkningerne kun i begrænset form mærkedes af den almene befolkning. Som modvægt mod fortidens barbari udvikledes folkeretten med dens dæmpende indflydelse. Forfatteren viser hvorledes de politiske revolutioner i Nordamerika og Frankrig sammen med den kulturelle og sociale revolution øgede nationalfølelsen og dermed modsætningerne mellem nationerne. En naturlig følge heraf var indførelsen af værnepligten og dermed en kvantitativ forøgelse af hærstyrkerne.

Krigenes antal blev ikke meget ændret, men tabet af menneskeliv øgedes og krigsførelsen blev udvidet til som i de barbariske tidsaldre at sætte ind også overfor den civile befolkning.

Et interessant citat skal også tages med her: Oberstløjtnant — senere marshal Ferdinand Foch udtalte i 1901 under en forelæsning i krigshistorie og hærledelse: »Sandelig, en ny tidsalder er oprunden, de nationale kriges tidsalder, hvor krigen vil vokse med vanvittig hast«.

Forfatteren må desværre gives helt ret, når han udtaler, at krig er uundgåelig som hørende til den menneskelige natur. Desværre søger han ikke at finde frem til en opskrift på, hvorledes krigenes antal og intensitet kan formindskes og hvorledes man kan vende tilbage til det 17'—18' århundredes mere »kultiverede« krigsførelse, men hans fremstilling er tankevækkende og burde virke inspirerende på nutidens statsledere og politikere, hvoraf blot kun få kan læse dansk.

J. M. Stagg: Forecast for Overlord.

Jan Allan, London 1971.

Bogen er meget speciel, skrevet af general Eisenhowers meteorologiske assistent og omhandler de forberedelser, der blev truffet for at give de bedst mulige vejr-forudsigelser op til D-Day, en opgave han fik tildelt allerede i oktober 1943.

De for opgaven nødvendige vejrkort den 1'—6' juni 1944 incl. er gengivet og med dem de stabsovervejelser, de gav anledning til.

Heinrich Wesemann:

Kanonier des Kaisers. Kriegstagebuch 1808—1814.

Wissenschaft und Politik, Köln 1971.

Efter forudanmeldelsen skulle bogen have et maritimt islæt, hvilket dog ikke er tilfældet, da Wesemann hørte til et westfalsk regiment, der deltog i Napolens togt ind i Rusland. Det skal dog ikke derfor gøre det mindre interessant, at den gamle dagbog er dukket op nu fra familiens gemmer.

J. Teisen.

Amfibieoperationer i Østersøområdet

Af kaptajnløjtnant P. Schriver.

I denne samt en efterfølgende artikel behandles det maritime styrkeforhold i Østersøen med vægt på Østersølandenes amfibiekapacitet. Desuden vurderes mulighederne for et amfibieangreb imod dansk territorium samt det danske forsvars mulige forholdsregler herimod.

Historisk baggrund

Historien frembyder en række eksempler på, at danskerne fra de ældste tider har behersket amfibiekrigsførelsens kunst. De nordiske vikingers togter på kyster i England, Normandiet, Østersøen og Middelhavet m.fl. gjorde Norden til en betydelig magtfaktor i datidens verden. Dengang — som nu — var en grundig planlægning nødvendig for en operations heldige gennemførelse. I vikingetiden kunne planlægningen af et større togt imod f.eks. England godt vare en hel vinter, og i den tid samlede man skibe, mandskab og forråd samtidig med, at våbnene blev eftersat eller nye fremstillet, og en intern øvelsesvirksomhed i våbenbrug fandt sted.

Den sidste egentlige amfibieoperation, som er planlagt og gennemført af danskere, var angrebet på Anholt under Kanonbådskrigen, som førtes i forbindelse med Danmarks ulykkelige deltagelse i Napoleonskrigene. Englænderne havde besat Anholt, hvis fyr af navigatoriske grunde var af betydning for de engelske orlogsskibe, som opererede i de danske farvande. 650 landsoldater og 200 matroser fordelt i mindre transportfartøjer og beskyttet af 12 små kanonbåde forsøgte den 27. marts 1811 at gøre landgang på Anholt med det formål at ødelægge fyret samt fjendens fæstningsværker. Angrebet blev slået tilbage af englænderne, og de danske styrker led et alvorligt nederlag. Operationen var

grundigt planlagt, men slog alligevel fejl på grund af et iøjnefaldende misforhold imellem mål og midler samt den kendsgerning, at englænderne var bekendt med de danske planer, hvorved overraskelsesmomentet gik tabt. Alligevel skændtes hær og flåde i mange år bravt om, hvem der havde skylden for nederlaget, men nogen egentlig syndebug blev aldrig fundet, selvom matroserne var i søgelyset, idet det blev påstået, at de under den kolde overfart til Anholt for at holde varmen havde indtaget så meget brændevin, at de var aldeles uskikkede til kamp, da de endelig nåede frem. Men det kan naturligvis slet ikke passe!

En senere og mere kendt maritim operation til støtte for hæren var overførslen i 1849 af general Rye og hans tropper fra Helgenæs til Fredericia, men der var her tale om en regulær søtransport mere end en amfibieoperation.

Herfra et spring frem til anden verdenskrig, hvorunder de helt store amfibieoperationer fandt sted. Flere millioner tropper og tonsvis af materiel og forsyninger blev landsat over stranden som et led i de allieredes plan for nedkæmpelsen af Hitlers regime. Landgangene i Marokko, Algier, Sicilien, Italien, Stillehavet, Normandiet o.s.v., foregik i store træk alle efter samme mønster. Grundig planlægning, streng hemmeligholdelse af planerne samt indskibning af tropper og materiel, forlægning af styrkerne således, at angrebet under udnyttelse af overraskelsesmomentet kunne finde sted lige før eller omkring daggry. Derefter landsætning i flere bølger af tropper og materiel fra transportskibe med mindre amfibiefartøjer under dække af artilleri og raketter fra fly og større flådeenheder.

Bortset fra, at amfibieoperationer var nødvendige for overhovedet at gennemføre de allieredes planer, viste det sig, at det var en effektiv måde at fremføre styrker på, og ved landgangen gennem Normandiet i 1944 beviste de allierede, at de mestrede denne form for krigsførelse til fuldkommenhed.

Med Danmarks medlemskab af NATO er det nødvendigt, at vi til stadighed interesserer os for amfibiekrigsførelse. Først og fremmest eksisterer der en latent trussel fra øst for denne form for krigsførelse. Dernæst kan overførsel af tropper og materiel over stranden blive aktuel i tilfælde af forstærkning til dansk område fra vore allierede, og endelig har vi gennem vor NATO-partner Vesttyskland, som er i besiddelse af landgangsfortøjer, mulighed for under én eller anden form i en given situation selv at skulle deltage i en amfibieoperation.

Det maritime styrkeforhold

En væsentlig årsag til de allieredes succes med amfibiekrigsførelsen under anden verdenskrig var, at de foruden det nødvendige materiel og personel til disse operationer også havde søherredømmet i de områder, hvor landsætningerne fandt sted. Da besiddelse af søherredømmet også i dag er en af forudsætningerne for en amfibieoperations gennemførelse, skal det generelle maritime styrkeforhold mellem NATO og Warszawapagten nævnes her.

Fig. 1 ALLIGATOR-klasse

	USSR	Polen	DDR	Ialt	Dan- mark	Vest- tysk- land	Ialt	Sve- rige	Fin- land
Krydsere	4	—	—	4	—	—	—	1	—
Jagere	30	3	—	33	—	12	12	8	—
Fregatter	30	—	4	34	2	8	10	7	3
Korvetter m.v.	85	8	14	107	4	6	10	—	2
U-både	123	6	—	129	6	12	18	24	—
Motormissilbåde	50	12	12	74	—	—	—	—	—
Motortorpedobåde	115	20	67	202	16	40	56	42	28 ¹⁾
Minelæggere	—	—	—	—	—	—	6	11	2
Minestrygere	120	25	29	263	12	75	89	35	5
Landgangsskibe	75	26	18	119	—	24	24	23	—
Flådepersonel (i 1000)	²⁾ 500	20	16	—	7	39	—	16	2

¹⁾ Kanonbåde.

²⁾ Den samlede sovjetiske flåde.

Note: I oversigten er udeladt patruljefartøjer, kuttere, hjælpe- og depotskibe m.v.

NATO besidder lidt over 700 større enheder (hangarskibe, krydsere, destroyere og fregatter) mod Warszawapagten (W/P) ca. 230. En ren numerisk sammenligning er imidlertid ikke helt realistisk, idet W/P-enhederne er af forholdsvis nyere dato, ligesom også deployering af styrkerne, baseforhold, våbensystemer og -udstyr m.v. spiller ind.

Fig. 2 POLNOCHNY-klasse

Østersøen

Da især deployeringen er en vigtig faktor, er ovenstående skema udarbejdet, idet det giver et nogenlunde realistisk billede af Østersølandenes maritime styrkeforhold. En så omfattende operation som en amfibieoperation kræver indsættelse af mere end netop landgangsfartøjer, hvorfor alle egentlige kampenheder er medtaget.

Oversigten er udarbejdet efter »Jane's Fighting Ships« og den svenske »Marinekalender 1971«, idet sidstnævnte indeholder en opdeling af USSR's flådestyrker i Østersøen, Nordhavet, Sortehavet og Det fjerne Østen. Det fremgår

med al tydelighed, at W/P-landene har en betydelig sømilitær overmagt i Østersøen, et forhold som yderligere understreges af den kendsgerning, at der til støtte for disse landes amfibieoperationer rådes over ca. 500 kampfly, ca. 200 maritime fly samt ca. 100 tunge transportfly. Herudover har W/P-landene flere divisioner hærstyrker i Østersøregionerne end de to nævnte NATO-lande.

Fig. 3 MP-6-klasse

Man vil kunne indvende, at det er urealistisk, at udelade øvrige nordeuropæiske NATO-styrker i oversigten og spørge, hvor de førnævnte 700 større enheder befinder sig, og om Danmark og Vesttyskland får lov til at sejle deres egen (Øster-)sø? Selv om størstedelen af de 700 enheder er amerikanske og som følge heraf spredt overalt på havene, er der dog begrundet håb om, at vi kan forvente sømilitær støtte udefra, f. eks. fra NATO's stående Atlanterhavsflåde, Standing Naval Force Atlantic (STANAVFORLANT). Denne styrke indsættes på samme vis som NATO's Brandkorps, ACE Mobile Force (AMF), men om den eller andre sømilitære styrker når frem i tide, må afhænge af en situations udvikling.

Amfibiekapaciteten i Østersøområderne Warszawapagten

Nedenstående skema viser en oversigt over de almindeligste af de af W/P-landene anvendte landgangsfartøjer og

Type	Mål overalt		Depl. tons	Trans- port- tons	Ca. antal K-vogne	Fart i knob	USSR	Antal		Amfibieoperationer
	lgd.	brd.						Polen	DDR	
MP-2	60	9	600	300	10	16	?	—	—	
MP-4	55	7	800	400	8	10	?	—	—	
MP-6	75	12	1800	1100	10	10	?	—	—	
MP-8	72	11	800	400	10	15	?	—	—	
MP-10	48	6	240	100	4	10	?	—	—	
POLNOCNY	75	12	900	400	10	15	15?	16	—	
ALLIGATOR	100	15	3000	2300	50	15	3?	—	—	
LCT-5	59	8	290	125	4	10	—	10	—	
ROBBE	60	10	600	300	10	12	—	—	6	
LABO	40	8	200	100	4	12	—	—	12	

deres data. Sammenholdt med de viste fotografier giver det et indtryk af den amfibiekapacitet, W/P-landene råder over.

Typebetegnelserne ALLIGATOR, MP-2 etc. er NATO-tilnavne, men iøvrigt, som det også gør sig gældende for andre W/P-krigsskibstyper, almindeligt benyttede også uden for NATO i litteratur, tidsskrifter m.v.

For USSR's vedkommende er antallet af de forskellige typer noget usikkert, hvorfor det er angivet med spørgsmålstegn. Derimod er de forskellige kilder nogenlunde enige om de i tidligere skema angivne sluttal for landgangsfartøjer, nemlig USSR 75, Polen 26 og DDR 18. Den samlede løftekapacitet anslås til en division. Hertil kommer en mindst lige så betydelig løftekapacitet i form af handelsskibe (til opfølgingsstyrker), og W/P-landene råder desuden over specialenheder, der i en given situation vil være særligt egnede til fra søen at supplere de almindelige militære styrker, idet der i Østersøområdet i dag findes en sovjetisk samt en polsk marineinfanteridivision og dele af en østtysk hærdivision, som er uddannet i amfibieangreb.

Fig 4 MP-8-klasse

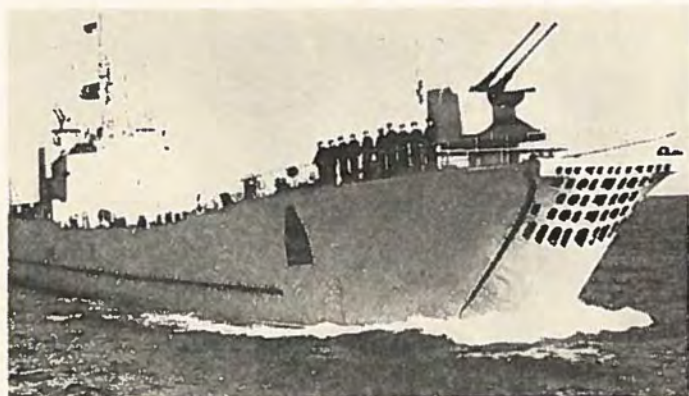

Fig. 5 ROBBE-klasse

Fig. 6 LABO-klasse

Type	Mål overalt		Depl. tons	Trans- port- tons	Ca. antal K-vogne	Fart i knob	Antal
	lgd.	brd.					
LSM (EIDECHSE-kl)	62	10	750	450	10	12	4
LCU (BRASSE-kl)	40	9	200	160	4	12	22

NATO

Kun Vesttyskland råder her over landgangsfartøjer, hvis data fremgår af ovenstående skema samt fig. 7 og 8.

Den samlede løftekapacitet anslås til omkring en bataljon. Men da hverken Vesttyskland eller Danmark råder over

Fig. 7 LMS EIDECHSE-klasse

marineinfanteri eller hærstyrker, der er specielt uddannede i amfibieangreb, kan denne vesttyske landgangsstyrke ikke umiddelbart anvendes offensivt, hvilket det almindelige styrkeforhold i Østersøen også synes at tale imod. Derimod vil styrken være velegnet til under en spændingssituation at foretage søtransport af egne tropper og materiel imellem øer og landsdele, hvilket også øves i fredstid.

Konklusion

Det fremgår af foranstående oversigter, at W/P-landene i Østersøområdet har en numerisk overlegenhed i flådestyrker i forhold til Danmark og Vesttyskland på mellem 1:4 og 1:5, idet der dog ikke her er taget hensyn til styrker, som

Fig. 8 LCU BRASSE-klasse

evt. måtte blive afsat til sikring af Sveriges flådestyrker. Også W/P-landenes hær- og flystyrker er overlegne i området, ligesom deres våbensystemer — her tænkes især på missiler — på flere områder er mere avancerede end vore. Dertil kommer, at sammensætningen af W/P-landenes flådestyrker har en offensiv karakter i forhold til vore styrker. F. eks. er landgangsfartøjerne ikke just tænkt anvendt til evakuering af hærstyrker, såfremt disse måtte blive trængt ud imod havet, hvilket de senere års flådeøvelser i Østersøen tydeligt har vist. Ligeledes tyder tilstedeværelsen af marineinfanterister ikke på, at W/P-landene i en given situation vil forholde sig passive. Alt i alt kan det derfor fastslås, at såfremt den sovjetiske militærledelse anså kontrol over dansk område for ønskelig, råder W/P-landene i dag over tilstrækkelige militære styrker til at gennemføre de dertil nødvendige operationer.

Truslen

Efter nu at have konstateret, at W/P-landene har militær overmagt i Østersøområdet, og at denne overmagt kan udgøre en militær trussel imod landet, er det nærliggende at se på nogle af de faktorer, som vil kunne medvirke til at udløse en eventuel konflikt med efterfølgende angreb på landet, samt hvorledes dette angreb kunne tænkes at finde sted.

Af faktorer skal i denne forbindelse blot nævnes følgende:

- Østersøens vitale betydning for W/P-landenes udnyttelse af den der eksisterende store værftskapacitet,
- Østersøens betydning for W/P-landene som øvelsesområde og som base- og operationsområde, og dermed
- de danske gennemsejlingsfarvandes betydning for især USSR's sømilitære operationer uden for Østersøområdet, samt
- den trussel imod W/P-landene som anvendelse af dansk område som operationsbase for andre NATO-styrker i en konfliktsituation kunne tænkes at udgøre.

Såfremt der opstår en konflikt imellem NATO- og W/P-landene med deraf følgende mulighed for en vestlig spærring af de danske gennemsejlingsfarvande, er der stor sandsynlighed for, at W/P-landenes militærledelse føler sig tvunget til at foretage et angreb på dansk territorium med det primære formål at kunne beherske vore farvande for dermed at sikre den frie sejlads for egne handels- og flådeenheder. Det forudsættes imidlertid her, at alene kendskabet til konfliktsituationen gør det muligt i tide at erkende muligheden for et eventuelt angreb, således at Danmark sammen med sine NATO-partnere kan træffe de nødvendige modforholdsregler.

Anderledes stiller det sig imidlertid, såfremt et angreb på landet finder sted i fredstid uden forudgående varsel. Flere eksperter har peget på, at et sådant angreb f.eks. kunne

tænkes udført som en afledningsmanøvre for en konflikt-situation i en anden del af verden mellem Sovjetunionen og et eller flere lande. Et sådant angreb ville endda kunne udføres af polske og østtyske styrker, hvilket i en given situation kunne være ønskeligt for USSR, som herved undgik direkte konfrontation med NATO.

Amfibieøvelser

W/P-landenes øvelsesvirksomhed til søs har vist, hvor stor vægt der lægges på amfibieøvelser, som i de sidste år har været afholdt med deltagelse af alle slags enheder fra alle tre W/P-Østersølande. Gennemførelse af en amfibie-operation kræver samarbejde, træning og dygtighed af alle deltagende styrker, og det må antages, at W/P-styrkerne har opnået disse færdigheder gennem nævnte øvelsesvirksomhed. Øvelserne viser også som tidligere nævnt, at W/P-landenes strategi er af offensiv karakter. Efter udelukkesmetoden kan udledes, at kun to Østersølande kan tænkes at udgøre et mål for W/P-landenes amfibiestyrker. Det ene land er Vesttyskland og det andet Danmark, og idet der henvises til de i foregående afsnit nævnte faktorer, er det højst sandsynligt, at Danmark i givet fald vil blive det første mål for W/P-landenes offensiv.

Det er derfor påkrævet, at vi i det danske forsvar interesserer os for W/P-landenes amfibievirksomhed.

Amfibieoperationer

Et angreb på landet under en af de i første afsnit skitserede situationer kunne i givet fald tænkes gennemført som en eller flere amfibieoperationer mod vore kyster støttet af luftlandsætninger på strategisk vigtige steder.

Afhængig af formål med og omfang af operationerne vil en amfibieoperation blive gennemført efter nogenlunde følgende mønster:

Indskibning af tropper og materiel i landgangsfartøjerne både over stranden og i havn samt efterfølgende forlægning i de mørke timer i en formation, hvor der ved afstanden mellem enhederne er taget hensyn til en modstanders eventuelle brug af atomvåben. Formationen beskyttes af både større og mindre overfladeskibe (se fotografierne). Der er ved placeringen af beskyttelsesskibene omkring formationen også taget hensyn til den fjendtlige trussel fra både ubåde, større og mindre overfladefartøjer samt fra fly. Såfremt den kyst, hvorover landgangen skal foretages, er mineret, vil ministrygere blive indsat inden landgangen finder sted. Da ministrygeres tilstedeværelse og sejlads ud for en kyst kan indikere en eventuel senere landsætning, vil ministrygerne afhængig af situationen iøvrigt blive indsat så sent som muligt og under beskyttelse af større og mindre overfladeenheder (se fotografier) og eventuelt fly.

Ved amfibiestyrkens ankomst til kystområdet vil fly og ledsagende overfladeenheder i nødvendigt omfang og afhængig af forsvaret af kystområdet udføre bombardement af

Fig. 9. Missilkrydser, KRESTA I-klasse.

kysten, hvorefter enhederne i bølger vil landsætte deres tropper og materiel. Landsætningen kan ske ved, at landgangsfartøjerne går helt op på stranden for så hurtigt som muligt at blive tømt for materiel. — Amfibiekøretøjer og -tanks, som W/P-landene besidder i stort antal, kan imidlertid afhængig af vind og vejr landsættes flere sømil fra kysten. Herved undgås, at de større landgangsfartøjer kommer tæt på kysten.

Fig. 10. Konventionel jager, KOTLIN-klasse.

I forbindelse med amfibieoperationen vil det være sandsynligt, at luftstyrker indsættes til sikring af særlige vigtige punkter i baglandet. Disse styrker og deres materiel kan indsættes som konventionelle faldskærmstropper, eller de kan indsættes som helikoptere fra både landgangsfartøjer og større overfladeenheder. USSR's to helikopter-hangarskibe af MOSKVA-klassen på 20.000 tons (se fotografi) er velgennede som platform for helikopterlandsætningsoperationer, men ikke en nødvendighed i Østersøområdet, hvor afstandene er forholdsvis små. Ingen af de to enheder har endnu vist sig i Østersøen.

Fig 11. Helikopter-hangarskib MOSKVA-klasse.

Det ovenfor skitserede forløb af en landgangsoperation er blot en videreudvikling af den teknik/taktik, som blev anvendt under anden verdenskrig. Dog er truslen fra taktiske atomvåben medvirkende til at gøre formationen mere åben, hvilket kræver indsættelse af flere overfladeenheder til beskyttelse. Indførelse af helikoptere i landsætningsoperationer har muliggjort en afkorting af selve landsætningsfasen, hvorunder landgangsstyrkerne er mest sårbare, samt muliggjort en udvidelse af landsætningsområdet.

Fig. 12. Missilkrydser, KRESTA II-klasse.

Flere sovjetiske eksperter har peget på vanskelighederne ved at foretage indskibning af større styrker af personel og materiel uden at blive observeret. Da Østersøen i denne henseende er at betragte som et begrænset observationsområde, er der gode muligheder for både visuelle og elektroniske observationer fra skibe og fly.

Fig. 13. Missiljager (SAM) KOTLIN-klasse.

Fig. 14. Missiljager, KASHIN-klasse.

Søværnets indsats

Søværnets indsats i fredstid er som følge heraf af afgørende betydning for, at landet ikke igen skal opleve et overrumpingsangreb. Den daglige overvågning af østmagtsenheders passage igennem vore farvande og stadig overvågning af W/P-øvelser i og udenfor Østersøen vil give os mulighed for at kunne konstatere enhver afvigelse fra den normale aktivitet. Herved gives der det danske forsvar mulighed for i tide sammen med vore NATO-partnere at træffe nødvendige og passende forholdsregler i tilfælde af en situations udvikling.

Fig. 15. Torpedobåd, P-6-klasse.

Det uvarslede angreb må anses for at være både sandsynligt og den for landet farligste situation. Særlig opmærksomhed i overvågningen bør derfor gives W/P-øvelsesvirksomhed både til søs og i land i nærheden af dansk territorium. Under dække af f.eks. amfibieøvelser vil det, såfremt vi ikke er agtpågivende, være muligt at gennemføre et overraskelsesangreb på vore kyster med efterfølgende besættelse af landet eller dele deraf afhængig af operationens formål.

Fig. 17. Torpedobåd, SHERSEN-klasse.

Problemet varsling illustreres bedst ved at betragte kortet fig. 16. Punkterne A og B er de positioner, hvor en W/P-flådestyrke med kurs mod dansk territorium under normale omstændigheder kan detekteres fra land ved hjælp af radar. Tallene langs pilene angiver sejltiden i timer, som det med 15 knobs fart vil tage en amfibiestyrke at forlægge fra punkterne til de viste steder i land.

Som tallene angiver, levnes der ikke det danske forsvar megen tid til varsling, hvilket understreger betydningen af konstant overvågning fra Søværnets side. Det er derfor vigtigt, at Søværnet er i besiddelse af sådanne enheder, at farvandsovervågningsopgaverne kan løses, ligesom det er vigtigt, at Søværnet og Flyvevåbnet er i besiddelse af det nødvendige materiel til i muligt omfang at kunne imødegå et eventuelt invasionsforsøg, endnu ingen styrken har nået at få sat foden på dansk land. Resultatet heraf vil have overordentlig stor indflydelse på Hærens senere indsats overfor invasionsstyrken. Tallene i fig. 16 understreger således også betydningen af i fredstid at have et effektivt kommunikations- og varslingsystem indenfor forsvaret samt nødvendigheden af et godt samarbejde imellem værnene.

Fig. 18. Missilbåd, OSA-klasse.

Udviklingen

Indsættelse af helikoptere i landsætningsoperationer og anvendelse af større og flere amfibiekøretøjer og -tanks har siden anden verdenskrig været den væsentligste udvikling på amfibiekrigsførelsens område. Næste skridt på vejen synes at være indførelsen af luftpuddefartøjer som transportmiddel under landgangsoperationer, idet både fart og mobilitet over vand såvel som land gør disse fartøjer særdeles egnede til indsættelse i amfibieoperationer. W/P-landene har i nogle år eksperimenteret med anvendelse af luftpuddefartøjer, men det vil sandsynligvis vare et stykke tid, før luftpuddefartøjerne er en faktor, vi må regne med i Østersøen. Men der er grund til at holde øje med udviklingen på dette område, især når man erindrer sig, at W/P-landenes amfibiemateriel er tænkt anvendt primært mod dansk territorium.

Den militære og politiske debat om Danmarks strategiproblem 1870—90

Af arkivar, cand. mag. Hans Chr. Bjerg

Den efterfølgende artikel er identisk med et foredrag, som arkivar, cand. mag. Hans Chr. Bjerg holdt i Søe-Lieutenant-Selskabet den 6. januar 1972. Manuskriptet er udarbejdet med mundtlig præsentation for øje og er derfor ikke forsynet med kildehenvisninger. Søe-Lieutenant-Selskabet har dog ment, at foredraget, der er en del af et endnu ikke offentliggjort arbejde om dansk sikkerhedspolitik i 1870-erne, kunne have interesse for selskabets medlemmer.

Man opererer ofte med året 1864 som et skelsættende år i Danmarks nye historie. Skal man undersøge dansk forsvarspolitik i slutningen af det 19. årh. og de forskellige strategiopfattelser, der stredes om at præge den, vil man ikke lægge snittet ved dette år, men snarere ved 1871—72, idet man først efter dette tidspunkt erkendte den nye strategiske situation, som landet var kommet i.

Geografiske og befolkningsmæssige forhold er faktorer, der normalt spiller ind ved strategiske overvejelser af et lands forsvarsmuligheder. Når disse faktorer ændres må normalt også den militære strategi ændres — eller i hvert fald overvejes påny. Da strategi som bekendt involverer en lang række faktorer, vil det til enhver tid være muligt at opstille forskellige løsninger på et givet lands sikkerhedsproblem f. eks. begrundet i en prioritering af ressourcerne. Ændres nogle af de væsentlige faktorer, opstår der et strategiproblem for landet, som af sikkerhedsmæssige grunde hurtigst muligt må løses ud fra de nye, givne betingelser. Overvejelserne vil normalt munde ud i *forsvarsplaner*, der så at sige er udtryk for en *akcepteret strategimæssig løsning* af det pågældende lands sikkerhedsproblem.

Krigen i 1864 viste, at Danmark stod militært og politisk isoleret. Den militære strategi, der havde stået sin prøve i krigen 1848—50 havde atter vist sig brugbar til at sikre landets selvstændighed. Krigen i 1864 havde imidlertid bragt den glimrende flådehavn Kiel i Preussens hænder, og det var tydeligt, at en tysk flådemagt måtte anses for at være en realitet inden for en overskuelig årrække.

Den strategi, som Danmark hidtil havde anvendt, var lagt an på, at landet var i stand til at hævde søherredømmet, hvorved man kunne sikre øerne fra erobring, selv om forsvaret i Jylland var løbet over ende. Eksistensen af en stærk tysk sømagt ville imidlertid kunne gøre grundlaget for denne danske strategi højst tvivlsomt.

For at bringe orden i de militære forhold efter krigen, blev der i 1866 nedsat en *forsvarskommission* bestående af civile politikere og officerer. Denne kommission beskæftigede sig primært med organisations- og personelforhold, men kom dog også ind på strategiske problemer. Man imødeså her de vanskeligheder en stærk tysk flådemagt ville skabe for Danmark og afstak retningslinierne for en løsning på det strategiproblem, der ville opstå. Løsningen gik i princippet ud på at dele Danmark strategisk i to dele ved Store Bælt og etablere et selvstændigt forsvar af hver af disse dele, hvorved man ville gøre sig uafhængig — til en vis grad — af mangelen på det søherredømme, som man ikke havde ressourcer til at hævde.

1866-kommissionens overvejelser gav sig dog ikke udtryk i en forsvarsplan og blev ej heller særlig påagtede, idet det var en udbredt antagelse, at den hidtidige strategi stadig lod sig praktisere, hvis man kunne få en venligtsindet stormagt til i påkommende tilfælde at sikre herredømmet til søs for os. En sådan venligtsindet stormagt mente de fleste at have fundet i Frankrig, hvis kejser havde mæglet mellem Preussen og Østrig og derigennem havde fået tilføjet den bekendte artikel V, der gav chance for at

genvinde det tabte Sønderjylland. Det, som Danmark kunne tilbyde Frankrig, var et angreb på Nordtyskland under en krig med Tyskland, hvorved dette land ville blive udsat for en farlig to-fronts krig. Med stigende håb så mange i Danmark hen til en afgørende konflikt mellem Frankrig og Tyskland.

Som eksponent for »alliance-strategien«, der i virkeligheden byggede på sand, fordi der ikke eksisterede nogen alliance mellem Frankrig og Danmark, står krigsministeren *W. R. Raasløff*. Hans strategiopfattelse var den, at forsvarrets første linie skulle udgøres af flåden bestående af mindre, pansrede kanonbåde (det såkaldte 12-fods-system). Disse skulle sammen med hæren rette angreb på landgangsstyrken under landstigningen. Lykkedes det ikke at stoppe fjenden her, skulle man forsøge at slå landgangskorpset på åben mark. I de militære organisationslove, som Raasløff på grundlag af forsvarskommissionens betænkning fik gennemført henholdsvis 1867 og 1868, blev det fastsat, at disse skulle underkastes revision inden udgangen af rigsdagssamlingen 1872—73.

Med Frankrigs nederlag i 1870—71 bristede illusionen om ved dette lands hjælp at opretholde den hidtil knæsatte strategi. Erkendelsen af dette virkede på mange som et chok. Man fik nu først øjnene op for den nye strategiske situation, som allerede krigen i 1864 *de facto* havde bragt Danmark i. *Chokket fra 1864* blev så at sige forsinket og indtrådte først i 1872. Det er for mig at se karakteristisk, at digteren H. P. Holsts senere meget benyttede sentens »Hvad udad tabes, det skal indad vindes«, der er kommet til at stå som »en løsen for det danske folks holdning efter 1864«, faktisk først stammer fra 1872!

Situationen faldt på en ejendommelig måde sammen med den revision, der skulle foretages i 1872/73 af de militære love. Den *militærkommission*, der blev nedsat i 1872, og som oprindeligt skulle have taget sig af organi-

satoriske problemer, kom derfor i det væsentlige til at beskæftige sig med strategiproblemet.

Allerede få år efter 1864 begyndte der en diskussion i militære kredse, om hvilken lære, der skulle udledes af krigen, og hvilken indflydelse denne måtte have for den fremtidige strategi og forsvarsorganisation. Diskussionen, der førtes i tidsskrifter og pjecer, endte ret hurtigt i problemstillingen, om hvorvidt hæren eller flåden skulle udgøre forsvarets hovedvåben. Den traditionelle uenighed og konkurrence mellem værnene blev her naturligt trukket med ind i diskussionen. Under indtryk af den tilstundende revision af de militære love intensiveredes debatten og blev ligesom mere udadvendt, øjensynlig i et forsøg på at øve indflydelse på revisionen. Med i denne sammenhæng hører naturligvis den rivende udvikling inden for våben- og militærteknikken, der var sat ind efter midten af det 19. årh. Dette gjaldt artilleriet og befæstningsvæsenet, men i særlig grad inden for det sømilitære område, hvor nye våben fuldstændig fjernede grundlaget for, hvad der hidtil havde været praktiseret såvel inden for strategi som inden for taktik. Naturligt nok skabte denne tekniske udvikling stor usikkerhed hos officererne og affødte en livlig debat mellem disse om mulighederne for de nye våben.

På baggrund af den militærtekniske udvikling, det opståede strategiproblem for landet og den forestående militærlovsrevision er det, at man skal se oprettelsen af *Det krigsvidenskabelige Selskab* 31. oktober 1871 og rekonstruktionen af *Sø-lieutenant-Selskabet* i december-januar 1871—72, altså netop nu for 100 år siden.

Det krigsvidenskabelige Selskab, hvis formål var at fremme »den militære videnskabelighed«, var stiftet af en kreds af yngre officerer, der underviste på Hærens Officersskole; især drejede det sig om artilleriofficerer, af hvilken bør nævnes *Bahnson* — den senere krigsminister — og som

eneste søofficer *N. F. Ravn*, der gennem en menneskealder var marineminister. Denne »klikke«, som den blev betegnet, lagde — som det senere er blevet udtrykt af et af dets medlemmer — »planer i mellemtimerne om at hjælpe hinanden frem og at få København befæstet til lands og til vands«. »Klikken« satte et propagandafremstød i gang og skrev pjecer og artikler om betydningen af at befæste København. I starten prædikede den imidlertid for døde øren. Det ensidige landmilitære syn som disse pjecer gav udtryk for affødte en reaktion fra søofficersside, idet *S. Bojesen* under pseudonym i pjecen »Flaade og Hær — ikke Hær og Flaade« (1872) imødegik de fremsatte synspunkter.

Det krigsvidenskabelige Selskab fik kort efter sin oprettelse en sømilitær pendant, idet det gamle Søe-lieutenant-Selskab, stiftet 1784, efter ikke at have holdt egentlige møder siden 1857 atter genoptog sin virksomhed. Den direkte årsag var den energiske *W. A. Carstensen*s forsøg på at stabilisere *Tidsskrift for Søværnets økonomi*. Han havde i 1869 overtaget redaktørposten af tidsskriftet, som på dette tidspunkt nærmest hvilede i sig selv. I 1871 anmodede han om at få det hensovede Søe-lieutenant-Selskabs formue stillet til rådighed for tidsskriftet. Man indkaldte til møde om denne sag og efter, at denne var afgjort, lå det ligesom i luften, at det egentlige arbejde i selskabet burde genoptages. Mange søofficerer har ganske givet følt savnet af et fagligt diskussionsforum i den militære og politiske debat, der rejste sig i disse år om Danmarks strategiproblem.

Kaptajn af Flaaden *H. G. F. Garde*, der havde været drivkraften i selskabets rekonstruktion, foreslog i december 1871, at selskabet udsatte et prisspørgsmål til besvarelse blandt medlemmerne, i hvilket man bad om en »Beskrivelse af den kejserlige tyske Flaades Skibe (i Vandet eller under Bygning). Deres svage og deres stærke Sider«. I forlængelse heraf holdt han selv i marts 1872 over tre møde-

aftener et foredrag »Om hvorledes en fjendtlig Flaade (særlig med den nordtyske for Øie) maatte antages at ville landsætte en hær paa Sjælland og om hvilke Opgaver, der stilledes til vor Flaade for at tilintetgøre Fjendens mulige Planer og levere ham Slag med Udsigt til et heldigt Udfald«. Endelig bør nævnes, at Søe-lieutenant-Selskabet for 1872 udskrev prisspørgsmålet:

eventuelle Fjende, vil kunne træffe for hurtigt muligt,

»At angive, hvilke Forholdsregler Preussen, som vor sønderfra, at transportere og landsætte 30.000 Mand med Artilleri og Tilbehør paa Sjællands Kyst, samt: angive, hvor lang Tid, der hertil vil udkræves under almindelige Omstændigheder fra Ordre til Angreb gives og til Manøvren fra vor Side vil føre med sig«.

Man var således hos søofficererne med det samme *in medias res*.

Samtidig med den militære debat var der efter 1864 også dukket en civil debat op, som i hovedsagen beskæftigede sig med spekulativ-nationalpolitiske emner. Man diskuterede under indtryk af de skuffelser, krigen havde bragt landet, om Danmark fortsat kunne bestå som selvstændig stat. Ville enden på det hele ikke blive, at Danmark blev delt mellem Tyskland og Sverige-Norge! Efter 1872 fortsatte denne meningstilkendegivelse bl. a. under indtryk af Bjørnstjerne Bjørnsons opfordring ved Grundtvigs begravelse i 1872 til at »forandre signalerne over for Tyskland«. I denne sammenhæng spillede det også en rolle, at flere tyske aviser begyndte at skrive om de meget vidtløftige planer, som var fremkommet i 1830erne om at gøre Danmark til en »tysk Admiralstat«, samtidig med, at Preussen selv begyndte at bygge panserskibe og udarbejde en storstilet flådeplan.

Krigen i 1864 havde ikke alene skaffet Danmark strategiske vanskeligheder, men den skabte også forfatningsmæssige problemer. Efter krigen gjaldt der således to forfatninger for det egentlige kongerige. Den ene var udpræget kon-

servativ i sine valgretsbestemmelser, den anden demokratisk. Kampen om hvilket princip, der skulle nedfældes i en revideret grundlov, blev en kamp mellem samfundets klasser. Resultatet blev et kompromis, der i sig havde kimen til stridighederne mellem rigsdagens to ting, der hver for sig ville komme til at repræsentere forskellige klasser. Venstregrupperne havde i 1870 samlet sig i *Det forenede venstre*. Først ved valget i 1872 lykkedes det dog disse grupper at erobre magten i folketinget, og vejen lå derefter åben for stridighederne om det parlamentariske princips indførelse og dermed om magten i samfundet. Disse forhold må ligeledes betragtes som forudsætninger for debatten om Danmarks strategiproblem.

Alle indlæg, der fremkom i strategidebatten 1870—90 kan groft deles i to hovedopfattelser, som jeg vil kalde henholdsvis den *sømilitære* og den *landmilitære* strategiopfattelse. Betegnelserne går ikke primært på, at den ene ville lægge hovedvægten på flåden og den anden på hæren, men karakteriserer den måde, man tænkte sig forsvaret og dets linier bygget op og prioriteret. Den sømilitære strategiopfattelse svækkedes imidlertid ved, at der blandt dens tilhængere foregik en indbyrdes meget heftig debat. Den landmilitære strategiløsning og den sømilitære strategiløsning på Danmarks forsvarsproblem efter 1871 kan også karakteriseres således, at den ene gik ud på at basere det danske forsvar på et både til lands og til vands stærkt befæstet København, medens forsvarets tyngdepunkt efter det andet forslag skulle lægges på Sjælland, således at Sjællands forsvar blev støttet af en ganske let befæstning omkring København til land-siden og en stærk befæstning til søsiden. På en forenklet måde kan man sige, at problemet var *Sjællands forsvar kontra Københavns forsvar*.

Ganske vist bygger et lands strategiske situation på mange svært foranderlige præmisser, men da strategien altid må bygge på en konklusion, der drages ud fra disse, vil det

være muligt at opstille forskellige løsninger, som i og for sig alle er rigtige — logisk set. Begge de nævnte strategiopfattelser var løsninger på Danmarks strategiproblem; de gik begge ud fra den ændrede strategiske situation, som den tyske flådemagt skabte for landet. Begge mente endvidere, at netop deres opfattelse ville sikre mulighederne for evt. hjælp for andre stormagter. Selv om man nok må sige, at dette håb om alliance for den landmilitære strategiopfattelse var noget primært, så viser disse fælles træk noget typisk for dansk strategitænkning, nemlig dette, at man altid synes at forberede den krig, der lige er ført. 1864 havde jo vist og 1870—71 slået fast, at udsigten til hjælp udefra var overordentlig minimal! På disse punkter, og især gælder dette for den landmilitære opfattelse, forberedte man sig på deltagelse i den fransk-tyske krig! Det, der imidlertid gjorde forskellen mellem strategiopfattelserne, var deres placering og prioritering af forsvarets linier. Den *sømilitære* ville koncentrere forsvaret på Sjælland. Flåden skulle udgøre forsvarets første linie. Den anden linie skulle lægges på Sjællands kyst, hvor flåden og hæren i forening skulle angribe fjenden, medens denne landsatte tropper og derfor var meget sårbar. Derefter skulle den mobile del af hæren, infanteriet, tage kampen op med fjenden i åben mark, så at sige forsvarets tredje linie. Var det på dette tidspunkt ikke lykkedes at standse fjenden, skulle tropperne trække sig tilbage til København, hvor et sidste fortvivlet forsøg på forsvar skulle gøres. Man mente imidlertid inden for tilhængerne af den sømilitære strategiopfattelse, at når fjenden først var kommet i land på Sjælland, der jo havde den største betydning for kontrollen med passagen og gennemsejlingsfarvandene til Østersøen, så var dette i sig selv udtryk for en udenrigs-politisk-strategisk situation, hvori Danmark ikke kunne påregne hjælp fra andre stormagter, da disse ellers ville have grebet ind på et tidligere tidspunkt. Forsvaret af København ville derfor alligevel være nytteløst, selv om man befæstede denne by nok så stærkt.

Omvendt ræsonnerede tilhængerne af den *landmilitære* strategi, at da det alligevel ikke ville lykkes for den danske flåde at hindre en fjendtlig landgang, så kunne man ligeså godt først som sidst befæste København, da kampen jo til slut ville falde her under alle omstændigheder. Man foreslog derfor, at såvel forsvarets første som sidste linie skulle ligge i København, og at byen derfor blev gjort til en fuldstændig og moderne fæstning såvel til landsiden som til søsiden.

Medens den sømilitære strategi og forsvaret af Sjælland både var udtryk for et *eksistens- og et neutralitetsforsvar*, så var den landmilitære strategi og Københavns *solo-forsvar* specifikt udtryk for et *eksistensforsvarssynspunkt*. Neutraliteten ville ikke kunne blive hævdet ved Københavns forsvar.

Den militærkommission, der var nedsat 1872, afgav allerede samme år betænkning efter et helt enestående energisk arbejde. Betænkningens konklusion viste, at der både inden for hær og flåde var enighed om at lægge hovedvægten på forsvaret af Sjællands kyst, og heraf fulgte kravet om en udvikling af flåden, forstærkning af Københavns søbefæstning samt anlæg af et støttepunkt for flåden i Aggersøund og endvidere kystbatterier, der dels skulle bidrage til opretholdelse af forbindelsen mellem landsdelene og derved skabe mulighed for hærens koncentration på Sjælland, dels danne støttepunkter for hærens forsvar mod landgangsforseg. M. h. t. Københavns befæstning til landsiden herskede der meget forskellige opfattelser, i al fald prioriterede de fleste i kommissionen denne meget lavt. Landets strategiproblem kunne efter kommissionens mening bringes i orden for 60 mill. rigsdaler fordelt over 10—15 år. Denne bevilling skulle fordeles således: 21 mill. til udvikling af flådens materiel, 21 mill. til Københavns landbefæstning og befæstninger rundt omkring i landet — på Sjælland og Fyn — incl. Aggersøund-stationen samt 12 mill. til Københavns søbe-

fæstning. Til stor fortrydelse for »klikken« på Hærens Officersskole havde kommissionen ikke prioriteret Københavns fuldstændige befæstning særlig højt. Den løsning på strategiproblemet, som kommissionen anbefalede, er så ganske tydeligt udtryk for en sømilitær strategiopfattelse.

På grundlag af kommissionens konklusion fremsatte general *Thomsen* som krigsminister i 1873 et »forslag til lov om en overordentlig bevilling til forsvarsvæsenets fremme«, i hvilket Københavns landbefæstning indtog en mindre fremtrædende rolle. I bemærkningerne til lovforslaget hedder det, at »forsvarsordningen bør ... være så stærk, at den gør en krænkelse af landets neutralitet mindre sandsynlig, og den bør stræbe hen mod det mål, i tilfælde af ufrivilligt fredsbrud at kunne sikre landets eksistens så længe, at der kan komme hjælp fra sådanne andre magter, der må antages ikke at ville tåle, at et territorium med vort lands og vore vandes geografiske beliggenhed kommer i fremmed besiddelse«. Under behandlingen i rigsdagen udtalte *Thomsen*, at tanken bag forslaget var, at Sjælland var landets naturlige fæstning.

Med fremsættelsen af dette lovforslag var strategidebatten med ét ført ind i folketinget. Selv om den således blev *politisk*, indebar det ikke på dette tidspunkt, at den blev *politiseret*. Partierne blev tvungne til at beskæftige sig med de strategiske problemer og behandlede dem i første omgang ud fra deres politiske grundindstilling. Højre var i denne henseende bedst rustet, idet partiet i forvejen havde en del officerer i tingene, der kunne have begrundede meninger og fremsætte relevante ændringsforslag. I venstre-partierne havde man kun forberedt sig på revisionen af de militære organisationslove, som man i Grundtvigs ånd ville præge i retning af »folkevæbningstanken«, ved at sende politikeren *Frede Bojsen* til Schweiz. Man havde ikke gjort sig overvejelser m. h. t. sin stilling til den strategi, der burde følges i fremtiden. Venstre stod derfor meget svagt og vaklende

over for disse problemer, da man ikke i partiet havde egentlige sagkyndige i denne sag. Imidlertid gik man i venstre efter 1873, væsentligt på Frede Bojsens initiativ, i gang med udformningen af et *strategisyn*. I første omgang vandt venstre-politikerne pusterum ved at få lovforslaget over til behandling i finansudvalget, hvorved man undgik at skulle tage sagkyndig stilling til det.

Thomsens lovforslag havde været en ny fiasko for »kliken« på Officersskolen, og den satte i 1874 kraftigt ind med propaganda for Københavns befæstning i pjecer og artikler. Der blev imidlertid taget kraftigt til genmæle fra sømilitær side. I året kan man ligefrem opleve en sand *strategidialog* mellem de to opfattelser, enhver pjece eller artikel blev straks besvaret og imødegået af en anden. De to vægtigste bidrag fra sømilitær side er vel nok artiklerne i Tidsskrift for Søvæsen: »Vort Søforsvar« og »Om Forsvarssagen« af henholdsvis W. Carstensen og J. E. V. Hansen.

I de sømilitære indlæg mærker man imidlertid allerede i 1874 en vis indbyrdes modsætning, der efterhånden som forsvarssagen udviklede sig skulle komme til at svække sø-officerernes politiske stilling.

I ethvert land, der har haft et udviklet søværn og har foretaget rationel bygning af krigsskibe, har der med mellemrum stået en strid mellem tilhængere af store og små krigsskibe under en eller anden form. Her i Danmark kendes problemstillingen i »galejstriden« i 1700-tallet, senere i »kanonbådsstriden«. I maritim litteratur vil emnet normalt blive behandlet som striden mellem »la veille école« og »la jeune école« efter de betegnelser, man i Frankrig i 1890erne brugte om de to retninger. Det er almindeligvis lidet påagtet, at der her i landet rasede en »kanonbådsstrid« i 1870erne, som faktisk var en del af den her behandlede strategidebat. Jeg foretrækker at kalde de to skoler for henholdsvis den *offensive* (store skibe) og den *defensive* (små skibe).

I 1873 blev der såvel i Sø-Lieutenant-Selskabet som i Det krigsvidenskabelige Selskab udskrevet et prisspørgsmål om, »hvilken betydning kan man tillægge kanonbåde i Danmarks forsvar, og hvilke egenskaber bør de besidde«. Initiativet skyldtes sikkert den senere marineminister *F. H. Jøhnke*. Han var medlem af begge selskaber og en varm tilhænger af den defensive skole inden for den sømilitære strategiopfattelse. Prisspørgsmålet blev i Sø-Lieutenant-Selskabet besvaret af *O. F. Irminger*. Besvarelsen opbevares stadig i selskabets arkiv og er et glimrende udtryk for de tanker, der rørte sig blandt den defensive skoles tilhængere blandt søofficererne. Diskussionen om, hvorvidt besvarelsen skulle prisbelønnes eller ej, blev et stormfuldt opgør mellem de to skoler. Fra den 20. januar til den 19. marts 1874 diskuterede medlemmerne af selskabet dette emne på ialt 17 møder. Efterhånden som diskussionen udviklede sig, blev henholdsvis *Carstensen* og *Jøhnke* hovedordførere for hver af skolerne. Striden blev bitter og udviklede sig til et personligt uvenskab mellem de to søofficerer. Striden sluttede med en sejr for den offensive skole. *Irminger*s afhandling blev ikke prisbelønnet, og *Jøhnke* meldte sig ud af Sø-Lieutenant-Selskabet. Uoverensstemmelserne fik imidlertid også en vis politisk betydning, idet *Carstensen* i *Tidsskrift for Søvæsen* fortsatte med at genere »kanonbådsvenerne«, som han beskyldte for at undergrave marinen. *Jøhnke* forlagde sin virksomhed til Søofficersforeningen og Det krigsvidenskabelige Selskab og stillede sig villigt til rådighed for venstre-politikerne, da disse søgte sagkyndig bistand på det sømilitære område. En medvirkende årsag har det sikkert været, at *Carstensen* var konservativ landstingsmand.

Den nye krigsminister *Steinmann* fremsatte i januar 1875 et nyt befæstningsforslag, der skulle gå til udvidelse af Københavns søbefæstning, forter ved Store Bælt og Lille Bælt og en flådestation ved Aggersø Sund. Den siddende regering gik altså stadig ind for den sømilitære strategi og nedpriori-

terede Københavns fuldstændige befæstning til lands. Venstre havde en vis aversion mod fæstninger som sådan, og forskellige andre ting sammen med dette forhold gjorde, at man fra venstres side var kølig stemt over for forslaget.

I en omfattende og i øvrigt strategisk set meget interessant tale i folketinget vendte Frede Bojsen sig imod lovforslaget. Talen viser, at venstre nu havde fundet sine egne ben i strategidebatten. Han stillede på venstres vegne tre krav: 1) en sammenlægning af de militære ministerier, såvel ud fra et militært, operationsmæssigt og økonomisk synspunkt, 2) hovedvægten skulle lægges på flåden bestående af kanonbåde og 3) landbefæstningen af København skulle definitivt opgives. Man har villet se dette udspil, som et forsøg hos venstre på at spille søværnet ud mod hæren, men dette synspunkt må efter mine studier i kildematerialet blankt afvises. Venstre var ud fra egne forudsætninger kommet frem til et strategisyn, som må betegnes som sømilitært. Naturligt nok søgte man nu kontakt med søofficeren Jøhnke, da partiets strategisyn fuldstændigt faldt sammen med den defensive skoles. Sammen med Jøhnke afrundedes venstres strategisyn. Partiet fremsatte derefter det såkaldte »forsvarstilbud« på 30 mill. kr. fordelt således:

1. Udvikling af flådens materiel	15,0
2. Flådestation ved Aggersøsund	5,0
3. Dennes befæstning mod landsiden	1,5
4. Et flydende fort	1,8
5. Søminemateriel	1,8
6. Kystforsvar af Sjælland	2,0
7. Et batteri ved Nyborg	0,7
8. Befæstningsanlæg ved den jyske kyst	2,0
9. Prøver og forsøg	0,2
	<hr/>
	30,0

Ideen med det flydende fort, der skulle anvendes ved forsvaret af København, skyldtes Jøhnke, der havde ud-

viklet sine tanker herom i et lille skrift. Hvorledes midlerne skulle skaffes til de øgede ekstraordinære militæruddgifter var et væsentligt problem. Ud fra den opfattelse, at ekstraordinære foranstaltninger kræver ekstraordinære indtægter, hævdede venstre helt på linie med det program, der var opstillet af partiet i 1872, at midlerne til det forsvarstilbud, det fremsatte, skulle skaffes ved en indtægts- og formueskat. Dette punkt var uakceptabelt for højre-grupperne, der repræsenterede de økonomisk bedst stillede i samfundet, som iøvrigt nød godt af et forældet og meget udemokratisk skattesystem. På trods af, at venstres forslag repræsenterede det samme strategisyn som regeringens forslag, ville denne ikke vide af det på grund af det med dette sammenhængende krav om indtægt- og formueskat. Dette viste tydeligt, dels at venstre ikke var så forsvarsnihilistisk, som højre i sin propaganda ville gøre det til, dels at der for højre åbenbart var ting, der gik forud for den endelige løsning af Danmarks strategiproblem, selv om man hævdede det modsatte. *Strategidebatten var nu stærkt på vej til at blive politiseret.*

I 1875 kom Estrup til som leder af en ny stærk højre-regering. Venstre fremsatte påny et forsvarstilbud, hvori man ville give mere til Københavns søbefæstning end tidligere, men stadig kun i form af flydende forter. Det kom derved til at ligne regeringens eget forslag meget. Forskellen var faktisk kun *faste* kontra *flydende* forter til befæstning af København til søsiden – samt indtægts- og formueskatten. I rigsdagssamlingen 1875/76 fødtes det uvorne drengebarn »forsvarssagen«. Estrup udtalte, at løsningen af strategi- og forsvarsproblemet var livsvigtigt for Danmark. Kort tid efter, da folketinget stod fast på venstres forslag med den særlige beskatning, lod Estrup forsvarsspørgsmålet falde og opløste rigsdagen. Det var nu klart, at højre ville bruge forsvarsspørgsmålet politisk og ved hjælp af dette få venstre til at makke ret. Hørup karakteriserede Estrups

handlemåde med ordene: konseilspræsidenten »har opført sig som en mand, der har kastet fædrelandets forsvar i grams på en valgdag, som man kaster en håndfuld skidne penge på et spillebord, for derefter at drive over til en anden sport, da han har tabt indsatsen«. I 1877 forkludredes for alvor den politiske situation, da Estrup påny hjemsendte rigsdagen og regerede ved hjælp af en provisorisk finanslov.

1872—76 er den sømilitære strategiopfattelses glansperiode i sidste halvdel af forrige århundrede. Såvel venstres »forsvarstilbud« som samtlige forslag, der kom fra regeringen, var utvetydige udtryk for denne strategiopfattelse. Samtlige af alle disse forslag anbragte forsvarets sidste linie i København. Imidlertid fik den politiske udvikling efter 1876—77 den *landmilitære* strategiopfattelse til at vinde frem. Estrup var åbenbart ligeglad med indholdet af de fremsatte forsvarsplaner, han søgte nu kun at holde venstre-grupperne politisk nede og spille dem ud mod hinanden. Venstre gik jo ind for den sømilitære strategiopfattelse, hvorfor Estrup nu mere og mere lænte øre til »klikken«s propaganda for Københavns fuldstændige befæstning. Resultatet blev imidlertid, at højreregeringen gjorde den landmilitære strategiopfattelse til deres og tog patent på forsvarsvenligheden. Ved skæbnens ironi blev det marineminister N. F. Ravn, der som midlertidig krigsminister i 1881 foreslog de første større bevillinger til Københavns landbefæstning. Det første skridt var taget. De politiserende højre-officerer fik nu drejet det oprindeligt rent strategiske spørgsmål om Københavns befæstning over til at blive et spørgsmål om *forsvar* kontra *ikke-forsvar*. Den, der var *for* Københavns befæstning, var forsvarsvenlig, den, der var *imod* denne, var forsvarsnihilist og uden fædrelandskærlighed. Ejendommeligt nok påberåbte man sig fra højres side sagkundskaben, men den samme sagkundskab havde i en årrække, der gik forud, hævdet et

andet strategisyn. Og der var ikke sket nogen ændring i landets situation, som gjorde en sådan ændring i strategien nødvendig. *Man havde politiseret strategidebatten.* Med dette udtryk menes her, at formålet med strategidebatten så at sige var blevet »udskiftet«, selv om debatten formelt bibeholdtes. Målet havde jo fra starten været at løse Danmarks strategiproblem, og dette havde man søgt at gøre på et sagligt grundlag. Begivenhederne bevirkede nu, at striden gik op i den overordnede politiske strid om parlamentarismens indførelse og folketingets præferencestilling, som billedligt talt »iførte sig« argumentationen fra den militære strategidebat. Man blev stadig ved med at tale om folkevæbning og Københavns Landbefæstning, men man mente i virkeligheden noget helt andet dermed. Københavns Landbefæstning blev et symbol, en konkretisering af klassekampens genstand. Forsvarssagen blev efter 1876—77 ikke tilført nye argumenter. Spørgsmålet om strategien var blevet – hvad der måske lyder ejendommeligt – en kamp helt på indenrigspolitiske forudsætninger. Dette forhold bekræftes bl.a. ved, at Estrup flere gange talte for et bedre forhold til Tyskland, skønt han ikke desto mindre sanktionerede den fuldstændige befæstning af København, et projekt, der kun kunne opfattes som strategisk vendt mod dette land. Man ved endvidere, at udenrigsministeriet i disse år blev holdt totalt uden for alle forsvarspolitiske drøftelser. I 1884 blev Bahnson krigsminister. Målet var nu nået for »kliken«, og vejen lå åben for *den fuldstændige befæstning af København.*

Det gik nu slag i slag. Efter 1886 udstedtes atter en provisorisk finanslov, hvorpå der blev optaget 3,1 mill. kr. til fæstningsbyggeriet. Estrup-regeringen herskede nu helt frem til 1894 ved hjælp af provisoriske finanslove. På dem alle var der optaget store beløb til Københavns befæstning.

Forsvarsbevægelsen eller »befæstningsbevægelsen«, som den rettere burde hedde, fik i 1881 et organ i det ejendommelige 14-dages blad »Vort Forsvar«. Karakteristisk for bladet og den holdning, der lå bag udgivelsen, er det fyldt med stof fra de slesvigske krige. Det er stadig forholdet til Tyskland, man spiller på. Hele denne bevægelse kulminerede vel nok i 1883, da kongen modtog en forsvarsadresse, der var underskrevet af 107.000, hvori man forlangte en befæstning af København. Officerer af hæren – dem som Hørup kaldte »omvandrende lirekasser« – rejste rundt i landet og holdt pligtskyldigt sagkyndige foredrag om Københavns landbefæstnings nødvendighed og rigtighed. Det er i denne forbindelse værd at erindre, at Hørups bemærkning om »hvad skal det nytte« i virkeligheden var møntet på Københavns befæstning og ikke på forsvaret som helhed.

Hvor var nu søofficererne i disse begivenheder? Ja, dem hører man forbløffende lidt til i de såkaldte provisorieår frem til 1890'erne. I det øjeblik strategidebatten politiseredes, afskar man søofficererne fra at ytre sig. I følge sagens natur måtte disse jo gå ind for den sømilitære strategi, men da denne i 1880'erne blev udlagt som et smart forsøg fra venstres side på at spille værnene ud mod hinanden, turde mange søofficerer ikke udtale sig af frygt for at blive udskreget som illoyal officer og oppositionsmand. Som jeg har nævnt, var dette imidlertid ikke rigtigt. Hvis venstre virkelig havde ønsket dette, så havde det støttet bevillingerne til de store skibe, som flertallet af søofficererne gik ind for. På denne måde var det måske lykkedes venstre at lave ugler i mosen; men ikke desto mindre fortsatte dette parti hele perioden igennem at plædere for kanonbåde. De søofficerer, som var højremænd og havde politisk indflydelse, f.eks. Carstensen, blev derfor tvungne til at undsige venstres strategiopfattelse, skønt den var identisk med deres egen. Omstændighederne udmanøvrerede således søofficererne og deres opfattelse. De måtte se flådemateriel-

let syltet og Københavns landbefæstning blive bygget. Det er et faktum, at søværnet blev stedmoderligt behandlet i provisorieårene!

Om den landmilitære strategi eller den sømilitære var den rigtigste løsning, vil aldrig endeligt kunne fastslås. Danmark blev ikke involveret i nogen krig eller fik brug for at hævde sin neutralitet under en krig mellem en »atlantisk« stormagt og en »baltisk« stormagt, ved hvilken Danmarks stilling strategisk ville være blevet prekær. Derfor eksisterer der vel ikke nogen objektiv facitliste til problemerne. Det vil aldrig blive opklaret, om en fuldstændig befæstning virkelig sikrede hjælp fra en stormagt eller om, hvorvidt det ville lykkes flåden at afslå en landgang på Sjælland. Ud fra en analyse af de strategisk givne og udenrigspolitiske forudsætninger for Danmark i sidste halvdel af forrige århundrede efter 1872, må man dog sige, at et angreb fra Tyskland ikke synes at have været sandsynligt, hvorimod der var større sandsynlighed for, at de vestlige sømagter ville bruge de danske øer som baser for sømilitære operationer mod Tyskland eller Rusland. Derfor ville de sømilitære løsninger på Danmarks strategiproblem efter min mening ganske givet have været *den rigtigste*, især da Københavns befæstning blev gennemført på indenrigspolitiske forudsætninger, hvorved man ganske undlod at skabe den eller de alliancer med en stormagt, som var en *conditio sine qua non* for, at den landmilitære strategi overhovedet lod sig praktisere.

Jeg vil her til sidst vove den påstand, at gennemførelsen af Københavns fuldstændige befæstning til lands ikke alene var et udenrigspolitisk, men også et indenrigspolitisk fejlgreb. *Udenrigspolitisk* fordi den var udtryk for manglende forståelse af problematikken omkring Tysklands sømilitære to fronts-problem og dets vitale betydning for Danmark. *Indenrigspolitisk*, fordi den lagde forsvaret for had i befolkningen, ved at den blev kædet sammen med

de rent indenrigspolitiske problemer. Et forhold, hvis virkning vi kan mærke den dag i dag.

Jeg håber, at De har kunnet finde mange paralleller til vort århundredes forsvarsdiskussioner og strategiproblemer – og måske har nogle også kunnet hente inspiration. Under alle omstændigheder håber jeg, at De har set betydningen af at drive studier i vor militærpolitiske historie.

Marinens Bibliotek

*Erhvervelser i januar 1972.***Historie**

Carl X Gustaf Studier 3.

Stade, Arne: Erik Dahlbergh och Carl X Gustafs krigshistoria. Stockholm 1967. 448 s. ill. kort. index. bibl.

Carl X Gustaf Studier 4.

Carl X Gustaf inför polska kriget. Stockholm 1969. 184 s. index. bibl.

Tandrup, Leo (Ed.): Svensk agent ved Sundet. Toldkommissær og agent i Helsingør Anders Svenssons depecher 1621–1626. Århus 1971. 690 s. ill. index.

2. Verdenskrig

Lagevorträge des Oberbefehlshabers der Kriegsmarine vor Hitler 1939–1945. München 1972. 716 s. ill. index. bibl.

Mars, Alastair: British submarines at war 1939–1945. London 1971. 256 s. ill. index. bibl.

Trommer, Aage: Hvis lille kat var Danmark? Forudsætningerne for Danmarks udenrigspolitiske situation i 1945. Skjern 1971. 36 s. ill.

Politik

Höpker, Wolfgang: Weltmacht zur See. Die Sowjetunion auf allen Meeren. Stuttgart 1971. 212 s. ill. index.

Haagerup, Niels Jørgen: Dansk sikkerhedspolitik og det nye Europa. Kbh. 1971. 48 s. ill. bibl.

Vejlstrup, Laust Grove: Vort forsvar. Kbh. 1971. 40 s. ill. bibl.

Strategi og taktik

- Baldwin, Hanson W.*: Strategy for tomorrow. New York 1970. 378 s. kort. index.
- Lund, Niels*: Strategiska doktriner i atomåldern. Stockholm. Kungl. Krigsvetenskaps Handl. och Tidskr. 1965. s. 163–191.

Skibe, skibsbygning m.m.

- Smith, Peter*: Hard lying. The birth of the destroyer 1893–1913. London 1971. 176 s. ill. bibl.
- Steen, R. Steen*: Vore Krydsere. Kbh. 1971. 198 s. ill. bibl.

Sømandskab, navigation m.m., bjærgningsv. dykning

- Den danske Lods II. 14. udgave. Kbh. 1971. 428 s. ill. index.
- Nelson, Stewart B.*: Oceanographic ships. Fore and aft. Washington 1971. 240 s. ill. index. bibl.
- UTM-nettet. Opbygning og anvendelse. Kbh. u.å. [1971]. 26 s. ill.

Våbentekniske o. a. håndbøger m. m.

- Clemedson, Carl-Johan*: Fran kinesernas flygande eldpilar till rymdraketen. Stockholm. Kungl. Krigsvetenskaps Handl. och Tidskr. 1968. s. 275–294.
- Taube, Fredrik*: Sjöminan och dess motmedel. Stockholm. Kungl. Krigsvetenskaps handl. och Tidskr. 1968. s. 177–224.

Arktisk og antarktisk litteratur

- Sandström, Lennart*: Leva på Grönland. Stockholm 1971. 162 s. ill. bibl.
- Thorén, Ragnar*: Arktis – ett högaktuellt strategiskt centrum. Kungl. Krigsvetenskaps Handl. och Tidskr. 1965. s. 123–162. ill. bibl.

Wedin, Bertil: Tusen år på Grönland. Stockholm 1971.
206 s. ill.

Diverse

Henriksen, P. G.: Hærkort i Danmark og nabolande – gennem tiderne. Kbh. 1971. 72 s. index. bibl.

Kommentarer til nyanskaffelser

Hanson W. Baldwin: Strategy for tomorrow.

Harper & Row, New York 1970.

Forfatteren har slået sit navn fast som maritim forfatter gennem en række bøger. Hans sidste bog er skrevet i samarbejde med »The Center for Strategic and International Studies« ved Georgetown University.

I bogen søger han at finde det strategiske grundlag for U.S.A.s politik i de næste 30 år og af kapitlerne skal nævnes »The defense of Europe«, »The Mediterranean and Middle East«, »East of Suez« og »Asia and the Broad Pacific.«

Det verdensomspændende ansvar, som U.S.A. har påtaget sig som førende medlem af de forskellige forsvarsalliancer er derigennem understreget.

Lagevorträge des Oberbefehlshabers der Kriegsmarine vor Hitler 1939–1945.

J. F. Lehmanns Verlag, München 1972.

At 2. Verdenskrig begyndte flere år før Hitler havde tænkt sig er almindelig kendt, ligeledes at den tyske krigsmarines byggeprogram var langt tilbage. Dette fremgår tydeligt af bogens første afsnit.

Raeders og senere Dönitz's forhandlinger med og rapporter til føreren var bevarede og blev beslaglagt af de allierede, til de nu er kommet tilbage til de tyske arkiver. Deres udgivelse er et værdifuldt bidrag til studiet af tysk søkrigsførelse under 2. Verdenskrig.

Lennert Sandström: Leva på Grönland.

LT's förlag, Stockholm 1971.

Bertil Wedin: Tusen år på Grönland.

Bonniers, Stockholm 1971.

Interessen for Grönland synes de sidste år at være voksende i Sverige. Bertil Wedin har udsendt 2 bøger i 1971, hvoraf den ene er anmeldt som »Novemberanskaffelse»: »Aktion og reaktion på Grönland«, udsendt af Försvarets Forskningsanstalt.

Når man undrer sig over, at den af forsvaret udsendte bog ikke omhandler de militære aspekter, er det noget overraskende, at »Tusen år på Grönland« i tre kapitler eller over 1/3 af bogen fortæller om Thulebasen og Siriuspatruljen.

Medens Wedin med sine indledende kapitler giver et kort rids af landets historie og derefter konstaterer, hvorledes han på en rejse op langs vestkysten opfatter landet og dets forladte udsteder i dag, har Lennart Sandström haft et andet formål med sit besøg i Grönland: Gennem samtaler med den stedlige befolkning og støttet af trykte kilder at give et ord med i den løbende Grönlandsdebat.

At flere udenlandske bøger i de senere år har givet bidrag til drøftelserne om Grönlands fremtid er værdifuldt – bedre var det, om flere såvel danske som grønlandere med års erfaring ville give deres mening til kende, men som en dansk udtaler sig til Lennart Sandström: »Man vil ikke risikere en god tjeneste og interessante fremtidsmuligheder«.

Peter Smith: Hard lying. The birth of the Destroyer 1893–1913.

William Kimber, London 1971.

Indførelsen af torpedoen og dermed torpedobådene var en trussel mod de store skibes overlegenhed til søs. I første omgang indførte man defensive foranstaltninger som torpedonet, men snart indførte man et offensivt modvåben, torpedobåds-destroyeren. De første var relativt små enhe-

der, men eftersom torpedobådene hurtigt voksede i størrelse og fart, måtte destroyeren følge med til de ved udbruddet af 1. Verdenskrig havde nået en anselig størrelse. Det gamle ord »våben avler modvåben« er den røde tråd i destroyers første 20 leveår.

Leo Tandrup: Svensk agent ved Sundet.

Universitetsforlaget, Århus 1971.

Anders Svenssons depecher fra Helsingør til Gustav II Adolf og Axel Oxenstjerne fylder ca. 550 af bogens sider. Når det kun drejer sig om 5 års ophold i Helsingør, 1621–1626, må Anders Svensson betegnes som en flittig agent. Blandt de indsendte rapporter omhandler en del dansk forsvar og beredskab, bl.a. ruller over Chr. IV's flåde, to fra 1621 og to fra 1624.

Hans depecher giver iøvrigt en god indsigt i forholdene på den tid, de politiske og ikke mindst udlandets reaktion mod den forhadte Sundtold.

J. T.

Nekrolog

1455. Kong Frederik IX.

Med Kong Frederik IX's død er en god dansk konge og et samvittighedsfuldt og godt menneske gået bort.

Han var vokset op i et hjem, hvor moderens kærlighed og faderens pligtfølelse fik den største betydning for ham.

Kongen følte sig draget mod søen, fra han som dreng og ung mand sejlede med sine forældre med kongeskibet DANNEBROG. Ikke mindst nu afdøde kommandør H. F. Kiær, der nogle år var chef for skibet, vakte hans interesse for livet om bord.

Efter at have taget studentereksamen i juni 1917 kom kronprinsen samme år ud som lærling med kadetskibet, krydseren HEJMDAL, og om efteråret ind på Kadetskolen i Gernersegade. Efter at have gennemgået skolen på normal tid blev han udnævnt til secondløjtnant den 20. september 1921. Den 27. oktober samme år blev han udkommanderet med torpedobåden SVÆRDFISKEN for vinteren. Han var i 1927 chef for torpedobåden SØHUNDEN i torpedobådsflotille i øvelseseskadren, og de normale udkommandoer fortsattes indtil 1933-34, da han i to perioder var chef for torpedobåden HVALROSSEN. Han deltog dog endnu et par gange i stabstjenesten i eskadrerne.

Han gennemgik Søværnets Officersskole i vinteren 1923-24.

I alle disse år toges der selvsagt hensyn til hans pligter som kronprins, og under sådanne forhold var han til tjeneste under Søværnskommandoen.

Kronprinsens data i Marinen er følgende:

Premierløjtnant	17/7 – 1922
(Søløjtnant I	1/1 – 1923)
Kaptajnløjtnant	1/1 – 1929
Orlogskaptajn	10/4 – 1935
Kommandørkaptajn	22/9 – 1937
Kommandør	13/9 – 1939
Kontreadmiral	1/9 – 1945
Admiral ved overtagelsen af regeringen	20/4 – 1947

Gennem hele sin tjeneste gik kronprinsen med liv og lyst op i sit arbejde i Marinen og kom ofte tilbage til den forståelse af ansvarets betydning, tiden i Marinen havde bibragt ham, ligesom værdien af i de værnepligtige at lære mennesker fra alle egne af landet og fra alle samfundslag at kende stod ham klart.

Men hans forståelse af og interesse for livet til søs gik videre end til Søværnet, han omfattede handelsflåden og fiskerne, der har deres erhverv på havet, med megen trofasthed, og i ingen nytårstale undlod han at nævne dem.

I krigens tid holdt kronprinsen sig i nær kontakt med Søværnet og holdt sig underrettet om alt, hvad der skete dér og andre steder.

Som konge benyttede han DANNEBROG meget til sine besøg rundt om i landet sammen med Hendes Majestæt Dronningen – der var næppe den havn eller ankerplads i vore farvande, som han ikke kendte, og flere gange gik togterne til Færøerne og Grønland, hvor det var en begivenhed for befolkningen at møde kongen og dronningen i det smukke og gode skib.

Som højstbefalende over Forsvaret inspicerede kongen årligt alle tre værn og Hjemmeværnet. De, der har overværet flådeinspektionerne, erindrer samtidig hans glæde over igen at være på søen og hejse sit admiralsflag.

Kongen var fra 1921 til sin død medlem af Søe-Lieutenant-Selskabet og Søofficersforeningen og satte, da han

succederede sin fader som konge, en ære i at fortsætte som ordinært medlem i sin egenskab som søofficer i stedet for at blive protektor, som de tre foregående regerende konger havde været.

Kong Frederik IX var født 11. marts 1899 på Sorgenfri Slot. Han blev den 24. maj 1935 gift med Hendes Majestæt Dronning Ingrid, født Sveriges Prinsesse, født den 28. marts 1910 på Stockholm Slot.

Kong Frederik IX afgik ved døden den 14. januar 1972 og blev bisat fra Roskilde Domkirke den 24. januar.

Kong Frederik IX vil blive mindet af alle i værnene for sin forståelse af den gerning, der her udføres i alvor og til gavn for vort land, for sin venlige og ligefremme måde at være på over for alle, fra den kommanderende til den yngste værnepligtige, og for sin trofasthed over for mennesker, han havde lært at kende.

A. H. Vedel.

Uddannelsen i Søværnet Af viceadmiral S. S. Thostrup

Udover de opgaver, der ved løbende kursus er pålagt SKI vedr. ledelses- og samarbejdsforhold, er det ønskeligt, at der et par gange om året afholdes seminarer med det formål at udveksle synspunkter om aktuelle emner.

Ved dette seminar som ved tilsvarende i 1970 er opgaven at drøfte det direktiv, jeg udgav i december 1969 vedrørende befalingsmandsuddannelsen. Jeg har fundet det ønskeligt endnu engang i en til dels ny deltagerkreds – og tilmed en kreds, der rækker ud over Søværnet – at få diskuteret de centrale aspekter i dette direktiv. Hensigten er at få klarlagt, hvordan vi kan fortsætte vore bestræbelser på at omsætte de indeholdte retningslinier til praktisk arbejde på skolerne.

Jeg anser direktivet som et betydningsfuldt led i den pædagogiske udvikling, som er sat igang i Søværnet, og som jeg ønsker fremmet.

Der er forudset en overgangsperiode, inden direktivet kan efterleves fuldt ud, og jeg ved, at dets indhold også har været drøftet ved lærermøder på skolerne med henblik på at gøre overgang og tilpasning til den givne målsætning og de heraf afledte principper så kort som muligt.

Jeg er også blevet gjort opmærksom på udtalelser, der synes at afspejle tvivl om, hvorvidt alle principperne er praktisk realisable inden for militær uddannelse. Der er i forbindelse hermed fremført ønsket om, at Søværnets ledelse uddyber sine argumenter for direktivets grundlæggende idé og informerer yderligere om, hvorledes principperne skal føres ud i livet.

Om direktivets idé vil jeg sige at den tager sigte på at modernisere undervisningen i Søværnet.

Direktivet bygger på et udvalgsarbejde inden for SSU og er altså blevet til under medvirken af en bred repræsentation af Søværnets myndigheder. I øvrigt indgår Klima-udvalgets overvejelser i grundlaget.

Et væsentligt argument for de tanker, som ligger bag direktivet, er, at nutidens ungdom – eleverne – har højere grunduddannelse ved møde i Forsvaret, og en mere kritisk indstilling til offentlige instansers virkemåde. Dette gælder vel ikke mindst den del af ungdommen, som egner sig til befalingsmandsuddannelse.

De skoler, direktivet omfatter, jfr. SVN BST 509, paragraf 1, er delvist

Søværnets Eksercerskole, og
Søværnets Konstabelskole, samt fuldt ud
Søværnets Sergent- og Reserveofficersskole
Søværnets Officersskole og
Specialskoler.

Da disse skoler har forskelligt niveau, er det klart, at tilpasning af de givne retningslinier ikke i enhver henseende kan være ens. Der er da også tale om et *direktiv*.

Med hensyn til at føre principperne ud i livet er det i direktivet anført som ønskværdigt, at den enkelte skole udvikler sin egen plan og fastlægger de konditioner, der er nødvendige for at følge de givne retningslinier:

Derfor vil jeg ikke ved denne lejlighed gennemgå de enkelte punkter i SVN BST 509. Formålet med seminaret er jo netop at give Dem lejlighed for fordomsfrit at drøfte indholdet heraf, samt diskutere hvorledes direktivet bedst og hurtigst bringes i anvendelse.

Det, jeg vil præcisere ved denne lejlighed er, at direktivets idé og indhold er en del af den uddannelsespolitik, som fremtidigt skal være gældende for uddannelse af Søværnets personel.

Uddannelsespolitikken må udformes på grundlag af en uddannelsesmålsætning. Disse begreber er elementer i en personelmålsætning og deraf følgende personelpolitik.

Denne samt tilsvarende begreber for materiel og økonomi kan ikke formuleres, uden at Søværnets generelle målsætning og opgaver er fastlagt. Disse igen afhænger af målsætning for forsvaret.

(Kommentarer vedr. forsvarets målsætning:

- Grundlaget er regeringens sikkerhedspolitik, jfr.: forsvarslov og lovbemærkninger, samt udvalgsbetænkninger, »trontale«, Ministerråds communiqué'er, Kgl. anordning, samt Forsvarschefens formulering i div. planer m.v.

For SVN vedkommende fremstår

- en flådeplan samt
- Søværnets opgaver som grundlag for personelmålsætningen.)

Grundlaget for Søværnets hele fredsvirksomhed er at medvirke til at opretholde et effektivt forsvar – og vi har pligt til at få størst mulig effektivitet af de givne ressourcer.

Der er imidlertid et afhængighedsforhold mellem den generelle målsætning for Forsvaret og vor uddannelsesmålsætning for Søværnet, idet vi til stadighed må være opmærksom på, at ændringer i de overordnede mål med hensyn til f.eks. rådige midler, tjenestetid og personelmæssige forudsætninger kan medføre revurdering af en delmålsætning og den politik, der følger heraf.

Målsætningen for Søværnets personel er: *at Søværnet til stadighed kan råde over et personel, der er tilstrækkeligt i antal og kvalifikationer til besættelse af de for løsning af Søværnets opgaver nødvendige stillinger.*

Lad os se nærmere på grundlaget for en personelpolitik for Søværnet.

Formuleringen af denne påvirkes af mange faktorer såvel interne som eksterne.

Udover den generelle målsætning for Søværnet må personelpolitikken baseres på

- den aktuelle beskæftigelsesgrad i samfundet, og på
- den sociale, økonomiske, tekniske uddannelsesmæssige udvikling såvel i den militære som civile verden.

Personelpolitikken vil dernæst omfatte følgende områder:

- Bemanding
- Rekruttering
- Uddannelse
- Udkommando
- Avancement
- Afskedigelse (Tjenestetid)

hvis forhold må indbyrdes koordineres og afstemmes efter den generelle målsætning for personellet.

Målsætning for uddannelse kan sammenfattes som værende *at gøre enhver tjenstgørende egnet til og motiveret for at yde en effektiv indsats såvel under fredsforhold som i tilfælde af krig.*

Forudsætningen for at indfri denne målsætning er, at enhver uddannelsesaktivitet tilstræber, at den enkelte bi-bringes:

- dels de kundskaber og færdigheder, der er nødvendige for at udfylde en nærmere defineret stilling så effektivt som muligt,
- dels den indstilling, der er en betingelse for udvikling og fremme af samarbejde og trivsel.

Dette medfører, at der i Søværnets personelpolitik må indgå generelle kriterier for personellets ledelse og behandling.

Det indebærer endvidere, at der i vor uddannelsespolitik angives retningslinier for hvorledes uddannelsen inddeles, og hvilke uddannelsesprincipper der skal følges, ligesom der må gives direktiv for, hvorledes uddannelsen skal planlægges, udføres, koordineres og kontrolleres - d.v.s. hvilken ledelsesform der ønskes anvendt på alle trin, hvor der

er tildelt en chef ansvar for uddannelse af undergivet personel.

Med hensyn til uddannelsens inddeling er der ved Forsvarskommandoens direktiv for uddannelse i Forsvaret – udgivet i april d.å. – fastsat, at uddannelsen inden for Chefen for Søværnets ansvarsområde hovedinddeles i:

Personeluddannelse og
Enhedsuddannelse

hvor personeluddannelse videre underinddeles i

Grunduddannelse
Videreuddannelse og
Efteruddannelse,

idet der i direktivet samtidig er angivet, hvad de enkelte uddannelser generelt omfatter.

For så vidt angår *Uddannelsesprincipper* skal der inden for Søværnet gælde følgende:

1. Der skal være overensstemmelse mellem uddannelse og anvendelse af personellet. Gennemgang af såvel efteruddannelse som videreuddannelse skal ske i overensstemmelse med den generelle personalepolitik. Dette er Marinestabens ansvar.
2. Uddannelsen skal være realistisk og funktionelt betonet, d.v.s. at enhver undervisningssituation må have relation til de opgaver, der er pålagt den enkelte at udføre efter endt uddannelse. Dette princip betyder et nøje samarbejde mellem uddannelse og brugende myndighed.
3. Uddannelsen skal være rationel ved anvendelse af aktiverende undervisningsformer og -midler til at fremme elevernes selvstændighed samt deres engagement og medansvar for uddannelsen.
4. Uddannelsen af lærere og instruktører tilrettelægges og gennemføres på grundlag af militærpædagogisk forskning samt ved konsulent- og kursusvirksomhed.
5. Personellet skal inspireres og motiveres til selvud-

nelse inden for deres tjenesteområde, speciale eller uddannelsesretning, og den enkelte chefs ansvar for udvikling og videre uddannelse af det undergivne personel understreges.

6. Planlægning, gennemførelse og kontrol af uddannelsesaktivitet ved de enkelte skoler samt samarbejdet skolerne imellem skal fremmes mest muligt.

De principielle betragtninger, jeg her har fremsat om formulering af målsætning og politik, må dernæst sammenholdes med de øjeblikkelige realiseringsmuligheder. Af disse vil jeg specielt berøre det økonomiske område.

De organisatoriske ændringer, der er gennemført som følge af de nye forsvarslove, hvor Chefen for Søværnet – i modsætning til før – nu kun er direkte ansvarlig for uddannelsen af personel og enheder samt for forvaltning af personellet i Søværnet, forudsætter jeg bekendt. Ligeledes, at Chefen for Søværnet er rådgiver for FC og dermed medansvarlig for Forsvarskommandoens virke.

Selvom Marinestaben har måttet afvikle sin tidligere Ø-afdeling er dette på ingen måde ensbetydende med, at de med uddannelsesvirksomheden forbundne økonomiske aspekter har kunnet betragtes som uvæsentlige og dermed overflødige.

Marinestabens varetagelse af Ø-funktionen har i det første år efter Ø-afdelingens overførelse til Forsvarsstaben været opdelt på dens to afdelinger, men jeg har under overvejelse, hvorvidt en sammenlægning af disse funktioner til en samlet Ø-funktion for hele Marinestaben vil forbedre mulighederne for økonomisk planlægning, herunder tilvejebringelse af økonomisk og statistisk analysemateriale.

For så vidt angår uddannelsesøkonomi har Forsvarskommandoen overdraget mig fuld kontrol med Søværnets forbrug inden for uddannelseskontiene, derved at Søværnets uddannelsesbudget er stillet til min rådighed med henblik på viderefordeling til øvrige myndigheder efter de behov,

jeg som følge af gældende uddannelsespolicy måtte finde grundlag for at fremme.

Ved slutningen af sidste finansår lykkedes det i forbindelse med ekstra bevillinger til uddannelsesmidler at igangsætte de meget ønskede anskaffelser af moderne uddannelsesmateriel og herunder indkøbtes bl.a. internt TV til Søværnets Eksercerskole og Søværnets Kursusinstitution.

Yderligere anskaffelser er ønskelige, men en forudsætning herfor vil være, at der kan findes bespareelsesmuligheder inden for andre uddannelsesområder, såsom timelærerlønninger samt kursus – og heraf følgende rejseaktiviteter.

En nedskæring af kursusvirksomheden kan umiddelbart forekomme uacceptabel, men det vil være nødvendigt at se med kritiske øjne på forholdet imellem bekostning og udbytte og koncentrere den lønnende kursusvirksomhed.

Hele problematikken omkring timelærerlønninger har jeg taget op til særskilt behandling med henblik på i højere grad at gøre undervisning til en del af »jobbet«, således at de meget store udgifter hertil kan nedskæres.

Dette vil bl.a. finde udtryk i stillingsbeskrivelser og dermed i de kvalifikationskrav, der må stilles for udførelse af undervisning i forbindelse med hovedbeskæftigelsen.

Idet lærergerningen stadig stiller øget krav til pædagogisk indsigt, vil jeg tilstræbe en øget anvendelse af faste lærere, civile som militære, med den nødvendige supplerende pædagogiske uddannelse (instruktørkursus: Søværnets Kursusinstitution, pædagogiske kursus: Forsvarsakademiet).

Generelt gælder det inden for hele uddannelsesområdet, at en mere fast budgettering er ønskelig, herunder at få opgjort, hvad totaludgifterne for de enkelte uddannelsesled andrager, d.v.s. såvel lønudgifter som administrations- og bygningsomkostninger.

Som følge af at der ikke må eksistere noget kommando-led mellem Chef for Søværnet og underlagte hoved- og specialskoler, har uddannelsesafdelingen i Marinestaben fået en central placering ved formulering af uddannelsespolitikken, ved koordinering af uddannelsesplaner samt ved gennemførelse af den overordnede styring og kontrol med de samlede uddannelsesaktiviteter i Søværnet.

Men eftersom specialtjenesteinspektørerne indgår i Marinestaben, er der også skabt sikkerhed for, at den nødvendige faglige rådgivning er til stede ved planlægning af al specialuddannelse.

Da det ikke vil være realistisk at antage, at U-afdelingen og specialtjenesteinspektørerne kan planlægge og gennemføre uddannelsesaktiviteterne uden intim kontakt med brugerne – Søværnets operative Kommando og Søværnets Materielkommando – vil de eksisterende arbejdsgrupper under Marinestaben (tidligere SSU AGR) fortsat blive bibeholdt. Disse arbejdsgrupper er:

- 1) Meniguddannelse i Søværnet (SOK-formand)
- 2) Sergentuddannelse (SRS-formand)
- 3) Pædagogisk AGR (SKI-formand).

Den endelige planlægning og gennemførelse af de fremtidige officersuddannelser A og B er pålagt Søværnets Officersskole.

God kontakt til overordnede myndigheder (Forsvarskommandoen og Forsvarsministeriet) samt til faglige uddannelsesinstitutioner – militære som civile – er en betingelse for, at uddannelsesplanlægningen i Marinestaben sker på realistisk og tidssparende grundlag.

Men forudsætningen for at den nye organisation skal virke efter sin hensigt er også, at delegering og dermed medansvar for løsning af opgaverne på de forskellige uddannelsesstrin fremmes mest muligt.

De ændringer og reformer, der er beordret iværksat, må fremmes ved, at samarbejdet på de enkelte skoler mellem skoleledelsen og eleverne yderligere udbygges.

Japan efter 7. december 1941

Af premierløjtnant H. G. Riis.

En redegørelse for og vurdering af årsagerne til Japans våbenheld i de første måneder efter den 7. december 1941.

»Historien gentager sig aldrig«. Denne sætning ville enhver historiker sætte sit navn under. Hvorfor lærer vi så historie?

Det gør vi for at få en kontant viden om, hvad der rent faktisk skete, og der igennem lære om andre personers dispositioner. Det kan være gode eller dårlige dispositioner, det er i sig selv underordnet, bare vi lærer af dem.

Historien gentager sig ikke, men meget af det der sker i historien f. eks. en handling med efterfølgende reaktion, et slag, en revolution etc. kan føres tilbage i historien til en parallelisering med et tidligere tilfælde.

Når dette kan lade sig gøre, så må man også have lov til at tro, at det ikke vil være helt urealistisk at føre historien lidt frem imod det, der ikke er sket endnu. Trække en parallel fra et tidligere tilfælde, se objektivt på det, og prøve at vurdere, om der ikke skulle være en chance for, at reaktionen på det foreliggende tilfælde, moderniseret og afpasset efter de på stedet gældende forhold, ikke skulle minde lidt om et tidligere kendt tilfælde. Jeg tror, at man i de fleste tilfælde vil komme meget tæt til sagens kerne.

Hvad har det så at gøre med dette emne? Jo, Japan har tidligere været i krig, og havde man taget ved lære af »Den Russisk-Japanske Krig«, så kunne meget måske have været afværget eller måske helt undgået.

Historisk og politisk udvikling.

I 1889 blev en ny japansk forfatning vedtaget, efter hvilken kun den japanske kejser havde den fulde og hele magt over de væbnede styrker, den såkaldte »Imperial Command«, men samtidig betød dette, at den faktiske magt kom til at ligge hos de væbnede styrker.

Denne form for regering bragte Japan held, set med en japaners øjne. Krigen imod Kina i 1894-95 hjemførte Formosa til Japan. Allerede 10 år efter kom sejren over Rusland, i hvilken flåden spillede en ikke ringe rolle. I 1910 annekterede Japan kongeriget Korea.

I 1914 gik Japan med ind i krigen på Englands og Frankrigs side, og sikrede sig hermed en god forhandlingsposition ved 1. Verdenskrigs slutning.

Den japanske hær såvel som flåde, havde gennem disse krige vist deres »uovervindelighed«, og enhver japaner så op til de væbnede styrker so mnoget helligt, og at dø i kamp var for ham en ære, han var herigennem sikret en plads blandt de forfædre, der beskyttede Japan og japansk ejendom til evige tider.

Ved fredskonferencen i 1919 opnåede Japan mandat over de tidligere tyskejede kolonier i Asien, samtidig havde japanerne taget Marianerne (med undtagelse af Guam), Karolinerne og Marshall øerne.

Hærens magt over regeringen blev brudt i 1922, og en mere liberal regering overtog magten i landet.

Flådekonferencen i Washington i 1921-22.

I 1921 blev der afholdt flådekonference i Washington. Tanken bag denne var ønsket om en bevarelse af verdensfreden. I denne konference deltog USA, England, Frankrig, Italien og Japan. Japans forhandler på konferencen var marineminister baron Kato.

Bevarelse af verdensfreden skulle blandt andet ske gennem et stop i oprustningsbestræbelserne.

Set fra et japansk synspunkt var de vigtigste bestemmelser følgende:

- a: Stykkeforholdet mellem USA's, Englands og Japans flåder blev sat til 5-5-3.
- b: Byggestop for slagskibe i en 10 års periode.
- c: Tonnagebegrænsning på slagskibe og hangarskibe samt påbud mod befæstelse af besiddelser i Stillehavet.

De på konferencen opnåede resultater følte som et slag i ansigtet for de sejrige og »uovervindelige« hærofficerer, der gennem dette så Japan nedklassificeret til en andenrangsstat. Solens sønner så sig krænket, og de ventede kun på, at deres tid atter skulle komme.

Tiden fra 1922 til 1931.

Den japanske befolkningstilvækst vil i stærk fremgang, og alene dette krævede ekspansion. I 1923 var et militærkup planlagt, men kom ikke til udførelse.

Japans industri blev moderniseret i disse år, og dette i forbindelse med befolkningstilvæksten medførte, at Japan begyndte en imperialistisk udenrigspolitik.

I 1930 blev der atter afholdt flådekonference, denne gang i London. Hovedformålet med denne konference var at forny Washington-aftalerne af 1922 i den udstrækning dette var muligt. Krydserforholdet mellem USA, England og Japan blev sat til 10-10-7, ellers opnåede man ingen nævneværdige ændringer eller fornyelser i forhold til den tidligere aftale.

I september 1931 startede hæren uden regeringens viden en invasion af Manchuriet, og den japanske regering kunne ikke andet end acceptere tingenes tilstand. En efterfølgende krigserklæring med Kina gav krigen et legalt skær, og samtidig gav det hærledelsen den fulde kontrol over den japanske regering.

Den moderate politik, som baron Kato havde været eksponent for, var nu definitivt faldet til jorden, og ledelsen af Japan var faldet i hænderne på mænd med en aggressiv og imperialistisk politik.

Tiden fra 1931 til 1941.

Nu var mulighederne til stede for føre drømmen ud i livet, skabelsen af et »Japansk Imperium«.

Arbejdskraft havde man rigeligt af, og industrialiseringen var godt i gang.

Regeringen, der for en stor del bestod af generaler, vandt større og større yndest hos befolkningen, og dette først og fremmest på grund af hærens sejrige fremrykning på det asiatiske fastland.

På en ny flådekonference i London i 1935 opsigde Japan alle tidligere indgåede aftaler, og konferencen endte resultatløs.

Flådeoprustningsprogram.

Japans politiske mål var at blive en stormagt i Asien. Denne plan ville unægtelig kollidere med USA's planer og interesser, altså måtte følgen blive, at man måtte opbygge et krigsapparat, der kunne stå mål med USA's eller i det mindste havde en sådan styrke, at USA ville afstå fra at intervenere. Dette krigsapparat måtte nødvendigvis være en slagkraftig flåde.

Japan var ingen erfaren skibsbygningsnation på dette tidspunkt, men de japanske teknikere havde en formidabel evne til at lære af, hvad de så. De kunne ikke blot efterligne, men også forbedre. I 1936 blev kølen strakt til verdens tre største slagskibe, disse skulle danne ryggraden i »The Combined Fleet«.

Japan selv er mangelfuld på råstoffer, dette forhold standse dog ikke skibsbygningen, først og fremmest importerede man alt det skrot fra USA, som dette land var villigt til at eksportere, men man fandt også på nye løsninger.

Man var på det rene med, at en moderne handelsflåde var af stor betydning som forsyningsformidler ved kommende krigshandlinger, og for at skaffe jern til denne, begyndte man at ophugge alle gamle handelsskibe efter tur, alt mens

man byggede nye hurtigsejlende skibe af de ophuggede. Dette resulterede i, at Japan ved krigens udbrud rædede over en af verdens mest moderne handelsflåder.

Den japanske industri var efterhånden blevet ændret til en fuld ydedygtig krigsindustri, men flådeledelsen, der havde været rundt i de vestlige lande, var helt klar over, at man aldrig kom op på det som den amerikanske industri var i stand til at levere, når denne blev ændret til krigsproduktion.

Frygten for USA var uden al tvivl medvirkende til, at de imperialistiske japanske planer blev hæmmet.

Krigsplaner.

For at have planer må man have et mål. Efter at regeringen var overtaget af militæret og dets tro forkæmpere, var det ikke svært at sætte et politisk mål. Japan skulle være en stormagt!

For at være en stormagt må man kunne stå på egne ben, være uafhængig. Det kunne Japan ikke i sin nuværende position. Som tidligere nævnt fattedes landet så godt som alle former for råstoffer, men områder i nærheden af landet var i besiddelse af disse for Japan så kostbare råstoffer, følgen måtte blive, at disse områder måtte okkuperes. Dette betød krig.

De råstofproducerende områder var Borneo, Java og Sumatra.

Japan gjorde sig klart, at en krig skulle være en lynkrig, da landets egne ressourcer ikke kunne holde til mere end godt et års krigsførelse, samtidig skulle besiddelserne tages ved overraskelse, så olieklender, miner etc. ikke blev demoleret. Råstofferne skulle transporteres hjem til moderlandet med skib, for der at blive forædlede i den japanske industri, dette krævede ikke alene en stor handelsflåde, men også en krigsflåde, der var i stand til at beskytte den transport, der ville opstå ad søvejen.

Den japanske regering var klar over, at den uvægerligt ville komme i krig med England, Holland og Frankrig, da disse lande havde store oversøiske handelsinteresser i de før nævnte områder. USA's stillingtagen var man ikke helt klar over fra starten.

For at opnå det politiske mål, måtte følgende militære mål opstilles:

A: Okkupering af Borneo, Java og Sumatra.

B: Man måtte være i stand til at sikre forbindelseslinierne til de okkuperede områder.

C: Det under pkt. B nævnte skulle ske ved oprettelse af en ydre perimenter, der samtidig skulle beskytte moderlandet.

Ved et blik på et kort over Stillehavet, vil man hurtigt blive klar over, at dette betød okkupation af betydelige landområder, og for til fulde at opfylde de militære mål så Japan sig nødsaget til at okkupere og kontrollere følgende områder:

a: Først og fremmest Borneo, Java og Sumatra.

b: For at opnå det i pkt. A og B skitserede måtte man sikre sig kontrol over Marianerne, Karolinerne, Marshalløerne, Salomonøerne, Molukkerne, Malaya, Indokina og Kinakysten.

c: Inden for den her nævnte perimenter måtte Japan have det ubestridte sø- og luftherredømme.

Malaya betød, at man skulle nedkæmpe den stærke britiske base Singapore, men dette, samt hvad man kunne forvente af modstand fra andre europæiske stater, betragtede man ikke som den store trussel for krigsforløbet, da den japanske hærledning kunne gå ud fra, at disse stater havde fuldt op at gøre i Europa i deres kamp mod Hitlers Tyskland. Dette var afgjort realistisk, da krigslykken i 1941 var på Tysklands side.

Opfyldelse af disse mål måtte betyde krig med USA, da dette land havde baser i de områder, der var med i okkupationsplanerne. Forhandlinger på diplomatplan mellem Ja-

pan og USA fortsatte til det sidste, dog uden at det på nogen måde ændrede Japans holdning.

Flåden var imod krig med USA fra starten, men da flådeofficerernes magt ikke stod på højde med hærofficerernes, så de ingen anden udvej end at prøve at få det bedst mulige ud af krigen.

Admiral Yamamoto satte sin stilling på spil på spørgsmålet om USA's Stillehavsflådes tilintetgørelse. Han var til fulde klar over, hvilken fare der lurede fra denne slagkraftige flåde, og gennem sine besøg i USA havde han lært at respektere denne slagkraftige styrke.

Flere krigsplaner blev udarbejdet. Den 10. november 1941 forelå den endelige krigsplan, der var udarbejdet af general Terauchi og admiral Yamamoto, den såkaldte »Central Agreement«:

1. Samtidige landgangsoperationer på Luzon, Guam, Malayhalvøen, Hongkong og Miri (Britisk Nord-Borneo). Med undtagelse af Miri skulle alle operationerne indledes med bombing fra luften.

2. USA's Stillehavsflåde i Pearl Harbour skulle angribes med hangarskibsbaseerede fly.

3. Hurtig udnyttelse af held til at bemægtige sig Manila, Mindanao, Wake, Bismarcksøerne, Bangkok og Singapore.

4. Okkupation af Hollandsk Øst-Indien samt fortsættelse af krigsførelsen i Kina.

Planerne var forberedt indtil den mindste detalje, alle krigens principper var tilgodeset i den under de forskellige forhold fremherskende prioritet. Dog arbejdede japanerne med et 11. princip, nemlig »Det guddommelige held«. Dette princip må ikke undervurderes, da det spillede en stor rolle for hær- og flådeledelsen såvel som for den enkelte soldat. Så nogle planer håbløse ud, så lagde man en stor del af heldet over på »Den opgående sol«.

Dette 11. princip skal dog ikke forlede nogen til at tro, at japanerne ikke overholdt de andre principper.

Man vidste, at USA, England, Australien og Holland havde et begrænset antal styrker til rådighed i eller i nærheden af invasionsområderne, men japanerne var ligeledes klare over, at disse styrker ikke var kamptrænede samt øvede i samarbejde nationerne imellem.

Japan mobiliserede og trænede. Her var tale om en virkelig hård træning. Soldaterne kunne direkte trænes på krigsskuepladsen i Kina, og flåden øvede nat og dag under de dårligst tænkelige forhold.

Natskydninger blev afholdt, og japanerne udarbejdede til hjælp for nedslagsobservationer nogle enormt store natkikkerter, der af vestlige iagttagere fejlagtigt blev antaget som hjælp til japanernes dårlige syn. Komfort til mandskabet så man helt bort fra såvel som personlig sikkerhed ved arbejde med farligt materiel, hvilket muliggjorde udviklingen af ilttorpedoen, der af andre nationer var opgivet på grund af dens farlighed for betjeningspersonellet.

På grund af invasionsområdet størrelse regnede den japanske hærledning ikke med, at modstanderen var i stand til at fremskaffe store koncentrationer nogen steder, hvilket var af betydning for japanerne, da de ikke kunne trække alle styrker bort fra den nordlige sektor af frygt for et eventuelt angreb fra Rusland.

General Tojo fastsatte den endelige »Deadline« til den 25. november 1941, hvis der ikke inden denne dag var opnået positive resultater under forhandlingerne med amerikanerne, ville krigen blive en realitet. Disse forhandlinger brød sammen, hvilket var ensbetydende med, at Japan ikke kunne få olie.

Allerede den 25. november stak den første landgangsstyrke til søs, det var admiral Ozawas ekspeditionskorps, der var bestemt for landgang på Malaya-halvøen, denne hurtige japanske reaktion på overskridelsen af »Deadline«, giver et lille indtryk af, hvor kampklare den japanske ledelse m.v. var.

Den japanske ledelse var, for at opfylde de fastsatte mål, nødt til at opdele krigens gang i tre faser.

Første fase:

Denne var den egentlige storoffensiv, hvis mål var at erobre alle de strategisk og taktisk betydningsfulde mål i området. Ødelæggelse af USA's Stillehavsflåde gennem angrebet på Pearl Harbour. Dette var planlagt, således at det startede opbyggelsen af anden fase.

Anden fase:

Denne var udbygning og sikring af perimenteren, således at man kunne sikre transporten mellem hjemlandet og de råstofproducerende områder. Når dette var fuldendt, skulle man overgå til tredje fase.

Tredie fase:

Denne var nærmest en opklaring af området samt en kraftigere udbygning af basesystemet i den ydre perimenter. Når denne fase var tilendebragt, var alle Japans krigsmål opnået.

Hær- og flådeledelsen regnede ikke på noget tidspunkt med en militær sejr over USA, men man regnede med, at man kunne stille USA overfor et fait accompli og at USA som følge af dette var villige til at slutte fred.

Alle operationerne var lagt efter en meget nøje tidsplan, og nu var kun spørgsmålet om D-dag tilbage. Her var det flådeledelsen, der havde den store afgørelse, da det var den, der skulle lede angrebet på Pearl Harbour, og dette angreb var signalet til krigens start.

Flådeledelsen delte dette problem i fire dele:

1: Udarbejdelse af planer, der opfyldte formålet til kravene om ødelæggelse af de taktiske og strategiske mål.

2: Vurdering af mulighederne for at føre en så enorm flådestyrke uopdaget flere tusind sømil tværs over Stillehavet.

3: Opnåelse af præcision ved bombing og torpedering fra fly.

4: Guddommelig assistance.

Punkt 1 og 3 kunne man øve indtil disse var perfekte til mindste detalje. Flyverne blev trænet i Kagoshimabugten, i hvilken man havde opbygget en tro kopi af havnen i Pearl Harbour, selv om denne træning var hård, mistede japanerne under denne træning ikke et eneste fly.

Da alt var klart, blev D-dag fastsat til den 7. december 1941.

Vurdering af de japanske krigs- og angrebsplaner.

Da først striden mellem hær- og flådeledelse var blevet bilagt og de endelige planer forelå, kan man ikke komme til andet resultat end, at den japanske ledelse havde taget højde for alle forhold i den strategiske og taktiske planlægning, og jeg tror også, at man med rette kan fastslå, at såfremt disse planer var blevet fulgt til punkt og prikke, så ville krigen i Stillehavet have fået et noget andet forløb, blandt andet ved at krigen ville have strakt sig over en længere periode.

Hvad havde japanerne da overset? Først og fremmest havde de grundigt undervurderet de amerikanske ressourcer, de havde ikke gjort sig klart, hvad dette store industriland var i stand til at producere, når dets industri blev stillet om til krigsproduktion. Samtidig havde japanerne overvurderet deres egen industris ydeevne. Den japanske industri skulle ikke alene nå at komme på højde med den amerikanske, men overgå denne, hvis Japan skulle gøre sig noget håb om at bevare herredømmet over det okkuperede område.

Måske havde japanerne med fuldt alvor antaget, at amerikanerne ville acceptere et fait accompli, men der skal en fantastisk stor portion optimisme til at tro, at amerikanerne ville gøre dette blot for en kortere periode, samt at man når det uundgåelige modangreb blev sat ind, ville være i stand

til at forsvare et område af så store dimensioner som det af Japan okkuperede.

Japanerne svigtede også over for krigens første princip. Dette skete, da japanernes fremrykning på de forskellige fronter sprængte tidsplanen i en sådan grad, at ledelsen blev overmodig i vurdering af egen kunnen, uden at skele til, hvilken modstander de havde været stillet over for i krigens første måneder.

Udførelsen af de japanske krigs- og angrebsplaner.

Alle japanske planer var omhyggeligt blevet holdt hemmelige, og det lykkedes virkelig japanerne at krydse Stillehavet uden at blive opdaget. Dette blev muliggjort ved hjælp af en vel tilrettelagt radiopolicy, der gik ud på, at skibene havde komplet radiotavshed samtidig med, at radiostationer i hjemlandet sendte på skibenes frekvenser med skibenes kaldesignaler. Samtidig var ruten, som flådestyrken skulle følge, lagt gennem svagt trafikerede farvandsafsnit, og vejret stod japanerne bi, da det så godt som under hele turen over Stillehavet var overskyet, hvilket forhindrede amerikanske reccefly i at gennemføre deres planlagte opklaringsflyvninger.

Den eneste virkelige kompromittering af sikkerheden skete, da en japansk dværgubåd blev observeret og sænket ved indsejlingen til Pearl Harbour, men også i dette tilfælde smilede heldet til japanerne. Sænkningen af dværgubåden blev først meldt sent til den amerikanske flådeledelse på øen, og dværgubådens tilstedeværelse blev ikke sat i forbindelse med operationer af større omfang, før det var for sent.

Admiral Yamamoto havde kraftigt understreget, at han ønskede hangarskibe sænket i forbindelse med bombningen af Pearl Harbour, men på dette punkt svigtede lykken japanerne. Da angrebet satte ind, var der ingen hangarskibe i havnen.

Klokken 0600 lokal tid søndag den 7. december 1941 blev den første angrebsbølge sendt i luften fra de japanske hangarskibe, og angrebet kom som en komplet overraskelse for amerikanerne. Guderne havde smilet venligt til »Den opgående sols sønner«.

En af de væsentlige årsager til, at japanerne kunne gennemføre deres angreb på Hawaii med næsten ingen tab for egne styrker, beror tildels på, at amerikanerne havde besluttet, af konstitutionelle og folkepsykologiske grunde, ikke selv at begå nogen krigshandling under den spændte situation, der herskede i Stillehavet, men end ikke det højeste alarmberedskab havde imidlertid kunnet afværge virkningen af det japanske angreb, selv om virkningen kunne have været afbødet en del, hvis man havde været klar. Når et hangarskib først har sendt sine luftfartøjer op, skal det også nok lykkes nogle af dem at komme ind på deres mål. Det gælder om at ramme hangarskibet, inden det når at sende maskinerne op, men det forudsætter en klar krigserklæring, og en sådan forelå ikke.

Det er sikkert, at amerikanerne fik et alvorligt tilbageslag ved det heldigt gennemførte japanske angreb, men følgerne var ikke så alvorlige, som den japanske flådeledelse havde ønsket. Nok led amerikanerne store materielle tab, men basefaciliteterne var så godt som intakte efter angrebet, og de store oliebeholdninger, der befandt sig på øen, var fuldkomment ubeskadigede efter angrebet. Hvis japanerne havde destrueret disse anlæg på bekostning af færre sænkede amerikanske enheder, havde den senere optræden af stærke amerikanske styrker i Stillehavet været reduceret for et væsentligt længere tidsrum.

Det var lykkedes for japanerne at sætte den amerikanske stillehavsflåde ud af spillet for et stykke tid, men samtidig hermed havde japanerne også fået dræbt enhver amerikansk pacifist. Den amerikanske krigsånd og offervilje var vågnet af sin blide slummer.

Hvor nøje gennemtænkt japanernes angrebsplaner var fremgår af, at der var to angrebsplaner for angrebet på Pearl Harbour. Den ene var for den totale overraskelse, den anden alternativet. Hvis overraskelsesmomentet rendte japanerne af hænde, skulle luftherredømmet først sikret ved indsættelse af jagerangreb, derefter ville man overgå til selve bombingen, var overraskelsen fuldkommen, skulle bombing straks påbegyndes.

Resultatet af angrebet på Pearl Harbour var fantastisk. Efter dette angreb begyndte man at spekulere på at ændre doktrinen om, at slagskibet skulle være kernen i flåden, henimod den opfattelse, at man fremover nok måtte acceptere hangarskibet som den slagkraftigste enhed. Disse doktriner kom under overvejelse både hos den amerikanske og japanske flådeledelse.

Japanerne var til fulde klar over betydningen af fly og deres anvendelse i den moderne krigsførelse, og på bekostning af sikkerheden i maskinerne m.v. var det lykkedes for dem at udvikle et fly med en aktionsradius på ca. 2600 km.

Tre dage efter Pearl Harbour-aktionen beviste flyene atter deres kunnen på en meget overbevisende måde. Dette skete ved sænkningen af »Prince of Wales« og »Repulse« den 10. december 1941. Med et tab på kun fire fly, blev disse moderne og slagkraftige ildenheder sænket.

Denne sænkning i forbindelse med, hvad der var sket ved Pearl Harbour, ændrede søkrigstaktikken derhen, at hangarskibet blev kernen i den nye flådeorganisering, og slagskibet kom fra nu af til at fungere som artilleribeskyttelsesskib for hangarskibet.

At den japanske flådeledelse lærte det samme af de opnåede resultater ses af, at deres tredje kæmpeslagskib under bygningen blev ændret til et hangarskib.

I overensstemmelse med første fase blev der samtidig med angrebet på Pearl Harbour indledt operationer mod de amerikanske baser Guam og Wake. Guam blev taget med storm,

og kunne tre dage senere af japanerne erklæres for indtaget, på Wake var modstanden kraftigere, og i første omgang blev japanerne kastet tilbage, men den 23. december 1941 måtte også denne base kapitulere.

Efter kraftige bombninger fra luften rykkede japanerne frem mod Philipinerne og Malaya. Efter landsætningen af de regulære tropper blev der landsat arbejdskompagnier, der udbedrede de som følge af bombningerne og kamphandlingerne opståede skader, således at japanerne kort efter havde startklare startbaner m.v., hvilket satte dem i stand til at foretage næste spring. Denne taktik agtede hærledelsen at følge, således at man ad denne vej ville få skabt den uigennembrydelige perimeter.

Allierede forsøg på at standse den japanske fremrykning blev slået tilbage af japanerne på overbevisende måde. Oprettelsen af en allieret flådestyrke, ABDA-flåden, formåede heller ikke at opvise resultater af større format. Denne flådestyrke blev bogstavelig talt fjernet fra havets overflade under Javaslaget den 27. februar 1942. Årsagen til at ABDA-flåden ikke var i stand til at yde større modstand, må søges i den ringe tid der var givet enhederne til at opøve taktisk samarbejde.

Japanerne gik i land på Java, Tjilatjap blev indtaget den 8. marts 1942, og næste dag overgav general Ter Poorten Java betingelsesløst til japanerne. Kun tre måneder efter krigsudbruddet stod japanerne med deres krigsmål opfyldt, alt var gået efter planerne, det eneste, der ikke havde holdt, var tidsplanen, den var blevet sprængt, og det endda i en sådan grad, at ingen i deres vildeste fantasi ville have drømt om at noget sådant ville have været muligt.

Resumé over årsagerne til Japans våbenheld.

Som fælles eksponent for alle japanske krigshandlinger i starten af krigen var, at alt var tilrettelagt til mindste de-

talje, alle krigens principper var nøje afvejet i forhold til hinanden, og landet var forberedt på krig.

Operationen mod Pearl Harbour forløb fuldkommen efter planen, og japanerne fik den fulde virkning ud af overraskelsesmomentet. Dette i forbindelse med deres forudgående træning, gjorde det muligt for japanerne at tilføje amerikanerne de førømtalte store tab, men at dette var opnåeligt var til dels amerikanernes egen skyld, da de på den kun havde oprettet et lidet effektivt luftforsvars- og varslings-system, samt på grund af amerikanernes ringe beredskab.

Japanernes personel var i enhver henseende toptrænede og velkvalificerede til deres respektive poster, hvorimod amerikanerne havde besvær med at skaffe personel til bare at opretholde et forholdsvis ringe beredskab. Japansk øvelsesvirksomhed blev i modsætning til amerikansk afholdt under yderst realistiske forhold. Japanerne lagde stor vægt på øvelser afholdt under alle vejrforhold, i kolde klimatiske farvandsafsnit og om natten, da den japanske flådeledelse gik ud fra, at når personellet kunne arbejde perfekt under disse vilkår, så kunne det også arbejde perfekt under alle andre.

Krigen i Europa, der på dette tidspunkt havde raset i næsten to år, må også tillægges en væsentlig betydning, da de allierede havde fuldt op at gøre med at bekæmpe Aksemagterne på hjemmefronten og som følge heraf ikke kunne afse tropper til Det fjerne Østen. Dette forhold fremgik klart af Churchills bestræbelser på at få USA til at indse, at det var i Europa, det store slag først måtte slås, det var Churchills mening, at når slaget om Atlanten først var vundet og Tyskland tvunget i knæ, så ville Japan hurtigt følge efter.

I de første måneder efter krigens start, havde Japan fortsat våbenheldet på sin side, og det skyldtes især det effektive samarbejde der var opnået mellem sø-, luft- og landstridskræfter, samt at den japanske ledelse havde indset værdien af flyveren som taktisk våben i langt højere grad end

Japans fjender havde, samt at japanerne gennem stor øvelsesaktivitet havde gjort det muligt at føre krig til søs om natten.

Turn of the tide.

I midten af marts 1942 var hovedmålet nået, og nu gjaldt det om at sikre perimeteren, men her svigtede japanerne. Berusede af de lette sejre, begyndte man at se sig om efter mulighederne for en endnu større ekspansion, uden først at analysere årsagerne til de forholdsvis lette sejre. Den japanske ledelse følte sig uovervindelig, og man slap det oprindelig planlagte mål, og hermed var Japans skæbne afgjort.

Efter slaget i Korallhavet den 4.—8. maj 1942 var det slut med Japans våbenheld, og det store vendepunkt i Stillehavs-krigen var slaget ved Midway den 4. juni 1942, fra den dag var der kun en vej for japanerne, og det var tilbage.

Kilder:

Masanori Ito: The End of The Imperial Japanese Navy.

S. E. Morison: The Rising Sun in the Pacific.

Joseph C. Grew: Ti år i Japan.

D. Macintyre: The Battle for the Pacific.

Nimitz & Potter: Sea Power.

Tidsskrift for Søværnen: Årgang 1948 og 1949.

A. C. Hardy: Everyman's History of the Sea War. Vol. II.

W. D. Puleston: The Influence of Sea Power in World War II.

Har vi brug for et søværn i dansk forsvar?

Af kommandørkaptajn J. B. Pranov

Mit indlæg i tidsskriftets juli/aug./71 nr. om flådesammensætningen henimod 1990 synes i nogen grad at være blevet misforstået, idet man synes at tillægge mig et ønske om at nedskære Søværnet til et søpoliti.

Formålet med mine betragtninger var i første omgang at gøre opmærksom på, at hvis den udvikling, der allerede for et år siden aftegnede sig, fortsatte, måtte vi se i øjnene, at en flåde af det hidtil tilstræbte omfang ikke kunne opretholdes.

Begivenhederne i det forløbne år synes desværre at bekræfte, at både politikere og i en vis udstrækning Forsvarets ledelse har en så ringe forståelse for de maritime aspekter i vor forsvars- og sikkerhedspolitik, at SVN skæbne kan blive endnu værre end tegnet i min tidligere artikel.

Det efterfølgende indlæg, som er et foredrag afholdt i Det Krigsvidenskabelige Selskab den 6. marts d. å., indeholder de politisk-strategiske synspunkter, der ligger til grund for min prioritering af SVN komponenter.

Artiklen kan måske tillige anvendes som grundlag for en debat om balancen mellem Forsvarets komponenter.

Kong Frederik den IV siges engang at have givet udtryk for, at han anså »en armé stedse for uundgåelig nødvendig, men en flåde kun i visse tilfælde«.

Disse kongeorde synes stadig at være karakteristiske for det danske folks mangel på forståelse for sømagtens betydning, og de afspejles f.eks. i Det danske Søværns udvikling i de sidste 20 år som illustreret på figur 1.

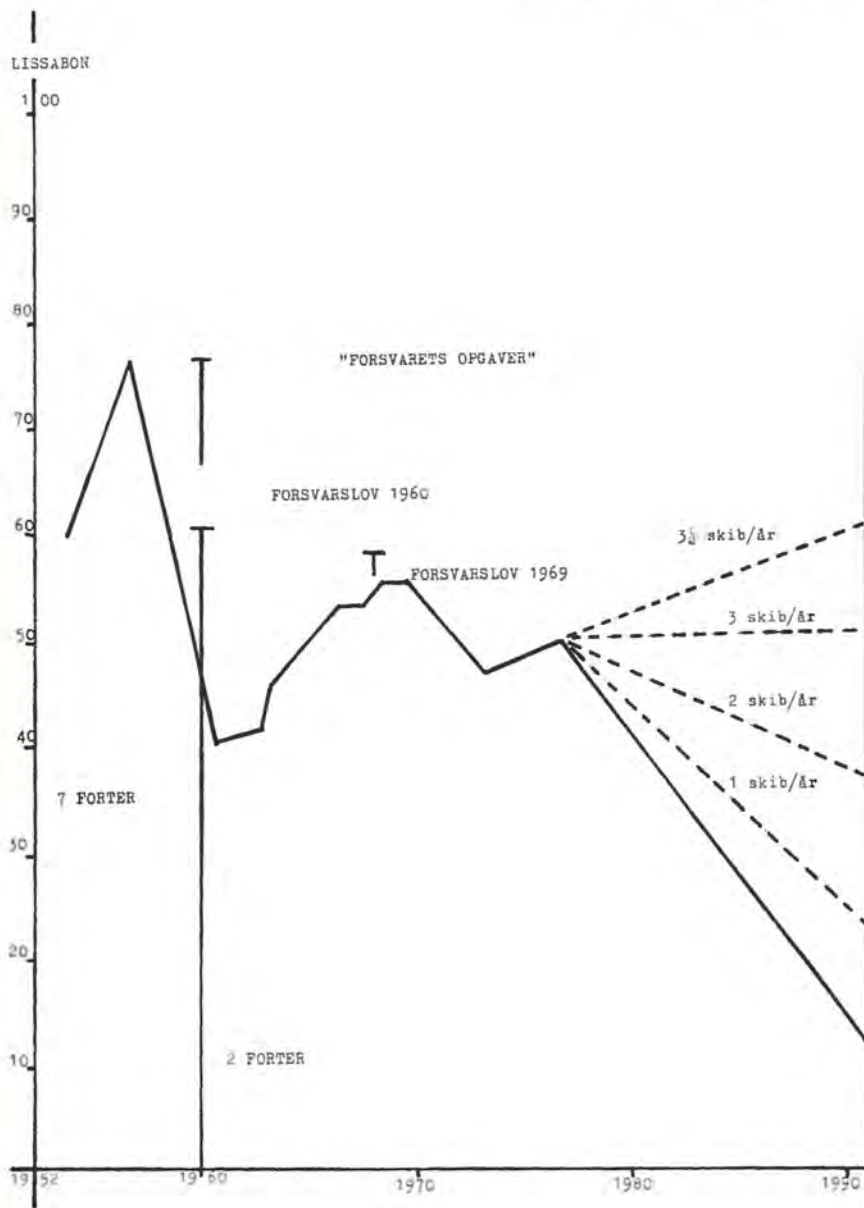

Fig. 1

Figuren viser:

1. De politisk besluttede styrkemål udtrykt i antal skibe på NATO-ministerrådsmøde i Lissabon i 1952 samt ved Forsvarslovene fra 1960 og 1969.
2. En af den daværende Søværnskommando i 1960 udarbejdet vurdering af behovet for flådestyrker til løsning af Forsvarets opgaver.
3. Den faktiske udvikling af Søværnets kvantitative størrelse.

Det bør bemærkes, at når det overhovedet har været muligt at opretholde de angivne styrketal (der overalt ligger under styrkemålene), skyldes det ikke mindst, at USA under Off-shore-programmet i 1950'erne forærede os 20 egentlige krigsskibe og under cost/sharing-programmet i begyndelsen af 60'erne betalte for 12 skibe.

Den udbredte mangel på forståelse for det maritime forsvars betydning reflekteres også i de oplæg til nye forsvarsordninger, der er blevet forelagt af indtil nu 3 politiske partier. I alle forslagene behandles Søværnets problemer med nogle få linier.

Imidlertid synes der i meget vide kredse i den danske befolkning nu at være ved at brede sig den opfattelse, at det ikke alene er en flåde, men forsvaret som helhed, der ikke er »uundgåeligt nødvendigt«.

Jeg tror ikke at vi i forsvaret er uden skyld i denne indstilling. De scenarioes, der anvendes som prøvesten for diverse forsvarsordningers værdi, forekommer i en tid, der er optaget af konfrontationen mellem supermagterne dels på det nukleare plan, dels i den tredje verden, for aldeles usandsynlige og irrelevante.

Det er forståeligt, at erfaringerne fra den 9. april 1940 over en stor indflydelse på den militære trusselvurdering. Men situationen er en anden i dag, og det er ikke den foregående krig, vi skal ruste os imod.

Det er derfor nødvendigt at begrunde et eventuelt ja til det i titlen indeholdende spørgsmål, ikke blot ved henvisning til operative taktiske fordele ved anvendelse af maritime styrker f.eks. et invasionsforsvar.

Jeg vil først forsøge at pege på problemområder, hvor forsvaret kunne anvendes til fremme af politiske formål. Jeg vil derefter beskæftige mig med trussel og strategi.

Af disse fundamentale forudsætninger kan udledes en række opgaver, der medfører krav om styrker.

På grund af begrænsninger af forskellig art må man imidlertid påregne, at opgaver og styrker må nedskæres i forhold til de ideelle krav.

Politiske formål

Generelt må Forsvarets opgave være at støtte statsmagtens politik, hvad denne nu end måtte være.

Vi har ikke her i landet tradition for at udgive periodiske undersøgelser af, på hvilke områder og på hvilken måde forsvaret kan fylde denne funktion, og i almindelighed opfattes forsvaret blot som noget, der skal forsvare landet – når man er imod forsvaret med tilføjelsen: Mod hvem?

Hvis man studerer den såkaldte Seidenfaden-rapport, finder man imidlertid i denne en omtale af en række politiske behov og mål, hvis realisation kan fremmes ved hjælp af et militært forsvar. Disse formål kan være ikke alene i vor egen, men tillige i en eventuel modstanders interesse.

Det følgende bygger i væsentlig grad på synspunkter, anført i Seidenfaden-rapporten.

Suveræniteten

Det første formål for forsvaret må være at sikre Statens suveræniteten. Suveræniteten er imidlertid dels et meget omfattende begreb, dels noget meget relativt noget. Den måde, jeg her anvender begrebet på, kan bedst illustreres ved at nævne de opgaver, jeg i denne sammenhæng henfører til dette formål, nemlig:

Politisk formål	Opgaver
<u>Suverænitet</u> Overholdelse af nationale og internationale retsregler	Overvågning Inspektion Udøvelse af politimyndighed Afvisning af pression og krænkelse
<u>Alliancepolitik</u> <u>Troværdighed</u>	Forsvarsanstrengelser militær integration, kommandoforhold maritim tilstedeværelse
Indflydelse	overvågning. Efterretningstjeneste Krisekontrol. OPCON & TACON Strædekontrol
<u>Stabilitet & afspænding</u>	Dansk evne til strædekontrol varsling
<u>Beslutningsproces</u> Grundlag og tid konsultationer	overvågnings- og efterretningstjeneste
<u>Relationer til nabolande</u> Indvirkning på disses sikkerhedspolitik	Mulighed for at bevare kontrollen over området
<u>FN- politik</u> generel afspænding placere Danmark interna- tionalt	Støtte til FN fredsbevarende aktioner

- Overvågning.
- Inspektion.
- Udøvelse af politimyndighed.
- Afvisning af pression og krænkelser.

Alt med det formål at sikre overholdelse af nationale og internationale retsregler.

Alliancepolitik

Vor sikkerhed mod egentlige angreb har vi søgt i en alliancepolitik. Det må derfor være i vor interesse, at alliancen er så effektiv og troværdig som mulig. Der er næppe tvivl om, at vore forsvarsanstrengelsers omfang har indflydelse på vore allieredes vurdering af os som partnere og dermed i næste omgang på en potentiel fjendes vurdering af allianscens offervillighed i forhold til os.

Af andre forhold, der har betydning for allianscens troværdighed, nævner Seidenfaden-rapporten den militære integration og især kommandoforholdene og de allerede i fredstid etablerede og i Danmark placerede NATO-stabe.

Også indadtil må der være tillid til allianscens troværdighed. I denne forbindelse er det værd at studere Seidenfaden-rapportens afsnit om den sovjetiske maritime opbygning i Middelhavet, en opbygning, der formentlig må ses som led i en politisk målsætning. Rapporten udtaler herom:

»I en periode, som er kendetegnet af afspændingstendenser, og hvor den strategiske tankegang er domineret af strategien om fleksibel imødegåelse, er den sovjetiske flåde egnet til at fremkalde eftertanke og bekymring i Grækenland og i Tyrkiet, hvor spørgsmålet om værdien af de amerikanske garantier nødvendigvis må stilles med større skarphed i lyset af de sovjetiske søstridskræfters voksende aktivitet i de 2 landes umiddelbare nærhed.«

Lignende betragtninger kan gøres gældende i nordvest-europæiske farvande. Også i disse er Sovjetunionen ved at

etablere en maritim tilstedeværelse, baseret på stadig mere sødygtige, udholdende og effektive skibe. Som anført i redegørelsen må man forvente, at de sovjetiske flådestyrker i løbet af 1970'erne i højere grad vil kunne afbalancere det vestlige flådepotentiel og dermed begrænse dettes politiske og militære virkemuligheder. Endvidere kan de sovjetiske flådestyrker opnå større evne til i givet fald at foretage angreb på vestlige søtransporter på verdenshavene.

Medens det af hensyn til opretholdelse af stabe og kommandoforhold er nødvendigt at opretholde passende store og alsidigt sammensatte styrker (af alle værn), medfører troværdighedskravet et specielt behov for evne til at afbalancere den sovjetiske maritime fremtrængen og en markering af dansk interesse i opretholdelse af den fri søfart og dermed forbindelserne til omverdenen, en opgave, der må pålægges de maritime forsvarsstyrker.

Som medlem af Alliancen begrænses suveræniteten måske på visse områder til gengæld for opnåelse af større sikkerhed og handlefrihed på andre. Det må imidlertid antages at være en national interesse også inden for Alliancen at opnå størst mulig indflydelse på dennes politik og handlinger, både i bred almindelighed og i en akut situation.

Seidenfaden-rapporten siger herom, at især de mindre NATO-medlemslande gennem udveksling af oplysninger og vurderinger, der finder sted inden for Alliancen, har adgang til viden om internationale forhold, som de ellers ikke, eller kun med betydelig større indsats, kunne skaffe sig på anden vis.

Landene har tillige et bredt forum, som det ellers ville kræve betydelig diplomatisk aktivitet at få i tale, og dermed også en vis mulighed for at påvirke den politiske udvikling i en ønsket retning.

Den viden og indflydelse, det enkelte land kan opnå, er imidlertid næppe udvirket af det bidrag, det på et eller andet område kan yde til Alliancen. Det kan således næv-

nes, at et canadisk parlamentsudvalg, der i 1970 afgav en betænkning om Canadas maritime forsvar, tillægger dette forhold betydelig vægt.

Danmarks bidrag til de militære styrker hører som bekendt til blandt de relativt laveste inden for Alliancen, og landets bidrag til udvikling på det våbenteknologiske eller forskningsmæssige område er ubetydeligt.

Derimod har Danmark i kraft af sin beliggenhed mulighed for at indhente efterretningsmæssige oplysninger, der ikke alene er af betydning for vort eget land, men som tillige vil kunne have betydning for Alliancens beredskab og for gennemførelse af en effektiv krisekontrol. Den sikkerhedspolitiske redegørelse nævner som konkret eksempel herpå farvandsovervågningens rolle under Cuba-krisen i 1962.

Den vægt, der må tillægges de overvågnings- og efterretningsmæssige opgaver, bør således ikke fastsættes alene efter en vurdering af disses umiddelbare militære værdi, men tillige efter hvilken politisk indflydelse, man måtte tilstræbe inden for Alliancen.

Som påpeget af professor Martin i Seidenfaden-rapporten er det »selvfølgelig ganske klart, at Danmark kan have en vital interesse i at være i stand til at øve indflydelse på det taktiske begivenhedsforløb i og omkring dets landområde i tilfælde af krig.«

En sådan indflydelse skønnes også at være politisk ønskelig på lavere konfliktniveauer, f. eks. i forbindelse med suverænitetsbevarelse og krisekontrol. Vi må derfor ikke blot selv og alene kunne udføre disse funktioner. Vi må også i tilfælde af, at der stilles NATO-styrker til rådighed for os, være i stand til at lede disse operativt og taktisk.

Jeg har bemærket, at det Krigsvidenskabelige Selskabs studiegruppe til vurdering af det Socialdemokratiske For-

svarsforslag er opmærksom på dette forhold, idet man udtaler (Militært Tidsskrift, juni 1971):

»Nu kan et pressionsforsøg rettet mod Danmark imidlertid let få en international karakter, fordi kontrollen med de danske Stræder hurtigt kan blive et kernespørgsmål. I konsekvens heraf synes det naturligt for Danmark over for sine allierede at tilrettelægge ikke mindst det maritime forsvar således, at det rummede stor evne til et integreret samarbejde.«

De militære magtmidler, der er nødvendige til opnåelse af en sådan indflydelse og udførelse af disse ledelsesfunktioner, er især begrænsede – både kvantitativt og kvalitativt – i vore nordatlantiske besiddelser.

Endelig nævner professor Martin, at Danmark kunne skabe et enestående nationalt bidrag til Alliance-forsvaret ved selv at opretholde en kapacitet til at kunne spærre stræderne. Dette ville give Danmark en indflydelse, som måske ville være større end den, en proportional andel i alliancens almindelige styrker giver.

Stabilitet og afspænding

En dansk evne til at kontrollere stræderne har imidlertid også betydning for, hvad der må anses for værende af dansk interesse, nemlig at fremme stabilitet og afspænding i vort område, idet Danmarks almindeligt erkendte modvilje mod militær magtanvendelse dels dokumenterer NATOs fredelige formål, dels øger modpartens tillid til, at en spærring af stræderne kun vil blive gennemført som led i en krisebehandling.

Den stabiliserende virkning er især iøjnefaldende, såfremt alternativet er en tysk aktion.

Dansk evne til strædekontrol, dansk indflydelse på kommandoforhold og dansk evne til at lede kriseforanstaltninger

er således formentlig både i NATOs og i Sovjetunionens interesse.

Beslutningsproces

For at den politiske ledelse kan have et så fuldstændigt som muligt grundlag for og den fornødne tid til at træffe politiske og militære beslutninger, alene eller i fællesskab med vore allierede, har vi behov for overvågning, varsling, efterretningsvirksomhed samt adgang til Alliancens informationer og til indflydelse inden for denne.

Relationer til nabolandene

Danmark udgør et opmarch- og baseområde, hvorfra offensive operationer kan iværksættes. Forsvaret af Nordtyskland, Sydnorge og Nordsøen samt af Sverige er i betydelig grad afhængig af NATOs evne til at opretholde kontrol med området.

Dansk forsvars effektivitet må således anses som en faktor, der har medindflydelse på forholdet til de tilgrænsende stater.

FN politik

Som bekendt har Danmark ved flere lejligheder deltaget i FNs fredsbevarende aktioner.

Formålet hermed har vel i første række været at bidrage til at dæmpe konflikter, men derudover tjener vor deltagelse i nogen grad til at placere Danmark som en fredselkende nation og i det hele at gøre verden opmærksom på vor eksistens. Begge dele har nok nogen betydning for vor sikkerhedspolitiske stilling.

Såfremt der måtte være politisk ønske herom, kunne Forsvaret i højere grad, end tilfældet er, indrettes på deltagelse i denne virksomhed, specielt kunne maritime styrker tænkes indsat til patruljering af farvande, som måtte være genstand for parternes rivalisering, eller som udgør en adskil-

lelse mellem disse. Det kunne formentlig bl. a. være hensigtsmæssigt, om udsendte FN-hærstyrker – i hvert fald indtil forholdene var stabiliserede – kunne støtte sig på et flydende hovedkvarter, der ville være under national jurisdiktion, hvorfra kommunikation til Danmark og til FN-myndigheder kunne opretholdes, og som kunne yde støtte med hensyn til helikoptertransport, forsyningstjeneste, læge- og hospitalsassistance m. v.

Jeg vil hermed forlade de politiske formål, som Forsvaret allerede i nogen grad medvirker til at opfylde.

En mere bevidst udnyttelse af Forsvaret og dermed en styrkelse af dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik er formentlig mulig, men afhænger af vore politikeres evne til at betragte Forsvaret som andet og mere end en krigsmaskine, der aldrig må komme i brug.

Trusselsvurdering

Jeg vil herefter overgå til næste hovedpunkt, nemlig trusselsvurderingen, men jeg vil ikke beskæftige mig med truslen udtrykt i en potentiel fjendes militære styrke og operative formåen, der er et efterretningsmæssigt problem, og som i grove træk formodes at være bekendt.

Et centralt spørgsmål er derefter, hvilke trusler vi skal ruste os imod.

Anvendes en supermagts formåen i forhold til os som kriterium, kan svaret let blive et krav om så urealistisk store styrker og så højt et beredskab, at man kan gribes af defeatisme.

På den anden side vil en trusselsvurdering baseret på den anden magts formodede hensigter være så usikker – baseret som den i høj grad vil være på subjektive politiske sympatier og antipatier – og så udsat for svingninger, at den næppe kan være grundlag for nogen langtidsplanlægning.

Når det i bemærkninger til regeringens forsvarsforslag hedder, at Danmarks forsvar skal indrettes til at imødegå

konfliktsituationer, som forekommer mest sandsynlige på det konventionelle område, har man vel derfor lov at antage, at det hverken er det ene eller det andet kriterium – formåen eller hensigt – der ønskes anvendt, men derimod, at man ønsker at værgе sig mod dem af de militært mulige aktioner, der kan have et rationelt formål og derfor ikke kan udelukkes, en metode der i Danmarks situation forekommer særdeles rimelig.

På grund af det sammenspil, der er mellem Østmagternes aktion og NATOs reaktion, griber redegørelsen for strategi og trusselsvurdering ind over hinanden, og jeg vil først sige nogle ord om NATOs strategi.

I 1967 indførte NATO, som bekendt, en strategi, som er blevet kaldt den fleksible imødegåelse eller »Flexible Response«.

Uanset at der i denne strategi lægges mere vægt på det konventionelle forsvar end tidligere, er formålet med NATOs strategi at opnå en afskrækkelse mod aggression, ikke at føre et forsvar mod en sådan. Grunden hertil er naturligvis, at NATO-nationerne ikke på noget tidspunkt har været villige til at betale det, som et effektivt forsvar koster. Formålet med den ny strategi er således udelukkende at opnå en bedre afskrækkelse.

Hvad var der da i vejen med den tidligere strategi om massiv gengældelse?

Der var sket det, at på grund af Sovjetunionens voksende nucleare potentiel var det ikke længere troværdigt – måske ikke mindst på vestlig side – at USA ville imødegå en hvilken som helst aggression mod nucleare midler og derved selv blive udsat for nuclear ødelæggelse, og tillige var en konventionel imødegåelse af mindre angreb i Europa ikke troværdigt forberedt, bl. a. da luftstyrkerne var indstillet på en helt anden form for kamp end hær- og søstridskræfterne. De konventionelle styrkers opgave var at konstatere, at en større aggression var under udvikling, og derefter blev den

nucleare Strike-Plan bragt til udførelse. Flystyrkerne var og er det primære middel til fremføring af nucleare midler i Allied Command Europe. De flystyrker, som ikke blev brugt direkte til fremføring af atombomberne, skulle enten præstere luftforsvar eller støtte atomangrebsstyrkerne. Strike-Planen var og er formentlig en umådelig kompliceret operation.

Hovedproblemet i den massive gengældelsesstrategi var stort set at konstatere, at aggressionen var iværksat, at få tilladelse til at iværksætte Strike-Planen og få formidlet ordrerne ud til flyvepladser og missilaffyringsstederne. Derefter tog flyene af sted og fortsatte så udveksling af atombomber, så længe der var mulighed herfor, og det ville formentlig kun blive en relativt kort periode.

I modsætning hertil regnede landstyrkerne stadigvæk med kamphandlinger i længere tid.

(fortsættes)

Marinens Bibliotek

Erhvervelser i februar og marts 1972.

Administration m. v.

Forskellige forordninger vedr. Slesvig, Holsten og Lauenborg. 1854-58.

Hertugdømmet Slesvigs Forfatning, Forordning angående Kbh. 1854. 152 s.

Historie

Askgaard, F.: Til Orlogs. Særtryk af »Dagligliv i Danmark 1720-90«. Kbh. u. å. S. 321-360. ill. bibl.

Depping, G. B.: Normannernes Søtoge og deres Nedsættelse i Frankrige i det tiende Århundrede. Kbh. 1830. 612 s.

Fra Maaned sleutenant til Søofficer (R) Na. Kbh. 1971. 224 s. ill.

Howard, David: Trafalgar. The Nelson touch. London 1969. 256 s. ill. index.

Langmaid, Kenneth: The blind eye. London 1972. 166 s. ill. index. bibl.

Rayner, D. A.: Fregatternes strid. Stockholm 1959. 176 s.

Strantz, Victor von: Die kurfürstlich brandenburgische und die kaiserlich deutsche Kriegsflotte. Berlin 1875. 86 s. kort.

Wollin, Nils G.: Skeppsholmen under 300 år. Skeppsholmens, Kastellholmens och Galärvarvets bebyggelses-historia. Stockholm 1971. 502 s. ill. index. bibl.

Personalhistorie

NELSON. *Bennett, Geoffrey:* Nelson. The commander. London 1972. 322 s. ill. index. bibl.

EGEDE. *Fenger, Niels:* Palasé. Hans Egede i Grønland. Kbh. 1971. 228 s. ill. bibl.

1. Verdenskrig

Gray, Edwyn: A damned un-English weapon. The story of British submarine warfare 1914–18. London 1971. 260 s. ill. index. bibl.

2. Verdenskrig

Harnier, Wilhelm von: Artillerie im Küstenkampf. München u.å. 188 s. kort. index.

Howard, Michael: Grand Strategy. Vol. IV. August 1942 – September 1943. HISTORY OF THE SECOND WORLD WAR. Military series. London 1972. 774 s. ill. kort. index.

Lund, Paul og Harry Ludlam: Trawlers go to war. The story of »Harry Tate's Navy«. London 1971. 272 s. ill. index.

Navy. Uniforms, insignia and warships of WW II. Old Greenwich, Conn. 1968. 268 s. ill.

Politik

Espersen, Mogens: Moskva og Europa. UDENRIGSPOLITISKE SKRIFTER, serie 10. nr. 2. Kbh. 1971. 32 s. bibl.

Gade, Sv. O. og Ejler Koch: For og imod EF. UDENRIGSPOLITISKE SKRIFTER. Serie 10. nr. 3. Kbh. 1971. 32 s. bibl.

N A T O. Kbh. 1971. 84 s. ill. bibl.

Schmidt, Helmut: The balance of power. Germany's peace policy and the super powers. London 1971. 302 s. index.

Skibe, skibbygning m. m.

Fukui, Shizue: The Japanese navy at the end of W.W. 2. Old Greenwich, Conn. u. å. [1971]. ill. index.

Meister, Jürg: The Soviet Navy. Vol. I og II. Navies of the Second World War. London 1972. 150 + 152 s. ill.

Kommentarer til nyanskaffelser

Finn Askgaard: »Til Orlogs«. Særtryk af »Dagligliv i Danmark 1720–1790«.

Overinspektør ved Tøjhusmuseet Askgaard giver en fortrinlig og meget velskrevet beretning om forholdene om bord på den tid. En af hovedkilderne er Trosners dagbog fra 1710–1714, udgivet i uddrag i 1923 under titlen »Tordenskiolds Matros« – en frejdig titel, når Trosner vist end ikke har set Tordenskjold.

Såvidt det kan ses, er der øst af alle i dag tilgængelige kilder, og en bedre udnyttelse end den her foreliggende synes ikke tænkelig. Det kan anbefales enhver, der interesserer sig for vor historie i det 18. århundrede, at læse de 50 sider, som særtrykket omfatter.

G. B. Depping: Normannernes Sotoge og Deres Nedsættelse i Frankerige i det tiende Århundrede.

Poppske Bogtrykkeri, København 1830.

Biblioteket har hidtil kun ejet et fransksproget eksemplar fra 1843, som med udtrykket »nouvelle édition« synes at være 2. udgave. Det var så heldigt, at den danske udgave dukkede op på en auktion, hvorved Deppings bog nu er blevet lettere tilgængelig for vore lånere, der i modsætning til lånere i forrige århundrede ikke er særlig begejstrede for fransksprogede bøger.

Fra Maanedsløutenant til søofficer (R) NA.

Foreningen af Søofficerer i Reserven, Kbh. 1971.

Bogens titel er i nogen grad misvisende. På knapt 5 sider affærdiges månedsløjtnanter og reserveløjtnanters indsats fra anno 1647 til 1918. Selv om det derfor er i meget store træk kunne man godt have udnyttet de tal over tjenstgørende månedsløjtnanter, der vitterlig foreligger. Når det nævnes, at »3 koffardimænd« søgte ind på søkadetakademiet i

1801, vil en almindelig læser ikke få den tanke, at over 200 samme år gjorde frivillig tjeneste i Danmark-Norge.

Resten af bogens 224 sider giver foreningens historie så detaljeret, at der vist ikke kan findes mere frem; blot ville en oversigt over antal reserveløjtnanter gennem årene give en værdifuld oplysning om, hvor vigtigt det har været, at foreningen har eksisteret.

Bogen uvedkommende er en detaljeret redegørelse for begivenhederne 29. august 1943. Den burde have været udeladt, særlig fordi den langt fra er fejlfri.

Edwyn Gray: A damned un-English weapon.

Seeley, Service & Co., London 1971.

Bogens titel er særdeles betegnende for u-bådene. I en traditionsrig flåde som den engelske ønsker man helst at leve op til de nærmest sportsmandsprægede forhold, der kendetegnede træskibstidens krigsførelse.

Det faldt ikke en linieskibschef ind at åbne ilden mod en fregat, det var ikke en værdig modstander. Ønskede den kamp, måtte den selv begynde.

Bogens tekst er baseret på et meget stort antal bøger, der helt eller delvis har beskæftiget sig med samme emne, på tidsskrifts- og avisartikler og giver derfor ikke meget nyt, men den er velskrevet og lettere læst end de fleste af sine forgængere.

David Howarth: Trafalgar. The Nelson touch.

Collins, London 1969. og

Geoffrey Bennett: Nelson. The commander.

Batsfort, London 1972.

I den store samling Nelson-bøger har biblioteket indføjet to, den førstnævnte efter anbefaling fra lånere, den anden fordi captain Bennett er en så fremragende forfatter, at bogen må være lodig.

Hvorvidt de to bøger kan anbefales fremfor de mange tidligere udkomne, ville kræve et så tidskrævende studium, at jeg vil afstå fra andre end ovenstående kommentarer.

Kenneth Langmaid: The blind eye.

Jarrolds, London 1972.

Captain Langmaid har skrevet en række fortrinlige bøger om maritime emner.

Det er derfor med forventning, man kunne imødesee »The blind eye«. Ideen med bogen er at finde frem til begivenheder til søs, hvor chefen for en eller flere enheder i lighed med Nelson handlede efter konduite uden eller trods givne ordrer.

I første kapitel beskrives begivenhederne i 1801, og de følgende episoder er hentet fra 1. og 2. Verdenskrig. De er ikke alle særlig overbevisende, pointen er ofte svær at finde frem til i den meget detaljerede fremstilling, og ingen af de opnåede resultater kan måle sig med de begivenheder, der efterfulgte Nelsons berømte negligering af Parkers ordre.

Paul Lund og Harry Ludlam: Trawlers go to war.

W. Foulsham & Co. London 1971.

At der deltog mange trawlere i Dardanellefelttoget i 1. Verdenskrig er almindelig kendt. Under 2. Verdenskrig har vel de fleste placeret trawlerens indsats i farvandene nær ved Storbritannien og i fart til og fra Norge. Det fremgår af den her udkomne bog, at trawlere og mange andre skibe af tilsvarende størrelse deltog i minestrykning, konvojtjeneste og ind imellem u-bådsjagt i såvel Atlanterhavet som Middelhavet, ja endog det Indiske Hav.

Bogen er meget underholdende og bl. a. baseret på personlige oplevelser, gengivet af ca. 80 deltagere, såvel officerer som menige. Den ene af forfatterne, Paul Lund, gjorde selv tjeneste i disse fartøjer, hvilket giver tiltro til, at han

i teksten har holdt sig til de erindringer, der har troværdighedens præg.

Den risikofyldte indsats fra de små fartøjer og deres besætninger har fortjent at komme med i litteraturen om 2. Verdenskrig.

D. A. Reyner: Fregatternes strid.

Hörsta Förlag, Stockholm, 1959.

Romanen, der er oversat fra engelsk, handler om en flere-dages kamp mellem den engelske fregat SAN FIORENZO – den tidligere franske LA MINERVE, erobret i 1794 – og den franske PIEMONTAISE.

Den franske fregat havde som kaperskib gjort farvandene usikre i det Indiske Ocean. Den havde station på Mauritius, hvor der var en stigende mangel på forsyninger, så det var pålagt den at erobre tre Ostindienfarere for hjemgående. Den engelske fregat havde ordre til at finde og ledsage de tre handelsskibe, og fregatterne nåede samtidig frem til deres mål. Til trods for, at SAN FIORENZO havde mindre bestyknings og havde måttet sætte en trediedel af besætningen i land for indlæggelse på hospital, tvinges den franske fregat til slut til at stryge flaget.

Begivenheden fandt sted i 1808, og romanen om den er velskrevet og beskrevet på en måde, der bærer sandsynlighedens præg. Men den er skrevet af en englænder, og hvad er en fransk besætning værd mod ROYAL NAVY?

Helmut Schmidt: The balance of power.

William Kimber. London 1971.

Bogen udkom på tysk i 1969 og har undertitlen »Germany's peace police and the Super Powers«.

At bogens forfatter ved, hvad han skriver om, kan ikke betvivles, da han er tysk forsvarsminister. En bog kun om tysk fredspolitik i dag ville have interesse for landets nord-

lige nabo, men den behandler også det politiske spil mellem Øst og Vest.

Vil man have en yderligere uddybning af bogens indhold, før man giver sig i kast med den, skal det anbefales at læse anmeldelsen i »Militært Tidsskrift«s martsnummer 1972 s. 126: »Et socialdemokratisk syn på den sikkerhedspolitiske udvikling i Europa«.

Nils G. Wollin: Skeppsholmen under 300 år. Skeppsholmen, Kastelsholmen och Galärvarvets bebyggelsehistoria.

Almquist & Wiksell, Stockholm 1971.

Når vi herhjemme søger at udgive bøger med sømilitært historisk indhold, skal der ledes med lys og lygte efter økonomisk støtte. Flere manuskripter er klar til udgivelse, men de mure, man støder hovedet imod, har været for tykke.

Anderledes i Sverige. Udgivelse af bøger fra den militærhistoriske afdeling går støt, og uden om den dukker stadig bøger op. Den sidste er udgivet af »Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien« og er et vægtigt bidrag til den svenske flådes historie. Bogen er forsynet med talrige illustrationer, som gengiver dels flådebasens udseende gennem tiderne, dels de enkelte bygninger. J. T.

Har vi brug for et søværn i dansk forsvar?

Af kommandørkaptajn J. B. Pranov.

(fortsat)

Under den nugældende strategi søger man at afskrække fra aggression ved en evne til at imødegå den på 3 forskellige trin og samtidigt at bringe de forskellige styrkers operative koncepter i bedre samklang.

Det første af de 3 trin er det direkte forsvar, hvor man søger at imødegå angreb på det af fjenden valgte niveau. Forsvaret til lands og i luften iværksættes ved NATOs grænser og til søs, hvor aggressionen optræder.

Det næste trin i imødegåelsen er den kontrollerede eskalation. Derved søger man ikke alene at tilbagevise fjendens angreb som sådant, men man søger tillige at svække hans vilje til at fortsætte konflikten ved at forøge hans risiko og/eller forhindre, at han opnår en gevinst ved sin aggression.

Dette kan gøres ikke alene ved at optrappe konflikten ved brug af nucleare våben, men tillige ved at udvide en ikke-nuclear imødegåelse, f. eks. ved at åbne en anden front eller – hvad der er særligt betydningsfuldt for os – ved at iværksætte aktioner til søs.

Det tredje og endelige trin i denne strategi er »General Nuclear Response«.

For at dette respons kan iværksættes, må man allerede under de 2 første trin af imødegåelsen sørge for at bevare de styrker, som skal kunne udføre de nucleare operationer.

Som tidligere nævnt, er Allied Command Europe Strike Force i høj grad afhængig af sine flystyrker. Sovjetunionens nucleare fremførelsesmidler mod Europa består derimod tilsyneladende i første række af mellemdistanceraketter. I

en længere konventionel krig vil NATO derfor løbe den risiko, at flystyrkerne slides op i kamp, ødelægges på jorden, eller at baserne løbes over ende.

Tillige vil hele den komplicerede Strike-Plan skulle revideres under hensyntagen til målenes eventuelt ændrede prioritet og lignende samt til, hvor mange eller hvor få fly der vil være til rådighed.

Det direkte forsvar med konventionelle midler vil derfor kun kunne anvendes over for mindre, begrænsede aggressioner af kortere varighed. Såfremt dette forsvar ikke i løbet af kort tid bringer krigshandlingerne til ophør, vil NATO hurtigt blive tvunget til at iværksætte nucleare operationer.

Af denne grund forekommer det også usandsynligt, at man fra sovjetisk side skulle iværksætte et større angreb imod Vesteuropa med indledningsvis brug af konventionelle midler.

For nærmere at begrunde dette har jeg på dette billede opstillet et skema over mulige aktioner fra sovjetisk side og de tilsvarende reaktioner fra NATO side.

		NATO REAKTION	
		NUC.	KONV.
SU AKTION	NUC.	(+)	++
	KONV.	·/.	+

Til venstre ser vi de 2 forskellige måder, hvorpå Sovjetunionen kunne indlede et større angreb imod Europa, enten nucleart eller konventionelt.

For oven ser vi NATO reaktionsmuligheder, også enten konventionelt eller nucleart.

I de 4 felter ses Sovjetunionens gevinst eller tab ved de forskellige kombinationer eller spil.

Indleder Sovjetunionen konventionelt, og svarer NATO konventionelt, vil Sovjetunionen have en fordel, dels fordi Sovjetunionen har større konventionelle styrker, dels fordi NATO nucleare styrker vil blive reduceret. Derfor et plus til Sovjetunionen.

Det er formentlig denne begrænsede betragtningssmåde, der har medført, at visse stabe mener, at Sovjetunionen mest sandsynligt vil indlede et generelt angreb med konventionelle midler. Det er nok at undervurdere en skakspillende nation som den russiske.

Indleder Sovjetunionen nucleart, og svarer NATO konventionelt, er situationen naturligvis endnu gunstigere for Sovjetunionen. 2 plusser.

Indleder Sovjetunionen konventionelt, og svarer NATO nucleart, har NATO fordelene.

Indleder Sovjetunionen nucleart, og svares der nucleart fra NATO, har Sovjetunionen en begrænset militær fordel, idet angriberen kan håbe på at formindske modstanderens evne til at gengælde. Da nuclear krig imidlertid vil være katastrofal for begge parter, er der sat parentes omkring Sovjetunionens plus. De virkelige vindere i dette spil er nok dem, der ikke deltager, f. eks. Kina.

I sine overvejelser kan Sovjetunionen ikke gå ud fra, at NATO vil spille et spil, der giver Sovjetunionen fordelene, og at NATO skulle svare konventionelt, må derfor forekomme usandsynligt.

Sovjetunionen må formentlig derfor opfatte NATOs megen snak om konventionel imødegåelse som et kapitalistisk forsøg på at lokke Sovjetunionen til at tro, at man kan spille spillet i nederste højre felt for derefter i virkeligheden at spille minusspillet.

Sovjetunionen må derfor gå ud fra, at NATO vælger nuclear imødegåelse, og for Sovjetunionen er der derfor kun mulighed for at åbne nucleart.

Ingen af parterne er imidlertid – som historien jo i øvrigt har bevist – parat til at spille dette spil.

Det er derfor næppe heller hensigtsmæssigt at studere dansk forsvars opgaver i lyset af en større aggression i Centraleuropa. Et sådant angreb kan kun have én rationel begrundelse, nemlig at Sovjetunionen føler, at situationen ubønhørligt bevæger sig mod en nuclear konfrontation mellem de 2 supermagter.

Den almindelige opfattelse udtrykt i Seidenfaden-rapporten er da også, at Sovjetunionen for tiden næppe kan tænkes at rette et massivt angreb mod Vesteuropa, men at på den anden side aggression af mere begrænset karakter ikke kan udelukkes.

Sådanne aggressioner må imidlertid have et rationelt formål. De må tillige kunne gennemføres uden risiko for nuclear krig (i virkeligheden en understregning af det rationelle formål) og de må kunne gennemføres.

De tænkelige formål for en sovjetisk aggression mod Danmark kunne være:

- Forbedre Sovjetunionens afskrækkelse mod angreb.
- Forbedre Sovjetunionens defensive position i Østersøområdet.
- Forbedre Sovjetunionens udgangsposition for offensive operationer.
- Erhvervelse af et pant til brug for en politisk handel andetsteds i verden.
- Etablering af kontrol med søvejene mellem Østersø og verdenshave.

På alle disse områder ville Sovjetunionens position være gunstigere, hvis Sovjetunionen virkelig besad Danmark. Men problemet er ikke at besidde Danmark eller ej, problemet er at ændre status quo.

De to førstnævnte formål (forbedring af deterrence og defensiv position) er synonymt med et sovjetisk forsøg på at øge sikkerheden mod et angreb på Sovjetunionen. Et an-

greb mod Danmark vil ikke virke i denne retning, men vil tværtimod medføre en øget risiko for, at Sovjetunionen pådrager sig NATOs nucleare gengældelse.

En sådan risiko synes overhovedet ikke at stå i forhold til den marginale forøgelse af Sovjetunionens sikkerhed, der i forvejen er sikret af såvel meget store nucleare som overlegne konventionelle styrker.

Med hensyn til det tredje tænkelige formål – forbedre udgangspositionen for offensive operationer – er det tidligere nævnt, at et storangreb mod Centraleuropa forekommer højst usandsynlig. Et indledende angreb mod Danmark ville medføre, at NATO ville få øget tid til at træffe modforholdsregler. Hertil kommer endelig, at et sådant angreb, da Sovjetunionen i forvejen er overlegne i Centraleuropa, ikke ville være nødvendigt.

Der ville således ikke være nogen éntydig gevinst at opnå, men Sovjetunionen ville løbe en betydelig risiko for at nedkalde nuclear imødegåelse og sætte det, der skulle være formålet, overstyr.

At man ville involvere en NATO-nation af hensyn til et angreb på Sverige forekommer udelukket.

Et angreb med det politiske mål at skaffe sig et pant i en politisk handel, kunne være et ikke helt usandsynligt motiv. Bornholm nævnes ofte i denne forbindelse.

En sådan aggression ville i henhold til NATO-doktrinen blive imødegået i første omgang med et direkte forsvar; men det er uden videre klart, at det ikke vil være muligt at afvise et angreb mod øen.

Imidlertid vil en sådan aggression kunne besvares med en lukning af stræderne, og den skade, der derved kunne påføres Østmagterne, ville formentlig vurderes betydeligt højere end en militær og økonomisk mindre betydningsfuld ø.

Skønt en besættelse således formentlig let kunne gennemføres med kun begrænset risiko for nuclear imødegåelse, er

der – under forudsætning af, at vi har evne til at spærre stræderne – ingen nettogevinst. Man kunne måske tværtimod sige, at det ville være i Vestens interesse, at Sovjetunionen begik en sådan handling, der ville kunne anvendes som påskud til at afskære Sovjetunionens vigtigste maritime basisområde fra verdenshavene.

Vi er her ved det, der kunne være og formentlig er et sovjetisk mål, nemlig at etablere kontrol med stræderne.

Set fra Sovjetunionens side er det en utilfredsstillende situation, at NATO via bl. a. Danmark har mulighed for temmelig let at kunne kontrollere vejene mellem Østersøen og verdenshavene. Efterhånden som konfrontationen mellem supermagterne i højere grad er af maritim art og et spørgsmål om indflydelse i den tredje verden, vokser betydningen af uhindret brug af havet, men derved vil tillige endnu mere opmærksomhed blive koncentreret om Sovjetunionens maritime achilleshæl: De indbyrdes isolerede baseområder, hvorfra søvejene udgår gennem farvandene, der er mere eller mindre domineret af vestmagterne.

For Sovjetunionen må det derfor være betydningsfuldt at øge sin egen og mindske NATOs indflydelse i hele området mellem Østersøen og Atlanterhavet, altså at forene sine indflydelsessfærer, der langsomt skydes frem fra Ishavet mod syd og fra Østersøen mod vest. Jeg minder om det tidligere citat fra Seidenfaden-rapporten om forholdene i Middelhavet.

Den fare, der derfor kan true os, er en følge af konkurrencen om søherredømmet i gennemsejlingsfarvandene. Som tidligere citeret fra Seidenfaden-rapporten vil denne fare måske især blive aktuel, såfremt Danmark ikke selv formår at leve op til den rolle, som ministerpræsident Bulganin engang beskrev som »vogter af internationale stræder, af hvilke den normale søforbindelse med omverdenen for alle Østersølandenes vedkommende afhænger og ligeledes i en vis udstrækning befolkningernes sikkerhed i disse lande.«

Formålet med en sovjetisk ekspansion i vort interesseområde er altså at sikre egen brug af gennemsejlingsfarvandene.

Hvorledes kan da dette gøres? Som nævnt er besættelse af landområder usandsynlige, da dette vil være utvetydige krigeriske og folkeretstridige handlinger, der kan forventes at medføre risikofyldte modaktioner.

Men vigtigst er, at en sådan aktion på grund af NATOs forventelige modforholdsregler vil medføre en begrænsning og ikke en forøgelse af Sovjetunionens muligheder for at anvende stræderne.

Sovjetunionens mål må derfor være at etablere sig maritimt og at isolere området før et eventuelt angreb.

Jeg siger eventuelt, fordi en besættelse af landet eller dele deraf ikke forekommer – set fra Sovjetunionens side – at være strengt nødvendig og af bl. a. politiske grunde måske uønskeligt.

En isolation af vort område vil formentlig have form af en politisk og maritim aktion.

Modstanden mod Fællesmarkedet er ikke uvelkommen for Østmagterne. Kommer vi ikke med i Det europæiske Fællesskab, har man allerede opnået noget med hensyn til politisk isolation.

Såfremt vi isoleres maritimt, vil planer om tilførsel af forstærkninger næppe virke troværdige. Forstærkningernes funktion er primært at virke som demonstration af solidaritet og back-up i en spændt situation. Men får det indtryk lov at fæstne sig, at Norskehavet, Nordsøen, Skagerak, Kattegat, foruden Østersøen, er sovjetisk domineret interesseområde, da gad jeg nok se den allierede regering, der ville risikere sine tropper i vort område. Det ville være et omvendt Cuba.

Den sovjetiske tilstedeværelse og dominans vil formentlig ekspandere langsomt og forsigtigt. Overvågningen af vort område udvides gradvis. For et par år siden strøg Den polske Flåde en rute i Kadetrenden tæt på dansk territorium.

Er det ikke muligt, at denne linie følges op med aftaler om hydrografiske undersøgelser og opmålinger, aftaler om etablering af storskibsruter, rapportering af store skibe, derefter måske af atomundervandsbåde, så større krigsskibe o.s.v. Episoder til bevis for nødvendigheden heraf kan jo let arrangeres. Der kan også komme ønske om at stryge miner i vore farvande. Udvidet øvelsesvirksomhed, baseret på depotskibe i f.eks. Ålbæk Bugt kan tænkes, jfr. Middelhavet.

Til disse tilsyneladende fredelige aktiviteter kommer så aktioner i det grå niveau, der ikke som i land behøver at være klare aggressioner med alt, hvad dette indebærer af risiko.

Problemer omkring strædekontrollen kan derfor komme til at spille en lignende rolle som den, der hidtil har været karakteristisk for adgangsvejene til Berlin.

Det bør endelig nævnes, at udnyttelse af olieforekomster i Nordsøen eventuelt kan danne grundlag for nye former for pression af maritim art.

Den trussel, der derfor forekommer både at have et rationelt formål, og som kan gennemføres uden større risiko, er den maritime fremtrængen ved hjælp af maritim tilstedeværelse, pression og eventuelt aggression. Det er karakteristisk, at den ikke er begrænset til en frontlinie eller et snævert farvandsafsnit. Udviklingen kan gå fra medindsigt over medindflydelse til medbestemmelse på begivenhederne i vore farvande.

En besættelse af Danmark eller dele deraf eller opnåelse af base kunne være slutstenen på en sådan udvikling, hvorimod det ville være en alt for risikabel politik, der tilmed næppe vil føre til målet at søge at opnå strædekontrol i den omvendte rækkefølge, altså at begynde et angreb mod landet, før de maritime forudsætninger er bragt i orden.

Som konklusion af dette afsnit kan det altså fastslås, at opnåelse af øget kontrol med gennemsejlingsfarvandene kan være et rationelt mål for sovjetisk politik, og at denne kan gennemføres med maritime midler uden større risiko for ukontrollable reaktioner.

Ingen andre aktioner synes at yde Sovjetunionen fordele, men kun risiko og tillige – såfremt sovjetisk søherredømme ikke er etableret – globalt set betydelige tilbageslag.

Strategi

Jeg vil herefter vende tilbage til strategien til imødegåelse af truslerne, hvoraf den maritime udfordring altså er den, vi er og sandsynligvis i voksende grad vil blive stillet over for.

Den maritime fremtrængen med politisk sigte, der er i gang, må imødegås nu og her både nationalt og i samarbejde med vore allierede. Vi må have og vi må demonstrere en maritim styrke, der kan modvirke en politisk følelse af, at vi er maritimt isoleret. Vi må hævde vore suverænitetsbestemmelser og vor ret til frit at sejle. Vi må ved samarbejde med f.eks. STANAVFORLANT understrege NATO solidaritet ved denne opgaves løsning.

Har vi ikke en troværdig evne til i krig og kriser at holde forbindelsesvejene til vore allierede åbne, er det heller ikke troværdigt, at allierede styrker i givet fald vil blive tilført os.

Ingen NATO-nation kan forventes at ville sende tropper til et område, der allerede i fredstid ligger i sovjetisk domineret område.

Vender vi os derefter til NATO strategi til imødegåelse af egentlige krigshandlinger og dermed til afskrækkelse mod disse erindrere, vi de 3 trin:

- Direkte forsvar.
- Kontrolleret eskalation.
- Nuclear Response.

Direkte forsvar

For Danmarks vedkommende vil styrker af alle 3 værn og af Hjemmeværnet kunne deltage i det direkte forsvar – afhængigt af truslens art.

Opretholdelse af en evne på dette område synes vigtigt for over for såvel allierede som mulige aggressorer at kunne markere en vilje til at modstå aggressioner og pression.

Imidlertid vil Danmark ikke – i endnu mindre grad end andre europæiske nationer – alene kunne modstå et angreb. Der bør derfor være truffet forberedelse til modtagelse af forstærkninger fra allierede nationer.

Således trufne forberedelser udgør i sig selv en demonstration af NATO solidaritet, uanset at det er usikkert, om det i en given situation vil være muligt at tilføre forstærkninger til deltagelse i det direkte forsvar.

Kontrolleret Eskalation

Aggressioner mod Danmark vil under de rådende styrkeforhold kunne gennemføres, uden at det med et direkte forsvar vil være muligt at hindre det med egne styrker, og før eventuelt allierede styrker tilføres. Hertil kommer, at de sandsynligste krænkelse meget vel kan ønskes imødegået udelukkende med nationale styrker.

Det direkte forsvar er derfor ikke tilstrækkeligt til at afskrække mod begrænsede aktioner. Vi må derfor kunne fratage en modstander incitamentet til at angribe ved hjælp af konventionelle modtræk.

Som anført i professor Martins indlæg i den sikkerhedspolitiske redegørelse, vil en evne til at lukke stræderne for en potentiel modstander være et yderst vigtigt pressionsmiddel, især da de funktioner, som de militære styrker under den nucleare afskrækkelse mest sandsynligt vil skulle bringe til udførelse, er krisekontrol i det grå niveau, og fordi en sådan foranstaltning over for den maritime trussel,

som synes at være den mest nærliggende udfordring, vil være en passende symmetrisk foranstaltning.

I kontrollen med stræderne ligger således vor bedste garanti imod en aggression.

Det er derfor ikke rigtigt at sammenligne maritime styrker med hærstyrker alene på grundlag af deres evne til at virke i det direkte forsvar.

Maritime styrkers funktion er at forhindre, at forudsætningerne for aggressionen tilvejebringes, at imødegå den direkte og at fratage fjenden en eventuel gevinst ved erobring af landområdet.

Lukningen af stræderne skal naturligvis ikke opfattes på den måde, at det nødvendigvis og alene er i Store Bælt, Øresund og Lille Bælt, at dette skal forsøges. Gennemsejlingsfarvandene bør ses som en helhed, og kontrollen udøves der, hvor vi har de bedste muligheder.

Konsekvensen af dette koncept for anvendelsen af maritime styrker er bl.a., at vi bliver langt friere stillet med hensyn til f.eks. valg af skibstyper, deployering af disse, placering af minespæringer o.s.v. end når Søværnet blot og næsten udelukkende henvises til at være en del af invasionsforsvaret. (I parentes bemærket en opgave som A. T. Mahan fraråder at pålægge maritime styrker).

Begrænsninger

Vi har indtil nu afdækket en række opgaver, men før jeg forsøger at opsummere disse, vil jeg kort omtale de begrænsninger, der eventuelt kan nødvendiggøre, at vi begrænser vore ambitioner med hensyn til opgavernes løsning.

De vigtigste begrænsninger, vi står overfor, er:

- Arv.
- Økonomi.
- Teknisk kapacitet.
- Personel, uddannelse-, arbejds- og tjenestetid.

Arv

Efter godkendelse af bygning af 8 TB-68 vil Søværnets krigsskibsstyrke udvikle sig, som angivet i figur. 1.

Økonomi

Som bekendt regnes der i perspektivplanen med et årligt militært investeringsbudget på 500 mio. kr. (1970).

P-planen er ingen plan i sædvanlig forstand, og fra politisk side har man da også søgt at modificere den udvikling, som den aftegner, foreløbig med det resultat, at de årlige forsvarsinvesteringer er fastsat til 400 mio. kr.

Heraf får Søværnet i henhold til gældende praksis 30% (andre 30% til Flyvevåbnet og 40% til Hæren).

Vor årlige investering er altså ca. 120 mio. kr. Jeg har forstået, at man derudover via driftsbudgettet i de senere år har kunnet afholde en del materielanskaffelser og øvelsesudgifter, da man på grund af personelmangel har haft penge til rådighed på driftskontoen.

Såfremt man alene skulle anvende investeringsmidler til indkøb af egentlige krigsskibe, kunne man vel få én større enhed eller ca. 3 torpedobåde pr. år. Brugte vi derfor lige mange penge på større enheder og på små enheder, ville vi have råd til i gennemsnit ca. 2 skibe pr. år, og vi ser på diagrammet, at vi i 1990 ville have en flåde på ca. 40 skibe, hvis levering af nybygningerne kunne ske i umiddelbar fortsættelse af TB-68-programmet.

Erfaringerne fra det bedste ti-år i nyere tid, der inkluderer leveringen af de 8 torpedobåde og 2 undervandsbåde, er kun ét skib pr. år. Med denne byggerate ender vi i 1990 med ca. 30 skibe.

Skal vi senest i 1990 være oppe på de ca. 60 skibe, der står i loven, skal der bygges ca. 3½ skib pr. år.

Man skal – med vore hidtidige erfaringer om strækninger, besparelser, udskydelser, blokeringer eller med hvilke ord man nu end dækker over det, som reelt er nedskæ-

ringer, – være en stor optimist for at mene, at vi kan opnå mere end de 2 skibe pr. år. Det vil i det mindste kræve, at vi må overbevise såvel vore militære som vore politiske ledere om det hensigtsmæssige i en maritim strategi og derfor om en omfordeling af forsvarsmidlerne.

Uanset hvilken byggerate, vi måtte opnå, vil det være mange år, før man kunne nærme sig en flådeplan, der varierer meget fra vort udgangspunkt. Hvilken glimrende plan man end måtte komme frem til, vil der derfor – hvis det da ikke blot drejer sig om at afskaffe enheder – kun være et mål, der er styrende for forestående materielanskaffelser, men næppe et udtryk for, hvorledes Flåden reelt på noget tidspunkt vil være sammensat.

Teknisk kapacitet

Bl.a. reorganiseringen af Søværnets tekniske Tjenester samt forlydender og planer om udflytning af værksteder m.v. har i de senere år indvirket uheldigt på Søværnets tekniske kapacitet.

Selv om det må forventes, at overgangsvanskelighederne overvindes – såfremt der da ikke igen iværksættes reorganisationer – vil det teknisk set stadig mere komplicerede materiel stille store krav til Søværnets Materielkommando, krav som det kan blive vanskeligt at honorere uden forøgelse af de tekniske ressourcer.

Personel, uddannelse-, arbejds- og tjenestetid

Som bekendt er der intet, der tyder på, at det vil være muligt at opnå større effektiv arbejdstid pr. ansat. Tværtimod peger alt på, at tjenestetid og arbejdstid vil blive kortere og kortere (jfr. atter perspektiv-planen), og at stadig flere kræfter skal anvendes på civilundervisning for det faste personel.

Opgaveprioritering

Det er nu på tide at forsøge at opsummere vore forskellige funktioner eller formål med de dertil hørende maritime operationer eller opgaver.

Dette skema er nødvendigvis sammentrængt og lapidarisk.

	FARV. OVERV.	E- TJEN.	SUVK. HÅV.	MAR. TILST.	STRADG. KONT.	L.D. PUNKT.	KAMP- EVNE	FN- OPG.	
POLITISKE FORMÅL	X	X	X	X	X	X	X	X	
INØDEGÅ MAR. UDFØR.	X	X	X	X	X	X			
KRISEKONTROL	X	X	X	X	X	X			
KONTROL ESKALATION	X	X			X	X	X		
DIREKTE FORSVAR	X	X			X	X	X		
NUCLEAR RESPONSE	X	X							

8 STØRRE ENHEDER	X	X	X	X	X	X	X		12 STØRRE ENHEDER
4 STORE - 4 SMÅ MINEL.				X	X		X		4 SMÅ MINEL.
9 BEVOGT. PARTIJER	X	X	X	X			X		20-24 PATRUL PARTJ.
10 MINESTR.			X				X		
18 MTE							X		HELO
6 URDE							X		6 URDE
2 FORTER	X		X		X		X		2 FORTER
	FARV. OVERV.	E- TJEN.	SUVK. HÅV.	MAR. TILST.	STRADG. KONT.	L.D. PUNKT.	KAMP- EVNE	FN- OPG.	

Under politiske formål erindrer vi vor hævdeelse af statens suverænitet, alliancepolitikken troværdighed, indflydelse indenfor Alliancen, stabilitet og afspænding, tid og grundlag for beslutningsproces, relationer til nabostater samt FN politikken.

Imødegåelse af maritim udfordring er afbalanceringen af Sovjetunionens maritime fremtrængen.

Krisekontrol er imødegåelse af begivenhederne i det, der kaldes det grå niveau.

Kontrolleret eskalation er imødegåelse af en aggression ved udvidelse af konflikten til områder, hvor vi sidder inde med fordelene. For Danmarks vedkommende især kontrol med stræderne, der kan udgøre den vigtigste afskrækkende militære forholdsregel.

Direkte forsvar er imødegåelse af aggressionen, hvor den finder sted.

Nuclear Response kræver ingen yderligere forklaring.

På den anden led har vi de vigtigste opgaver, idet dog opgaver med hensyn til logistik og teknisk støtte samt aktiv og passiv beskyttelse ikke er nævnt.

Krydserne i felterne angiver så, hvilke opgaver der hører sammen med de opstillede mål.

Vi løser til hverdag funktionerne i de øverste 3 linier. Som eksempel på specielt krisekontrol kan nævnes vor beskedne andel i begivenhederne omkring Cuba, og på det lavere plan støtte til f.eks. et kabelskib eller fiskekuttere, der generes i deres arbejde af Østmagt-krigsskibe. Endvidere afvisning af forsøg på at sejle vore patruljefartøjer ned og lign.

Jo bedre vi løser opgaverne i de 3 øverste linier, desto større er sandsynligheden for, at vi forbliver på dette niveau. Jo større evne, vi har til at løse funktionerne, der vedrører egentlige krigshandlinger (de 3 nederste linier), jo bedre er chancerne for, at vi ikke skal løse dem, og at vi fortsat skal udføre ikke-krigstidsopgaverne.

Imidlertid finder vi ikke under krigstid anført opgaver, der ikke også er anført som fredstidsopgaver.

Det bør noteres, at evne til krigsmæssig indsats også er nævnt under fredstidsopgaverne.

Dette betyder ikke uden videre, at vi kan anvende de samme midler i de 2 situationer. Specielt er det sådan, at ikke alle systemer, der kan anvendes i krig, tillige kan anvendes i fred.

Styrker

Som udgangspunkt for, hvilke styrker vi skal eller kan bruge til at løse de forskellige opgaver med, kan vi anvende den sidste, i detaljer udarbejdede flådeplan (1960), der er vist i venstre side af fig. 5.

Med krydser er denne gang angivet de opgaver, som hver skibstype primært er beregnet til at løse.

Det skal dog straks indskydes, at på grund af skibenes fleksibilitet og mobilitet kan hver type som regel oftest tillige medvirke ved løsning af andre opgaver. Således kan f.eks. miner lægges af så godt som alle skibstyper, farvandsovervågning er en tjeneste, hvori alle skibe kan medvirke o.s.v.

De større enheder er velegnet til i alt slags vejr og overalt at varetage overvågnings- og efterretningsmæssige opgaver, til imødegåelse af maritim pression, til hævvelse af suveræniteten, til krigsmæssig indsats mod mål på, under og over havets overflade samt på landjorden. De er velegnet til samvirke med og ledelse af maritime styrker, enten egne eller tilførte forstærkninger.

Af denne type har vi i virkeligheden kun 2 enheder, nemlig PEDER SKRAM-klassen, der jo er blevet meget kritiseret, især på grund af deres størrelse.

Man bør dog erindre sig, at skibene paradoksalt nok blev så store på grund af fattigdom, idet man ikke mente at have råd til en lettere, men også mere kostbar hovedarmering.

Skibene har bl.a. ved deres deltagelse i STANAVFORLANT bevist typens egnethed som leder af eventuelle allierede styrker, der måtte blive stillet til rådighed i en spændt situation.

Til brug for FN-opgaver kunne en – eventuelt særligt udstyret – større enhed også komme på tale.

De 4 store minelæggere udgør ved deres tilstedeværelse en synlig advarsel om vor evne til i givet fald med miner at etablere kontrol med søfarten i vore farvande.

De 4 mindre minelæggere kan som deres kampindsats etablere kontrollerede minespæringer.

Minelægning kan anvendes både i krisekontrol, i det direkte forsvar og i den kontrollerede eskalation.

Minestrygere og bevogtningsfartøjer er utvivlsomt nødvendig både i fred, i det grå niveau og i krig.

De overvåger først og fremmest vore indre farvande, på og under overfladen, udfører patruljevirkosomhed, kontrollerer om nødvendigt skibstrafikken, imødegår suverænitetskrænkelser, bekæmper minefaren, herunder eventuel provokatorisk brug af miner i det grå niveau o.s.v.

Torpedo- og i fremtiden missilbåde er i højere grad end de hidtil nævnte rene krigsfartøjer, selv om de også nu og da anvendes til patruljer, suverænitetsbevogtning, assistance til søfarten o.s.v.

Ubåden er vel endelig det mest krigsorienterede skib. På lignende måde som f.eks. landforsvaret afskrækker de primært mod aggression ved en evne til en krigsmæssig indsats, der imidlertid både kan ydes i det direkte forsvar og – især – i kampen om søvejene, en kamp som en fjende nødvendigvis må vinde, hvis aggressionen skal have noget formål.

Man kan ikke se helt bort fra, at ubådens anvendelsesområde i fremtiden kan blive udvidet til undersøisk inspektionstjeneste, nemlig såfremt der etableres ledningsanlæg til kysten fra olie- og gasproduktionssteder på hav-

bunden. Især i Nordsøen er denne mulighed vel aktuel, men også på den grønlandske kontinentalsokke er der måske chancer for oliefund.

Vore 2 forter er af overordentlig stor betydning for opretholdelse af søhærens domæne i strategisk vigtige områder og dermed for strædekontrollen.

Den eksisterende plan synes efter det her sagte egentlig ganske anvendelig, men desværre er den aldrig blevet opfyldt, og meget tyder som tidligere beskrevet på, at det i fremtiden bliver endnu vanskeligere at nå de angivne styrkemål.

Det vil derfor være nødvendigt at forsøge at opnå besparelser ved anskaffelse og drift af Flåden.

De pålagte opgaver må derfor kunne løses med så økonomiske skibstyper som muligt, men samtidigt må man ikke mindst af tekniske, logistiske og uddannelsesmæssige årsager tilstræbe en standardisering på det færrest mulige antal typer våbensystemer og skibe.

De større enheder må utvivlsomt gøres betydeligt mindre end PEDER SKRAM. Man synes at kunne komme ned på et displacement på mindre end halvdelen og altså i størrelse nærmere vore korvetter. En sådan moderne korvet bliver dog næppe billigere i anskaffelse, men nok i drift.

Alle fremtidige korvetter bør indrettes til udlægning af selvvirkende miner.

Den fremtidige konvertering af de 4 store minelæggere til korvetter ville give os større fleksibilitet og færre skibstyper – på bekostning af en noget reduceret minelast.

De 4 små minelæggere kan næppe undværes.

Bevogtningsfartøjer og minestrygere kan formentlig kombineres til en enkelt type, der også vil kunne gives større fart og kraftigere armering.

Helikopter kan muligvis komme på tale både til minestrygning og til farvandsovervågning.

Torpedo- eller missilbåde har i visse henseender egen-skaber og funktioner, der minder om flys. Helikopteres anvendelsesområde er under stadig udvidelse; såfremt der kunne medgives dem et passende langtrækkende sømålsmissil forekommer de attraktive som det søkrigselement, der hurtigt, men kortvarigt kan skabe koncentration i søforsvaret.

Det bør erindres, at den standardiseringsmæssige fordel ved at begrænse skibstypeantallet kun opnås, hvis også skibsklassernes antal reduceres, altså hvis man indenfor hver skibstype kan anskaffe tilpas store serier ens skibe af gangen.

Såfremt heller ikke den flåde, der bliver resultatet af disse betragtninger og som er angivet i højre side af figuren kan opretholdes, må der skæres ned.

Spørgsmålet om, hvad der skal skæres væk, bør rettes til vore politikere, hvem det tilkommer at bestemme, hvilke funktioner man ønsker at, Forsvaret skal udføre. De spørgsmål der må besvares er bl.a.:

- Vil man anvende Forsvaret som et primært politisk instrument til opretholdelse af størst mulig indflydelse, indsigt, stabilitet og handlefrihed, alt med den begrænsning der ligger i, at afskrækkelsesfunktioner i højere grad overlades til vore allierede, eller
- vil man lægge vægt på afskrækkelsen mod egentlige kamphandlinger på dansk jord og så i øvrigt lade allierede varetage de bredere sikkerhedspolitiske interesser.
- Hvis man vil det sidste: Hvorledes bedømmer man, at man kan opnå den maksimale afskrækkelse: Ved et direkte forsvar eller inddirekte, f.eks. ved at forsøge at blokere passagen mellem Østersø og Atlanterhav.

Personligt har jeg ikke bemærket politiske tilkendegivelser, der kan give os megen vejledning. I Socialdemokra-

tiets Forsvarsforslag fra 1970 anførte man, at den mest nærliggende udfordring for dansk forsvar lå i det grå niveau. Denne vurdering svarer ikke til den opgaveformulering og sammensætning, der antydes for Søværnets vedkommende.

Den opfattelse af Søværnets rolle, der blev givet udtryk for, svarede nærmest til den tidligere russiske af Flåden som Hærens forlængelse ud i vandet.

I regeringens Forsvarsforslag fra 1971 bemærkes, at udtalelsen om den mest nærliggende udfordring i det grå niveau er forsvundet, men at man på den anden side nu omtaler en operativt afbalanceret flåde.

Bliver det nødvendigt at skære ned, må det antages, at det vil være i bedste overensstemmelse med den fleksible strategi og med nationale interesser at lægge vægt på de funktioner, der er anført i øverste 3 linier i figuren.

De styrker, der bliver resultatet heraf, er naturligvis ikke uanvendelige i krig, og de vil derfor også bidrage til afskrækkelsen.

Det vil i deres anvendelse nok være mest hensigtsmæssigt at lægge størst vægt på den indirekte imødegåelse, der i alle tilfælde – som tidligere nævnt – må anses for den vigtigste sikring mod aggression.

Resume

Forsvarets formål er at hævde landets suverænitet og skaffe Statsmagten indflydelse, beslutningsgrundlag og -tid, samt imødegå angreb på vor handlefrihed.

Vor position som base- og opmarchområde samt som fortærræn for forsvaret mod indtrængen i Østersøen er i den nuværende situation af underordnet betydning.

Vor maritime position på forbindelsesvejene mellem Østersø og Nordø er nu som før af central betydning for vor sikkerhedspolitiske stilling.

Sovjetunionens naturlige interesse i indflydelse på strædekontrollen, en interesse, der øges med det forstærkede globale og maritime engagement, kan give anledning til konfrontation i vort interesseområde mellem magtblokkene, især såfremt den ene eller begge parter ikke har tillid til, at Danmark selv har evne og vilje til at påtage sig opgaven som strædernes vogter.

En dansk overvågning af havområderne og evne til kontrol med gennemsejlingsfarvandene vil styrke vor indflydelse indenfor alliancen, vil formentlig af Sovjetunionen være at foretrække frem for et NATO-alternativ og vil derfor udgøre en stabiliserende faktor.

Overfor eventuelle aggressive handlinger vil evnen til i givet fald at spærre stræderne være den mest effektive militære afskrækkelsesforanstaltning.

Vort forsvars hovedopgave må derfor være at bidrage til opretholdelsen af søherredømmet i dette område.

Medens alle maritime virkemidler er ønskelige til løsning af denne opgave, må vi på grund af økonomiske, personelle, tekniske og uddannelsesmæssige begrænsninger samt henset til vor defensive holdning satse på det færrest mulige antal skibstyper, der til gengæld må være så anvendelige og så fleksible som muligt, således at de kan anvendes både til kampopgaver og til løsning af de i fred og i spændingsperioder foreliggende opgaver.

Undervisningsteknologi

Af orlogskaptajn S. M. Ditlevsen

Den 31. jan.-2. feb. 1972 deltog orlogskaptajnerne L. F. Krohn, T. Holst-Christensen sammen med forfatteren i »Grundkursus i Undervisningsteknologi« ved Forsvarets Brevskole i Stockholm.

I. Formålet med artiklen.

1. At beskrive de svenske metoder til uddannelsesplanlægning og den svenske organisation for at holde kontakt mellem planlægning og praktisk uddannelse for ud fra dette at kunne fremsætte et forslag til indførelse af en tilsvarende organisation i det danske forsvars uddannelsesplanlægning.

2. Ved gennemgangen af Forsvarets Brevskoles kursus i Stockholm blev det klart for de danske deltagere, at vi kunne overføre mange af de svenske tanker vedrørende uddannelsesplanlægning til danske forhold. Der blev naturligvis skrevet en rapport til Chefen for Søværnet, men mange af de tanker, som danner grundlaget for den svenske organisation, bør gøres til genstand for en mere almen udbredelse inden for Forsvaret. Jeg vil derfor ud fra ovennævnte formål prøve at beskrive en sådan organisation for om muligt at skabe debat om det i dag så vigtige spørgsmål:

Effektiv undervisning

II. Kort beskrivelse af kurset ved Forsvarets Brevskole.

3. Kurset blev afholdt på den svenske kursusejendom, GÄLÖFSTA, uden for Stockholm. Kurset var et 3 dages internatkursus, og der deltog ca. 40 officerer og civile fra alle 3 værn.

4. Formålet med kursen fremgår af følgende afskrift:
»Mål för grundkurs i undervisningsteknologi.

Huvudmål

Kursens huvudmål är, att göra deltagarna förtroana med det undervisningsteknologiska arbetssättet, dess termer och metoder, samt att inse ämnesexpertens roll vid läromedelsproduktion.

Delmål

Efter kursen ska deltagarna kunna

- redogöra för den undervisningsteknologiska modellen
- redogöra för arbetsgången vid framställning av ett för producerat läromedel:
 - . behovsanalys
 - . befattningsanalys
 - . elevanalys
 - . målanalys
 - . stoffanalys
 - . metodanalys
 - . produktion
 - . genomförande
 - . revision
- redogöra för ämnesexpertens roll vid analys och läromedelsproduktion
- skilja mellan olika typer av undervisningsmål:
 - . färdighetsmål
 - . kunskapsmål
 - . attitydmål
- skilja mellan olika målnivåer. Rangordna ett antal givna undervisningsmål med avseende på målnivå.
- skilja mellan relevanta och icke relevanta givna mål
- ange Magers tre krav på ett undervisningsmål:
 - . beteende
 - . situation
 - . kriterium

- ange om ett givet mål uppfyller Magers tre krav
- konstruera mål som uppfyller Magers tre krav
- ange förutprovningarnas roll vid läromedelsproduktion
- ange att utvärderingen styrs av undervisningsmålet
- ange om en given utvärderingsuppgift är kongruent med målet«.

5. Eleverne på kursen var enten tjenstgørende på skoler eller i stabe, som havde med uddannelsesplanlægning at gøre. Disse elever skulle i fremtiden kunne gøre tjeneste som emneeksperter.

6. Kursen svarede meget nøje til formålet, men undervisningsmetoderne stod på mange måder i kontrast til ideen om effektiv undervisning. Man vil kunne sige, at indholdet er det væsentlige; det meste materiale blev udleveret som kompendier.

Når der var noget, vi ikke kunne forstå, kunne vi blot studere kompendierne. Det var således vort generelle indtryk, at der ikke ved kursen var noget, som vi ikke kunne gøre selv, det er blot et spørgsmål om at finde frem til det rette indhold.

Problemet med undervisningsmetoden er velkendt; det havde i dette tilfælde været let at finde frem til kvalificerede eksperter med et stort overskud af viden om et emne, men dette gjorde dem ikke kvalificerede som lærere. Vi kender situationen i den højere uddannelse i Danmark – såvel på det civile som på det militære område. Det gælder ikke i det almindelige skolesystem, hvor en læreruddannelse sideløbende med en ekspertuddannelse på nogle hovedfag sikrer såvel faglig som pædagogiske evner hos læreren.

7. Svenskerne har ikke ret meget nyt på det teoretisk pædagogiske område, men det er deres praktiske anvendelse af teorierne, som må interessere os. De har evnet

at oversætte det pædagogisk videnskabelige sprog til almindeligt svensk, og det er derfor muligt at »sælge varen« til den almindelige svenske officer. De har gjort meget ud af at finde almindelige svenske udtryk for de videnskabelige udtryk. Det skulle efter denne oversættelse til almindeligt svensk være muligt at videregive teorien på dette kursus. Det er på dette punkt, at kursus ikke var tilstrækkeligt effektivt, og jeg vil i det sidste afsnit af denne artikel give udtryk for, hvoreledes denne åbenbare mangel kan undgås i mit forslag til et tilsvarende dansk kursus.

8. Gruppearbejdet under kursus var værdifuldt, fordi det gav eleverne lejlighed til alle at komme til orde i gruppediskussioner. Forelæggelsen af gruppearbejdet var derimod dårligt tilrettelagt, og diskussionen blev dårligt styret. Eleverne kunne således ikke være sikre på, at alle væsentlige problemer fra gruppearbejdet i alle grupperne blev trukket frem. Referaterne af gruppernes arbejde blev ikke udleveret til kursUSDeltagerne. Dette betyder, at der vel egentlig var gruppearbejde på kursus for gruppearbejdets skyld. Det viser igen, at gruppearbejde er en undervisningsmetode, som skal nøje forberedes lige til det punkt, hvor eleven efter diskussionen af de enkelte gruppers rapport føler sig overbevist om, at den relativt tidskrævende undervisningsmetode har resulteret i en mere alsidig indlæring, som har været tidsindsatsen værd.

III. *Försvarets Brevskoles organisation.*

9. Benævnelsen Försvarets Brevskole dækker ikke over denne organisations virke. Försvarets Brevskole var som Hærens Brevskole i Danmark en organisation for korrespondancekurser. Senere blev udarbejdelsen af programmeret undervisningsmateriale i form af hefter en del af brevskolens ansvarsområde. Nu er brevskolen en fællesværnsorganisation til analyse, produktion og distribution af alle former for undervisning.

10. Selv om det svenske system virker fuldt udbygget, er der stadig problemer, der skal løses. Det har vist sig nødvendigt at udbrede kendskabet til virksomheden og til det teoretiske grundlag for denne. Det var nødvendigt, at »forbrugerne« af undervisningsmaterialet kendte det teoretiske grundlag således, at de kunne opstille mål for uddannelsen og assistere ved job-analyse og målanalyse. Siden skulle forbrugerne kunne assistere ved evalueringen af uddannelsen såvel under afprøvningsfasen som senere. Til dette var det nødvendigt at uddanne såkaldte EMNEEKSPERTER, som kunne indgå i projektgruppernes arbejde. Det var for at uddanne disse emneeksperter, at dette grundkursus i undervisningsteknologi blev oprettet.

11. Försvarets Brevskole er inddelt i 4 sektioner, og den eneste, som har umiddelbar interesse i denne forbindelse, er uddannelsessektionen, og det er arbejdet i denne sektion, som først og fremmest må kopieres, hvis vi skal oprette noget tilsvarende.

12. Sektionen er indrettet som en moderne projektorganisation, med en række meget selvstændige projektgrupper. Der er foreløbigt oprettet 2 grupper, som beskæftiger sig med almene fællesværnsprojekter, ved siden af 3 hærgrupper, 2 flyvevåbengrupper og 1 marinegruppe.

Hver gruppe består af et antal værnepligtige og en amanuensis, som leder gruppen. De værnepligtige udvælges blandt personel med en akademisk læreruddannelse. Der udvælges hvert år 20 til 30 værnepligtige. I Sverige betyder den akademiske læreruddannelse, at de har studeret i ca. 3 år og er fil. cand. Den værnepligtige står på dette tidspunkt overfor at skulle udarbejde en licentiatafhandling, inden han kan fortsætte studierne.

13. Dette er noget specielt for Sverige, og det svenske forsvar udnytter det til at tilbyde cirka 1 ud af hver 4 værnepligtige ansættelse som projektleder. De får korte kontrakter, som normalt automatisk kan forlænges hver 2,

til 4. måned. Denne stilling som projektleder giver en amanuensis mulighed for – sideløbende med sit arbejde – at arbejde på sin afhandling. Brevskolen er også åben for praktikanter, som ikke har gjort værnepligtig tjeneste i projektgrupperne.

14. Projektgruppen arbejder på fremstilling af UTBILDNINGSPAKETER, d.v.s. sammenarbejdede lektioner og kursusplaner bestående af programmer for anvendelse af metoder og midler. Dette betyder, at tjenestestedet, når det åbner pakken, time for time bliver anvist, hvorledes der skal undervises. Man kan altså »nøjes« med at anvende instruktører, som kan undervise praktisk, og ikke nødvendigvis har den til planlægning nødvendige pædagogiske uddannelse.

15. Projektgruppen arbejder med de enkelte »utbildningspaketer« med assistance fra brugerne, som udpeger emneeksperter til at arbejde sammen med gruppen. Gruppen kan også rejse ud til brugerne for at studere materialet på stedet.

IV Hvad forstås ved Undervisningsteknologi?

16. Amanuensis Harald Stubert ved Försvarets Brevskole havde til sin lektion om dette emne udarbejdet et hefte, som besvarer dette spørgsmål, og jeg vil i denne artikel kort referere dette værk.

17. Uddannelsen er en planlagt form for påvirkning, som skal føre til en forandring hos eleven. Det er denne planlægning af påvirkningen, som adskiller uddannelsen fra andre former for påvirkning. Med andre former for påvirkning kan man f.eks. tænke på forskellige nyhedsmedier – pressen, radio og tv.

Det er regeringen og folketinget, der planlægger uddannelsespolitikken og dermed angiver det overordnede formål med uddannelsen.

Fra uddannelsesplanlægningen kan man så gå ned gennem de respektive ministerier og skoler til den praktiske undervisning, hvor man finder en undervisningsplanlægning, der når frem til opstillede mål og delmål.

18. Harald Stubert skelner mellem »allmänutbildning» og »befattningsutbildning». Dette kan oversættes til obligatorisk skoleuddannelse og uddannelse til et erhverv eller en job-uddannelse. Da det militære system kræver en job-uddannelse, beskæftiger heftet sig kun med denne form for uddannelse.

19. Der tales i forbindelse med denne planlægning om uddannelsessteknologi og undervisningsteknologi afhængigt af det niveau, planlægningen foregår på. I det følgende vil udtrykket undervisningsteknologi blive anvendt, fordi vi i praksis vil komme til at sætte ind på det lavere niveau først.

Undervisningsteknologi er en arbejdsmetode til planlægning og gennemførelse af undervisningen. Det nye i undervisningsteknologien er, at man vil tvinge planlæggeren til at tænke på undervisningen som et system, som kan nedbrydes til en række enheder, som er indbyrdes afhængige. Denne afhængighed anvendes, sammenholdt med psykologiske og pædagogiske erfaringer til systematisk at opbygge et undervisningsprogram.

20. Man skal betragte undervisningen som et system bestående af flere af hinanden afhængige enheder, som skal føre til målet; dette betyder at man skal

- analysere målet for hele undervisningssystemet.
- identificere enhederne, som indgår i undervisningssystemet.
- analysere de indbyrdes relationer mellem enhederne.
- afprøve undervisningssystemet efterhånden og ændre det, så målet nås.

Det sidste punkt er meget vigtigt, fordi det er denne afprøvning som angiver undervisningens effektivitet, og som muliggør »varedeklaration» af et undervisningssystem.

21. Tilpasningen af psykologiske og pædagogiske erfaringer er meget væsentligt. Denne tilpasning garanterer, at selvom man har opfundet et nyt udtryk, undervisningsteknologi, er det ikke blevet glemt, at man i mere end 100 år på såvel pædagogisk som psykologisk område har udført utallige forsøg for at finde det videnskabelige grundlag for, hvorledes man ændrer den menneskelige adfærd. Man glemmer altså ikke den gammeldags undervisning, men anvender de positive faktorer og prøver at udelade de negative.

V. Den systematiske arbejdsmetode.

22. Försvarets Brevskoles undervisningsteknologiske model er udformet som vist på næste side, og de enkelte faktorer vil i det følgende blive behandlet hver for sig:

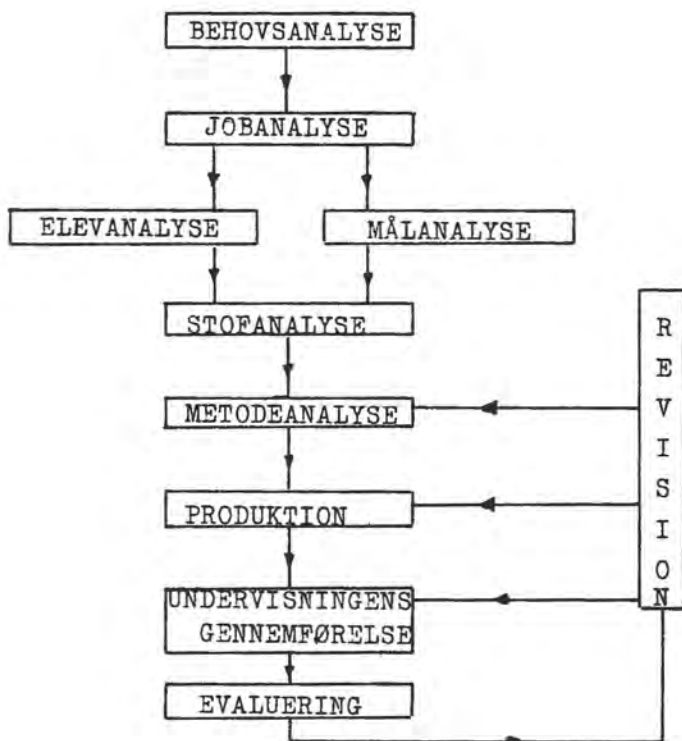
a. Behovsanalysen.

Før man overhovedet kan planlægge nogen form for undervisning, må behovet klarlægges. Udfra analysen udfærdiges en behovsbeskrivelse. Dette gælder iøvrigt hele vejen igennem skemaet, at resultatet af en analyse altid er en beskrivelse, som skal gøre arbejdet meningsfuldt for bestilleren af undervisningsplanlægningen. Harald Stubert lægger vægt på, at denne beskrivelse altid skal være på et sådant plan, at almindelige mennesker kan forstå det. Vi må altså se at komme væk fra dårlige fordanskninger af videnskabelige udtryk. (Han nævner selvfølgelig ikke fordanskninger).

b. Jobanalysen.

Denne bygger på behovsanalysen og skal resultere i en beskrivelse af den post, som eleven skal placeres i efter endt uddannelse.

I mange tilfælde findes sådanne jobbeskrivelser eller stillingsbeskrivelser, og de kan i særlige tilfælde anvendes direkte.

Man undgår dog ikke analysen, fordi beskrivelsen skal være fundamentet for den senere målformulering, og en fejl ved jobanalysen vil forplante sig i hele undervisningen.

c. Målanalysen.

Det ville være fristende at slutte, at jobanalysen også angiver målet for undervisningen. Den viser jo, hvad eleven skal kunne gøre, når han er færdiguddannet. Dette er imidlertid sjældent tilfældet, fordi undervisningsmålet normalt kun er et trin på vejen, fordi posten først kan udfyldes efter praktisk tjeneste. Det vil altså være nødvendigt at analysere, hvor meget undervisningen skal føre til. Der er skrevet meget om målformulering, og det må her være tilstrækkeligt endnu engang at fastslå, at et mål skal formuleres således, at man kan måle om eleven har nået målet. Vi skal altså beskrive den adfærd, eleven skal kunne vise ved undervisningens afslutning. Målet skal formuleres entydigt, således at enhver, som ser dette mål, ved nøjagtigt, hvad eleven kan.

Kurset indeholdt praktiske øvelser i målformulering og viste hvor svært det er, og hvor vigtigt det er, at uddanne befalingsmænd til at kunne udforme målbeskrivelser i praksis.

d. Elevantalysen.

Man kan meget let opstille en matematisk formel for uddannelsens indhold, når man kender elevernes forkundskaber idet:

$$\begin{aligned} \text{Slutkundskaberne} \div \text{Forkundskaberne} &= \\ \text{Målbeskrivelsen} \div \text{Elevbeskrivelsen} &= \\ \text{Undervisningens indhold.} & \end{aligned}$$

Denne matematiske udtryksform viser princippet, men i virkeligheden kan man ikke addere og subtrahere kundskaber. Harald Stubert gør opmærksom på, at i Sverige er det relativt let at analysere elevernes forkundskaber indenfor

forsvaret, fordi alle militære elever har et grunduddannelseskort, som angiver elevens første testresultater fra indkaldelsen og al uddannelse, som han senere har modtaget.

Han gør endvidere opmærksom på, at det militære system i modsætning til den civile arbejdsplads har et uhyre stort materiale at vælge den rette mand til den rette plads fra. Dette er vel noget af en påstand, og den kan ikke umiddelbart overføres til danske forhold.

e. *Stofanalysen.*

Denne analyse kunne også kaldes indholdsanalyse. Vi skal nemlig nu analysere det indhold, vi ved målanalyse og eleanalyse har fundet frem til, at undervisningen skal have. Man nedbryder stoffet i enheder, d.v.s. de mindste indlæringsenheder man kan finde frem til. Undervisningen består nu af disse enheder; i den simpleste form kan de gives en ad gangen i en bestemt rækkefølge. De er normalt indbyrdes afhængige således, at man er nødt til at opstille et netværksdiagram for at finde indlæringsrækkefølgen. Dette finder man frem til ved at opstille samtlige enheder i en matrice. I eksemplet nedenfor består stoffet af 5 enheder, og afhængighederne er vist ved krydser:

	1	2	3	4	5
1		x	x		
2	x		x		
3	x	x		x	x
4			x		x
5			x	x	

Forbindelserne mellem stofenhederne er vist med »x«, og sekvenseringen 1 til 5 er god, hvis krydserne samler sig langs diagonalen fra øverste venstre hjørne. Hvis der havde

været afhængighed mellem 1 og 5, ville det have været rimeligt f.eks. at give 5 før 4.

Når stoffet er indordnet i korrekt sekvens, kan man lave et manuskriptudkast til undervisningen. Læg mærke til, at man endnu ikke har fundet frem til nogen metode.

f. *Metodeanalysen.*

Først skal man gøre sig klart, at læreren skal skabe de bedst mulige betingelser for, at indlæringen kan foregå. Dette gøres bedst ved at vælge den rette metode. Man skal altså skabe en passende indlæringssituation. 3 betingelser skal være opfyldt:

- undervisningen skal være målrettet.
- undervisningen skal sikre tilbagekobling.
- undervisningen skal repræsentere virkeligheden så meget som muligt.

Metodeanalysen skal først vise en inddeling i passende afsnit i undervisningsrækkefølgen, man skal derefter se på de metoder, som bedst tilgodeser indlæringen af de forskellige afsnit.

Ofte giver en kombination af forskellige metoder og undervisningsmidler det bedste resultat. En sådan kombination kaldes en »Utbildningspakke«. Jeg vil i det følgende omtale denne som en uddannelsespakke. Fordelen ved at samle metoderne i uddannelsespakker er, at de

- behandler større undervisningsafsnit,
- tillader samlet planlægning af hele afsnit,
- kombinerer forskellige midler og metoder.

g. *Produktion.*

Den svenske metode til produktion af uddannelsesmateriale ligner den metode, som anvendes ved produktion af programmeret undervisning i hæfter, således som det foregår indenfor Forsvaret. Den følger denne plan:

- Produktion af undervisningsmaterialet.
- Individualafprøvning.
- 1. revision af materialet.
- Gruppeafprøvning.
- 2. revision af materialet.
- Afprøvning i praksis.
- Udsendelse af det færdige materiale med en lærer-vejledning.

Lærervejledningen er uddannelsespakkens varedeklaration, den skal angive mål, indhold, tid, afprøvningsresultat, hjælpemidler og hvilke elever, den er beregnet for.

Læreren skal desuden have et lektionsgrundlag, som kort giver indholdet af de lektioner, som skal gives som konventionelle lærerledede lektioner. Læreren skal her først og fremmest have opgivet delmålet for disse lektioner.

h. Gennemførelse af undervisningen.

I de svenske uddannelsespakker indgår

- Programmeret undervisning i hæfter.
- TV-programmer.
- Bøger.
- Lydbånd.
- Selvvirkomhedskort.
- Elevinstruktioner.
- Lærervejledninger.

Lærervejledningen er næsten den vigtigste del af pakken, det betones, at læreren ikke, når han får en sådan pakke, kun skal spille en perifer rolle ved undervisningen. Han kender eleverne og skal beslutte, hvordan de enkelte dele af pakken skal anvendes, og han er den eneste, som ud fra vejledningen kan vurdere, om pakken passer til eleverne.

i. Evaluering.

Målet formuleres, før undervisningen indledes. Det er nødvendigt samtidigt med målanalysen at opstille prøven

for, om målet er nået. Ved at gøre dette, undgår man, at undervisningens gennemførelse får indflydelse på prøvens udformning.

VI. *Situationen inden for Forsvaret.*

23. Når vi skal se på uddannelsen i Danmark inden for Forsvaret, vil man finde mange kræfter, som arbejder i den rigtige retning. Jeg vil først komme med en personlig vurdering, som ikke må opfattes som andet; den er nemlig baseret på personlige indtryk af situationen.

24. Det forekommer mig, at man kan opdele befalingsmandspersonellet i 2 kategorier. En del som tror, at vi skal prioritere på øget uddannelse ved bedre træningsfaciliteter, uden at se for meget på den pædagogiske teori for udnyttelse af disse faciliteter. Denne gruppe ønsker sig alle de moderne undervisningsmidler, ITV, kopimaskiner, somputere og overhead-projectors, men anvender disse midler på slump. I nogle tilfælde med et udmærket resultat, fordi betjeneren i kraft af sin militære uddannelse og skoling som leder også kan fange elevernes interesse. Hvis man foretager en »cost-effectiveness«-måling af denne uddannelse, vil man sandsynligvis komme til det resultat, at man nåede et acceptabelt mål, fordi læreren gav eleverne en sådan overdosis af stof, at der var nok, der hængte fast.

Den anden kategori tror på pædagogikken som et hjælpemiddel til bedre udnyttelse af de moderne hjælpemidler. Det er denne kategori, som optræder som Tordenskjolds soldater ved pædagogiske seminarer og i andre kurser ved Forsvarets Kursusinstitution. Jeg kan selvfølgelig ikke udtale mig om andet end det tidligere Søværnets Kursusinstitution, men vil tillade mig at antage, at situationen er nogenlunde den samme i alle værn. Denne kategori bliver, når de møder trosfæller, enige om, hvor vigtigt det er at sætte alvorligt ind på det pædagogiske område for at effektivisere undervisningen.

25. Man møder disse 2 kategorier i alle aldersklasser. Det er en vanskelig opgave at overbevise en chef af første kategori om, at det kan betale sig at satse på at lade sine instruktører deltage i pædagogiske kurser, når han ved en overfladisk betragtning synes, at undervisningen går godt nok. På den anden side er det vanskeligt for chefer af anden kategori at gøre det klart for undergivne af 1. kategori, at de ved siden af deres lange arbejdsdag skal beskæftige sig med teorien for deres uddannelsesvirksomhed, dels ved at følge med i udviklingen, og dels ved at deltage i internatkurser ved Forsvarets Kursusinstitution.

26. Det er et alvorligt problem, at når man skal i kontakt med den almindelige instruktør, finder man det vanskeligt at opnå kontakt, fordi det pædagogiske sprog har et meget kraftigt videnskabeligt islæt. Pædagogisk litteratur er ligesom den militærtaktiske litteratur blevet blandet med så mange fremmedord og udenlandske gloser, hvor man måske ikke har fundet det umagen værd at finde et tilsvarende dansk udtryk. Det er efterhånden accepteret, at man skal kunne kommunikere sine hensigter, men hvorfor kan vi ikke nøjes med at skabe kontakt eller meddele noget til nogen? Dette er et simpelt udtryk, fordi vi benytter det samme udtryk militært, men det tilsvarende udtryk ville virke søgt i det civile liv. Vi så, at svenskerne havde fundet et svensk udtryk for det engelske »Evaluation«, de siger »Utvärdering«. Her kan jeg acceptere, at vi ikke har noget tilsvarende dansk udtryk og må anvende det fordanskede udtryk »evaluering«. Jeg synes, at et rent dansk udtryk som f.eks. måling ikke er så stærkt og dækker så meget som det engelske udtryk, som både angiver, at man måler og vurderer.

27. Hvis jeg har ret med hensyn til den betragtning, at den pædagogiske teori er uforståelig for mange på grund af de tekniske udtryk, må vi satse på oversættelse til dansk; altså gøre teorien populær.

VII. *Forslag til anvendelse af de svenske metoder inden for Forsvaret.*

28. Denne lidt langtrukne indledning til forslaget til udnyttelse af de svenske teorier for uddannelsesplanlægning har været nødvendig, fordi den giver baggrunden for min opfattelse af det svenske system, som værende langt bedre og mere effektivt end det danske.

29. Det svenske system er netop baseret på en relativt kostbar indsats på planlægning og udfærdigelse af uddannelsesmateriale, som vi finder den på Försvarets Brevskole, og derefter en meddelelsesvirksomhed i form af kurser for alle instruktørkategorier, hvorved man tvinger dem til at samarbejde ved målformuleringen, målanalysen, evalueringen og revisionen.

30. En dansk organisation som Försvarets Brevskole er ikke mulig i dag, men fremtidsmusik. Vi kan ikke opstille projektgrupper med en sammensætning som i Sverige, fordi vi ikke har en 2-delt akademisk læreruddannelse. Vi kan udbygge virksomheden ved arbejdsgruppen for programmering af lærestof efter tilsvarende retningslinier. Jeg vil tro, at det værnepligtige personel til denne arbejdsgruppe udvælges, således at man kan besætte de menige poster i projektgrupperne, men vi har ikke mulighed for at holde på dette personel efter værnepligtstiden. Man kunne måske blandt ikke akademisk uddannede lærere skabe en interesse for at forrette praktikanttjeneste ved en organisation, hvis man f.eks. kunne aftale med Danmarks Lærerhøjskole, at praktikanterne kunne arbejde med projekter, som kan anvendes ved et senere studium ved denne højskole. Det ville måske kunne vise sig attraktivt for seminarielæreren at arbejde med pædagogisk teori før lærerhøjskolen i stedet for praktisk undervisning, hvis han kan se, at lønnen svarer til lønnen, han kunne få på en civil skole. Samtidig må praktikanttjenesten ikke komme til at influere på hans anciennitet eller andre muligheder ved det fremtidige studium og den fremtidige lærergerning.

31. Derefter bør vi satse mere på uddannelse af vore befalingsmænd som pædagoger. Det bør være obligatorisk at have deltaget i et undervisningsteknologisk kursus tilsvarende det svenske, før befalingsmanden får lov til at optræde som instruktør. Da der sandsynligvis ikke findes den faste befalingsmand, som ikke på et eller andet tidspunkt skal være instruktør, bør vi satse på en generel uddannelse.

Jeg vil tro, at det svenske mål for kurset svarer til målet for et dansk kursus, men det bør gribes an på en anden måde.

Jeg vil foreslå, at kurset bør tilrettelægges som et internatkursus således, at det kan klares på en uge. Under kurset bør i meget stort omfang anvendes gruppeundervisning, fordi så meget af teorien for uddannelsesplanlægningen i virkeligheden er gemt i vor befalingsmandsuddannelse. Dette kursus skal blot trække det frem til overfladen.

32. Vi bør finde et passende eksempel til planlægningen således, at eleverne arbejder med en bestemt opgave under kursus. Jeg kunne f.eks. foreslå en opgave, tilsvarende den opgave vi arbejdede med i Sverige. Det var en uddannelse i 1. hjælp under feltforhold, som, før Försvarets Brevskole planlagde uddannelsen, tog 26 undervisningstimer.

33. Jeg foreslår, at målformuleringen og stofanalysen – som ved det svenske kursus – bør indlede kursus. Teorien kan gives i foredragsform, men det vil sikkert være bedre på forhånd at give grupperne teorien i skriftlig form således, at grupperne kan arbejde med materialet som opslagsværk under arbejdet.

Hvis kursus består af 3–4 grupper på 6–8 mand, skal der være mulighed for øjeblikkelig reproduktion af gruppeportenerne til alle grupperne således, at alle ved plenumdiskussion på kursets anden dag kan være med til den endelige afpudsning af målet.

34. Den anden dag indledes gruppearbejde efter samme procedure for produktion af niveauprøver og sluttest. Re-

sultatet af dette gruppearbejde diskuteres in plenum den 3. dags formiddag.

35. 3. dag om eftermiddagen fortsættes med en præsentation af undervisningsmetoderne. Det er sandsynligt, at eleverne ikke er bekendt med de nyeste muligheder, og jeg anser en formel præsentation for nødvendig. Dette betyder, at gruppearbejdet til metodeanalyse og bestemmelse af rækkefølgen af stofenhederne først kan indledes 3. dags aften og fortsættes 4. dags formiddag. Plenumdiskussionen bør så finde sted om eftermiddagen.

36. Indtil dette tidspunkt mener jeg, at behovet for konsulentassistance helt kan dækkes af instruktørerne ved Forsvarets Kursusinstitution. Den 5. dag bør så give eleverne mulighed for at diskutere hele arbejdet fra de foregående 4 dage. Til denne plenumdiskussion vil det være værdifuldt at indkalde specialister til at besvare elevernes spørgsmål. Disse specialister skal sandsynligvis også have mulighed for at kunne præsentere deres teorier. Denne præsentation vil være mere værdifuld på sidste dag af kurset, fordi eleverne nu har følt, hvad arbejdet går ud på, og nu bedre vil kunne forstå, hvad eksperterne taler om.

37. Man kunne tænke sig, at disse specialister i fremtiden vil kunne findes blandt Forsvarets pædagoger. Indtil videre ville det sikkert være en idé at betale civile konsulenter for assistance til dannelse af et ekspertpanel, og i fremtiden ville det måske også kunne betale sig – for at holde kontakten vedlige til den civile uddannelsessektor.

38. Forslaget ser således ud i skematisk form:

	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag
Formiddag	Mål- og stofanalyse	Plenum	Plenum	Sekvensering og metodevalg	Paneldiskussion
Eftermiddag	- " -	Produktion af niveau-pr. og sluttest	Præsentation af metoder	Plenum	- " -
Aften	- " -	- " -	Sekvensering og metodevalg		

VIII. *Konklusion.*

39. Denne artikel har beskrevet et svensk kursus i undervisningsteknologi. Dette var et kursus, som på mange områder lå langt foran, hvad vi hidtil har præsteret med hensyn til generel pædagogisk uddannelse af vore befalingsmænd. Kurset imponerede ikke en dansk officer, fordi det var vel gennemført, idet undervisningsmetoden ikke svarede til indholdet. Det var organisationen bag kurset og indholdet, som imponerede; så var det endvidere bemærkelsesværdigt, at intet af det teoretiske stof er ukendt i Danmark. Det er materiale, som vi er i besiddelse af i dag, som blot venter på at blive givet videre til vore instruktører. Mit forslag til en tilsvarende organisation og uddannelse er givet udfra mine egne erfaringer, som væsentligst baserer sig på min egen praktiske uddannelsesvirksomhed. Det skal derfor ikke betragtes som andet end et debatoplæg.

Boganmeldelse

Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1971

Årbogen, der er den tredivte i rækken, indeholder foruden årsberetninger om Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg og selskabet Handels- og Søfartsmuseets Venner, som står for udgivelsen, følgende større artikler:

Museumsinspektør Chr. Waagepetersen: En koffardiskipper og hans skib i 1712. Skipper Peder Jørgensen Helgenæs faldt i vandet og druknede i august 1712 i Horsens fjord. Hans ejendele blev minutiøst antegnet i byens skifteprotokol, og ud fra de lange lister har det været muligt at få ganske præcise oplysninger om hans klædedragt, hans indbo ombord, hans lille bibliotek og alle detaljer i hans skib »St. Maria«. Der ligger i vore arkiver en masse uudnyttet, meget kontant stof til belysning af forholdene for søens folk i ældre tid og af deres skibe med apering, takkelage og øvrige indretning.

Sofus Jensens breve fra Grønland 1900. I 1971 blev 250-året for Hans Egedes komme til Grønland fejret, og Søfartsmuseet har ikke blot arrangeret en særudstilling »Fra det gamle Grønland« i den anledning, men supplerer den tillige her med at offentliggøre et par lange privatbreve, skrevet af en dansk volontør, som bestyrede Grønlandske Handels butik i Frederikshåb. Han skildrer dagliglivets hændelser sommer og vinter i stort og småt, forholdet mellem grønlænderne og de udsendte danskere, fester og udflugter m.m., så man får et udmærket billede af livet på Grønland, før moderniseringen for alvor satte ind.

Sagfører Hugo Krohn: Sømandsgravsten på Sild. Forfatteren er en af de bedste kendere af den nordfrisiske ø Silde historie, kultur og mennesker. I ældre tid var »sild-

ringerne« kække søfolk, der drog på hvalfangst og langfart, ofte under Dannebrog. På øens kirkegårde er der bevaret et stort antal gravsten, lagt over hvalfangerkommandører, kaptajner og andre af søens folk. Hugo Krohn har gjort et stort arbejde med at redde og restaurere disse fine gravsten, hvoraf flere er prydet med skibsfremstillinger, og fortæller her om mange af de personer, de står til minde om. Det er et interessant kapitel af dansk søfartshistorie.

Museumsdirektør, dr. phil. Henning Henningsen: Kadrejere og bumbådsmænd. I sejlskibstiden sejlede kadrejere og fiskere ofte ud til de forbigående skibe og solgte alle slags frisk proviant, drikkevarer og nyttige ting til skibene og til mandskabet. I reglen kom der en spændende byttehandel ud af det. I Danmark var det især i Øresund og ud for Bornholm denne handel florerede. Men ellers traf man bumbådsmænd, som de kaldes uden for Danmark, i alle havne. Artiklen fortæller spændende ting om denne ældgamle tusk- og høkerhandel på de syv have.

En række kortfattede maritime småartikler slutter sig til. *Forfatteren Carl Østen* fortæller om ophængningen af kirkeskibet i Gedesby kirke 1859, *museumsinspektør Hanne Poulsen* beretter i tilknytning til et par interessante ældre fotos om sejlmageriet i Helsingør i ældre tid, og *museumsassistent Erik Dannesboe* fortæller en dansk trampbåds historie: S/S »Hans P. Carl« (Hejmdal), bygget 1948 i Helsingør og ophugget som det græske »Kioni« i 1968.

Årbogen sendes gratis til selskabet Handels- og Søfartsmuseets Venners medlemmer. Årsbidraget er kr. 25.00, og indmeldelse kan ske ved henvendelse til Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, Helsingør. Medlemmerne har gratis adgang til ikke blot Søfartsmuseet, men også Orlogsmuseet i Nikolaj kirke, København.

Red.

Marinens Bibliotek
Erhvervelser i april 1972.

Administration m. v.

Flag manual U.S. Marine Corps. Washington 1971. 46 s. +
tillæg. ill.

Historie

Andrews, Kenneth R. (Editor): The last voyage of Drake
and Hawkins. HAKLUYT SOCIETY. Sec. series
no. 142. Cambridge 1972. 284 s. ill. index. bibl.

Halpern, Paul G.: The Mediterranean naval situation 1908–
1914. Cambridge, Mass. 1971. 416 s.

Henderson, James: Sloops and brigs. An account of the
smallest vessels of the Royal Navy during the great
wars 1793–1815. London 1972. 190 s. ill. index.

Sjællandske Regiment. Kongens Regiment. 5. Bataillon
1614–1914. Odense 1914. 62 s. ill. bibl.

Personalhistorie

DRAKE. *Thomson, George Malcolm:* Sir Francis Drake.
London 1972. 358 s. ill. index. bibl.

2. Verdenskrig

Schofield, B. B.: The loss of the Bismarck. London 1972.
96 s. ill. index. bibl.

Politik

Dau, Mary: Danmark og Sovjetunionen 1944–1949. Kbh.
1969. 292 s. index. bibl.

Documents on British foreign policy 1919–1939. Series Ia.
Vol. IV. European and security questions 1927–28.
London 1971. 668 s.

Skibe og Skibbygning

American naval fighting ships, Dictionary of. Vol. V, N-Q. Washington 1970. 640 s. ill.

Blundell, W. D. G.: Royal Navy warships 1939-1945. London 1971. 120 s. ill.

Hodges, Peter: Tribal class destroyers. Royal Navy and Commonwealth. London 1971. 80 s. ill.

Oplysninger om den tyske Marine ca. 1905. u.å. 15 enkelt- og dobbeltark. S. 14 mangler. ill. MANUSKRIFT. fol.

Planer over panserskibe m.v. 1893-1901, danske og udenlandske. 27 stk. dupl. u.å. ill.

Sandhofer, Gert: Das Panzerschiff »A« und die Vorentwürfe von 1920 bis 1928. Militärgeschichtliche Mitteilungen 1/68. Freiburg 1968. S. 35-62.

Den tyske Flaade, liste over, ca. 1898. u.å. 20 s. MANUSKRIFT. fol.

Den svensk-norske Flaade. 2 lister 1896 og 1898 samt beskrivelser fra ca. 1898. MANUSKRIFT 1896/98. 12 + 12 + 18 s. fol.

Våbentekniske o. a. håndbøger m. m.

Land Artillerie efter opgave af Tøymester Bille 1770. Kadetarbejde. MANUSKRIFT. u.å. 86 s. + 11 s. ill.

Lykke, S. H.: Land Artillerie efter Søe Tøymester H. Billes Opgave. MANUSKRIFT. Kadetarbejde. u.å. ill. fol.

Naval ordnance and gunnery, Principles of. NAVPERS 10783-B. Washington 1971. 552 s. ill. index.

Bombekastning. 3 MANUSKRIFTER. u.å. [1810-1850].

Arktisk og antarktisk litteratur (Grønland)

Erngaard, Erik: Grønland i tusinde år. Kbh. 1972. 240 s. ill. index. bibl.

Kommentarer til nyanskaffelser.

Mary Dau: Danmark og Sovjetunionen 1944-49.

Dansk Udenrigspolitisk Instituts Skrifter 2. Munks-
gaard, Kbh. 1969.

Forfatteren, som er sekretær i Udenrigsministeriet, har gennem et grundigt studium besvaret en prisopgave, stillet af Århus Universitet.

Det er blevet en overordentlig interessant læsning, der belyser det spagede spil i de sidste krigsår mellem de tre stormagter, der bekrigede Hitler-Tyskland.

Danmarks rolle efter krigen blev set med andre øjne fra de to vestmagter end fra Sovjet, der nu ville være dominerende i Østersøen, efter den værste konkurrent var slået ud.

For Sovjet var det af stor vigtighed, at de danske stræder i Nord og Dardanellerne i Syd blev åbnet og kom under russisk indflydelse, og også Kielerkanalen var med i billedet. Hvad angår Bornholm var der megen usikkerhed hos de danske »delegerede« i Washington og London – ville Sovjet betragte øen som Østersøens Malta?

Da de russiske tropper blev trukket bort fra Bornholm i 1946, havde den danske udenrigsminister – Christmas Møller – udtalt, at Danmark ville sætte sin lid til FN og ikke have tanke om at indgå i nogen vestlig alliance.

Ganske naturligt må det indre politiske spil herhjemme indgå. Det var ikke alene kommunisternes aktive deltagelse i modstandskampen, der gav dem to ministerposter i Samlingsregeringen, men også den meget nødvendige hensyntagen til russiske ønsker.

At bogen tillige er velskrevet og dens opstilling konsekvent, gør den særdeles læseværdig.

Erik Erngaard: Grønland i tusinde år.

Lademann, Kbh. 1972. (Pris Kr. 96.-).

En kortfattet tekst, der kommer ind på alt, der er værd at vide om Grønland og et omfattende, smukt opsat billedmateriale. Kan man forlange mere?

For den, der med kort varsel skal beskæftige sig med grønlandske spørgsmål vil bogen være af absolut værdi. Vil man gå grundigere til værks på et eller flere områder, så er bogen selvsagt ikke tilstrækkelig, og den ellers ret omfattende litteraturfortegnelse heller ikke.

Bogen kan anbefales anskaffet af enhver, der har veneration for Grønland og norddanskerne.

Paul G. Halpern: The Mediterranean naval situation 1908-1914.

Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1971.

I søkrigshistorien har Middelhavet spillet en fremtrædende rolle og historiens største søslag har været udspillet i dette farvands østlige del. Fra det tidspunkt de vestlige europæiske magter fandt vejen til det fjerne Østen har farvandet spillet en rolle som snarvejen østud, ikke mindst for Storbritannien.

Interessen for Middelhavets historiske rolle har været intensiveret i de senere år og følgende bøger har været omtalt i dette tidsskrift, således i septemberhæftet 1971 »Policy and operations in the Mediterranean 1912-14« og Ernle Bradford: »Gibraltar«, samt i decemberhæftet 1971 S. M. Pack: »Sea power in the Mediterranean.«

Medens den førstnævnte af de 3 bøger dels beskæftiger sig med de fransk-engelske aftaler før første Verdenskrig, dels med GOEBEN og BRESLAU, går Halpern mere i dybden hvad maritim politik angår. Efter en kort omtale af det engelske admiralitets dispositioner i årene 1885-1912 omtales dels den fransk-engelske kontakt, dels hvor-

ledes Middelhavslandene ændrede politik fra hidtil at have opbygget deres flåder med kystforsvar for øje til at overgå til mere aggressive opgaver.

James Henderson: Sloops and brigs.

Adlard Coles Ltd., London 1972.

Af samme forfatter udkom for nylig »The frigates«, som er anmeldt her i tidsskriftet. Også denne beskæftiger sig med de mindre enheders optræden under Napoleonskrigene. Det har været et stort arbejde at finde frem til de her fremdragne episoder, hvoraf kun de færreste blev offentligt omtalt. Manglende offentlig omtale var ensbetydende med, at der ikke var tale om avancement for skibschefen, et forhold, som forfatteren hæfter sig meget ved. Den tids avancementer var præget af protektion – havde man gode forbindelser var man ret sikker på at komme frem. Uden disse skulle man i høj grad have lykken med sig. Et sejrrikt udfald af kamp mod et orlogsskib var en sikker vej til avancement, men til trods for, at de franske fribytterskibe i hjemlandet var anerkendt som hørende til orlogsflåden, blev en tilsvarende kamp ikke godkendt, hvor overlegen modstanderen end havde været – de blev regnet som fribyttere, og det var ikke fint nok, en ret besynderlig opfattelse.

Mange forblev løjtnanter til de opnåede høj alder, enkelte nåede endda ikke længere end til midshipman, så kunne de have udmærket sig nok så meget. De mange spændende episoder er godt beskrevet. At tjenesten i småskibene ikke har været uden faremomenter fremgår af, at der i årene 1793–1815 var ca. 700 under kommando, af disse gik 95 tabt i kamp, 211 ved søulykker.

George Malcolm Thomsen: Sir Francis Drake.

Secher & Warburg. London 1972.

Der er skrevet meget om Francis Drake, selv om litteratu-

rens omfang ikke kan måle sig med den tilsvarende om Nelson og Napoleon.

Den sidst udkomne Drakebiografi var Ernle Bradford: »Drake« i 1965, men Thomsons bog er adskilligt større og med et væld af kildeangivelser. Alene henvisninger til trykt litteratur, såvel bøger som tidsskriftartikler, fylder over 6 sider.

Blandt henvisningerne er tre bøger af K. R. Andrews: »Elizabethan Privateering«, »Drake's Voyages« og »English Privateering & Voyages«. Sidstnævnte bog er udsendt af HAKLUYT SOCIETY, som nu samtidig med Thomsons bog har udsendt endnu et bidrag til Drake's historie, skrevet af K.A. Andrews: »The last voyage of Drake and Hawkins«, som omhandler den mislykkede ekspedition mod de spanske besiddelser i Vestindien og Panama, der afgik i 1595.

J.T.

Redaktionen beklager, at der ved en fejl er opstået et spring i sidenumrene fra 192-241

TEKSTINDHOLDET ER UBESKÆRET

Hvad er uskadelig gennemfart?

Af commander Peter B. Walker, U. S. Navy

I tidsskriftet »Naval War College Review« for januar 1969 findes en artikel med titlen »What is innocent passage?« A research paper prepared by Commander Peter B. Walker, U. S. Navy.

Redaktionen af nærværende tidsskrift har ment, at artiklen kan have almen interesse for tidsskriftets læsere, hvorfor den i det følgende bringes i oversættelse ved orlogskaptajn A. Holm. Opmærksomheden henledes på, at oversættelsen visse steder er »fri«, forstået på den måde, at den ofte vanskeligt tilgængelige amerikanske juridiske sprogbrug er oversat til »forståeligt« dansk, idet dog oversætteren har bestræbt sig på objektivt at gengive forfatterens tanker.

Hvor det har været muligt, er der anvendt sådanne ord og udtryk, som fremgår af officielle danske oversættelser af konventioner, traktater m.m. I de tilfælde, hvor det har været vanskeligt at finde en passende oversættelse, eksempelvis hvor der p. gr. af flere oversættelsesmuligheder kan opstå tvivl om forfatterens egentlige mening, er det/de amerikanske ord gengivet i citationstegn i parentes.

Det bør bemærkes, at det i det amerikanske tidsskrift understreges, at de tanker og meninger, der kommer til udtryk i tidsskriftet, er forfatterens og ikke nødvendigvis Navy Departements eller Naval War College's.

Indledning

Selv om folkeretlige forfattere såvel som medlemmer af konferencer med henblik på kodifikation af folkeretten i almindelighed er enige om, at fremmede skibe frit må pas-

sere gennem en stats territorialfarvand, savnes der enstemmighed for så vidt angår de særlige regler, der skal anvendes. For eksempel var i maj/juni 1967 spørgsmålet om uskadelig gennemfart gennem Akababugten et væsentligt stridspunkt i den arabisk/israelske krig. I august 1967 nægtede Sovjetunionen to U. S. Coast Guard isbrydere ret til uskadelig gennemfart gennem Vilkitsky Strædet.

Det er formålet med denne afhandling at undersøge kilderne, status og den nyeste udvikling inden for folkeretten for så vidt angår skibes fredelige gennemfart gennem fremmede staters ydre territorialfarvande. Det er et betimeligt emne, hvad de to hændelser, der er nævnt ovenfor, viser. I betragtning af den nyere udvikling i mange lande med krav om større udstrækning af det ydre territorialfarvand, bliver spørgsmålet om uskadelig gennemfart af større vigtighed for staternes samkvem over havene. Med de gældende folkeretlige regler om uskadelig gennemfart som baggrund vil denne afhandling derfor analysere de modstridende nationale krav, som er kommet til udtryk i Akaba-bugt og Vilkitsky-stræde-hændelserne, for at fastslå om de gængse begreber stadigvæk er gældende eller om der er en ny sædvane under udvikling, hvilken sædvane med tiden kan blive godkendt som almindelig folkeret.

1. Havets frihed

Ideen om, at alle folkeslag frit skulle kunne benytte havet er næppe ny. Fra de gamle romerske tider blev en sådan regel fastslået. Imidlertid har praksis afvejet betydelig fra teorien, og gennem de sidste fire-hundrede år har menneskeheden forsøgt at forene staternes konkurrerende interesser med et brugeligt sæt af sædvane og regler.

I middelalderen så man udviklingen af Oleron-loven og Consolato del Mare. Selvom disse regler gentog de fælles rettigheder på havet, indtog enkelte stater det standpunkt, at fortsat brug gav dem rettigheder over bestemte havområder. Således gjorde Venedig krav over Adriaterhavet,

Genua over det Liguriske Hav, og England over de fire omsluttende farvande.

Spørgsmålet om suverænitet over havet rejstes imidlertid først 1455, da Pave Nikolaj V gav Portugal eksklusive rettigheder med hensyn til sejlads, fiskeri og handel i afrikanske farvande udover Kap Boyador og Kap Non. Ved Columbus' tilbagekomst fra sin første rejse til »Den nye Verden« fastholdt den portugisiske konge, at hans opdagelse var gjort i portugisiske farvande. Ferdinand og Isabelle henvendte sig til Pave Alexander VI, som gav Spanien de samme rettigheder i de vestlige farvande, som Portugal allerede havde. Medens den pavelige deling af Verdenshavene mellem Spanien og Portugal blev drøftet, blev disse to stater endelig enige om, at delelinien skulle være 340 »leagues« (1 league — ca. 3 sømil o.a.) vest for de Kap Verdiske øer og skulle gå rundt om hele jordkloden.

Det ser ud til at denne deling ikke blev draget i tvivl af de fleste europæiske stater, med den bemærkelsesværdige undtagelse af Frankrig, hvis Frans I forfægtede franske skibes frie brug af havene.

Udnyttelsen af havet gennem det 16. århundrede rakte fra udforskning og handel — af og til under iagttagelse af konkurrerende landes krav om eksklusiv anvendelse af dele af havet — til rent ud sørøveri.

Elisabeth I af England forordnede da, at »Brugen af havet og luften er fælles for alle, således kan ingen ret til havet tilhøre noget folk eller enkelt person, eftersom hverken natur eller hensyn til offentlig brug kan tillade noget ejendomsskab«. Idet England kunne gøre sin større sømagt gældende blev dets brug af havene mere beredvilligt håndhævet end Frankrigs. Drake's karibiske sejre i 1586 afsluttede definitivt det spanske håb om en eksklusiv brug af de vestlige havområder, skønt Spanien klyngede sig til sine krav om eksklusive handelsrettigheder med sine kolonier og eksklusiv sejlads i koloniale farvande. Skønt

England og Frankrig gennem traktat prøvede at opnå handelskoncessioner, godkendte de aldrig, at Spanien havde magt til at udelukke andre nationers skibe fra amerikanske farvande.

Samtidig med at England bragte det spanske eneherredømme i de vestlige oceaner til ophør, prøvede Nederlandene at ødelægge Portugals monopol i Østen. Til støtte for de hollandske krav om handel i Ostindien skrev Hugo Grotius i 1605 en lærd afhandling om Priselovgivning. Et kapitel blev offentliggjort særskilt under titlen »Mare Liberum« (»Havets frihed« o.a.) i 1609. I dette korte værk fastslog Grotius som den første formelt princippet om havets frihed som et almindeligt princip inden for folkeretten.

Grotius hovedpræmis var at »enhver nation har frihed til at rejse til enhver anden nation og at handle med den«, som han udvidede med »naturen har lavet hverken solen eller luften eller bølgerne som privat ejendom; de er almenhedens gaver. Havet er fælles for alle, fordi det er så grænseløst, at det ikke kan blive nogens ejendom og fordi det er indrettet til brug for alle...«

Disse synspunkter blev snart bestridt af England, som krævede og håndhævede eksklusive fiskerettigheder i »British Seas«. Juristerne William Welwood og John Selden fremførte sådanne krav. Welwood så i landets intime forhold til dets omgivende hav, et krav om national bibeholdelse af havet og dets brug til gavn for folket. Selden udvidede Welwood's arbejde og bemærkede med vægt, at intet i havets natur forhindrede enten dets tilegnelse eller krav om suveræne rettigheder der. Her ser man oprindelsen til en konflikt mellem staternes interesser, som eksisterer op til i dag: Interesserne i den fri brug af verdens oceaner, som alle nationer deler, contra en stats individuelle interesse i at beskytte sin sikkerhed såvel som sine økonomiske forhold ved at udøve suverænitæt og derigennem udelukkende kontrol over et bælte af havet, der støder op til dets kyster.

En tilnærmelse mellem sådanne konkurrerende synspunkter blev forsøgt i 1702 af Cornelius van Bynkershoek, dommer i den hollandske Højesteret («Supreme Court of Appeal»), som fastslog, at »the dominion of the land ends where the power of arms ends«, eller »so far as cannon balls are projected«. Kanonskudsvidden blev i 1782 af den italienske jurist Galiani fastsat til en »sea league«. Det følgende år bemærkede udenrigsminister Jefferson i en diplomatisk korrespondance at den grænse, der havde opnået anerkendelse blandt stater, var maksimum kanonskudsvidden. Og derefter anerkendte USA »the sea league« eller »three geographical miles« som udstrækningen af dets territorialfarvand. En sådan grænse blev også anerkendt af England, der skønt den fra begyndelsen af det 19. århundrede eksisterende »hovering acts« (som gav bemyndigelse til at arrestere skibe uden for territorialfarvandet, på det åbne hav, i tilfælde af mistanke om smugleri) stred imod denne stilling. I slutningen af det 19. århundrede var »the hovering acts« blevet afskaffet, og England accepterede ubegrænset 3-sømilegrænsen for deres territoriale højhedsret.

Fra Grotius' tid og indtil nuværende århundrede har alle nationers skibes frie brug af havet udviklet sig til et internationalt anerkendt lovligt princip. I forbindelse med dette princip, og udviklet som sædvane, står skibes ret til at passere gennem fremmede landes territorialfarvande uden indblanding fra kyststatens side eller undergivelse under dennes jurisdiktion. Skønt princippet om uskadelig gennemfart er anerkendt universelt som et almindeligt princip, har staternes praksis ikke været ensartet, og uoverensstemmelser eksisterer i dag for så vidt angår dets gennemførelse.

Bestræbelser for at kodificere folkeretten begyndte i det 19. århundrede på forskellige områder, men det var ikke før i 1920'erne under Folkeforbundets auspicer, at en indsats blev gjort for at kodificere havets retsorden i

fredstid. Konferencen om folkerettens kodifikation, afholdt i Haag 1930, afsluttede 7 års forberedelse. Skønt enighed blev opnået i vidt omfang på andre områder, herunder uskadelig gennemfart, opnåede man ikke at få vedtaget en konvention, fordi de delegerede var ude af stand til at enes om en internationalt acceptabel grænse for udstrækningen af staternes territorialfarvand.

Genève-konferencen i 1958 om havets retsorden, der nød godt af resultaterne fra 1930 Kodifikations-konferencen, opnåede imidlertid tilstrækkelig enighed til at vedtage i konventioner, herunder en konvention om det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone. Det lykkedes ikke konferencen at opnå enighed om en standard-bredde for det ydre territorialfarvand, hvilket heller ikke blev tilfældet på den følgende konference i 1960.

Fra disse internationale konferencer om kodifikation af folkeretten er en særlig udvikling åbenbar. Et stigende antal stater kræver territorialfarvande med en større udstrækning end 3 sømil. Et amerikansk forslag på 1960-konferencen, som ville have etableret et 6 sømils ydre territorialfarvand med en ekstra 6 sømils tilstødende zone med henblik på fiskeri og anden lovgivning, manglede kun een stemme i at blive vedtaget. De fleste af de nye såkaldte »opståede stater« (»emerging states«) har fremsat krav om territorialfarvande på 12 sømils udstrækning.

Hvorledes berører dette nu verdens søfartsnationer? Kan deres skibe ikke stadigvæk sejle igennem fremmede staters territorialfarvande under uskadelig gennemfart? Som det vil blive vist i senere kapitler kan en stat nægte uskadelig gennemfart for fremmede skibe under visse omstændigheder. Søfartsnationerne, og særlig deres redere og ladningsejere, ville foretrække at sejle helt og holdent på det åbne hav, hvor skibe har en absolut ret til at passere frem for at stole på uskadelig gennemfart gennem territoriale farvande, hvor kyststaten kan, frygter de, handle lunefuldt ved at nægte uskadelig gennemfart. Idet mange

stater nu kræver territorialfarvand ud til 12 sømil (eller mere), er området af det åbne hav, der tillader sådan ubegrænset, uindskrænket passage – i læ og nær kendelige punkter i land («near the shelter and navigational reference points of land») – blevet væsentligt formindsket. Det er af denne årsag, at egenskaberne ved uskadelig gennemfart er blevet så meget vigtigere for den maritime verden.

II. Uskadelig gennemfarts natur og egenskaber

Uskadelig gennemfarts natur (absolut eller kvalificeret rettighed) afhænger af den retlige status af de farvande, som grænser til kyststaterne. Historisk har der været uenighed om disse ting. Idet man holdt sig til den romerske og til Grotius opfattelse af, at havet ikke kan ejes af nogen eller af nogen nation, fastholdt én skole, at alle verdenshavene består af det åbne hav, og at kyststaterne kun havde begrænsede krav i deres kystfarvande («marginal waters»). Den modsatte skole holdt på, at kystfarvandene var lige så meget kyststaternes ejendom som deres landterritorium, underkastet deres fulde suverænitet (d.v.s. eksklusiv magt til at kontrollere og regulere). Folkeretlig udvikling i det 20. århundrede har imidlertid løst denne konflikt.

Diskussionerne på kodifikations-konferencen i 1930, folkeretkommissionens*) arbejde forud for Genève-konferencen 1958 om havets retsorden ligesåvel som selve denne konference fastsatte en folkeretlig sædvaneregulering, som er indeholdt i artikel 1 i konventionen om det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone: »Artikel I. 1. En stats

*) Folkeretskommissionen er nedsat af FN's generalforsamling i overensstemmelse med FN-pagtens artikel 13, og bestod oprindeligt af 13, i princippet uafhængige, jurister, anerkendt som eksperter i folkeret. De blev hovedsagelig valgt med hensyntagen til deres særlige kvalifikationer, hvorimod deres nationalitet alene var af betydning derved, at Folkeretskommissionen altid skulle være sammensat således, at hovedsynspunkterne blev repræsenteret. Det er Folkeretskommissionens opgave at fremme folkerettens udvikling og kodifikation. Antallet af medlemmer er nu blevet forøget til 25. (o.a.).

højhedsret omfatter, udover dens landområde og dens indre territorialfarvand, et bælte af havet, der grænser op til dens kyst, benævnt det ydre territorialfarvand. 2. Denne højhedsret udøves med forbehold af bestemmelserne i disse artikler og andre folkeretlige regler«. (Konventionen er i sin helhed optaget som bilag til Søværns-Bestemmelse nr. 323 o.a.).

Det er således åbenbart at kyststatens højhedsrettigheder i dens kystfarvande ikke er absolutte. De er underkastet begrænsninger, pålagt af staternes fællesskab gennem folkeretten. En af disse er uskadelig gennemfart, som kan karakteriseres som en indskrænkning i kyststatens jurisdiktion og højhedsret i dens territorialfarvand. Skønt udkastet (»Harvard Research«), der blev forelagt kodifikationskonferencen i 1930, ikke fastslog uskadelig gennemfart som en rettighed, gjorde de ledsagende bemærkninger det, og udkastet, der blev fremsat på konferencen specificerede uskadelig gennemfart som en rettighed. 1958-konferencen gjorde det, under dens diskussioner og i konventionen om det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone klart, at der virkelig var tale om en rettighed for skibe.

Artiklerne 14 til 23 i afsnit III i 1958-konventionen genspejler enigheden på 1958-konferencen for så vidt angår kriteriet for uskadelig gennemfart.

For at fastslå de særlige retslige egenskaber ved uskadelig gennemfart vil vægten i dette kapitel være lagt på at undersøge bestemmelserne i 1958-konventionen og den lovgivningsmæssige hensigt med disse. Medens denne konvention kan betragtes som en ny autoritativ fastslåen af Folkeretten, må man erindre om nogle mangler. Bestemmelserne i 1958-konventionen om det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone gentager ikke nødvendigvis folkeretlige sædvaneregler. Hverken Folkeretkommissionen, som gav udkast til en konvention, eller konferencen forsøgte en gentagelse af eksisterende sædvaneregler, men påtog sig snarere at kodificere et sæt af realistiske regler med

henblik på internationalt samkvem i det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone. Konventionen indeholder selvfølgelig nogle sædvaneregler og i den udstrækning den gør det, er den bindende for alle stater, hvad enten de er deltagende i konventionen eller ikke. De bestemmelser, som ikke repræsenterer tidligere folkeretlige regler, er kun bindende for deltagerne i konventionen (indtil disse bestemmelser opnår sådan almindelig anerkendelse blandt verdens stater, at de kan få status som folkeretlige sædvaneregler).

En anden mangel ved konventioner er, at der er forskellige vigtige forhold, den ikke dækker, såsom bredden af det ydre territorialfarvand, om krigsskibe har ubegrænset ret til uskadelig gennemfart, og en bestemmelse, der specielt angår multinationale bugter, således som f.eks. Akaba-bugten.

Skibets rettigheder. Principielt må skibe fra alle stater benytte retten til uskadelig gennemfart gennem fremmede staters ydre territorialfarvande. Sådan bestemmelse var indeholdt i Folkeretkommissionens udkast, som blev afleveret til konferencen. Det originale forslag blev optaget som artikel 14, stk. 1 med kun een ændring. Ordene »uanset om de er kyststater eller ej« blev tilføjet for yderligere at beskrive »alle stater«. Dette understregede, at uskadelig gennemfart var en ret, der hørte til skibe mere end en ret, som afhang af gensidighed mellem kyststater.

I debatterne på konferencen drøftedes spørgsmålet om fiskeskibe og krigsskibe på uskadelig gennemfart. Spørgsmålet var ikke, om sådanne fartøjer havde ret til uskadelig gennemfart, men snarere om de betingelser, der gjaldt sådan gennemfart og de restriktioner, som kyststaten kunne fastsætte.

Efter at konventionen har fastslået det almindelige princip om ret til uskadelig gennemfart, defineres »gennemfart« i artikel 14, stk. 2 som »sejlads gennem det ydre territorialfarvand enten med henblik på gennemsejling af dette hav-

område uden at sejle ind i det indre territorialfarvand eller med henblik på at fortsætte ind i det indre territorialfarvand eller at sejle mod det åbne hav fra det indre territorialfarvand. (Fremhævet af forfatteren). Denne bestemmelse tilbageviser et tidligere synspunkt om, at det er uforeneligt med princippet om ret til uskadelig gennemfart, hvis et fremmed skib gennemsejler det ydre territorialfarvand med det formål at fortsætte ind i det indre territorialfarvand, idet et sådant skib måtte anses for at have samme status som et skib i havn, hvor kyststatens højhedsret ikke er underkastet nogen begrænsninger.

Udstrækningen af uskadelig gennemfart til at omfatte et skib, der gennemsejler ydre territorialfarvand efter at have forladt indre territorialfarvand antyder en udvikling inden for Folkeretten. Skønt »the Harvard Research« om Folkeretten, som gav udkast til artikler om havets retsorden med henblik på 1930 kodifikations-konferencen i Haag havde forkastet den regel, at fartøjer, der kommer til eller forlader en kyststats havn, kunne være under uskadelig gennemfart, optog kodifikations-konferencen til sidst de samme bestemmelser som 1958-konferencen.

Således er bevægelse hovedkriteriet for uskadelig gennemfart, og i dette omfang gengiver artikel 14, stk. 2 folkeretlig sædvane. Deltagerne i konferencen var enige om det gamle princip om, at ankring eller »hovering« i det ydre territorialfarvand brød uskadelig gennemfart og medførte, at et skib kom under kyststatens jurisdiktion. En særlig bestemmelse i denne retning blev forelagt konferencen, men blev tilbagevist som unødvendig. Undtagelsen fra reglen om, at standsning og ankring, som ikke sker i forbindelse med almindelig sejlads, vil afbryde uskadelig gennemfart, er force majeure-situationen som er indeholdt i artikel 14, stk. 3. Det humanitære princip om, at skibe i nød på grund af en force majeure-situation må sejle ind på fremmed territorialfarvand og ankre eller gå i havn med fuldstændig immunitet fra den lokale jurisdiktion, har længe været anerkendt inden for Folkeretten. (Note 1).

De mest langstrakte diskussioner på konferencen angik det problem, som er afgørende, når man ser på forholdet mellem uskadelig gennemfart og havenes frihed: Den rigtige balance mellem kyststatens sikkerhedsinteresser og de oversøiske staters behov for at sejle igennem de territorialfarvande uden utilbørlig forhindring. Sådanne debatter koncentrerede sig om konventionens bestemmelser, som definerede »uskadelig« og dem som fastslog kyststaternes rettigheder og pligter.

Artikel 14, stk. 4, første punktum fastslår hoveddefinitionen: »Gennemfart er uskadelig i det omfang, den ikke er til skade for kyststatens fred, orden eller sikkerhed«. Artiklen, som Folkeretkommissionen først foreslog, havde følgende ordlyd: »Gennemfart er uskadelig, så længe et skib ikke benytter det ydre territorialfarvand til at begå nogen handling, der er til skade for kyststatens sikkerhed eller er imod nærværende eller andre folkeretlige regler.« De foreslåede tilføjelser til denne første bestemmelse, såvel som de påfølgende debatter, viser den lovgivningsmæssige hensigt bag ved den vedtagne bestemmelse.

En ændring foreslået af Indien ville have tilføjet ordene »fred, orden eller« foran for »sikkerhed«, eftersom kyststater havde større interesser end alene sikkerhed, som USA karakteriserede som kun omfattende militær sikkerhed. Sådanne yderligere interesser omfatter kontrol med import og eksport, told og indvandring, sejlads og forbrydelser.

Rumænien foreslog en ændring, som, hvis den var blevet vedtaget, ville have fastsat, at »gennemfart er uskadelig så længe den ikke afviger fra skibets normale kurs ...« (Fremhævet af forfatteren). Denne formulering udtrykte det synspunkt, at afvigelse fra sådan kurs var tilstrækkelig grund for kyststaten til at udøve kontrol. Af særlig interesse for Rumænien var beskyttelsen af økonomiske (fiskeri) interesser mod »visse fiskefartøjers vane med ulovligt at udsætte net, medens de gennemsejler det ydre territorialfarvand«. Flere lande fremførte imod dette forslag, at der ikke var

noget, der hed en »normal« kurs for et skib, eftersom dets eksakte kurs blev fastsat af foranderlige faktorer, herunder vejr, ladebetingelser og destination.

England udtrykte, hvad der syntes at være det overvejende synspunkt, at kriteriet for uskadelig gennemfart ikke var gennemfarten selv, men mere den måde, på hvilken gennemfarten fandt sted. Debatterne koncentrerede sig om, hvorvidt den særligt foreslåede sprogbrug tilstrækkeligt gengav denne tanke, eller i stedet for tillod kyststaten vilkårligt at fastslå, at selve gennemfarten var skadelig for ens interesser. Chiles delegations synspunkt var, at den sprogbrug, der tilsidst blev vedtaget, skabte en formodning om uskadelighed. I hvert fald tilkommer afgørelsen af sådanne problemer i det hele kyststaten. Denne kan bedst dømmes i spørgsmålet om hvad der er til skade for dens »fred, orden og sikkerhed«. Garantier mod lunefulde krav ligger dels i de gengældelsesforanstaltninger, som andre kyststater kan træffe, dels i verdensopinionen.

Det andet punktum i artikel 14, stk. 4 fastslår, at (uskadelig) gennemfart skal finde sted i overensstemmelse med disse artikler og andre folkeretlige regler«. Grunden til, at folkeretkommissionens først foreslåede enkelt-sætning blev delt op i to særskilte sætninger, var hensynet til to særlige problemer: Betingelserne, som skulle opfyldes for uskadelig gennemfart og udstrækningen af kyststatens jurisdiktion. Der var ønsket en yderligere sikkerhed for, at en overtrædelse af en folkeretsregel (f.eks. anmodning om at bruge røgløst brændstof), som ikke er til skade for kyststatens sikkerhed, ikke kunne lægges til grund for nægtelse af uskadelig gennemfart. Derfor afhænger det uskadelige i gennemfarten ikke af, at skibet handler i overensstemmelse med *alle* folkeretlige regler.

Et yderligere problem på konferencen var at forsikre, at fiskerbåde kunne tillades uskadelig gennemfart, men at kyststaten blev i stand til at forbyde fiskeri fra et skib, der angav at foretage uskadelig gennemfart gennem det ydre terri-

torialfarvand. Forskellige forslag om en særlig paragraf dækkende fiskerfartøjer blev fremsat. En paragraf, som ville have fastsat bestemmelser om, at fiskeredskaber skulle være »stuvet af vejen«, blev kritiseret, idet det ville lægge en byrde på fiskerfartøjer, som ikke blev krævet af alle lande. Yderligere er »stuvet af vejen« flertydigt, idet det ikke specificerer, hvor og hvordan redskaberne skal stuves, og et skib kan komme ud for ikke at have tid til mere end til at bringe dets redskaber ombord, før det kommer ind i territoriale farvande.

Amerika og England var af den opfattelse, at en særlig bestemmelse om fiskerfartøjer var overflødig, eftersom et skib, der ulovligt fisker på ydre territorialfarvande, ikke kan være på uskadelig gennemfart. Bestemmelsen i artikel 14, stk. 5 fastslår, at fremmede fiskerfartøjers gennemfart ikke betragtes som uskadelig, såfremt fartøjerne ikke overholder »sådanne love og bestemmelser, som kyststaten måtte udstede og bekendtgøre for at forhindre disse fartøjer i at drive fiskeri i det ydre territorialfarvand.

Det sidste stk. i artikel 14 var en virkeliggørelse af de almindelige synspunkter om undervandsbåde, som kom frem på 1930 kodifikations-konferencen: For at være under uskadelig gennemfart »skal undervandsbåde sejle på overfladen og føre deres flag«. På denne måde kan undervandsbåde fremføre bevis for det uskadelige i gennemfarten og ikke udgøre fare for andre skibe på det ydre territorialfarvand ved at forlægge under overfladen, hvor de ikke let kan ses. Det er betydningsfuldt at bemærke placeringen af dette stykke blandt »Bestemmelser gældende for alle skibe« således, at alle undervandsbåde, både handels- og krigsskibe er omfattet af bestemmelsen.

Skibes pligter. Hvor rettigheder findes for en part, findes der også dertil svarende pligter, og uskadelig gennemfart er ingen undtagelse. Artikel 17 gentager eksisterende folkeret ved at pålægge skibe på uskadelig gennemfart at overholde

kyststatens interesser findes i betemmelsen om »de love og forskrifter, som kyststaten har fremsat i overensstemmelse med disse artikler og andre folkeretlige regler«. Således vil denne artikel ikke pålægge et skib på uskadelig gennemfart at overholde en lov, som nægtede uskadelig gennemfart i modstrid med folkeretten. For det tilfælde, at kyststaten skulle blive fristet til at pålægge, ved lov eller anordning, afgifter for skibe på uskadelig gennemfart, fastslår artikel 18, stk. 1, at »der må ikke afkræves fremmede skibe nogen afgift, som alene er begrundet i deres gennemfart gennem det ydre territorialfarvand.« Stk. 2 fastslår kyststatens naturlige ret til uden forskelsbehandling at pålægge afgifter til betaling af bestemte tjenester (som f.eks. lodsning, bugsering etc.).

Staters rettigheder. Kyststaternes rettigheder med hensyn til skibe på uskadelig gennemfart fastsættes i artikel 16 i Konventionen.

De første 2 stykker, som fastslår en stats berettigelse til »på sit ydre territorialfarvand at træffe de nødvendige foranstaltninger til at hindre gennemfart, som ikke er uskadelig« og til at træffe bestemmelser for skibe, der er på vej til indre territorialfarvand, skabte ikke modsætningsforhold på konferencen.

Stykke 3 og 4 viste imidlertid meningsforskelligheder med hensyn til en stats ophævelse af retten til uskadelig gennemfart i territorialfarvendene i almindelighed og i stræder i særdeleshed.

Det vigtigste internationale fortilfælde med hensyn til diskussionen om disse emner er Den Mellemløse Domstols afgørelse i Korfu-kanal-sagen. Kendsgerningerne i denne stridighed var følgende:

Den 22. okt. 1946 forlod de engelske destroyers SAUMAREZ og VOLAGE i formation med 2 krydsere byen Korfu og forlagde nordpå gennem det nordlige Korfu stræde. SAUMAREZ løb på en mine og led betydelig ma-

teriel og personel skade. VOLAGE løb ligeledes på en mine, da den var ved at assistere SAUMAREZ. Den 13. nov. 1946 fandt englænderne et forankret minefelt på albanskterritorialfarvand, hvor dets 2 skibe var blevet beskadiget, og strøg det. Tidligere, i maj 1946, havde 2 engelske krydsere gennemsejlet strædet, og albanske kanoner havde beskyttet dem.

De retlige spørgsmål der blev forelagt var, om krigsskibe kunne gennemsejle strædet, der ligger på albansk territorialfarvand, i uskadelig gennemfart uden Albanien's tilladelse, om denne passage ville være til skade for Albanien's sikkerhed, hvilke pligter der påhvilede Albanien med hensyn til at give meddelelse om fare vedrørende sejladsen (skønt Albanien afviste ethvert kendskab til mineringen, eller hvem der havde foretaget den, fandt retten, at der var positivt kendskab hertil), og om England havde krænkede Albanien's suverænitet ved selv at stryge minefeltet uden Albanien's tilladelse.

Albanien hævdede, at den nordlige Korfu-kanal ikke hørte til den kategori af internationale stræder («international maritime channels»), hvorigennem der haves passageret, eftersom det var en rute af sekundær betydning, og ikke engang en nødvendig rute mellem to dele af det åbne hav.

Men retten fandt, at det afgørende kriterium var strædet's geografiske beliggenhed som forbindelsesled mellem 2 dele af det åbne hav og dets faktiske benyttelse til international sejlads. Den tilbageviste særlig påstanden om, at strædet skal være en nødvendig rute mellem to dele af det åbne hav for at fastslå en international passageret. Efter at have omtalt den betragtelige brug, som var blevet gjort af kanalen, bestemte retten, at »den nordlige Korfu-kanal skal betragtes som hørende til den kategori af internationale gennemsejlingsfarvande («international maritime thoroughfares»), gennem hvilke en kyststat ikke kan forbyde gennemfart i fredstid«.

Albanien påstod yderligere, at destroyernes gennemfart

den 22. okt. 1946 ikke var uskadelig og derfor krænkede Albaniens suverænitet. Til støtte herfor hævdede Albanien bl.a., at gennemfarten fandt sted, ikke som almindelig sejlads, men i en politisk mission. Vidneudsagn fra England havde vist, at et af formålene med gennemfarten var at prøve Albaniens holdning (Albanien havde beskudt passerende engelske krigsskibe den 15. maj 1946); påfølgende diplomatisk korrespondance havde åbenbart Albaniens synspunkt, som gik ud på, at krigsskibe ikke kunne gennemsejle dets territorialfarvande uden forudgående notifikation. Derfor analyserede retten den måde, som gennemfarten var udført på. Skibenes kanoner havde været i normalstilling. Imidlertid havde personellet været på deres klartskibsposter. Idet retten fandt, at den sidste forsigtighedsregel var rimelig, fastslog retten, at England ikke havde krænkede Albaniens suverænitet ved at sende sine skibe gennem albansk territorialfarvand den 22. okt. 1946.

Retten fandt imidlertid, at Englands »selvhjælp« ved at stryge minefeltet den 13. nov. 1946 imod den albanske regerings klart udtalte ønske ikke kunne retfærdiggøres. Denne manifestation af magtpolitik med et antal krigsskibe, som forblev i albansk territorialfarvand i nogen tid, kunne ikke udføre en uskadelig gennemfart og krænkede derfor Albaniens suverænitet. Imidlertid blev der ikke pålagt England betaling af nogen skadeserstatning.

Modsat fandt retten Albanien skyldig i de skader, der var påført England ved ikke at overholde sin pligt som kyststat til at advare om den kendte fare for sejladsen.

Retten fastslog, at krigsskibe nyder retten til uskadelig gennemfart uden først at opnå kyststatens tilladelse. Således var de 2 sejladser af britiske krigsskibe, i maj og okt. 1946, uskadelige, for så vidt som skibene sejlede gennem strædet uden at være til skade for Albaniens sikkerhed. De britiske krigsskibes optræden ved at forblive på albansk farvand, medens ministerygningen fandt sted i nov 1946, var til skade for Albanien, og derfor var der ikke tale om uskadelig gennemfart.

Et yderligere synspunkt var, at Albanien ikke kunne begrænse gennemfarten gennem et stræde, der forbinder to dele af det åbne hav.

Således havde konferencen foran sig en retskendelse, som den kunne stadfæste ved kodifikation eller underkende ved at undlade at kodificere den. Den valgte at kodificere afgørelsen, delvis, i artikel 16, stk. 4, som forbyder »ophævelse af fremmede skibes ret til uskadelig gennemfart gennem stræder, der benyttes til international sejlads mellem en del af det åbne hav og en anden del af det åbne hav ...«.

Folkeretskommissionens forslag ville have begrænset forbudet mod at ophæve retten til uskadelig gennemfart til »stræder, der normalt benyttes til international sejlads mellem to dele af det åbne hav«. Kommissionen bemærkede, at tilføjelse af ordet »normalt« afspejlede udfaldet af den Mellemfolkelige Domstols afgørelse i Korfu-kanal-sagen. Konferencen læste imidlertid ikke Korfu-kanal-afgørelsen sådan og forkastede denne affattelse. Hollands repræsentant gav udtryk for at »normalt« var blevet udeladt, fordi det blev betragtet som, at »stk. 4 skulle henvise til sejlruiter, der virkelig blev brugt af den internationale skibsfart«. Konferencens andre ændringer var at gå videre fra Korfu-kanal-sagen og at udvide forbudet mod at ophæve retten til uskadelig gennemfart gennem stræder til sådanne, der forbinder det åbne hav og en kyststats ydre territorialfarvand. Den forklaring, der blev givet, var, at dette »afspejler den gældende praksis, der sikrer retten til at anvende stræder, der forbinder det åbne hav med en stats ydre territorialfarvand«.

Saudi Arabien dissenterede kraftigt mod udeladelsen af ordet »normalt«, idet man fatsholdt, at »uskadelig gennemfart kun kunne benyttes i de anerkendte internationale sejlruiter; den kunne ikke ... blive påberåbt af skibe, der anvendte Nordvestpassagen, som aldrig havde været brugt til almindelig international sejlads«.

Saudi Arabien bestred yderligere, at Folkeretten fastslår en ret til uskadelig gennemfart gennem stræder, der forbin-

der det åbne hav med en enkelt stats indre eller ydre territorialfarvand, idet man til støtte herfor citerede Korfu-kanal-sagen. Svagheden i et sådant argument er, at retten kun behandlede et stræde, der forbinder to dele af det åbne hav og derfor ikke havde nødig at beskæftige sig med det yderligere spørgsmål om stræder, der forbinder det åbne hav med territorialfarvande. Saudi Arabiens delegation konkluderede: »... at den tilføjede tekst ikke længere omhandlede almindelige folkeretsprincipper, men omhyggeligt var blevet indsats for at fremme en enkelt stats krav«. Da artikel 16 senere blev diskuteret i plenum forsøgte Den forenede Arabiske Republik's delegation uden held at opnå en særlig afstemning om artikel 16, stk. 4 for at genindsætte det ordvalg, som Folkeretskommissionens første udkast havde haft. Dette forsøg blev fulgt op af den Saudi Arabiske delegation, som gentog sin påstand om at »stk. 4 var blevet foreslået med en særlig sag i tankerne«. Man henviste tydeligt til det israelske krav om uskadelig gennemfart gennem Tiran-strædet og Akaba-bugten.

Til trods for den arabiske indsigelse blev stk. 4 i artikel 16 vedtaget i Første Komité med 31 stemmer mod 30, idet 10 afholdt sig fra at stemme. Arabiske lande i Nord-Afrika og Mellemøsten stemte imod, ligesom lande i kommunistblokken gjorde det. I plenum blev artikel 16 i sin helhed vedtaget med 62 stemmer mod 1, medens 9 afholdt sig fra at stemme.

Med hensyn til stk. 3 i artikel 16 (ophævelse af retten til uskadelig gennemfart på det ydre territorialfarvand) var der en uoverensstemmelse med hensyn til ordet »midlertidigt«. Rumænien foreslog at udelade det; virkningen ville således have været, at der blev givet kyststaten spillerum til at nægte uskadelig gennemfart gennem dets ydre territorialfarvand uden nogen tidsbegrænsning. Forslaget blev ikke sat til afstemning; »midlertidigt« blev derfor stående.

Folkeretskommissionens udkast til artikel 16, stk. 3 blev omfattende ændret, men disse ændringer betød mere en

forbedring af sprogbrugen og medførte ikke nogen ændring af selve indholdet. Som det blev vedtaget, fastslår det kyststatens ret til midlertidigt at ophæve fremmede skibes ret til uskadelig gennemfart af det ydre territorialfarvand, hvis sådan ophævelse er »af afgørende betydning for kyststatens sikkerhed«. I Første Komité bemærkede Englands delegerede ønskeligheden af at give denne bestemmelse et sådant ordvalg, at den bedst gav en »objektiv« mulighed for at bestemme, hvad der er til skade for kyststatens sikkerhed. Som svar bemærkede Indiens delegerede, at sikkerhedsspørgsmål skulle afgøres af kyststaten, eftersom denne bedst har mulighed for at have adgang til og at vurdere det relevante bevismateriale. Dette synspunkt var fremherskende, og skønt der stadigvæk var nogen uenighed om, hvilket ordvalg der bedst tilnærmede kyststaterne og den internationale skibsfarts interesser, blev den nuværende ordlyd af artikel 16, stk. 3 vedtaget i Første Komité med 31 stemmer mod 27, medens 5 afholdt sig fra at stemme.

Det kan således ses af artikel 16, at medens den fastslår kyststaternes rettigheder til at beskytte deres sikkerhedsinteresser med hensyn til uskadelig gennemfart, begrænser den sådanne rettigheder: Retten til uskadelig gennemfart kan ikke ophæves gennem stræder, der forbinder det åbne hav med enten det åbne hav eller en fremmed stats ydre territorialfarvand; i andre territoriale farvande kan den kun midlertidigt ophæves i nærmere bestemte områder, og behørig offentliggørelse må da finde sted.

Staters pligter. Konferencens lovgivningsbestræbelser med hensyn til kyststaternes pligter tjente til at begrænse deres forpligtelse. Folkeretkommissionens udkast, som var et forsøg på at kodificere et nyt område af Folkeretten, ville have pålagt kyststaterne »at sikre den uskadelige gennemfart gennem det ydre territorialfarvand og ... ikke at tillade dette ydre territorialfarvand at blive anvendt til handlinger, der er stridende mod andre staters rettigheder«.

Denne bestemmelse ville pålægge kyststaten at holde opsyn med sit ydre territorialfarvand, så at en fremmed stat ikke kunne krænke en andens stats rettigheder, og at fjerne hindringer for uskadelig gennemfart. Folkeretskommissionen var af den opfattelse, at bestemmelsen genspejlede den Mellemfølkkelige Domstols afgørelse i Korfu-kanalsagen, men dette synspunkt blev bestridt af Amerika som *obiter dictum* («en udtalelse i forbigående» o.a.) og som ikke havende til hensigt at fastslå nye folkeretsregler.

USA frygtede at en absolut forpligtelse kunne pålægge kyststater en for stor økonomisk byrde, hvorfor man foreslog denne bestemmelse slettet. Det amerikanske forslag blev vedtaget og 1' stk. i artikel 15, der omhandler kyststaters pligter lyder simpelthen: »Kyststaten må ikke lægge hindringer i vejen for uskadelig gennemfart gennem det ydre territorialfarvand«.

Det 2' stk. i artikel 15 lyder i Folkeretskommissionens forslag: »Kyststaten skal på behørig vis udsende meddelelse om enhver fare, som den har kendskab til vedrørende sejladsen«. Konferencen frygtede, at denne forpligtelse var for bred og pålagde kyststaterne pligt til at give meddelelse om fare, uanset hvor en sådan forelå. En sådan forpligtelse synes for voldsom og begrænsningen »i det ydre territorialfarvand« blev tilføjet.

Således inkorporerede konferencen udfaldet af Korfu-kanalsagen i konventionen, eftersom den Mellemfølkkelige Domstol i bredt mål havde erklæret Albanien skyldig i ikke at have givet fornøden meddelelse om en kendt fare for sejladsen i dets territorialfarvande.

Artikel 18, som forbyder kyststater at kræve afgifter af skibe på uskadelig gennemfart, undtagen for tjenester, der virkelig er ydet, er identisk med den artikel der blev foreslået af den Anden Komité fra 1930-kodifikationskonferencen. Den anerkender den økonomiske værdi af handelsskibes ret til uskadelig gennemfart, og understreger igen det princip, at kyststater ikke må gribe ind over for passerende skibe.

Krigsskibe. Nyder krigsskibe ret til uskadelig gennemfart i fredstid? Er en sådan ret afhængig af enten forudgående notifikation eller tilladelse fra kyststaten? Ingen andre sider af begrebet uskadelig gennemfart er mere kontroversielt. Et synspunkt er, at krigsskibe ikke »skulle nyde en mere ubetinget lovmæssig ret til at passere gennem en stats territorialfarvande end en hær til at passere landterritoriet«. Den logiske begrundelse bag dette synspunkt er, at fremmede krigsskibe ved selve deres natur udgør en trussel, hvorimod handelsskibe ikke gør det, og at de verdensinteresser, som gør sig gældende, når talen er om havenes frihed for handelsskibe, ikke er til stede, hvor der er tale om passage af krigsskibe.

Det modsatte synspunkt, fremsat af Amerika og ikke mindre end hovedparten af de stater, der var repræsenteret på konferencen, er at krigsskibe har en ret til uskadelig gennemfart, som det blev fastslået i Korfu-kanal-sagen.

1930-Kodifikationskonferencens forslag om krigsskibe afspejler de mere liberale synspunkter; Folkeretkommissionen foreslog imidlertid en artikel, som ville have gjort krigsskibes gennemfart »afhængig af forudgående notifikation eller tilladelse« og Første Komité foreslog en sådan bestemmelse. Ordene »eller tilladelse« blev udeladt fra artiklen ved særlig afstemning, hvor USSR stemte for at bibeholde dem ud fra den betragtning, at enhver stat ved udøvelsen af sin suverænitet skulle være i stand til at forlange forudgående tilladelse for fremmede krigsskibe. Saudi Arabien stemte (også o.a.) for at bibeholde bestemmelsen om forudgående tilladelse for krigsskibes gennemfart, idet man bemærkede at »et krigsskib kunne ikke betragtes som et fredeligt samfærdselsfartøj og utilladt gennemfart var ensbetydende med krænkelse af kyststaternes rettigheder og med aggression mod dem«. Den foreslåede artikel 24, som ændret til kun at omfatte forudgående notifikation for uskadelig gennemfart af krigsskibe blev ikke vedtaget (43 for, 24 imod, 12 afstod fra at stemme),

fordi den ikke opnåede det forlangte 2/3 flertal. Nejstemmerne omfattede kommunistblokken og arabiske lande, som så højtrøstet havde understøttet kravet om forudgående tilladelse. Således indeholder konventionen ingen bestemmelser om staters rettigheder med hensyn til uskadelig gennemfart for deres krigsskibe.

(Artikel 23, oprindelig artikel 25 i Folkeretkommissionens udkast, er den eneste regel, der alene omhandler krigsskibe. Den fastslår, at krigsskibe skal overholde kyststatens forskrifter. Hvis disse forskrifter ikke overholdes, og hvis kyststatens anmodning om at overholde disse ikke efterkommes, kan krigsskibe blive beordret til at forlade det ydre territorialfarvand. Denne bestemmelse blev vedtaget med 76 stemmer for, 0 imod og 1 der afholdt sig fra at stemme).

Imidlertid baserede Den mellemfolkelige Domstol sin afgørelse i Korfu-kanal-sagen på, at krigsskibe virkelig nyder retten til uskadelig gennemfart uden forudgående notifikation til eller tilladelse fra kyststaten ud fra den opfattelse, at sådan var staters almindelige praksis. Til trods for at Søretskonferencen i 1958 undlod at medregne forudgående notifikation eller tilladelse som en forudsætning for krigsskibes uskadelige gennemfart, foretrækker et antal stater en sådan regel. Inkluderet i denne gruppe er Sovjetblokken og Arabiske Stater, som det blev vist ved afstemningen om Folkeretkommissionens foreslåede artikel 24 og de forbehold, der blev fremført af adskillige stater da konventionen blev undertegnet.

Det synes følgelig som om et flertal af stater nu accepterer en ret til uskadelig gennemfart for krigsskibe – men kun under forudsætning af regulering i større udstrækning end, hvor der er tale om ikke krigsskibe.

Kyststatens suverænitet, flagstatens juristiktion og skibes immunitet.

Ligesom 1930-kodifikations-konferencen forsøgte Folkeretkommissionen i dens udkast til artiklerne 20 og 21

(kriminell og civil jurisdiktion) ikke at formulere særlige regler, der skulle løse konflikten mellem kyststatens naturlige jurisdiktion over dens territorialfarvande og flagstatens jurisdiktion over dens skibe, medens de gennemsejler fremmede territorialfarvande. I stedet for blev der fastsat visse principper som ledetråd: At kyststaten, som en almindelig regel ville afstå fra at udøve kriminell jurisdiktion over et passerende skib med mindre forbrydelsens følger berørte kyststaten eller forstyrrede dens fred, orden og ro eller med mindre skibets kaptajn eller konsulen fra flagstaten havde anmodet om bistand. En ny bestemmelse blev indsat med hensyn til bekæmpelse af handel med narkotika. Disse regler anerkendte imidlertid kyststatens magt til at udøve dens jurisdiktion og indskrænkede på ingen måde denne. Den samme filosofi anvendtes med hensyn til civil jurisdiktion: Kyststaten bør ikke (men kan stadigvæk) (»should not (but still may)») stoppe eller arrestere fremmede skibe undtagen for så vidt angår civile forpligtelser, der har relation til den aktuelle rejse eller i de tilfælde, hvor et skib forlader indre territorialfarvand eller ligger stille i det ydre territorialfarvand (artikel 20).

Civile statsskibe i kommerciel fart har ved artikel 21 samme status som handelsskibe; civile statsskibe, der ikke går i kommerciel fart er dækket af bestemmelserne i artiklerne 14–19, men er ikke underkastet reglerne i artikel 20 om civil jurisdiktion (artiklerne 21 og 22). (Her synes forfatteren at have gjort sig skyldig i en fejltagelse (trykfejl?), idet artikel 22 fastslår, at artiklerne 14–18 incl. finder anvendelse på statsskibe, som benyttes i ikke-kommercielt øjemed. o.a.).

Resumé: 1958-konventionen anerkender kyststatens jurisdiktion over skibe i dens ydre territorialfarvand og, overensstemmende med en tilnærmelse mellem kyststatens magt og den fri brug af havet, forbyder den ikke kyststaten at udøve jurisdiktion, men tilskynder den blot til ikke at gøre det – i overensstemmelse med de fastsatte retningslinier.

Uskadelig gennemfart i krigstid.

1958-konventionen undlader at fastslå, om den er anvendelig i både krig og fred. Folkeretskommissionens bemærkninger til dens forslag til en konvention om havets retsorden fastslog, at udkast- artiklerne, som den fremsatte, kun skulle anvendes i fredstid. Skønt der på konferencen var nogen diskussion om den virkning det havde, at artiklerne kun skulle anvendes i fredstid, er konventionen om det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone tavs på dette punkt.

Det bemærkes imidlertid, at artikel 10 i den XIII. Haag konvention fra 1907 om neutrale magters rettigheder og pligter under søkrig anerkender retten for krigsførende staters krigsskibe til at foretage gennemfart af en neutral stats søterritorium. Skønt sådan gennemfart ikke er begrænset med adjektivet »uskadelig« antyder sammensætningen »simpel passage« at det er hensigten, at de skal forstås som »uskadelig gennemfart«.

ALTMARK incidentet i 2' Verdenskrig illustrerer problemerne og nogen praksis med hensyn til uskadelig gennemfart i krigstid.

I 1940 returnerede ALTMARK, et tysk hjælpeskib (»naval auxiliary«), til Tyskland fra Syd-Atlanten med omkring 300 engelske krigsfanger ombord. Den sejlede en omvej, som bragte den inden for norsk territorialfarvand i en udstrækning af flere hundrede sømil. ALTMARK blev prajet af en norsk torpedobåd og på forespørgsel svarede den, at den ikke havde nogen civile eller militære fra nogen krigsførende stat ombord. Senere, da den stadigvæk var inden for norsk territorialfarvand bordede en britisk destroyer ALTMARK og løslod fangerne. Norge protesterede over dette indgreb i dets suverænitet og krænkelsen af dets neutralitet.

Denne situation belyste spørgsmålet om, hvorvidt et krigsførende lands krigsskibe nyder retten til uskadelig gennemfart gennem neutralt territorialfarvand, og hvis

dette er tilfældet, om sådan gennemfart er underkastet nogen restriktioner. Ved udvekslingen af diplomatiske noter påstod England, at ALTMARK gjorde krigsmæssig brug af norsk territorialfarvand og derfor ikke kunne have været på »simpel passage« (»mere passage«) og at Norge havde pligt til at forvise sig om, hvorvidt ALTMARK's gennemfart betød en krigsmæssig aktivitet ved at krænke Norges neutralitet. Norge havde respekteret det fremmede krigsskibs immunitet, og foretog sig intet, for at forhindre dets gennemfart udover at bekræfte dets egenskab af at være et krigsskib.

England indrømmede, at »simpel passage« i artikel 10 i den XIII. Haager-konvention betegnede uskadelig gennemfart, men fastslog at længden og varigheden af ALTMARK's gennemfart overvandt dens uskadelighed, så meget mere som konventionen forbyder krigsførende at foretage militære operationer på neutralt territorialfarvand. England påstod, at resultatet af ALTMARK's valg af rute var at opnå et ly mod angreb ved hjælp af Norges neutralitet.

Uagtet de forskellige slutninger, som England og Norge drog af den faktiske situation, der forelå ved ALTMARK's gennemfart, var begge enige om, at folkeretlige sædvaner regler tillod et krigsførende krigsskib at sejle i uskadelig gennemfart gennem neutralt territorialfarvand. Til trods for bestemmelserne i artikel 11 i den XIII. Haager-konvention (Note 2) betragtede hverken England eller Norge den kendsgerning, at ALTMARK's gennemfart gennem territorialfarvandet oversteg 24 timer som en krænkelse af konventionen, men snarere som bevis på det uskadelige i gennemfarten. (Dette synes at stride mod England's lige foran citerede synspunkt. o. a.).

Eftersom lærde folkeretsforfattere tilstår den neutrale kyststat retten til at nægte uskadelig gennemfart af dens territorialfarvande over for alle krigsførende uden forskelsbehandling, hvis den vælger dette, og da den XIII. Haager-

konvention er upræcis, synes det som om krigsførende krigsskibe kun har en betinget ret til uskadelig gennemfart. Den amerikanske flådes stilling på dette område fremgår af artikel 443 i »Law of Naval Warfare«: »a. Gennemfart gennem ydre territorialfarvand. En neutral stat kan tillade krigsførende staters krigsskibe og priser at foretage gennemfart gennem dens ydre territorialfarvand«. Der er tilføjet en fodnote til denne bestemmelse, der bl.a. siger:

»— Således må »simpel passage« (»mere passage«), der tilstås krigsførende staters krigsskibe gennem neutralt territorialfarvand være af uskadelig natur, i den betydning, at den må være en følge af de normale behov for sejlads og ikke på nogen måde have til hensigt at ændre de neutrale til operationsbaser. I særdeleshed ville den krigsførende stats krigsskibs forlængede brug af neutralt farvand, enten med det formål at undgå kamp med fjenden eller med det formål at unddrage sig opbringelse, falde ind under forbudet mod at bruge de neutrale farvande som operationsbase«.

Med hensyn til gennemfarts-rettigheder for krigsførende *inter se* (indbyrdes o.a.) er en krigsførende som følge af folkeretslige sædvaneregler berettiget til at forhindre gennemfarten for en modstående krigsførendes skib eller en ladning bestemt for denne.

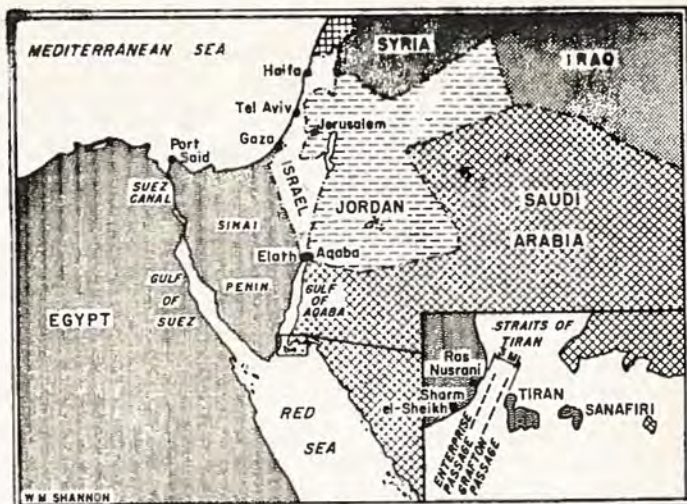
III. Nye episoder med hensyn til uskadelig gennemfart

Efter at der således er redegjort for den seneste historiske udvikling af begrebet uskadelig gennemfart, vil dette kapitel foretage en analyse af de to begivenheder af international betydning, som fandt sted i 1967 og i hvilke problemet blev rejst om den praktiske anvendelighed af de foregående regler og principper: Den Forenede Arabiske Republiks nægtelse af uskadelig gennemfart for Israels skibsfart gennem Tiran strædet og Aqaba bugten, som viste sig at være *casus belli* for den påfølgende krig, og Sovjetunionens nægtelse af ret til uskadelig gennemfart gennem

Vilkitsky strædet for to Amerikanske Coast Guard isbrydere.

Tiran-strædet og Aqaba-bugten.

Den 22. maj 1967 meddelte præsident Nasser fra Den Forenede Arabiske Republik, at hans land ville forhindre israelske skibe og andre skibe, der medførte strategisk ladning i at gennemsejle Tiran-strædet ved indgangen til Aqaba-bugten. Denne handling fulgte efter tilbagetrækningen af De forenede Nationers ekspeditionsstyrke (UNEF) fra den ægyptisk-israelske grænse og fra Sharm-el-Sheikh, der overvåger Tiran-strædet og fra hvilken denne vandvej militært kan kontrolleres. (Note 3) (Tidligere havde Ægypten blokeret Aqaba-bugten for Israels skibsfart fra 1948 til 1957).

The Straits of Tiran

Denne handling fra Ægyptens side, som var blevet foretaget i forbindelse med en sammenhobning af væbnede styrker langs dets grænse til Israel, fremkaldte bestyrtelse og protest fra de førende søfartsnationer i verden, England og Amerika og problemerne blev debatteret i FN's sikkerhedsråd i slutningen af maj 1967. Hovedproblemet, der var opstået ved den ægyptiske blokade, var lovligheden af en sådan handling i modsætning til Israels krav om retten til uskadelig gennemfart gennem Tiran-strædet og Aqaba-bugten til dets sydlige havneby Elath.

Den Forenede Arabiske Republiks og Israels juridiske argumenter blev udtrykt under FN-debatten. Som det vil ses senere er de baseret på to forskellige operative kendsgerninger.

Den Forenede Arabiske Republiks stilling er dobbelt. For det første, at Aqaba-bugten er et arabisk lukket indhav (closed sea) og derfor består af kyststaternes indre territorialfarvande. Folkeretten anerkender en ret til uskadelig gennemfart gennem det ydre territorialfarvand, men sådan ret eksisterer ikke i en stats indre territorialfarvand. Den Forenede Arabiske Republik, der tilsyneladende opmærksom på bestemmelserne i artikel 16, stk. 4 i Konventionen om det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone, der forbyder ophævelsen af uskadelig gennemfart gennem internationale stræder, der forbinder det åbne hav med en anden stats ydre territorialfarvand, fastholder, at Israel ikke har noget ydre territorialfarvand i Aqaba-bugten fordi dets tilstedeværelse ved Elath var et resultat af aggression. Sådan aggression, argumenteres det, forekom efter den Ægyptisk-Israelske våbenstilstandsoverenskomst i 1949, og den anvendelige folkeret-doktrin er, at krigsmæssig okkupation ikke lovligt kan ændres til besiddelse, med mindre krigstilstanden blev afsluttet med en fredstraktat.

Den anden del af F.A.R.'s stilling er, at våbenstilstands-overenskomsten af 1949 kun tjente til at afslutte fjendtlighederne mellem Ægypten og Israel og ikke afsluttede krigs-

tilstanden mellem de stridende parter. Derfor var Ægypten fuldstændig berettiget til som krigsførende at udelukke israelsk skibsfart og israelske ladninger fra Tiran-strædet og Aqaba-bugten, og Israel havde ikke nogen ret til uskadelig gennemfart. Hvis den underliggende hovedforudsætning om fortsat krigstilstand siden 1948 accepteres, afhænger dette sidste argument ikke af gyldigheden af kravet om »indre territorialfarvand«.

Til støtte for dets krav om, at Aqaba-bugten udelukkende består af indre territorialfarvande tilhørende de tre kyststater (F.A.R., Jordan, Saudi Arabien), der har en lovlig suveræn tilstedeværelse i bugten, henviste den Forenede Arabiske Republik til eksemplet fra Fonseca-bugten og retsafgørelsen herom.

Fonseca-bugt-sagen var en sag, der blev indbragt for den Centrale Amerikanske Domstol for at omstøde en indrømmelse fra Nicaragua til De forenede Stater om ret til i en 99-årig periode at drive en flådebase på nicaraguansk territorium grænsende til Fonseca-bugten. El Salvador og Costa Rica, der begge er kyststater til bugten, protesterede mod denne indrømmelse. Skønt der ikke var nogen diskussion mellem parterne om, at bugten var ejet i fællesskab og var en »lukket bugt«, fordrede Nicaragua, at den skulle deles ved at udstrække landegrænserne, hvorimod Costa Rica fastholdt, at de 3 stater havde et fælles, udeleligt ejerskab. Ved at støtte Costa Rica's krav besluttede retten, at Fonseca-bugten »hører til den særlige kategori af historiske bugter og *udelukkende* ejes af El Salvador, Honduras og Nicaragua. Dens logiske begrundelse var, at Fonseca-bugten ... indeholder alle de karakteristika eller betingelser som folkeretsforfattere, folkeretsinstitutter og fortilfælde har beskrevet som afgørende for territorialfarvandene, nemlig århundredgammel eller umindelig besiddelse i forbindelse med *animus domini* (hensigt (vilje) til at beherske) (o.a.), både fredeligt og til stadighed og med andre nationers indforståelse, den særlige geografiske form, som beskytter så mange

interesser af vital betydning for kyststaternes økonomiske, handels-, landbrugs- og industrielle virke og den absolutte og uundværlige nødvendighed af, at disse oprindelige interesser og af hensyn til det nationale forsvar.

Retten fandt, at bugten var fælles ejet indre territorialfarvand undergivet hver kyststats ydre territorialfarvand.

F.A.R. fremlagde for Sikkerhedsrådet de historiske kendsgerninger, at Aqaba-bugten havde været under fortsat arabisk kontrol i mere end 1000 år, og bestod af en indre vandvej, der helt og holdent var underlagt arabisk suverænitæt og argumenterede for, at den derfor hører til den kategori af historiske bugter, som er underkastet en national, indre lovgivning mere end folkeretten. Fonseca-bugt afgørelsen blev påstået at være relevant, eftersom det drejede sig om en multinational bugt; yderligere havde De forenede Stater ikke bestridt opfattelsen af, at Fonseca-bugten er del af bred-staternes indre territorialfarvand og havde accepteret rettens afgørelse.

Til støtte for dets argument om en fortsat krigstilstand fastholdt Den Forenede Arabiske Republik, at Israel til stædighed havde krænket våbenstilstandsoverenskomsten og havde foretaget aggressionshandlinger mod de arabiske stater og at 1956-krigen ikke havde ændret F.A.R.'s rettigheder i dets farvande; yderligere, at England havde anerkendt blokaden i 1951 og at amerikanske skibe havde overholdt den indtil 1956.

På den anden side fastholdt Israel, at Aqaba-bugten er en international vandvej, og som følge heraf er Tiranstrædet et internationalt stræde, i hvilken retten til uskadelig gennemfart ikke kan ophæves. Yderligere så Israel 1949-våbenstilstandsoverenskomsterne som afslutning på krigstilstanden mellem Israel, Ægypten og Jordan. Derfor var Ægyptens indgriben i skibsfarten i Tiran-strædet en overtrædelse af Folkeretten.

Et aide-mémoire fra den amerikanske udenrigsminister Dulles til den israelske ambassadør Abba Eban af 11. feb.

1957 understøtter den israelske opfattelse af farvandenes juridiske status. I dette dokument anerkender De forenede Stater, at Israel stadigvæk okkuperede områder, der i våbenstilstandsoverenskomsterne var påregnet okkuperet af Ægypten, men fortsatte med at erklære, at »... De forenede Stater tror, at (Aqaba)-bugten omfatter internationalt farvand og at ingen stat har ret til at forhindre fri og uskadelig gennemfart i bugten og gennem stræderne, der giver adgang dertil.« Israel hævdede, at bugtens internationale karakter blev bekræftet af dens brug af et betydeligt antal skibe under mange forskellige flag, og at denne karakter var blevet bekræftet i generalforsamlingen i marts 1957.

Med hensyn til de arabiske staters fastholden af krigstilstand fremførte Israel, at sikkerhedsrådets resolution af 1. sep. 1951 anerkendte, at våbenstilstandsoverenskomsterne lovligt havde afsluttet krigstilstanden »... eftersom våbenstilstandsoverenskomsten, som nu har været i kraft i næsten 2½ år, er af en permanent karakter, kan ingen af parterne med fornuft hævde, at den aktivt er krigsførende ...«. Således centrerede uoverensstemmelserne sig om to spørgsmål, som kræver yderligere analyse: Aqaba-bugtens status og den påståede krigstilstand. Med hensyn til det første spørgsmål viser den arabiske påstand om et lukket hav (indre territorialfarvand) adskillig svaghed. Skønt Aqaba-bugten havde været under fortsat osmannisk kontrol i omkring 1200 år, blev der ikke fastsat noget samlet »lukket havs« krav af de arabiske kyststater på det tidspunkt, hvor de opnåede suveræniteten i dette århundrede. Et sådan krav blev tilsyneladende ikke hævdet før 1957 af Saudi Arabien. Ingen arabisk protest blev hørt mod Israels skibsfarts brug af bugten gennem perioden fra 1957 til 1967. De arabiske stater har heller ikke været enige om en fælles kontrol over bugten, som kyststaterne havde det i Fonseca-bugten. I hvert et tilfælde, ulig fra Fonseca-bugten, har det arabiske »lukket havs« krav ikke opnået almindelig international godkendelse. Yderligere fastholdt Saudi Arabien

og Ægypten kun et 6 sømil bredt territorialfarvand indtil 1958, og et argument kunne have været fremført om, at eftersom Aqaba-bugten overstiger 12 sømil i bredden, indeholder den dele af det åbne hav. I 1958 udvidede begge lande deres territorialfarvandskrav til 12 sømil og eliminerede således, efter deres synspunkt, muligheden af et krav om åbent hav i bugten. Alligevel har, gennem diskussionerne mellem Israel og Ægypten (F.A.R.) den sidstnævnte forpligtet sig til at garantere (overfor verdens nationer) »fri og uskadelig gennemfart i overensstemmelse med folkeretten«, som ikke inkluderer en sådan forpligtelse til en modstående krigsførende. En sådan stilling er naturligvis uforenelig med kravet om lukket hav.

Israels retmæssige stilling med hensyn til Aqaba-bugten indeholder ligeledes nogen svaghed. Dulles' aide-mémoire, der er citeret ovenfor, synes at betinge anerkendelse af bugtens internationale karakter af Israels tilbagetrækning af tropper fra ægyptisk territorium. Sikkerhedsrådets resolution af 1. sep. 1951 omhandlede kun Suez-kanalen og kunne karakteriseres som politisk af natur og uden at have til hensigt at træffe en lovlige afgørelse om ikke-krigstilstand, og endelig undlader den arabiske påstand om, at Israels tilstedeværelse ved Elath i Aqaba-bugten savner lovlighed, at tage den kendsgerning i betragtning, at sådan okkupation netop var forudsat i den israelsk/jordanske våbenstilstands-overenskomst, som fulgte efter den omhandlede okkupation.

USA's stilling til F.A.R.'s nægtelse af gennemfart gennem Tiran-strædet blev udtrykt både af præsident Johnson i en udtalelse af 23. maj 1967 og af ambassadør Goldberg i Sikkerhedsrådets debatter. Præsidenten fastslog, at:

... De forenede Stater betragter (Aqaba)-bugten som en international vandvej og er af den opfattelse, at blokaden mod Israels skibsfart er ulovlig ... Retten til fri, uskadelig gennemfart af den internationale vandvej er af vital interesse for hele det internationale samfund.

Ambassadør Goldberg gentog disse synspunkter, idet han bemærkede, at »alle handelsnationers rettigheder i henhold til Folkeretten« var på spil og citerede artikel 16, stk. 4 i Konventionen af 1958 om det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone som udtryk for denne folkeret. Skønt F.A.R.'s repræsentant kunne have bestridt USA's stilling ved at hævde, at artikel 16, stk. 4 ikke kunne anvendes over for De arabiske Stater, eftersom disse ikke havde ratificeret konventionen, argumenterede han i stedet for ud fra det synspunkt, at den var uanvendelig i situationer, der indeholdt væbnede konflikter. Således synes F.A.R. at have indrømmet, at artikel 16, stk. 4 er udtryk for en folkeretlig sædvaneregel i fredstid.

Hvad er så Aqaba-bugtens status? Som bemærket i kapitel II forsøgte Søretskonerencen i 1958 ikke at kodificere loven med hensyn til multinationale bugter. Efter langstrakte debatter med hensyn til ordlyden af artikel 16, stk. 4 fastsættes et almindeligt princip om frihed for søtransport, som garanterer uskadelig gennemfart gennem stræder, der forbinder det åbne hav med en stats indre territorialfarvande.

Med hensyn til bugter, der omslutes af mere end én stat, har en almindelig antaget regel været, at:

... alle bugter, der omslutes af mere end én kyststats landområde, er ikke territoriale, uanset hvor snæver indsejlingen kan være. De er dele af det åbne hav, med undtagelse af territorialfarvand (»marginal belt«) inde i bugten. De kan aldrig tilegnes; de er i fredstid og krigstid åbne for alle nationers fartøjer, herunder krigsskibe ...

I lys af dette kriterium, det nye i det arabiske krav om lukket hav, og den manglende internationale anerkendelse af sådanne krav kan det hævdes, at de kendsgerninger, der ligger bag Fonseca-bugt afgørelsen, må skelnes fra de kendsgerninger, der ligger bag nærværende sag. Aqaba-bugten udgør ikke de arabiske bredstaters indre territorialfarvande, og i Tiran-strædet kan retten til uskadelig gennemfart ikke ophæves.

Den sidste del af F.A.R.'s lovlige retfærdiggørelse af blokade i Tiran-strædet mod Israels skibsfart var, at der eksisterede en krigstilstand mellem denne stat og Israel, eftersom våbenstilstandsoverenskomsterne, der da var i kraft, kun afsluttede fjendtlighederne. Denne stilling er ikke afhængig af bugtens juridiske stilling, eftersom en krigsførende har ret til at forhindre gennemfart af fartøjer, der tilhører en modstående krigsførende, eller ladning bestemt til denne. Og det modstående israelske synspunkt – der blev understøttet af USA – var, at våbenstilstandsoverenskomsterne i 1949 med Ægypten og Jordan afsluttede krigstilstanden såvel som fjendtlighederne, og at FN Sikkerhedsråd havde anerkendt dette i dets resolution af 1. sep. 1951 og dets drøftelser i 1957. I al fald er det uden for denne afhandlings rammer at undersøge fortrinene i de modstridende synspunkter, som gør sig gældende med hensyn til de retlige virkninger af våbenstilstand. Den del af F.A.R. krav må afgøres med henvisning til andre regler end dem, der er gældende for havets retsorden.

Vilkitsky-stræde episoden.

I august 1967 gav USA meddelelse om en planlagt videnskabelig ekspedition af to Coast Guard isbrydere, EDISTO og NORTHWIND, der ville omsejle det Arktiske Ocean. Den oprindelige rute ville have bragt skibene nord om adskillige sovjetiske øer, herunder Severnaya Zemlya, og de ville på denne måde udelukkende have sejlet på det åbne hav.

Isforekomster forhindrede imidlertid isbryderne i at gå nord om Severnaya Zemlya; den amerikanske ambassade i Moskva meddelte det sovjetiske udenrigsministerium dette den 24. aug. og fastslog, at det ville være nødvendigt for de to skibe at besejle Vilkitsky-strædet mellem Severnaya Zemlya og hovedlandet. Det sovjetiske udenrigsministerium svarede den amerikanske ambassade, at stræderne var sovjetisk territorialfarvand.

Som svar på et signal fra de amerikanske skibe til det sovjetiske marineministerium bekræftede det sovjetiske ministerium den 28. aug. dets tidligere erklæring og fastslog yderligere, at USSR ville betragte skibenes gennemfart gennem Vilkitsky-strædet som en krænkelse af sovjetiske grænser. De forenede Stater besluttede da ikke at sende isbryderne gennem Vilkitsky-strædet og ændrede deres opgaver. Den amerikanske ambassade i Moskva sendte en protestnote den 30. aug., som fastslog, »at den sovjetiske lov kan ikke have den virkning, at den ændrer internationalt farvands status og fremmede skibes rettigheder med hensyn hertil. Disse rettigheder er klart forudsat i Konventionen om det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone ... i hvilken Sovjetunionen er deltager«. Noten gik tilsyneladende ud på at understrege, at retten til uskadelig gennemfart eksisterede gennem stræder, der benyttes til international sejlads mellem to dele af det åbne hav, hvadenten de har ydre territorialfarvand, der overlapper hinanden, eller ikke, og at en ubegrænset ret til gennemfart eksisterer i stræder, der består af både det åbne hav og territorialfarvande. (Vilkitsky-strædet er omkring 20 sømil bredt på det snævraste sted; USSR fatsholder et 12 sømils bredt ydre territorialfarvand).

Fra den ovenfor nævnte udenrigsministerielle beretning er den sovjetiske retslige stilling ikke klar. Den kunne have været baseret på hver af følgende tre teorier: De amerikanske skibes gennemfart var til skade for Sovjetunionens fred, orden eller sikkerhed, idet de omtalte skibe var krigsskibe (inden for definitionen af artikel 8 i 1958-konventionen om det åbne hav),*) hvorfor deres gennemfart ikke ville være i

*) Artikel 8, stk. 2 er sålydende: »I disse artikler betyder udtrykket »krigsskib« et skib, som tilhører en stats flådestyrker og er forsynet med de ydre kendetegn for krigsskibe af dens nationalitet, som er under kommando af en af regeringens behørigt udnævnte officer, hvis navn fremgår af den officielle fortegnelse over flådens officerer, og som er bemandet med en besætning undergivet almindelig militær disciplin« (o.a.).

overensstemmelse med de krav, der stilles i den sovjetiske nationale lovgivning; endelig kunne man have fastholdt, at Vilkitsky-strædet ikke er nogen international vandvej, gennem hvilken ret til uskadelig gennemfart eksisterer for fremmede skibe.

Med hensyn til den mulige skade for Sovjets sikkerhed er det vanskeligt at forestille sig, hvordan en videnskabelig ekspedition således ville være til skade, når der mangler nogen fjendtlig handling fra selve skibene. Selve forekomsten af gennemfarten («The fact of passage itself») må ikke være tilstrækkelig grund for kyststaten til at nægte uskadelig gennemfart.

På det tidspunkt, da konventionen om det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone blev underskrevet, fremførte Sovjetunionen to reservationer af hvilken den ene angår artikel 23: »De socialistiske sovjetrepublikkers Unions regering er af den opfattelse, at kyststaten har ret til at fastsætte regler for meddelelse af tilladelse til fremmede krigsskibes fart gennem dens territorialfarvand«. I overensstemmelse med denne stilling har USSR vedtaget love, som kræver forudgående samtykke for så vidt angår fredelig gennemfart af krigsskibe. Anmodning om sådant samtykke må fremføres gennem diplomatiske kanaler 30 dage i forvejen. Artikel 23 i konventionen fastslår, at »hvis et krigsskib ikke overholder kyststatens forskrifter for gennemfart ... kan kyststaten forlange, at krigsskibet forlader det ydre territorialfarvand«. »Forskrifter for gennemfart« anses for at være sejladsregler. Yderligere kan de sovjetiske bestemmelser ikke være sådanne, at de nægter uskadelig gennemfart, når der henses til bestemmelserne i artikel 17 og diskussionerne, der blev ført herom på Søretskonferencen i 1958. I den nuværende sag forudså De forenede Stater ikke, og kunne ikke forudse i det mindste 30 dage forinden, at dets skibe på grund af is ville have nødt til at gennemsejle sovjetisk territorialfarvand. Derfor, hvis det forhold, at man ikke overholdt bestemmelserne

for meddelelse af tilladelse var en del af (eller hele) grunden til nægtelse af gennemfart, så var sådan nægtelse utilbørlig (»improper«).

Om Vilkitsky-strædet er et internationalt stræde, gennem hvilket uskadelig gennemfart ikke kan ophæves, er ikke uden for tvivl. Forfattere erkender i almindelighed, at et stræde i geografisk betydning ikke nødvendigvis er det i retslig betydning. Den Mellempøkkelige Domstol fandt, at Korfu-kanalen retslig var et internationalt stræde fordi det forbandt to dele af det åbne hav og blev anvendt til international sejlads. Retten tilbageviste den tanke, at strædet skal være nødvendigt for skibsfarten. Skønt Korfu-kanal-sagens afgørelse citeres som den ledende kilde på dette område, er der draget forskellige konklusioner af den med hensyn til det retslige grundlag for et internationalt stræde. Oppenheim fastslår, at »det er tilstrækkeligt, at (strædet) har været en nyttig rute for international søtrafik«. Professor Baxter, der i almindelighed slutter sig til det foregående synspunkt, fremfører dog at »det er umuligt i almindelighed at svare på hvor mange stræder, der kan siges at være »nyttige« for den internationale sejlads, for den målestok, der blev anvendt af retten lægger mere vægt på den praktiske skibsfart end på geografisk nødvendighed«.

Et tredje synspunkt blev udtrykt af dommer Azevedo i hans dissenterende udtalelse i Korfu-kanal-sagen: »... begrebet internationalt stræde er altid forbundet med et minimum af speciel anvendelighed, tilstrækkeligt til at retfærdiggøre indskrænkninger i kyststatens rettigheder – hvilke rettigheder må antages at være fuldkomne og lig med andre staters«. Udfra dette slutter O'Connell at, »den rigtige tilnærmelse til problemet er, at afbalancere de interesser, som kyststaten har i sit eget territorialfarvand med den interesse, som det internationale maritime samfund har i at gennemsejle strædet.«

Under hensyn til beliggenheden af Vilkitsky-strædet nord for Sibirien, hvor det er lukket af is det meste af året, kan det betvivles om det internationale maritime samfund har gjort brug af det i tidligere tid. På den anden side, hvis målestokken er den nuværende brugbarhed på tidspunkter, hvor der er is nord for Severnaya Zemly, er Vilkitsky-strædet virkelig den eneste måde man kan gennemsejle det Arktiske Ocean på dette sted. Ved at anvende målestokken om »afbalancering af interesser« må det hævdes, at søfartsnationers interesser i at besejle de arktiske områder, skønt måske små i dag, sikkert vil veje tungere end USSRs endnu mindre sikkerhedsinteresser, som giver sig udtryk ved at nægte gennemfart for skibe, som ønsker at passere fredeligt.

Når man betragter det foregående sammen med bestræbelsen på 1958-Søretskonferencen på at udvide staters rettigheder til at lade deres skibe foretage fredelig gennemfart gennem stræder gennem artikel 16, stk. 4 i konventionen om det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone, så må man konkludere, at Vilkitsky-strædet er internationalt og at USSR derfor ikke skulle have nægtet uskadelig gennemfart gennem dette.

Hvad den sovjetiske retslige teori end har været for dets fornægtelse af skik og brug, må det bemærkes, at De forenede Stater fastholdt sin retslige stilling med protestnoten, som hævdede Vilkitsky-strædets internationale natur.

IV. Konklusioner

Den forenede Arabiske Republiks handling at nægte Israels skibsfart ret til uskadelig gennemfart gennem Tiranstrædet og Aqaba-bugten forringer ikke på nogen måde den internationalt anerkendte ret til uskadelig gennemfart. Arabiske udtalelser anerkender udtrykkelig eksistensen af sådan rettighed. Uskadelig gennemfart blev kun nægtet af F.A.R. for så vidt som det gavnede en påstået modstående krigsførende. Om sådan nægtelse stemmer overens med Folkeretten vil alene afhænge af den retslige

virkning man vil tillægge våbenstilstandsoverenskomsterne mellem Israel og Ægypten og Jordan. Hvis de afsluttede krigstilstanden, som Israel og De forenede Stater hævder, så havde Ægypten ikke ret til at nægte Israel retten til uskadelig gennemfart. Men til enhver tid anerkendte Ægypten, at en ret til uskadelig gennemfart gennem Tiran-strædet og Aqaba-bugten var til stede for ikke krigsførende nationer.

USSR's nægtelse af uskadelig gennemfart gennem Vilkitsky-strædet er overensstemmende med den sovjetiske stilling med hensyn til uskadelig gennemfart for krigsskibe. Sovjet har til stadighed fastholdt, at sådan gennemfart var afhængig af kyststatens forud indhentede tilladelse, og dens nationale lovgivning forlanger dens tilladelse 30 dage i forvejen.

Man kan konkludere at ingen ny international sædvane-ret er blevet fastslået som resultat af nægtelsen af uskadelig gennemfart for Israel i Aqaba-bugten og Tiran-strædet: Israel og De arabiske staters retslige stillinger er blevet materielt uændret i de sidste 10 år. Med hensyn til Vilkitsky-stræde incidentet synes det, som om den traditionelle sovjetiske stilling med hensyn til uskadelig gennemfart for krigsskibe blev opretholdt. Der var imidlertid et muligt nyt aspekt i den sag. Ved at forsøge gennemfart for deres skibe gennem Vilkitsky-strædet hævdede De forenede Stater disse farvandes internationale karakter, en stilling som USSR tilsyneladende bestred.

Skønt forfatteren er tilbøjelig til at karakterisere Vilkitsky-strædet som et internationalt stræde, i hvilket retten til uskadelig gennemfart er til stede, er spørgsmålet på ingen måde fri for tvivl. Hvis Vilkitsky-strædet ikke anses for et internationalt stræde, har De forenede Stater således taget det første skridt imod en ændring af denne ordning.

Den faktor, der er fælles for disse to sager som fremgik af diskussionerne på 1958-Søretskonferencen er, at afgø-

relsen om hvorvidt gennemfarten er uskadelig principielt (»initially«) tilkommer kyststaten.

Diskussionerne om Konventionen om det ydre territorialfarvand og den tilstødende zone viste, at enhver stat nærmer sig folkerettens kodifikation og udvikling ved at fremme sådanne retsregler eller principper, som bedst tjener deres egne erkendte interesser. Et hvilket som helst særligt nationalt mål kan imidlertid ikke være i overensstemmelse med, hvad der efter verdenssamfundets opfattelse er i alle staters interesser. Man kan forvente, at når en stat skal afgøre, hvad der muligt måtte være til skade for dens fred, orden og sikkerhed da vil den naturlige, første tilbøjelighed være at anvende en rent subjektiv målestok. Diskussionerne om konventionen viste denne situation og gjorde det klart, at kyststatens bestemmelse om, hvad der er til skade for dens sikkerhed vil være underkastet en bedømmelse af flagstaten for det skib, som lider under en nægtelse af uskadelig gennemfart, og af verdensopinionen. Diplomatisk protest og forsøg på oprejsning (undskyldning og/eller kompensation) er veje, som staten kan anvende for at søge erstatning for en nægtelse af uskadelig gennemfart til et af dens skibe, når den anser nægtelsen for at være fejlagtig. Netop sådanne midler blev taget i anvendelse af England i Korfu-kanal-incidentet. Det yderligere skridt at søge oprejsning ved Den mellemfolkelige Domstol blev anvendt i denne sag, og retten havde således lejlighed til at høre vidneudsagn og give en objektiv bedømmelse af værdien af de konkurrerende krav.

Således må kyststatens bestemmelse, om hvorvidt en særlig gennemfart er til skade for dens sikkerhed, foretages objektivt: Hvis den drages i tvivl vil den være underkastet en bedømmelse svarende til den i Korfu-kanal-incidentet. En frygt for om hvorvidt kyststatens baggrund for bedømmelse er så objektiv som mulig, fremgik udførligt af diskussionerne om søterritorie-konventionen. Selvom enhver stats vurdering af dens sikkerhed vil være en afspejling af

dens individuelle personlighed, som igen er produkt af dens historiske arv såvel som nuværende betingelser i verden, er den eneste arbejdsduelige måde at afgøre en stats nægtelse eller ophævelse af uskadelig gennemfart gennem dets territorialfarvand af objektiv karakter: Er sådan nægtelse virkelig nødvendig og er omstændighederne sådanne, at verdenssamfundet ved tilbageblik ville billige?

Hvis der ikke er en sådan objektiv målestok, som kan anvendes ved ophævelser eller nægtelser af fredelig gennemfart i praksis, vil verdenssamfundet være underkastet den vilkårlige nægtelse af gennemfart fra stater, som, subjektivt, kun ser på deres egne snævertsynede interesser.

Note 1.

»Force majeure« kan være storm, mytteri eller søroveri eller mangel på proviant eller andre vigtige forsyninger, som ikke er forårsaget af skibets egen uforsigtighed.«

Note 2.

»Artikel 12. I mangel af andre særlige bestemmelser i den neutrale stats lovgivning er det de krigsførende orlogsskibe forbudt at forblive i den nævnte magts havne, dens rede eller søterritorium længere end 24 timer, undtagen i de i nærværende konvention nævnte tilfælde.«

Note 3.

Aqaba-bugten er en lang smal bugt på østsiden af Sinai halvøen afgrænset af Den Forenede Arabiske Republik på vestsiden, Saudi-arabien på østsiden og af Israel og Jordan i den nordlige ende. Længden af bugten er ca. 96 sømil, bredden af indløbet ca. $5\frac{3}{4}$ sømil, maksimumsbredde ca. 15 sømil. Der er to indsejlingsrender gennem Tiran-strædet med maksimumsbreder på ca. 1200 meter og 900 meter.

Tøjhusmuseets foredragsrække 1972-73.

Den lange fred.

Dansk forsvar 1720-1800.

I rækken indgår følgende foredrag:

Museumsinspektør Arne Orloff: »Dansk Udenrigspolitik 1720-1800«. Tirsdag 24. okt. 1972.

Museumdirektør, dr. phil. Arne Hoff: »Forsvarets organisation«. Tirsdag 7. nov. 1972.

Overinspektør Finn Askgaard: »Soldatervåben og deres brug«. Tirsdag 21. nov. 1972.

Museumsinspektør Inga Flemming Rasmussen: »Røde frakker og støvletter«. Tirsdag 5. dec. 1972.

Museumsinspektør Poul Dedenroth-Schou: »Artillerikorpsene«. Tirsdag 6. feb. 1973.

Kommandørkaptajn Erik Borg: »Flåden, skibsbygning, taktik og Holmen«. Tirsdag 20. feb. 1973.

Overinspektør Finn Askgaard: »Orlogsgaster«. Tirsdag 6. mar. 1973.

Museumsinspektør Kay Nielsen: »Hærens hverdag«. Tirsdag 20. mar. 1973.

Alle foredrag afholdes i Tøjhusmuseets foredragssal, indgang: Frederiksholms Kanal 29, og begynder kl. 20,00 pr.

Indtegning til foredragsrækken på Tøjhusmuseets kontor, evt. telefon: 11 60 37, lok. 31.

Indtegningsgebyr: kr. 15,00.

Giro: 14 57 40.

Marinens Bibliotek

*Erhvervelser i maj 1972.***Historie**

- Greenhalgh, Juvenal*: O Arsenal de Marinha do Rio de Janeiro. Na Historia 1763–1822. Rio de Janeiro 1951, 236 s. ill. bibl. 4°.
- Greenbalgh, Juvenal*: O Arsenal de Marinha do Rio de Janeiro. Na Historia 1822–1889. Rio de Janeiro. 342 s. ill. bibl. 4°.
- Historica III. (med tysk resumé.) Jyväskylä, Finland 1972. 190 s. ill.
- Lappalainen, Jussi T.*: Kaarle X Kustaan Venäjän-Sota v. 1656–1658 Suomen Suunnalla. (med fransk resumé.) Jyväskylä, Finland 1972. 352 s. + kort. ill. index. bibl.
- Linvald, Steffen*: Fra Bremerholm til Gammelholm. Kbh. 1968. 88 s. ill.
- Revue Internationale d'Histoire Militaire. No. 31. Bruxelles 1971. s. 300–396. ill.
- Tolley, Kemp*: Yangtze Patrol. Annapolis, MLD 1971. 330 s. ill. index. bibl.

Personalhistorie

- SVENDSEN. *Svendesen, Emanuel*: En nyboderdrengs erindringer. Kbh. 1949. 182 s. ill.

2. Verdenskrig

- Bennett, Geoffrey*: Battle of the River Plate. London 1972. 96 s. ill. index. bibl.
- Cooper, Brian*: The battle of the torpedo boats. New York 1970. 296 s. ill. index.

Politik

Olesen, A: Fra utrykte kilder. Rostockmødet og Danmarks besættelse. Aabenraa 1951. 92 s. ill. index.

Vital, David: The survival of small states. London 1971. 136 s. index.

Sømandskab, navigation m. m. bjærgning, dykning

Meteorologisk Institut gennem hundrede år. 1872–1972. Kbh. 1972. 330 s. ill. bibl.

Navigation systems. A survey of modern electronic aids. London 1971. 384 s. ill. index. bibl.

Underwater cutting and welding. Washington 1969. ill. 4°. SDS

Våbentekniske o. a. håndbøger m. m.

Pope, Dudley: Guns. London 1969. 256 s. ill. 4°.

Diverse

Trap, J. P.: Danmark Bd. XV. Nøgle til kommuneinddelingen. Kbh. 1972. 308 s. kort.

Trap, J. P.: Danmark, Bd. XII. Personregister. Kbh. 1972. 928 s.

Kommentarer til nyanskaffelser.

Bryan Cooper: The battle of the torpedo boats.

Stein & Day, New York 1970.

Flere bøger, som handler om de mindre fartøjers indsats er i den sidste tid kommet på markedet.

Forfatteren har taget motortorpedobådernes indsats under 2. Verdenskrig som emne – engelske, amerikanske, tyske og italienske i europæiske farvande og i Stillehavet.

En underholdende bog fuld af spændende oplevelser, om et våben, hvis indsats ikke må undervurderes.

Steffen Linvald: Fra Bremerholm til Gammelholm.

Danmarks Nationalbank, Kbh. 1968.

Takket være kaptajnløjtnant E. Chr. Bisp blev biblioteket gjort opmærksom på, at nævnte smukke bog blev udgivet ved Nationalbankens 150 års jubilæum og vi har nu velvilligst fået tildelt et eksemplar.

Det er Københavns bygningshistorie fra 1600-tallet til nu, der er bogens emne, dog hovedsagelig Bremerholm og Gammelholm, hvor Nationalbanken har haft sit sæde. Kun få ved, at Nationalbanken oprindeligt lå i Slotsholmsgade, mellem Børsen og »Den røde Bygning«.

Bogen giver en mængde detaljer om flådens gamle basis, fremdraget fra andre værker om emnet, men af stor interesse for den, der ønsker kendskab til flådens historie. Også det righoldige og velvalgte billedstof giver detaljer af tilsvarende interesse.

I teksten henvises til og citeres fra de benyttede kilder, men en samlet bibliografi kunne dog have været ønskelig.

Det kvarter, der opstod efter flådens overflytning til Nyholm rejste sig på grundlag af arkitekt F. Meldahls grundplan og blev sæde for den velhavende middelstand og de større handelsvirksomheder, Bygningerne blev trods

deres forskelligartede arkitektur et samlet hele af fornem karakter.

Forfatteren udtaler ikke sin egen mening om Nationalbankens seneste udvidelse efter Arne Jacobsens tegning, han citerer kun Kunstakademiets rektor, professor Tobias Faber. Der er derfor intet grundlag for at diskutere forfatterens mening om denne nyskabelse.

Bogen kan ikke fås hos boghandlere, så bibliotekets eksemplar vil formentlig blive stærkt efterspurgt.

Meteorologisk Institut gennem 100 år. 1872–1972.

Meteorologisk Institut, Kbh. 1972.

Man må glæde sig over, at der forekommer jubilæer. Ellers havde Meteorologisk Institut nok ikke udsendt en bog på over 300 sider.

Det er interessant at læse om den enorme udvikling, der har fundet sted indenfor meteorologien, især i de sidste 20–30 år.

Før 2. Verdenskrig skulle enhver flyver og observatør indenfor Søværnets Flyvevæsen have uddannelse i meteorologi. De dengang lærte principper var nok de samme som i dag, men der var kun få stationsmeldinger at basere sin prognose på. Dog havde specielt fiskeriinspektionsskibene ofte udbytte af at have en søofficer ombord, der havde den nødtørftige meteorologiske ballast.

I dag er også denne gren af skibenes dagligdag blevet udviklet, så amatørmeteorologen er blevet overflødig.

Jubilæumsskriftet giver et glimrende indtryk af den senere udvikling og af hvor meget, der spiller ind i vejrbestemmelserne – solpletterne og Nordlyset, Ionosfære og jordmagnetismen.

Antal faste vejrstationer er blevet betydeligt forøget, ikke mindst på Grønland, og nye hjælpemidler har gjort arbejdet sikrere og formentlig lettere, bl.a. satelitter som »observatører«, EDB-anlæg som »sagsbehandlere«.

Pladsforholdene på Esplanaden blev for ringe med den rivende udvikling, som i dag kræver ca. 175 ansatte ved og i tilknytning til instituttet – incl. de på Færøerne og Grønland ansatte.

Samtidig med en lykønskning til 150-års jubilæet skal ønskes til lykke med en både smuk og interessant bog.

Dudley Pope: Guns.

Weidenfels and Nicolson, London 1969.

Et meget smukt værk med ret populær tekst, men rigt illustreret med såvel farvede som sort-hvide billeder, alment kendte og lidet kendte, kanoner og håndvåben.

Våbenbetjeningen har fået sit eget kapitel og har bl.a. en tegneserie på illustrationer af kanonbetjeningen ombord i et lineskib – forfatteren er jo i første række søkrigshistoriker.

Som alt hvad Dudley Pope skriver, er det klart og vel-skrevet, men i modsætning til hans søkrigshistoriske bøger meget kortfattet. Bogens lidt upraktiske format gør den kun egnet til at ligge fremme – men det er også nok meningen. En bog som denne benævnes iøvrigt på engelsk som coffee-tablebook.

Kemp Tolley: Yangtze Patrol.

Naval Institute Press, Annapolis MLD 1971.

U. S. Navy sendte sin første patruljebåd SUSQUEHANNA til Yangtze i 1854 og fra den tid indtil 1941 var der altid stationeret en eller flere amerikanske kanonbåde på floden som en markant støtte for amerikanske og europæiske borgere.

I november 1941 lykkedes det de to største enheder LUZON og OAHU at slippe væk til Manila, medens den lille WAKE blev tilbage med reduceret besætning – 14 mod 55 – og med kun håndvåben ombord.

Den 8. december, PEARL HARBOR-dagen, blev WAKE

overmandet af en japansk bådsbesætning og undgik den skæbne, som den engelske PETEREL fik, at blive skudt i brand og sænket.

Forfatteren har haft 3 udkommandoer på Yangtze, den sidste som chef for WAKE til han med største delen af besætningen forlod Shanghai ombord i OAHU.

David Vital: The survival of small states.

Oxford University Press, New York 1971.

Af samme forfatter udkom i 1967 »The Inequality of States«, der også var en studie i de små staters overlevelsesproblemer.

Et antal af de mellemstore og små stater ligger i dag indenfor supermagternes magtområde, mest typisk øst for Jerntæppet.

Professor Vital beskæftiger sig med de stater, der ikke er tilknyttet vestlige eller østlige alliancer. Som eksempel på de ricisi, sådanne stater kan løbe nævnes tre: Tjekkoslovakiets mislykkede bestræbelser for at undgå sin skæbne i 1938, hvor de trods et velopbygget forsvar måtte bukke under for Hitler-Tyskland, Finlands tilsvarende forsvarskampe mod Sovjetrusland, der har givet landet mulighed for at overleve, omend stækket, samt Israels stilling. Her regner professor Vidal i højere grad med et modsætningsforhold til Sovjet end til de arabiske stater. Sovjet har mere åbenlyst givet støtte, især til Egypten i modsætning til U.S.A.'s noget lunkne forhold til Israel. Her bliver Vietnam nævnt som en tilsvarende, men åben konflikt.

De tre eksempler er meget specielle og kan derfor ikke direkte overføres, men almentydigt er det, at de små stater må føre en politik, der videst muligt holder dem borte fra supermagternes interessesfære. Det kræver ledende politikere af format. De findes i nogle af de små stater, men mangler så sandelig i mange!

J.T.

Anvendelse af organisationsteori og -psykologi i Forsvaret

Af orlogskaptajn J. Ahlers

Organisationsteorien er de tanker og begreber, der får en organisation til at være »en rationel koordination af et antal menneskers aktiviteter til opnåelse af nogle almindelige og klart formulerede mål, gennem inddeling af arbejde og funktion, og ved hjælp af en rangforordning af aktivitet og ansvarlighed.«¹⁾

Organisationspsykologien er de tanker og begreber, der hjælper organisationens personel til at udvikle »den fleksibilitet og tilpasningsevne, som er nødvendig, for at en organisation kan overleve i en omskiftelig verden.«²⁾

Disse definitioner er to af mange, hvilket viser, at organisationsteorien og -psykologien ikke er eksakte videnskaber, hvor der er klare og entydige definitioner.

Organisationsteorien og -psykologien hviler på ideologier fremsat på baggrund af erfaringer (empiri) fra undersøgelser, hvor mennesket meget naturligt har været involveret som forsøgsobjekt. Dette indebærer at antallet af variable faktorer i de forskellige undersøgelser er uendeligt stort, hvorfor en del af de resultater, der foreligger vedrørende organisationsteoretiske og -psykologiske undersøgelser, i videste forstand kun kan gælde for det miljø, hvor den enkelte undersøgelse er foregået. På den anden side har gentagne kontrolforsøg i andre miljøer ofte vist en påfaldende overensstemmelse med de første resultater, hvilket medfører, at der tilnærmelsesvis kan konkluderes, at resultaterne er almengyldige.

1) E. H. Schein, *Organizational Psychology*, p. 8.

2) *Ibid.* p. 16.

Disse indledende bemærkninger er medtaget for ikke at vildlede læseren til at tro, at organisationsteoriens og -psykologiens ideer er bibler, der skal efterleves til punkt og prikke, men erfaringer fra mennesker, der på videnskabelig baggrund har udført og analyseret organisations-teoretiske og -psykologiske forsøg.

I takt med det hastigt voksende undersøgelsesmateriale kontrolleres mange tidligere undersøgelser, men samtidig forøges også antallet af ideologier eller skoler, som ud-specialiserer sig inden for områderne.

Målet med denne artikel er derfor, på baggrund af en kortfattet introduktion til de organisationsteoretiske og -psykologiske skoler, at rubricere emnets mange aspekter, samt at vurdere disse aspekters betydning for forsvaret.

1. Bureaukrati.

Den tyske sociolog Max Weber udviklede sine teorier om »det bureaukratiske system« omkring århundredskiftet. Bureaukratiet eller den strengt formaliserede organisation, der forventedes at virke som en velmurt maskine ved hjælp af et kompliceret system af formelle regler, rapporter, kommunikationskanaler og stærkt afgrænsede ansvarsområder, skulle garantere størst mulig effektivitet. Weber mente på denne måde at kunne få de ansattes loyalitet rettet mod organisationen og samtidig udelukke irrelevante personlige aspekter, der kunne forstyrre den korrekte sagsbehandling. Herved skulle organisationen tilgodeses med de ansattes maximumydelse. Til gengæld ydede organisationen over for de ansatte en fast garanteret løn, der var afhængig af den ansattes kvalifikationer og tjenestetid, men som kunne stige ved udnævnelse. Ledelsesformen hvilede på traditionel autoritet. Lederens autoritet ansås for ubestridelig og uforanderlig. En sådan autoritetsform repræsenterer et konservativt element, idet den virker til at bevare tingenes tilstand således: Når et bureaukratisk sy-

stem engang er oprettet, er det uhyre svært at ændre eller forstyrre. Elever af den bureaukratiske skole har i 40'erne og 50'erne helliget sig studiet af de uheldige konsekvenser, det bureaukratiske system har frembragt efter ca. 40 års anvendelse.

2. *Scientific management.*

Scientific management eller rationaliseringsbevægelsen fremkom med amerikaneren F. W. Taylor, der i sin bog fra 1911 »The principles of Scientific Management« i hovedsagen anså mennesket for en fysiologisk maskine. Den menneskelige organisme kunne bedst udnyttes i arbejdets forskellige processer ved hjælp af en vidtgående specialisering samt ved hjælp af tids- og metodestudier. Taylor tillagde ligesom Weber de menneskelige relationer meget lidt betydning og fandt, at lønnen i sig selv var en rigelig drivkraft til at få arbejdet udført. Denne metode er blevet stærkt kritiseret i årenes løb, idet der ikke blev taget hensyn til det menneskelige element. Det er imidlertid af interesse, at Taylors ideer igen er ved at vinde indpas, især på grund af de større og større krav, der i dag stilles til specialkundskab.

3. *Den administrative skole.*

Den administrative skole eller den traditionelle organisationslære kendetegnes ved dens særlige interesse for spørgsmål, der er vigtige for ledelsen af en organisation. Skolen søger at give generelle løsninger på spørgsmål vedrørende linietab, centralisering og decentralisering, kontrolområdernes omfang og virksomhedens hovedfunktioner. Henry Fayol var den første af en lang række forfattere, der under det fælles navn »den administrative skole«, der ved hjælp af principper har forsøgt at angive, hvorledes en virksomhed bør eller kan organiseres. Fayol delte ledelsesfunktionerne op i 5 kategorier: Planlægning, organisation, kommando, koordination og kontrol. Siden Fayol har adskillige søgt at udbygge principperne samt søgt at finde

hvilke af disse, der havde almen gyldighed. Senere forfattere, såsom Dale og Drucker, har ved hjælp af en komparativ (sammenlignende) metode søgt at sammenholde forskellige organisationsformer, hvor omgivelser og struktur var tilnærmelsesvis ens. Forfatterne har ikke kunnet drage slutninger om forskellige organisationsformers effektivitet, men indskrænket sig til at analysere de formodede konsekvenser på et snævert område af virksomheden. Den administrative skole rummer virksomhedsledelses- eller managementlitteraturen og er således en af de væsentligste hjørnestene inden for organisationsteorien med vægten lagt på det ledelsesmæssige aspekt.

4. Human relations-forskningen.

Næsten samtidig med den administrative skoles gennembrud begyndte »Human relations-bevægelsen« eller sociologiske og socialpsykologiske undersøgelser i begyndelsen af 30'erne. For første gang begyndte man at undersøge de forskellige organisationers informelle struktur, dvs. undersøgelser af det enkelte menneskes behov i arbejdssituationen samt betydningen af gruppenormer og gruppestruktur. Forskningen tog sin begyndelse i de berømte Western Electric undersøgelser i byen Hawthorne. Disse studier, der blev foretaget af sociologen Elton Mayo, markerer en anden hjørnesteen i organisationsteorien, nemlig læren om individernes adfærd i organisationen. Resultaterne fra disse undersøgelser har været kritiseret bl.a. på grund af de metoder der blev anvendt, og de konklusioner, der kom ud af undersøgelseerne, men har dog fået stor indflydelse på arbejdernes motivation og gruppedannelsernes betydning.

Som en udløber af »human relations-forskningen« har Bagge og Agyris påpeget, at organisationens krav på individet er i uoverensstemmelse med dets personlighed og derigennem hindrer et effektivt og udviklende arbejde. Forfatterne påpeger, at en »fusion« mellem organisatio-

ernes og individernes mål ville være ønskelig til fremme af arbejdets effektivitet.

Endelig påpeger F. Hertzberg³⁾ m.fl. betydningen af »job enlargement«, hvilket vil sige, at arbejdet skal formes på en sådan måde, at den enkelte, der udfører arbejdet, at udførelsen af selve arbejdet fører til en forøget motivation.

5. Konklusion.

Denne korte og yderst summariske gennemgang af organisationsteoriens og -psykologiens væsentligste skoler viser, at der inden for organisationsteorien og -psykologien er fire hovedlinier nemlig, kendskab til mennesket, kendskab til mennesker i samarbejde, kendskab til organisationernes funktionsmetoder, samt kendskab til lederadfærden, der skal forene mennesket og organisationen i et effektivt samarbejde til fælles bedste.

De følgende 5 afsnit omhandler derfor emnerne: Menneskesynet – Gruppesyntet – Organisationsmetoder – Lederadfærden og endelig en vurdering af disse emners betydning for forsvaret.

Menneskesynet

1. Menneskelig adfærd er bestemt af en række faktorer, f.eks. personlighedsstruktur, temperament, intelligens, fysisk udrustning⁴⁾. Inden for disse givne rammer bestemmes den menneskelige adfærd i form af dets behov.

Menneskets behov kan primært opdeles i to grupper, de medfødte behov og de erhvervede behov. Den måde, vi tilfredsstiller vores behov på, sker gennem bevidste handlinger, der er socialt og kulturelt betinget.

I henhold til den amerikanske socialpsykolog A. Maslow sker der gennem individets modning en gradvis udvikling

3) F. Hertzberg m.fl. The Motivation to work, p. 134.

4) Ledelse og uddannelse, p. 85.

af de behov, som mennesket kæmper for at tilfredsstille. Maslows behovsteori er ikke fuldt ud bevist, men er gang på gang blevet verificeret. Rækkefølgen af Maslows behov er startende med det »laveste«:

- a. *De organiske behov*, der dækker behovene for mad og drikke samt legemets funktioner.
- b. *De følelsesmæssige behov*, der omfatter alle vore behov for sikkerhed og tryghed.
- c. *De sociale behov*, er de behov, hvis slutresultater består i tilvejebringelse af en særlig relation mellem den enkelte og andre mennesker.
- d. *Aktivitetsbehovene* omfatter behovene for at aktualisere sig selv, at udnytte sine muligheder.

Maslows behovsteori danner et grundlag for at kunne rubricere mennesket inden for de organisationsteoretiske skoler.

Maslow regner med, at behovene kan opstilles i et hierarki. Hans teori går, jfr. figuren, kort ud på:

- a. At behovene kan anskues som en pyramide opbygget af forskellige lag af behov, der motiverer individet til handling, og
- b. at så længe behov beliggende i lavere lag af pyramiden ikke er tilfredsstillet, vil der ikke være »energi« hos individet til at interessere sig for behov i de højere lag – disse vil ikke motive til handling⁵⁾.

2. En anden teori til at beskrive mennesket i en organisation fremkommer Edgar H. Schein med⁶⁾.

Enhver leder gør sig visse antagelser om mennesker i al almindelighed. Hvad enten han er klar over disse antagelser eller ej, har han inddelt sin væremåde over for overordnede,

5) Ibid, p. 86.

6) Edgar H. Schein, *Organizational Psykology*, p. 47-63.

ligestillede og undergivne i et handlingsmønster. Hans effektivitet som leder vil afhænge af i hvilken grad, hans antagelser passer ind i de givne forhold. Schein inddeler sin teori i fire grove kategorier og fremlægger dem i den rækkefølge, som de rent historisk er opstået:

- a. Rational economic man,
- b. Social man,
- c. Self-actualizing man,
- d. Complex man.

Før jeg går ind i en dybere forklaring af disse 4 antagelser – teorier – vil det nok være på sin plads kort at forbinde Maslow og Schein således, at overskueligheden bevares. Hvor Maslow beskrev menneskets behov set fra selve mennesket, beskriver Schein, hvorledes menneskets forskellige behov bliver tilfredsstillet, eller sagt med andre ord, hvor Maslow beskriver årsagerne, tager Schein sig af virkningerne.

a. *Rational-economic man.*

Dette område dækker i store træk Maslows to første behov, nemlig de organiske og til dels følelsesmæssige behov.

Rational-economic man dækker, hvad angår den ansatte i en organisation, følgende teorier:

- (1) Mennesket er primært motiveret ved økonomiske opmuntringer og vil gøre det, der giver ham det største økonomiske udkomme.
- (2) Idet det økonomiske udkomme er kontrolleret af organisationen, er mennesket i det væsentligste et passivt emne, som kan manipuleres, motiveres og kontrolleres af organisationen.
- (3) Menneskets følelser er i det væsentligste irrationelle, og disse må ikke komme til at interferere med hans rationelle beregninger over egne interesser.

(4) Organisationerne kan og skal skabes på en sådan måde, at de neutraliserer og kontrollerer menneskets følelser og dermed hans uforudsigelige træk. Dette menneskesyn dækker blandt andet den af amerikaneren Douglas Mc Gregor opstillede X teori vedrørende mennesket, der kort går ud på:

- (1) Mennesket er født dovent og må derfor motiveres ved hjælp af udefrakommende opmuntringer.
- (2) Menneskets naturlige mål er modsat rettede af organisationens, hvorfor mennesket må kontrolleres af udefrakommende kræfter for at sikre, at der arbejdes hen imod organisationens mål.
- (3) På grund af de irrationelle følelser er mennesket i det væsentligste ude af stand til selvdisciplin og selvkontrol.

og endelig at:

- (4) Alle mennesker er groft inddelt i to grupper; dem der passer ind i den ovenstående betragtning, og dem der er selvmotiverende, selvkontrollerede og mindre domineret af deres følelser. Denne sidste gruppe overtager lederforpligtelserne for alle de andre.

Hovedproblemet ved denne opfattelse er, at den overgeneraliserer og opdeler mennesker enten i sorte eller hvide.

Organisationen behøver således kun at købe den ansattes tjeneste og lydighed for økonomiske ydelser. Organisationen overtager forpligtelsen til at beskytte sig selv og den ansatte mod den irrationelle side af dennes natur ved et kraftigt opbygget system af autoritet og kontrol.

Virksomheden baseres primært på effektiv udførelse af arbejdet og sekundært på de ansattes moral og følelser.

Scientific Management skolen eller rationalitetsbevægelsen har samme grundopfattelse af mennesket og går endda så vidt, at det kun er den effektive udførelse af arbejdet, der er det primære og eneste, der tæller. Taylor fastslog, at det var en pligt for ledelsen at fortælle arbejderne, hvad disse skulle lave, og hvordan det skulle laves.

The »Rational Economic Man«, som fremhævet af Schein, får således kun sit organiske behov og tildels det følelsesmæssige behov tilfredsstillet. Sociale- og aktivitets behov udelukkes helt af den bureaukratiske skole og scientific management skolen.

I henhold til Maslow: Når det organiske behov er tilfredsstillet, vil der opstå krav om tilfredsstillelse af et højere behov. I henhold til Schein: Jobbene blev mere komplicerede, og konkurrencen mellem de forskellige organisationer voksede, hvilket betød, at ledelsen var mere afhængig af arbejdnernes dømmekraft, kreative kapacitet og loyalitet. Efterhånden som virksomhederne krævede mere af deres arbejdere, var de også nødt til at ændre deres opfattelse eller syn på arbejderen.

b. *Social man.*

Opfattelsen af mennesket som »Social Man« dækker ud fra den maslowske opfattelse de sociale behov. To studier af arbejderen i organisationen startede det, der benævnes som »Human relationsforskningen«. Sociologen Elton Mayo udførte i slutningen af tyverne for Western Electric Company en række organisationspsykologiske studier på Hawthorne fabrikken. På grundlag af Hawthorne undersøgelserne formede Mayo m.fl. følgende hypotese: »Menneskets motivation for at arbejde, øge produktiviteten og arbejds kvaliteten står i ret nøje relation til arten af de sociale relationer,

der er aktive imellem medarbejderne indbyrdes og imellem medarbejderne og deres chef«.7)

Endvidere kunne man formulere nogle nye antagelser vedrørende mennesket og dets forhold til arbejdet:

- (1) Mennesket er dybest set motiveret af sociale behov og opnår sin identitetsfølelse igennem sit sociale samspil med andre mennesker.
- (2) Som resultat af den industrielle revolution og arbejdets rationalisering er selve arbejdets betydning for mennesket gået tabt, og denne betydning må i dag i stedet for søges i det sociale samspil med andre på arbejdspladsen.
- (3) Mennesket reagerer i højere grad på de sociale kræfter og pres, der opstår fra dets kammeratskabsgruppe – end det reagerer på ydre belønninger som penge og trusler om straf fra ledelsen.
- (4) Mennesket synes at reagerer positivt på ledelsens sociale behov og deres behov for at blive accepteret og anerkendt.

Det andet studie, der i denne forbindelse skal nævnes, er The Tavistock Institute Coal-Mining Studies udført af Eric Trist m.fl. Studiet omfattede de effekter, som opstod, da man ved en teknologisk udvikling ændrede kulbrydningen fra at være et arbejde udført af mange små og meget uafhængige grupper på 6–8 arbejdere til en mere samlebåndspræget brydning, der splittede de tidligere grupper og ændrede den fysiske afstand mellem de enkelte arbejdere således, at et nyt gruppefællesskab havde svært ved at opstå. Resultatet af disse studier viste, at der udover den formelle organisation eksisterede en uformel organisation f.eks. kam-

- 7) Ebbe Scheel Krüger, Motivation, ledelse og menneskesyn p. 49, der er et uddrag af Scheins, Organizational Psykologi p. 59.

meratskabsgruppen, og at denne uformelle organisation havde en så stor betydning, at produktionen i kulminen selv med forbedrede metoder m.m. i realiteten sank. Den oprindelige antagelse, at arbejdsfordelingen i det store og hele skulle styres af maskinerne, blev efter dette studie ændret til en antagelse af, at det var nødvendigt at tage hensyn til menneskets behov for et uformelt gruppertilhørsforhold. Opdagelsen af at mennesket til sit arbejde medbragte sociale behov, som blev udtrykt ved hjælp af behovet for uformelle sociale grupper, har medført, at studiet af »human relations« er blevet et nok så betydningsfuldt felt inden for organisationsteorien.

Amerikaneren Rensis Likert har ud fra en række studier på University of Michigan kunnet fremsætte et begreb, der udmønter »Social Man teorien« på menneskene i organisationerne. Begrebet går ud på, at organisationerne ikke er et antal forbindelseslinier mellem folk som vist på et typisk organisations diagram, men snarere forbindelseslinier mellem grupper, som griber ind i hinanden og er afhængige af hinanden. Schein konkluderer om social man: Mange studier giver støtte til den opfattelse, at mennesket er meget socialt motiveret i sit arbejde i organisationen. Hvis disse opfattelser har empirisk værdi, vil det underminere det begreb, at en organisation kan bygge udelukkende på økonomiske ydelser samt rationelle akkorder. Schein advarer i dette tilfælde mod at overgeneralisere social man, idet der ikke er skabt klare beviser for at alle mennesker passer på social man.

c. *Self-actualizing man.*

Mange forskere har kritiseret opfattelsen af mennesket som social man ud fra den begrundelse, at det tab i mening og arbejdsglæde, også kaldet fremmed-

gørelse, der ansås for at have sin rod i manglende tilfredsstillelse af de sociale behov, kun delvist har sin årsag i dette, men snarere på menneskets nedrivede behov for at udnytte sine evner og kapaciteter på en moden og produktiv måde.⁸⁾

- (1) Menneskets motiver er opdelt i et hierarki. Dette hierarki er allerede blevet beskrevet tidligere som Maslows pyramide, og self-actualizing man er da også det menneske, som skal have tilfredsstillet sine aktivitetsbehov, efter at de organiske, følelsesmæssige og sociale behov er blevet tilfredsstillet.
- (2) Mennesket søger at modnes i sit arbejde og er i stand til dette. Hermed menes, at alle mennesker ønsker at træne sig i gradvis større og større selvstændighed og uafhængighed, tilpasning til langtidsmål og -planer, udvikling af specialkapaciteter og evner og endelig til større fleksibilitet med hensyn til at kunne tilpasse sig omskiftelige forhold.
- (3) Mennesket er primært selvmotiverende og selvkontrollerende, udefra kommende belønninger og kontrol vil sandsynligvis skræmme personen til en mindre moden indstilling. Motivationen er noget, der skal komme indefra.
- (4) Der er ingen medfødt konflikt mellem den enkeltes mål og behov og organisationen. Gives mennesket chancen vil det frivilligt integrere sine egne mål med organisationens.

Mc Gregors Y teori er næsten overensstemmende med de ovenfor anførte antagelser, men må retfærdigvis nok siges at være en blanding af self-actualizing man og complex man. Mc Gregors Y teori kan formuleres således:⁹⁾

- 8) Schein og Ebbe Scheel Krüger.
- 9) Ledelse og uddannelse.

- (1) At anstrenge sig gennem arbejde – fysisk og psykisk – er ligeså naturligt for mennesket som leg eller hvile.
- (2) Kontrol udefra og trusler om afstraffelse er ikke de eneste midler, der kan føre til samarbejde om organisationens mål. Mennesket vil udøve selvkontrol og selvdirigering for at nå mål, som engagerer det.
- (3) Mål virker mere eller mindre engagerende afhængig af de former for tilfredsstillelse, som forbindes med at nå dem.
- (4) Gennemsnitsmennesket lærer under de rette omstændigheder ikke alene at acceptere ansvar, men også at søge det.
- (5) Evnen til at vise fantasi, opfindsomhed og skabertrang under løsning af problemer til fordel for en organisation er vidt udbredt og findes ikke kun hos nogle få.
- (6) I det moderne samfund udnyttes gennemsnitsmenneskets intellektuelle muligheder kun i beskedent udstrækning.

I både rationel- og social man teorierne indgår en psykologisk kontrakt mellem organisationen og den ansatte, der kun involverer en udveksling af såkaldte udvendige belønninger (økonomiske og sociale). I self-actualizing man teorien indeholder kontrakten yderligere muligheden for udveksling af »indvendige« belønninger, såsom tilfredsheden ved at udrette noget samt tilfredsstillelsen ved at få sin kapacitet udnyttet. Dette skulle pr. definition kreere en moral til arbejdet frem for et rent beregningsmæssigt tilhørsforhold, og således udløse en større mulighed for at binde sig til organisationens mål og udvise kreativ effektivitet i forfølgelsen af disse mål.

Skal man finde en rød tråd for, hvilke behov self-actualizing man føler, har F. Herzberg opdelt behovene i to faktorer, nemlig vedligeholdelsesfaktorerne samt motivationsfaktorerne.

- (1) Vedligeholdelsesfaktorerne består af: Fysiske – økonomiske – sikkerhedsmæssige – informative – statusmæssige og psykiske elementer, der alle har det til fælles, at det er elementer, som forventes at være i orden i en moderne virksomhed, og er de ikke til stede, vil det normalt skabe utilfredshed, men er de til stede, vil de skabe en kortvarig tilfredsstillelse, men er ikke nok i sig selv til at opfylde alle menneskets krav.
- (2) Motivationsfaktorerne består af: Ansvar – erkendelse – udvikling og handlemuligheder. Elementer der alle er medvirkende til at undgå utilfredshed og fremmedgørelse i arbejdet.

Schein konkluderer at self-actualizing man teorien i det væsentligste henvender sig til de højere niveauer i organisationen, men påpeger at årsagen til, at der i de lavere niveauer måske ikke findes så mange, der søger udfordring og føler aktivitetsbehovene, kan være, at underliggende behov endnu ikke er blevet opfyldt, idet organisationsformen ikke har »trænet« arbejderne til at forvente mening i arbejdet.

d. *Complex man.*

Organisations- og virksomhedsledelsesteorier har haft en tendens til at simplificere og generalisere opfattelsen af mennesket. Mennesket er et mere komplekst individ end både rationel economic – social og self-actualizing man. Det har altid været svært at generalisere om mennesker, og det bliver sværere og sværere efterhånden, som organisationerne bliver mere og mere komplekse og differentierede. Schein har opstillet en

række formodninger om menneskets natur, der tilgodeser denne kompleksitet.

- (1) Mennesket er ikke kun kompliceret, men også højst variabelt. Mennesket har mange motiver og forventninger, som kan opstilles i et for det enkelte individ specielt hierarki (rækkefølge), men dette hierarki ændres fra tid til tid afhængig af de forskellige situationer, mennesket kommer ud for. Motiver og forventninger danner et dynamisk sammenspil, der afhængig af den enkelte situation i det ene øjeblik kan sætte et økonomisk behov som det primære, i det andet øjeblik et socialt og i det tredje et selvaktualiserende behov.
- (2) Mennesket er i stand til at lære sig nye motiver igennem sine erfaringer i den organisation, hvori det er ansat. Dette betyder, at en medarbejders behov og forventninger, eller den tidligere nævnte psykologiske kontrakt han indgår med organisationen, er et resultat af et ret kompliceret sammenspil mellem de behov og forventninger, han mødte op med i organisationen, og de behov og forventninger, han fik tilgodeset i organisationen.
- (3) Menneskets motiver i forskellige organisationer eller i forskellige underafdelinger af samme organisation kan være forskellige. Det menneske, som føler sig fremmedgjort i den formelle organisation, kan måske finde tilfredsstillelse for sine sociale og selvaktualiserende behov i den uformelle organisation. Meget synes at afhænge af arbejdets kompleksitet, således vil mennesker på et højere niveau i en organisation ofte få tilfredsstillet visse behov i en del af arbejdet og andre behov i en anden del af hans arbejde, hvorimod manden på »gulvet« ikke i så høj grad har denne mulighed, så længe arbejdet er ukompliceret.

- (4) Mennesket kan blive produktivt involveret i organisation på baggrund af mange forskellige slags motiver. Den endelige tilfredsstillelse og dermed organisationens effektivitet afhænger delvist af arten af hans motivation. For eksempel kan en meget dygtig men dårlig motiveret arbejder udføre nøjagtig det samme, som en, der ikke har den samme faglige dygtighed, men er meget højt motiveret for arbejdet.
- (5) Mennesket er i stand til at indordne sig under mange forskellige slags ledelsesformer, afhængig af hans egne motiver og evner samt arbejdets art; eller med andre ord, der er ingen ledelsesform, som vil tilfredsstille alle til alle tider.

Gruppesyntet

1. Den bureaukratiske skole anså det for skadeligt for arbejdets effektivitet, at der foregik kommunikation uden for de af ledelsen afsatte kommunikationsveje. Human relations skolen fandt, at en sådan kommunikation var nødvendig, hvis arbejdet skulle udføres med samme eller større effektivitet, og herved opstod forskningen vedrørende gruppedannelser. I organisationsteorien tales der om *formelle grupper*, hvilket vil sige grupper af mennesker, der af ledelsen er sat sammen for at udføre et arbejde, der er i overensstemmelse med organisationens mål. *Uformelle grupper* er de grupper, der dannes i organisationen uden for det af organisationen fastlagte organisationskema; her tænkes på mennesker, der kommunikerer på grund af interessefællesskab m.m. De uformelle grupper kan opdeles i tre former:

- a. De horisontale grupper; hvorved menes, at mennesker på samme niveau har et interessefællesskab.
- b. De lodrette grupper, hvorved menes mennesker, der på forskellige niveauer i organisationen har fundet

sammen på grund af interessefællesskab. Eller af hensyn til organisationens effektivitet har dannet en gruppe uden om de i organisationsskemaerne fastlagte samarbejdsgrupper.

- c. De blandede grupper, hvor medlemmerne kommer fra forskellige niveauer, fra forskellige afdelinger og fra forskellige fysiske lokaliteter. De blandede grupper har stort set de samme formål, som de lodrette, men her på tværs af niveau og lineskel.

Jeg skal ikke uddybe gruppepsykologien nærmere her, men vil nøjes med at fremhæve de faktorer, som har indflydelse på gruppeaktiviteter, og endelig at påpege de resultater, som findes formålstjenlige til at anvende i en organisation.

På tværs af de formelle og uformelle grupper kan man inddеле grupperne efter størrelse. En primær gruppe består normalt af 2-10 personer og karakteriseres ved: at alle mennesker er i direkte kontakt med hinanden, arbejder nært sammen og i høj grad identificerer sig med hinanden. Det indbyrdes forhold i gruppen er uformelt. Sekundær grupper er grupper, der er større end primær gruppen, medlemmerne behøver ikke nødvendigvis at kende hinanden, og det indbyrdes forhold er formelt.¹⁰⁾

Det enkelte menneskes adfærd i gruppen styres af gruppe-normer og sanktioner, der under ét kaldes social kontrol. Hawthorne studierne viste netop betydningen af gruppenormerne og gruppesanktionerne.

I en gruppe er det af betydning, at de enkelte personer spiller de roller, som er blevet dem tildelt, dvs. at en arbejdsleder udfører arbejdet på en måde, som såvel hans foresatte som undergivne forventer det.

Resultatet af en gruppes arbejde er påvirket af de enkelte gruppemedlemmers holdninger, hvilket vil sige de

10) Ledelse og uddannelse, p. 61.

enkelte menneskers vurderinger af situationen set i relation til menneskets tidligere erfaringer inden for samme eller nærbeslægtede områder.

2. Der er et antal faktorer, der har indflydelse på hvilke slags grupper, der sandsynligvis vil opstå i en organisation, og om sådanne grupper vil prøve at opfylde både de organisationsmæssige og de personelle funktioner eller kun den ene eller den anden. Disse faktorer kan opdeles i tre klasser: De udefra kommende faktorer – Sammensætningen af gruppen og – De dynamiske faktorer.

- a. *De udefra kommende faktorer* er for det første arbejdsorganisation, arbejdernes fysiske placering, og hvorledes de rent tidsmæssigt kommer i forbindelse med hinanden. Den nemmeste gruppedannelse forekommer ofte i militære situationer, hvor det effektive samarbejde af en lille gruppe mennesker har indflydelse på, om gruppen kan overleve eller ej. Gruppens effektivitet er ikke forårsaget alene af den fysiske fare, men også af den måde, hvorpå gruppen bliver ledet. Det ledelsesmæssige klima er primært bestemt af, hvorledes organisationen opfatter det enkelte menneske.

Opfattes mennesket som rational economic man, er det usandsynligt, at gruppen vil blive videre effektiv, idet dette synspunkt ikke tillader eller kan se betydningen af den formelle og den uformelle gruppe. Systemet som sådant satser på at maximere den enkeltes indsats. Uformelle grupper vil opstå og disse vil snarere modarbejde ledelsen frem for at fremme indsatsen.

Opfattes mennesket som social man vil dette nok fremme fremkomsten af grupper, men disse grupper er ikke formet således, at de fremmer selve arbejdets udførelse, idet de snarere opstår som en udløber af

rational economic man, hvortil der er blevet tilført visse sociale goder, såsom firmasport mv., hvor så gruppedannelsen kan optræde. Det siger sig selv, at denne opfattelse heller ikke er videre medvirkende til at fremme sammensmeltningen af de uformelle og de formelle grupper således, at alle kræfter samles i målet om at nå de af organisationen opstillede mål.

Opfattes mennesket som self-actualizing man er det mere sandsynligt, at der vil blive skabt et klima, som understøtter dannelsen af psykologisk meningsfulde grupper, idet organisationen i sin ledelsesform ønsker at gøre arbejdet meningsfuldt. Faren ved denne opfattelse er, at organisationen snarere satser på at gøre arbejdet for den enkelte så meningsfuldt som muligt og derved glemmer betydningen af gruppen.

Opfattes mennesket som complex man er der større mulighed for de organisationelle og personelle behov falder i samme retning. Gruppen indkalkuleres i denne opfattelse, men den er ikke det rigtige svar på alle problemer. Schein konkluderer dette således: »De organisationer, som er i stand til at bruge grupper effektivt, prøver på at være meget omhyggelige i beslutningen af, hvornår forudsætningerne for et arbejde skal udformes således, at gruppearbejde fremmes og, hvornår forudsætningerne skal hemme gruppedannelsen«. Og videre »Det er ikke nemt at generalisere i dette område, og en dianostisk fremgangsmåde vil nok være den metode, som vil kunne betale sig bedst. I en dianostisk fremgangsmåde er følgende faktorer kritiske. Arbejdets karakter, erfaringer vedrørende anvendelsen af grupper i organisationen, de mennesker der skal involveres i arbejdet og deres muligheder for at blive effektive gruppemedlemmer og endelig gruppeledernes mere eller mindre kendskab til at få en gruppe til at blive effektiv«.

b. *Sammensætningen af gruppen.*

En forudsætning for at gruppen kan udføre et effektivt arbejde er, at der er et vist antal fælles holdninger samt en vis form for kommunikationsmuligheder. Hvis holdningerne til de af ledelsen ønskede problemer, som skal løses, er vidt forskellige, og hvis kommunikation hæmmes af medlemmernes forskellige status, kan det ikke forventes, at arbejdet bliver effektivt.

Tvinges mennesker sammen til at arbejde i en gruppe, hvor disse problemer kan forventes at opstå, er der forskellige teknikker, som kan afbøde disse forhold. Disse teknikker vil blive omtalt senere.

I en gruppe, hvor menneskene kommer fra forskellige afdelinger eller fra forskellige organisationer, kan det forventes, at medlemmerne føler sig som talsmænd fra deres normale primær gruppe og er bange for at ændre synspunkter til fordel for det effektive arbejde i den nye gruppe. Et sådant problem kan være meget belastende og har også fået sit eget navn. Medlemmerne føler sig bundet af deres *referencegrupper*.

Et problem som ofte forekommer, hvor der er tale om en forhandlingssituation, er at medlemmerne fra de lavere statuslag ofte føler, at der bliver set ned på dem, at de ikke bliver regnet for samme slags mennesker som dem fra de højere statuslag og endelig, at de ikke bliver respekteret.

Hvis gruppens arbejde mislykkes på grund af f.ex. manglende viden om det ønskede arbejde, kan der opstå en følelse af ikke at kunne slå til. I en sådan gruppe vil de enkelte medlemmer sandsynligvis ikke få tilfredsstillet ret mange af de behov, som det netop var hensigten at tilfredsstille gennem gruppearbejdet.

Schein konkluderer om disse forskellige faktorer at det ikke bare er at sætte en række mennesker

sammen for at udføre et arbejde, der forventes at blive effektivt. Det er meget vigtigt at tage de enkelte medlemmers karakteristika i betragtning, at overveje sandsynligheden for at de er i stand til at arbejde sammen og yderligere, at gruppen kan tilfredsstille de forskelliges behov.

c. *De dynamiske faktorer.*

Ved de dynamiske faktorer forstås de begivenheder og processer, der foregår før en gruppe dannes og under selve gruppearbejdet. Disse faktorer rummer træningen af folk til at blive gruppeorienterede, og udnyttelsen af de muligheder, som opstår i gruppen under arbejdet. Det er i denne forbindelse forkert at opfatte de udefra kommende faktorer og faktorerne, der har indflydelse på sammensætningen af gruppen, som givne, hvilket vil sige at selv om der er holdningsforskelle, kommunikationsproblemer og statusforskelle, udelukker dette ikke muligheden for at få grupper, der indeholder disse problemer, til at arbejde effektivt. Der er i dag teknikere, som kan fremme eller hjælpe med til at udjævne de problemer, som opstår på grund af de udefra kommende faktorer og faktorer opstået på grund af sammensætningen af gruppen. Jeg skal blot her nævne de gruppedynamiske kurser og de videregående sensitivitetskurser.

Hvis en gruppe skal udføre et effektivt arbejde, er det yderst vigtigt, at gruppelederen kan forudse, opdage og forstå de mange udefra kommende faktorer, medlemsfaktorerne og endelig de dynamiske faktorer.

Spørgsmålet om det er klogere at satse på individet frem for gruppen, kan der ikke gives noget klart svar på, men det må overlades til organisationens ledelse at vælge i hvert enkelt tilfælde.

En væsentlig ting har dog gentagne undersøgelser

og studier vist og kan derfor gøres til en almengyldig regel. Skal der ske forandringer i en organisation, er det mere sandsynligt, at folk vil deltage i en sådan forandring, hvis de har været involveret i forhandlingerne forud for ændringen, om ikke på anden måde ved at spørge dem, hvilke problemer de ser en sådan forandring vil medføre.

(Fortsættes)

Skibsfartskrig med undervandsbåde

Af kadet Kurt B. Jensen

En vurdering af betydningen af skibsfartskrig med undervandsbåde, som metode til at bestride herredømmet til søs, i relation til 1. verdenskrig.

Indledning

Siden Tyskland i begyndelsen af det 19. århundrede begyndte at levendegøre sine ambitioner om at blive en stærk sømagt, har det bestandigt afgørende problem for den tyske flådeledelse været bestridelsen af det engelske herredømme til søs. Den tyske flådes anvendelse måtte altså være direkte afhængig af Englands sandsynlige anvendelse af sin søstridsmagt. I den tyske flåde var under optrækket til 1. verdenskrig den anskuelse almindelig, at England straks efter fredsbruddet ville iværksætte en stærk blokade af tyske havne. Denne anskuelse – som viste sig at være rigtig – fik afgørende konsekvenser for såvel metode som midler til at bestride det engelske søherredømme under 1. verdenskrig. Metoden blev skibsfartskrig (*guerre de course*) stærkt påvirket af den indflydelse som *Jeune Ecole's* tanker på daværende tidspunkt havde på kontinentet. Midlet blev først og fremmest u-båden – dette nye sømilitære våben – hvis muligheder i begyndelsen af verdenskrigen blev undervurderet, men som i løbet af krigen skulle vise sig at bringe Tyskland meget nær en endelig sejr.

Forudsætninger

I det følgende er kun redegjort for Tysklands anvendelse af u-både, idet intet andet land under 1. verdenskrig gjorde anvendelse af u-både i en skibsfartskrig, hvorved forstås en

søkrig ført mod fjendens forsyningslinier. Dog er de tyske u-bådes indsats i Middelhavet ikke nærmere behandlet, men resultaterne af Tysklands skibsfartskrig i dette område er medregnet i de anførte tal.

Kendsgerninger

1. Tysk strategi

Den tyske strategi var ved 1. verdenskrigs begyndelse baseret på en hurtig afslutning af krigen. Det var desuden oplagt at den sandsynlige krigsskueplads var Nordsøen, idet størstedelen af de tyske krigsskibe kun havde en aktionsradius på 575 sm. Den gældende operationsbefaling*) ved fredsbruddet havde følgende ordlyd:

- 1) Det skal være formålet med operationerne at skade den engelske flåde ved offensive fremstød mod bevogtnings- eller blokadestridskræfter i Den tyske Bugt og ved en til de britiske kyster gennemført hensynsløs mine- og om muligt undervandsbådsoffensiv.
- 2) Efter at have skabt en kraftudligning skal det søges, efter sammenslutning af alle kræfter og fuldkommen-gørelse af krigsberedskabet, at bringe flåden til kamp under gunstige omstændigheder. Tilbyder der sig forinden gunstig lejlighed til kamp, skal denne udnyttes.
- 3) Handelskrig skal føres i overensstemmelse med prisebestemmelserne. Chefen for Hochseeflotte træffer bestemmelse om, i hvilket omfang handelskrig skal føres i hjemligt farvand. De til handelskrig i udlandet bestemte skibe skal løbe ud hurtigst muligt.

2. Tysk u-bådsmateriel

I Tyskland har man først påbegyndt bygningen af undervandsbåde i 1905, hvilket var længe efter andre større nationer. Dette betød, at der ved krigens udbrud kun fandtes 28 (18) færdige både. For oversigtens skyld skal de under

*) Tidsskrift for Søværnen, 1921, p. 143.

hele verdenskrigen anvendte tyske u-både opdeles i 4 hovedklasser:

- 1) U-krydsere: stor aktionsradius, max. overfladefart på 16–17 knob; medbragte kun få torpedoer.
- 2) U-både: almindeligvis 600–900 tons overfladeplacement, max. overfladefart på 7,5 knob; medbragte 10–16 torpedoer eller 34–36 miner.
- 3) UB-både: ca. 125 tons, senere udvidet op til 500 tons, max. overfladefart på 12–13 knob, neddykket fart på 7,5 knob; medbragte 4 torpedoer.
- 4) UC-både: principielt udviklet til minelægning, første version 150 tons (senere version 400 tons), max. overfladefart på 6 knob, neddykket fart på 5 knob.

Samtlige både blev bygget enten på Germania-værftet i Kiel eller på Statsværftet i Danzig. De vigtigste u-bådsbaser var beliggende i Tyske Bugt i Nordsøen, medens uddannelsesetablisserne var hjemmehørende i Kiel og Danzig. I Middelhavet var operationsbaserne Pola og Cattaro begge beliggende på den østlige side af Adriaterhavet. I 1915 oprettedes den Flandenske U-Flotille, der først og fremmest opererede med UB- og UC-både fra Zeebrügge og Ostende med værftsfaciliteter i Brügge.

3. Internationale konventioner

De for 1. verdenskrig gældende folkeretslige principper for krigsførelsen til søs er nedfældet i Londondeklarationen af 20. februar 1909. Om blokade i krigstid hedder det*):

- Art. 1. Blokaden skal være begrænset til havne og kyster, der tilhører eller er besatte af fjenden.
- Art. 2. I overensstemmelse med Pariserdeklarationen af 1856 skal blokaden, for at være bindende, være effektiv, det vil sige håndhævet af en styrke, der er tilstrækkelig til faktisk at afskære adgang til den fjendtlige kyst.

*) 13. Hefte.

Art. 8. Blokaden skal for at være bindende være erklæret i overensstemmelse med artikel 9.

Art. 9. Blokaeerklæringen afgives enten af den blokerende magt eller af de i dens navn optrædende sømilitære myndigheder. Den fastsætter:

- 1) dagen for blokadens begyndelse,
- 2) de geografiske grænser for den blokerede kyststrækning,
- 3) den udsejlingsfrist, der tilstås de neutrale skibe.

Vedrørende krigskontrabande skelner man mellem 3 former:

- 1) ubetinget kontrabande, omfattende fødevarer, beklædningsgenstande og jernbanemateriel, der kunne anvendes til såvel fredelige som krigeriske formål, og endelig
- 3) frit gods, der var direkte uegnet til krigsbrug.

I denne forbindelse er det vigtigt at bemærke sig ordlyden i artikel 23 »Genstande og materialer, som udelukkende benyttes til krigsbrug, kan føjes til listen over ubetinget kontrabande ved en notificeret erklæring«.

Londondeklarationen indeholdt endelig de anerkendte prisbestemmelser. Herom handler følgende artikler:

Art. 48. Et neutralt skib, der er blevet beslaglagt, kan ikke ødelægges af beslaglæggeren, men bør føres til en sådan havn, hvor der kan ske behørig påkendelse af beslaglæggelsens gyldighed efter rettens regler.

Art. 49. Undtagelsesvis kan et neutralt skib, der er anholdt af et krigsførende fartøj, og som kunne gøres til genstand for konfiskation, ødelægges, hvis overholdelse af artikel 48 kan medføre fare for krigsskibets sikkerhed for udfaldet af de operationer, som det for øjeblikket er optaget af.

Art. 50. Forinden ødelæggelsen skal de personer, som befinder sig ombord, bringes i sikkerhed, og alle skibspapirer og andre dokumenter, som de interesserede parter anser for nyttige til bedømmelse af beslaglæggelsens gyldighed, skal overføres til krigsskibet.

4. *Englands baggrund*

I længere tid havde den engelske strategi været baseret på følgende punkter*):

- 1) at sikre engelsk skibsfarts bevægelsesfrihed til søs, da dette er af den største betydning for et ørige, særlig når dette ikke kan brødføde sig selv,
- 2) at øve et konstant tryk på fjenden ved at hindre denne i at benytte havet,
- 3) at sikre den engelske hærs transport ad søvejen og beskytte hærens kommunikationslinier og sikre dens forsyninger,
- 4) at forhindre fjendtlige indfald i kongeriget og dets oversøiske besiddelser.

Idet man også i England betragtede Nordsøen som den sandsynlige krigsskueplads, kom gennemførelsen af den foreliggende strategi til at forme sig som en blokade af Tyskland. Til udøvelsen af blokaden anvendte man mod syd i kanalområdet den såkaldte Dover Patrol, bestående af 2 lette krydsere og 22 destroyere, og mod nord udgjordes blokadestyrken primært af Tenth Cruiser Squadron, bestående af 18 og senere 24 krydsere og bevæbnede handelskrydsere med baser i Liverpool og på Shetlandsøerne.

For at gøre blokaden så effektiv som muligt begyndte England ret hurtigt egenhændigt at overføre varegrupper fra den betingede til den ubetingede kontrabandeliste. Den 2. oktober 1914 proklamerede England oprettelsen af et

*) H. K. Krebs, p. 86.

minefelt tværs over den sydlige adgang til Nordsøen fra Themsens til Belgien, og en måned senere erklærede det Britiske Admiralitet hele Nordsøen og farvandene mellem Island og den norske kyst for krigszone og foreskrev en strøget rute gennem Kanalen og ind i Østersøen.

5. *Første u-bådskampagne fra 18. februar til 18. september 1915.*

Som svar på den engelske erklæring af 2. november 1914 af hele Nordsøen som krigszone, udsendte admiral von Pohl den 4. februar 1915 et budskab, der erklærede hele farvandet omkring England, indbefattet den Engelske Kanal, for farezone. Von Pohl havde imidlertid også opnået kejserens løfte om undervandsbådshandelskrigens påbegyndelse, og dette resulterede i en ny instruks*) af 18. februar, der havde følgende indhold:

1. U-bådshandelskrig skal føres med alle midler.
2. Fjendtlige handelsskibe skal tilintetgøres.
3. Neutrale skibe skal skånes. Førings af neutralt flag eller neutrale dampskibsliniers skorstensmærker er dog ikke alene nogen garanti for neutral nationalitet. End ikke førings af andre neutrale kendetegn giver fuld sikkerhed; chefen må til grund for sin afgørelse medregne alle ledsagende omstændigheder, der vil kunne tjene til at bestemme skibenes nationalitet, f. eks. konstruktion, kurs, generelle forhold o.s.v.
.....
7. Skulle der trods udvisning af største forsigtighed forekomme forvekslinger, vil chefen være ansvarsfri.

På dette tidspunkt oprettedes den Flanderske U-Flotille, der fortrinsvis opererede i den Engelske Kanal og også benyttede denne som en genvej til de vestlige farvande, idet englænderne ikke var i stand til at lukke Doverstrædet effektivt for u-både før sommeren 1918**). I Nordsøen sta-

*) Tidsskrift for Søvæsen, 1921, p. 161.

***) Sea Power, p. 457.

tioneres ca. 20 u-både, der ofte gik nord om Skotland til de vigtige farvande vest for De Britiske Øer, hvorigennem alle skibe til England måtte passere.

Den i den nye instruks indeholdte passus om, at neutrale skibe skulle respekteres, var en direkte ordre fra den tyske kejser. Men to hændelser i løbet af året skulle bevirke, at kejseren greb yderligere ind. Den 7. maj 1915 blev den ubevæbnede og ueskorterede britiske liner LUSITANIA torpederet og sænket af U-20. Blandt de døde var 128 amerikanere. Dette medførte en amerikansk protest, der afslørede en så truende holdning, at kejseren udstedte den ordre, at ingen passagerdamper selv under fjendtlig flag måtte sænkes. Denne ordre udelukkede f. eks. muligheden for at sænke fjendtlige troppetransportskibe, og admiral von Tirpitz søgte forgæves at bevæge kejseren til at tilbagekalde ordren. Få måneder senere, i august, blev den britiske damper ARABIC sænket af U-24. Tabet af tre amerikanske liv ved denne hændelse bevirkede en så kraftig reaktion fra amerikansk side, at u-handelskrigen den 18. september blev helt indstillet, såvel i farvandet vest for England som i Kanalen, og blev kun ført videre i Nordsøen.

I løbet af første u-bådskampagne blev der gennemsnitlig sænket 1,9 skib pr. dag, eller næsten 100.000 BRT pr. måned. Dette resultat blev opnået med et tab på tysk side på 23 u-både, men alt i alt rådede Tyskland nu over 68 færdige både, og for hver tabt blev der næsten bygget 5.

6. *Anden u-bådskampagne, 1916*

I begyndelsen af 1916 forsøgte admiral von Tirpitz påny at få udvidet skibsfartskrigen med u-både, idet han mente, der var sket en ændring af USA's holdning overfor denne krigsførelse. Men kejseren var urokkelig, og følgen blev, at Tirpitz trak sig tilbage.

Kort tid efter opstod imidlertid en ny krise i forholdet Tyskland–Amerika. Den 24. marts sænkede U-29 den ubevæbnede, ueskorterede franske damper SUSSEX. Selv om

kun tre amerikanere blev såret, truede USA med øjeblikkeligt at bryde de diplomatiske forbindelser med Tyskland, medmindre u-bådskrigen blev ført i nøje overensstemmelse med prisbestemmelserne. Den tyske regering bøjede sig, og admiral Scheer trak u-bådene tilbage fra vestlige farvande og erklærede u-bådskampagnen mod den engelske handelskibsfart for afsluttet. U-bådene blev herefter benyttet i en energisk kampagne mod krigsskibe. Resultatet af denne anden kampagne var en samlet sænkning pr. måned på 192.000 BRT.

Den øverste krigsledelses syn på situationen var ved årskiftet, at det hverken var muligt at opnå et afgørende resultat i landkrigen, eller at opnå et sådant ved krigen til søs, i alt fald så længe denne krigsførelse var rettet mod fjendens søstridskræfter. Den eneste udvej, der derfor var tilbage, var at rette angrebet mod fjendens livsnerve, handelen, hvilket var ensbetydende med påbegyndelsen af den uindskrænkede u-bådskrig. Den øverste krigsledelse ønskede krigen afsluttet inden efteråret 1917, og dette mente flådeledelsen at kunne opnå, hvis den uindskrænkede u-bådshandelskrig påbegyndtes senest 1. februar 1917. Efter overvejelser i det øverste krigsråd i begyndelsen af januar kom man til det resultat, at denne krigsførelse måtte anses for den mest formålstjenlige, og kejseren befalede 9. januar 1917 sine 82 Nordsø- og Flanderske både til at starte den uindskrænkede u-bådskrig pr. 1. februar.

7. Den uindskrænkede u-bådskrig

Til rådighed for denne krigsførelse besad den tyske flåde*) ialt 134 både, fordelte således: 57 i Nordsøen (Hochseeflotte), 8 i Østersøen, 38 ved Flandernstationen og i 31 i Middelhavet. Disse både fordelte sig således: 57 af U-klassen, 28 af UB-klassen og 49 af UC-klassen. Med hensyn til præstationsevnen skal det her nævnes, at bådene

*) Tidsskrift for Søværnen 1921, p. 229.

af U-klassen havde en operationstid på 2–6 uger, bådene af UB-klassen en operationstid på 1–3 uger og bådene af UC-klassen en operationstid på 1–2 á 3 uger.

Første fase i den uindskrænkede u-bådskrigsførelse var, at Tyskland proklamerede spærrede zoner omkring England, Frankrig, Italien og i den østlige del af Middelhavet. I disse områder ville alle skibe såvel britiske, allierede som neutrale, efter 1. februar 1917 blive sænket uden varsel. I direkte tilknytning til denne proklamation fik første bølge af både fra Nordsøflotillen til opgave at bryde kanalblokaden, idet omvejen nord om Skotland normalt halverede u-bådens samlede patruljeringstid. Herved blev antallet af både stationeret i de vestlige farvande forøget, samtidig med at andre koncentrerede styrker opererede i Nordsøen og i Kanalen.

I løbet af de første 6 måneder af den uindskrænkede u-bådshandelskrig sænkedes efter tyske opgivelser ialt 5.453.000 GRT, og efter engelske opgivelser 4.030.000 BRT. De engelske opgivelser er således kun ca. 75 pct. af de tyske. Årsagen til denne tilsyneladende store forskel må søges dels i den omstændighed, at u-båden kun vanskeligt kan bestemme det sænkede skibs navn eller gisse sig til dets tonnage, og dels i, at en del af de tilsyneladende sænkede skibe er blevet bjærget i havn, og derfor ikke er opført på de allieredes tabslister, til trods for, at de som regel var så beskadigede, at de nærmest måtte betragtes som ubrugelige.

De foruroligende store tab, som England led i løbet af de første 6 måneder af den uindskrænkede u-bådshandelskrig fik på afgørende vis Admiralitetet til at tage sin anti-undervandsbåds-krigsførelse op til revision. Denne havde indtil dette tidspunkt af krigen væsentligt bestået af følgende 5 elementer:

- 1) opretholdelse af sikre ruter ved hjælp af patruljefartøjer,

- 2) bevæbnede handelsskibe,
- 3) u-bådsdetektion under anvendelse af hydrofonen, der var opfundet i 1915,
- 4) u-bådsbekæmpelse ved hjælp af dydbomber,
- 5) Q-skibe, af udseende tilsyneladende handelsskibe, der villigt lod sig opbringe af tyske u-både for derefter at afsløre skjulte kanoner og åbne ild.

Intet af disse midler havde udvist en blot nogenlunde acceptabel effektivitet i anti-u-bådskrigsførelsen, og med indledningen til den uindskrænkede u-bådskrig var situationen ifølge fremtrædende engelske officerer katastrofal. Men i denne tilsyneladende håbløse situation skulle udviklingen i USA vise sig at blive afgørende.

USA var ved starten på 1. verdenskrig fuldt optaget af indenrigspolitiske problemer, og med valget i 1912 af den demokratiske præsident Woodrow Wilson blev der lagt afgørende vægt på den strenge neutralitet. USA's holdning til krigen var således i begyndelsen ret reserveret. Men dette forhold ændredes dog i løbet af de første to krigsår, ikke mindst tilskyndet af LUSITANIA-affæren. På dette tidspunkt opstod nemlig også i USA ønsket om at besidde »a navy second to none«, et ønske, der blev realiseret med vedtagelsen af »the Naval Act of 1916«. Med det påfølgende store flådebygningsprogram i ryggen troede præsidenten, at kunne sikre respekten for amerikansk handelskibsfart. Denne opfattelse viste sig dog at være fejlagtig, idet 4 amerikanske skibe blev sænket allerede i den uindskrænkede u-bådskrigs anden måned. Herefter var præsidenten ikke sen til at drage konsekvensen, og den 6. april 1917 erklærede USA krig mod Tyskland.

En gruppe yngre officerer i det britiske admiralitet havde i løbet af krigen analyseret effektiviteten af konvojoperationer mellem England og Frankrig i kanalområdet og mellem England og Norge, og på et ret tidligt tidspunkt forelå der en anbefaling til Admiralitetet om overgang til

en generel anvendelse af konvojoperationer. Der var dog såvel i den engelske som i den amerikanske flådeledelse stor skepsis omkring iværksættelsen af disse operationer, og derfor forelå der først omkring august 1917 en generel accept af konvojssystemet som middel mod den uindskrænkede ubådskrigsførelse. På dette tidspunkt var 31 amerikanske anti-u-bådsdestroyere blevet inddraget til eskorteformål under britisk kommando. Overgangen til konvojoperationer udviste en bemærkelsesværdig hurtig nedgang i antallet af sænkede skibe. Til illustration af dette forhold kan nævnes*), at antallet af sænkede skibe pr. u-båd pr. måned var 10,6 i april 1917, 4,9 i juli, og ved årets udgang var tallet faldet til 2,0. At antallet af sænkede skibe stadigvæk var forholdsvis stort skyldtes primært, at der stadigvæk foregik livlig individuel trafik i kanalområdet. Dette ses også tydeligt af, at forholdet mellem tabet af individuelle skibe og tabet af skibe i konvoj i middel var 12 til 1 gennem hele perioden med konvojoperationer fra august 1917 til november 1918. Ved hjælp af konvojoperationer blev det nu muligt at sikre transporten af amerikanske tropper og forsyninger til Frankrig. I sommeren 1917 blev 50.000 amerikanske tropper overført til kontinentet om måneden, og et år senere var dette månedlige gennemsnit nået op på 200.000 mand. Alt i alt blev der indtil krigens slutning overført 2 mill. amerikanske soldater til Europa. I sine beregninger over krigsudviklingen på landjorden havde general Ludendorff ikke regnet med et større tilskud af amerikanske tropper, idet han havde sat sin tillid til u-bådenes effektivitet. I tilslutning hertil begyndte den engelske blokade nu at gøre sin virkning gældende, og tyskerne måtte lide store afsavn på alle sine frontafsnit. Et vendepunkt nåedes den 18. juli 1918, da Tyskland blev slået afgørende i det andet slag ved Marne.

*) Sea Power p. 467.

Herefter virkede dels den støt voksende amerikanske styrke på kontinentet, og dels tyskernes mere og mere katastrofale mangel på forsyninger i samme retning, og det var nu kun et spørgsmål om tid før Tyskland ville blive nødt til at overgive sig. Tidspunktet kom den 9. november, da kejseren abdicerede.

Hvis man gør de tyske u-bådes indsats i 1. verdenskrig op i nøgne tal*), finder man, at ca. 400 u-både med et samlet tab på 187 havde sænket 5.234 skibe svarende til 12.185.832 BRT.

Analyse

I en vurdering af betydningen af skibsfartskrig med undervandsbåde, som metode til at bestride herredømmet til søs, i relation til 1. verdenskrig, har jeg fundet det hensigtsmæssig at skelne mellem den indskrænkede u-bådskrig og den uindskrænkede u-bådskrig; idet det på mange måder er vigtigt at skelne skarpt mellem disse to metoder.

1. *En vurdering af den indskrænkede skibsfartskrig med ubåde som metode til at bestride herredømmet til søs.*

Iværksættelsen af den indskrænkede u-bådskrig fra tysk side skal ses på baggrund af proklamationen af 2. oktober 1914, hvor hele Nordsøen og farvandene mellem Island og den norske kyst blev erklæret for krigszone. Med denne proklamation gjorde englænderne sig skyldige i tre brud på Londondeklarationens bestemmelser:

- 1) på intet tidspunkt var der fra engelsk side afgivet den i artikel 9 anførte blokadeerklæring,
- 2) man tog fra engelsk side ingen hensyn til de til Nordsøen tilstødende neutrale stater (f.eks. Danmark), hvilket er i strid med artikel 1, der fastlægger at blokaden skal være begrænset til havne og kyster, der tilhører eller er besatte af fjenden.

*) Sea Power p. 474.

- 3) såvel før som efter proklamationen overførte englænderne på egen hånd varegrupper fra den betingede til den ubetingede kontrabandeliste, hvilket strider mod artikel 23, der kræver en notificeret erklæring ved sådanne transaktioner.

Det var på baggrund af proklamationen og de her nævnte forhold, at von Pohl den 18. februar udsendte den nye instruks, og dermed indledte skibsfartskrigen med u-både. Da det er en forudsætning, at denne krigsform føres af den underlegne flåde, vil den som følge af den overlegne flådes herredømme til søs ikke kunne lade sig udføre som en opbringelse, men må forme sig som en ødelæggelse af de fjendtlige handelsskibe. Dette forhold understreges også af selve u-bådens egenart, idet en undersøgelse af skibet til bestemmelse af dets nationalitet, ladning m.m. ligesom afgivelsen af varsel med henblik på besætningens redning kun kan udføres med stor risiko for en u-båd, idet denne er meget sårbar i udykket tilstand. Selv om disse forhold talte for en uindskrænket u-bådshandelskrig allerede på dette tidspunkt, og ud fra den kendsgerning, at Tyskland ikke kunne føle sig forpligtet af Londondeklarationens ordlyd efter Englands brud på samme, var den tyske flådeledelse med admiral von Pohl i spidsen indstillet på denne krigsførelse. Men kejseren satte sig imod og beordrede, at neutrale skibe skulle respekteres i overensstemmelse med Londondeklarationen. Da instruksen af 18. februar allerede betød et brud på Londondeklarationen med hensyn til den hensynsløse tilintetgørelse af fjendtlige handelsskibe, må det forundre at kejseren ikke tog skridtet fuldt ud allerede på dette tidspunkt.

Skibsfartskrigen med u-både var efter min mening allerede dødsdømt ved punkt 3 i instruksen. Den heri foreskrevne omhyggelige iagttagelse af skibet måtte være umulig gennem et periskop. Derfor måtte u-bådschefen i praksis betragte flaget som bestemmende for skibets nationali-

tet, og er følgelig henvist til at skåne ethvert skib, der fører neutralt flag. Hvis England derfor tillod eller beordrede sine handelsskibe til at føre neutrale flag, ville effekten af skibsfartskrigen med u-både i realiteten være reduceret til det minimale.

Effekten af denne metode til bestridelse af herredømmet til søs forringedes yderligere, da kejseren som følge af USA's truende holdning i anledning af LUSITANIA-affæren udstedte ordren om at ingen passagerdamper selv under fjendtligt flag måtte sænkes. Herved var de tyske u-både afskåret fra muligheden for at sænke fjendtlige troppetransportskibe, fordi det fra en u-båd var umuligt at afgøre, om et skib transporterede tropper eller passagerer.

Resultatet af de to første u-bådskampagner var en samlet sænkning på mellem 100.000 og 200.000 BRT pr. måned. Dette må vurderes som værende ret ringe, dels på grund af selve instruksen, og dels i betragtning af, at England på dette tidspunkt ikke iværksatte nogen særlige former for modforholdsregler overfor u-bådene. Den indskrænkede skibsfartskrig med u-både som metode til bestridelse af herredømmet til søs, må derfor anses for at være uanvendelig. Man må her bemærke sig, at denne opfattelse var almindelig i den tyske flådeledelse. Således skriver admiral von Tirpitz om denne metode i sin dagbog*): »Wir führen den U-Bootskrieg nach einer Methode weiter, bei der er nicht leben und nicht sterben kann«. Det ville i denne forbindelse være interessant at studere de politiske årsager, der lå til grund for kejserens holdning – men det ligger ikke indenfor denne opgaves rammer.

2. *En vurdering af den uindskrænkede skibsfartskrig med u-både som metode til at bestride herredømmet til søs.*
Den tyske beslutning om at indlede uindskrænket skibs-

*) Tidsskrift for Søværnen, 1921, p. 162.

fartskrig med u-både kom den 9. januar 1917 og blev iværksat den 1. februar. Tyskland proklamerede spærrede zoner omkring England, Frankrig, Italien og i den østlige del af Middelhavet. I disse områder ville alle skibe, britiske, allierede eller neutrale, blive sænket uden varsel. Medens denne uvarslede u-bådskrigsførelse allerede havde været praktiseret i den indskrænkede u-bådskrig overfor fjendtlige handelsskibe, blev den nu udvidet til også at omfatte handelsskibe. Dermed satte tyskerne sig definitivt udover Londondeklarationens prisebestemmelser, jf. artiklerne 48, 49 og 50. Her skal man dog erindre sig, at englænderne allerede ved krigens begyndelse havde brudt Londondeklarationens bestemmelser på afgørende vis. Et andet forhold, der måtte medvirke til at mindske tyskerne moralske skrupler ved at åbne denne krigsførelse, var englændernes voksende indsats af Q-både, hvilket må siges at stride imod alle folkeretslige principper.

At der således kom til at hengå ca. 2 år fra den officielle tilkendegivelse af, at man ville gribe til denne krigsførelse, og til selve krigsførelsen påbegyndtes, vil jeg anse for at være meget uheldig for dens virkning. En uindskrænket skibsfartskrig med u-både påbegyndt i foråret 1915 eller 1916 havde i høj grad besiddet overraskelsens moment, både fordi dette våben var nyt og modstanderens bekæmpelsesmidler svage, og også fordi krigsførelsen mod fjendens handelsflåde som hovedoperation egentlig også var ny. Som forholdene imidlertid udviklede sig med et tidsrum af 2 år for England til at ruste sig mod denne krigsførelse, måtte muligheden for på denne måde at bestride Englands herredømme være betydelig forringet.

Efter min mening må man betragte Tysklands beslutning om at iværksætte den uindskrænkede skibsfartskrig med u-både mere som et resultat af matematiske kalkulationer end som en sidste desperat udvej i krigsførelsen mod England. Dette understreges af, at den øverste krigsledelse på

daværende tidspunkt ønskede krigen afsluttet inden efteråret 1917. Ved udregning af de allieredes og de neutrales samlede tonnage og ved et nøje kendskab til antallet af skibe, som deres u-både kunne sænke om måneden, var man i stand til med ægte tysk præcision at kunne forudsige krigens afslutning. Det svage led i denne kalkulation er naturligvis den hurtighed, hvormed amerikanerne i givet fald ville være i stand til at overføre styrke til det europæiske kontinent. For den tyske krigsledelse stod det nemlig allerede på dette tidspunkt klart, at påbegyndelsen af den uindskrænkede skibsfartskrig med u-både ville betyde USA's øjeblikkelige indtræden i krigen på allieret side. Men med troen på, at krigen ville være forbi i løbet af ca. 6 måneder, indså tyskerne, med rette, at i så kort en periode ville amerikanernes eventuelle bistand til de allierede styrker i Europa ikke være af en sådan størrelse, at det kunne få indflydelse på krigens resultat.

Resultatet af de første 6 måneder af den uindskrænkede skibsfartskrig med u-både var en samlet sænkning på ca. 5.000.000 BRT. Dette tal var større end forudset i den tyske flådeledelse, og i England stod det klart, at hvis u-bådskrigen blev fortsat med samme effektivitet, ville landets skæbne være beseglet. Der er altså ingen tvivl om, at denne krigsførelse som metode til at bestride Englands herredømme til søs var meget anvendelig. Når jeg har anlagt denne vurdering af betydningen af den uindskrænkede skibsfartskrig med u-både, hænger det i høj grad sammen med den engelske blokades effektivitet eller mangel på samme. Skønt det ofte er blevet hævdet, at minespærringen i den Engelske Kanal fra Dover til Calais var yderst effektiv overfor såvel overfladeskibe som u-både, er dette ikke korrekt. Indtil sommeren 1918 havde de tyske u-både næsten ingen besvær med at slippe igennem. Således var vejen til handelsruterne i de vestlige farvande relativt kort, og be-

tydningen heraf kunne direkte aflæses på den sænkede tonnage i begyndelsen af den uindskrænkede u-bådskrig.

Men de tyske beregninger holdt ikke stik på et andet punkt – tidspunktet for krigens afslutning. På det beregnede tidspunkt i efteråret 1917 var der ingen foreløbig udsigt til en snarlig afslutning på krigshandlingerne. USA havde nemlig forbavsende hurtigt været i stand til at overføre tropper til Europa, efter at være trådt ind i krigen på allieret side i april 1917. Idet USA nu begyndte at kaste sine enorme ressourcer ind i krigen, samtidig med at konvojoperationerne viste sig at være et effektivt middel mod de tyske u-både, svandt virkningen af disses operationer langsomt ind til tyskernes kapitulation i november 1918.

Konklusion

1. verdenskrig havde åbnet nye veje for Tyskland til at bestride Englands herredømme til søs. Tysklands problemer ved anvendelsen af »fleet-in-being« metoden blev nu langsomt skubbet i baggrunden, idet der fremkom et nyt strategisk mål for den tyske krigsledelse – at nedkæmpe modstanderen under anvendelsen af en effektiv skibsfartskrig. Dette nye strategiske mål kom til at betyde gennembruddet for det nye våben – u-båden. Dog viste det sig, at skibsfartskrigen med u-både ikke havde den ønskede virkning, så længe den blev ført i overensstemmelse med de internationale konventioner om krigen til søs, idet disse slet ikke var udformet med henblik på denne krigsførelse og slet ikke tog hensyn til u-bådens egenart. Men den uindskrænkede skibsfartskrig med u-både, der ikke tog hensyn til foreliggende konventioner, viste sig at være en succes. Men med den tilbageholdenhed, der blev vist fra kejserens side overfor iværksættelsen af denne krigsførelse, fik krigen ikke den udgang, som den utvivlsomt ville have fået, hvis beslutningen om påbegyndelsen af den uindskrænkede skibsfartskrig havde foreligget 2 år før.

Bibliografi

- Potter, E. B.:* Sea Power. Englewood Cliffs, N. J. Prentice-Hall. 1960. 932 s.
- Bangsbøll, P.L.:* Undervandsbådsvåbnet under Verdenskrigen. Tidsskrift for Søvæsen. 92. årgang. 1921. København. 1922. 466 s.
- Sims, W. S.:* The Victory at Sea. 1. udgave. London. 1921. 352 s.
- Assmann, K.:* Deutsche Seestrategie in zwei Weltkriegen. Heidelberg. 1957. 215 s.
- Forsvarsministeriet:* Samling af Internationale konventioner m.m. vedrørende krigsførelsen, 13. hefte. København. 1953. 212 s.
- Krebs, H. K.:* Lærebog i Verdenskrigens Søkrigshistorie.

Dudley Pope's Yawl »Ramage«.

Bog anmeldelse

Dudley Pope: *The great gamble.*

Af kommandørkaptajn Teisen

Weidenfeld and Nicolson, London 1972. 580 s., kr. 118,-.

Fra engelsk side har der ikke været udpræget lyst til at beskæftige sig dybere med Slaget på Reden 1801. Ellers er Nelsonlitteraturen meget righoldig, har beskæftiget sig med Aboukir og Trafalger, men Slaget på Reden!

For en del år siden kom Dudley Pope til København for at drive forstudier til denne bog. Som han har for skik, var studierne meget grundige, og der findes vist ikke et dokument i Rigsarkivet, sagen vedrørende, han ikke har studeret. Han henvendte sig først til den daværende chef for Marinens Bibliotek, kommandørkaptajn Kiær, og biblioteket skaffede ham de nødvendige hjælpere: den daværende lærer i engelsk ved Søofficersskolen, translatør Poul Larsen og den engelskfødte fru Tanja Grønning fra Fjernkendingsskolen.

Dudley Pope har det princip at ville kende det farvand, han skriver om, og han gennemsejlede Nelsons rute fra 1801, Kronborg ind og rundt Middelgrunden. Det skal tilføjes, at han er meget sejlkyndig og i årevis har haft sit »hjem« ombord i sin Yawl »Ramage«.

I beskrivelsen af den politiske situation før april 1801 giver forfatteren et klart billede af Englands vanskeligheder, alene i kamp med fastlandets besejrer, Napoleon, og gennem år kun med eet kort på hånden, blokering af havnene. Som følge deraf måtte de neutrale stater pengebegærlige handelsstand hindres i at tilføre Frankrig de for fortsat krigsførelse efterspurgte varer.

Lige så klart er Danmarks stilling belyst. Som neutral måtte man undgå at udfordre de to stridende parter, men Østersøens stormagt, Rusland, tvang Sverige og Danmark under trusler ind i Den væbnede Alliance.

En engelsk eskadre under Sir Hyde Parker blev udrustet. Admiralitetets ordrer, som iøvrigt kom meget sent frem, var ikke sat skarpt nok op. Retningslinien var at pacificere Danmark og Sverige og derefter sætte ind mod den russiske flåde, mens den endnu lå indefrosset i de baltiske havne. Dens uklarhed blev udnyttet af den overforsigtige Parker til at trække tiden i langdrag. Den 61-årige admiral fik ordre til at lede den baltiske ekspedition umiddelbart efter at have indgået ægteskab med en 18-årig pige. Han blev boende i land, satte ikke sin fod ombord og gjorde så godt som intet for at gøre sine skibe kamp- og sejlklaare. Underhånden foranledigede Nelson, at Admiralitetet gav afgangordre. Man kunne have tænkt sig, at Parker nu ville haste med at få opgaven løst for at kunne vende tilbage til sin unge kone – men han fortsatte med at trække tiden ud. Først efter at være ankret op ved Kullen konfererede han med sine to admiraler – Nelson og Graves – og dagene gik med at vakle mellem, hvorvidt han skulle gå forbi Kronborg eller via Storebælt.

Nelson pressede på med en for hans temperament forbavsende langmodighed. Hans tanke var, at flåden skulle ligge udenfor København, når de engelske forhandlere mødte op, og før man der havde nået at træffe større forsvarsforanstaltninger. Pope har nok ret i, at havde Parker haft Nelsons ildhu, kunne den kostbare og helt unødvendige kamp den 2. april været undgået.

Uden tab af materiel og mandskab kunne flåden være nået frem til de russiske flådehavne før sejladet derfra var mulig, og på det tidspunkt, hvor den franskvenlige Tzar Paul blev myrdet og afløst af den engelskvenlige Alexander.

Hele denne optakt og den detaljerede gennemgang af selve slaget er stillet op med en upartiskhed, som ingen dansk – eller norsk – beskrivelse før har kunnet opvise.

Forfatteren har, på grundlag af dokumentarisk kilde-materiale, tegnet et godt billede af dramaets hovedperso-ner. Parker som den retlinede søofficer, der nok har haft mange udkommandoer, men hvoraf ingen har stillet større fordringer til handlekraft. Pope er nærmest rystet over, at Admiralitetet har kunnet give ham den opgave, han var helt uskikket til at løse. Før flåden nåede at fortsætte mod Sverige og Rusland måtte Admiralitet på grundlag af ind-beretninger om hændelserne før 2. april og under kampen kalde Parker hjem og give kommandoen til Nelson. Par-kers karriere var slut, men han undgik dog admiral Byng's skæbne.

Af de danske hovedpersoner er kritikken af kronprinsen skånsom, hvorimod Bernstorff får hovedskylden for den førte politik og for en meget udiplomatisk form under for-handlingerne umiddelbart før, lynet slog ned.

Olfert Fischer bliver ikke hævet til skyerne, men bliver ydet fuld retfærdighed med forståelse af den meget van-skelige stilling, han stod i. Den danske forherligelse af Willemoes har ladet Dudley Pope helt kold. Han bliver om-talt, men absolut ikke fremhævet for så mange andre – den helt korrekte historiske vurdering.

Som Nelson gav udtryk for, viser også Pope fuld aner-kendelse af de danske og norske besætninger – de værdig-ste modstandere, den engelske flåde mødte under Napo-leonskrigene.

Billedmaterialet er velvalgt, en del af det hidtil ukendt, hvilket har sin egen historie. På grundlag af en ret righol-dig korrespondance forfatteren og Marinens Bibliotek imel-lem, kom kontreadmiral Saabye også med ind i billedet som særlig sagkyndig hvad angår bogens emne. Saabye fik for-

bindelse med den danske arkitekt Acton Bjørn, som i England havde købt en skitisesamling af høj karat.

Kontreadmiral Thomas Graves, Nelsons næstkommanderende under slaget, havde sit flag hejst i DEFIANCE og hans sekretær, Robinson Kittoe, foretog under hele slaget notater og tegnede et antal skitser af såvel de danske som de engelske skibes placering. Disse skitser og tekster, som kan klassificeres som deciderede øjenvidneskildringer, blev stillet til rådighed for Dudley Pope. Af de hidtil kendte skitser af skibenes placering er P. C. Bundesens dem, der ligger nærmest og som Kittoes i overensstemmelse med skibsjournalerne.

Med al respekt for kommandør Bergersens »Neutralitet og Krig« må Popes bog anbefales som den hidtil bedste beskrivelse af den for Danmark/Norge så sørgelige begivenhed i 1801, helt fri som den er for partiskhed. Selv Nelson, som forfatteren er en stor beundrer af, må stå for kritik, ikke som fører, men som den evigt klagende over helbredet, når der ikke kaldes på hans handlekraft. Han var vitterlig en syg mand, men havde en fantastisk evne til at glemme det, når situationen krævede handling.

Marinens Bibliotek

Erhvervelser i juni og juli 1972.

Historie

Hegland, Jon Rustung: Sjøforsvarets Minevesen 1870–1970. Bergen 1970. 100 s. ill. index. bibl.

Lewis, Michael: Spithead, an informal history. London 1972. 208 s. ill. index.

Patterson, Andrew: A brief history of mine warfare. Washington 1970. 50 s.

Pope, Dudley: The great gamble. London 1972. 580 s. ill. index bibl.

Personalhistorie

- Stephenson. *Baker, Richard*: The terror of Tobermory. An informal biography of vice-admiral Sir Gilbert Stephenson. London 1972. 196 s. ill. index.
- Erlach. *Friis, Finn*: *Johan Ludvig Erlach*. En schweizisk officer i den danske flåde. Særtryk af Personalhistorisk Tidsskrift. Kbh. 1972. 6 s.

1. Verdenskrig

- de Booy, A.*: Der Minenkrieg, wie er mit Überwasserstreitkräften von 1914–18 geführt wurde. Maskinskr. 35 s. 4°. (Oversættelse af hollandsk artikel fra 1936).

Politik

- Munthe-Kaas, Harald*: Kinesisk utenrigspolitik. UDENRIGSPOLITISKE SKRIFTER. Serie 10, nr. 4/1971. Kbh. 1972. 24 s.
- Wiener, Friedrich*: Die Armeen der Nato-staaten. 3. udg. München 1970. 436 s. ill. bibl. FKP

Strategi og taktik

- Halweg, Werner*: Lehrmeister des kleinen Krieges. Darmstadt 1968. 276 s. index. bibl. FKP
- Lisitschko, Fedor F.*: Die Taktik der sowjetischen unteren Führung. Darmstadt 1962/65. 180 s. + 188 s. ill. index. bibl. 2 bd. FKP

Skibe, skibbygning m. m.

- German warships of the Second World War. London 1969. 16 s. ill.
- Rowe, John S.* og *Samuel L. Morison*: Ships and aircraft of the U.S. Fleet. Annapolis MLD 1972. 280 s. ill. index. FKS
- Sweeney, James B.*: A pictorial history of oceanographic submersibles. London 1972. 314 s. ill. index. bibl. 4°.

Sømandskab, navigation m.m. Bjærgningsv., dykning

Wern, E.: Rapport om bjærgning af svensk U-båd ULVEN. maskinskr. 1943. 15 s. ill. Fol.

Våbentekniske o. a. håndbøger m. m.

Borg, E.: Søetatens kadetsabler, huggerter og skibssabler. Særtryk af Vaabenhistoriske Aarsbøger XVIII. Kbh. 1972. s. 61–79. ill. bibl.

Reuter, Frank: Funkmess. Die entwicklung und der Einsatz des RADAR-Verfahrens in Deutschland bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges. Opladen 1971. 288 s. ill. index. bibl.

Kommentarer til nyanskaffelser

Richard Baker: The terror of Tobermory.

W. H. Allen, London 1972.

Richard Barker har skrevet biografien over en mand, der gjorde en enestående indsats under 2. Verdenskrig, Vice-admiral Gilbert Stephenson.

Stephenson er født 1878 og er stadigvæk en skattet deltager i større begivenheder inden for Sea-Cadet-korpset og RNVR.

Han havde en smuk karriere i Royal Navy. Under 1. Verdenskrig fik han som orlogskaptajn den opgave at organisere anti-ubåds-operationer i Middelhavet, hvor hans opfindsomhed skabte ham et godt navn. Trods det og hans senere større udkommandoer, nåede han kun rang som Commodore, før han som 50-årig fik sin afsked.

11 år senere meldte han sig til tjeneste ved 2. Verdenskrigs udbrud, og han fik nu en opgave, hvor hans erfaringer fra 1. Verdenskrig skulle udnyttes, at uddanne besætningerne på de skibe, der blev sat ind i konvojtjenesten.

Oprindeligt skulle der være benyttet en fransk havn, men ved Frankrigs fald fandt man frem til en lille fjord på Skotlands vestkyst, Tobermory. Som kommandoskib fik han

indrettet et forhenværende lille passagerskib, som blev døbt HMS WESTERN ISLES.

Hvad han udrettede der var helt fantastisk. Fra 1940 til maj 45 fik ialt 1132 besætninger deres første uddannelse til konvojtjeneste hos Stephenson. Normalt tog det 14 dage, og i betragtning af, at gennemsnitlig kun 10 % havde blot en smule kendskab til søen, var det et kæmpejob at få disse skibe sendt videre som fuldt klassificerede til at løse de mange opgaver, der påhvilede et konvojskib: 100 % uddannelse i brug af våben, radar etc., kendskab til assistance til havarerede skibe, herunder brandslukning, bjærgning af menneskeliv såvel fra skibe som fra søen og meget mere.

Han selv var utrættelig – boede ombord, selv når hans hustru 2 gange årlig opholdt sig i byen i 14 dage, altid på stikkerne. Hans form for uddannelse gav ham øgenavnet »The terror of Tobermory«, men ingen ombord var i tvivl om, at hans indsats nedsatte konvojskibenes risiko for selv at blive offer for fjendtlige u-både og gjorde dem skikket til at yde beskyttelse for de skibe, de fik ansvar for.

Største delen af skibsofficererne tilhørte RNVR, og deres organisation såvel som Sea-Cadet-korpset har haft nytte af hans arbejdsindsats indtil for ganske få år siden.

Frank Reuter: Funkmess.

Westdeutscher Verlag, Opladen 1971.

En særdeles interessant bog om RADAR'ens udvikling før 2. Verdenskrig og om dens betydning under krigen for såvel luftvåbnet som for de søgående enheder, overfladeskibe som U-både.

Med mange eksempler er RADAR'ens indsats beskrevet, såvel hvad angår tyskernes egne som virkningen af, at fjenden var i besiddelse af det tilsvarende hjælpemiddel.

Jon Rustung Hegland: Sjöforsvarets Minevesen 1870–1970.

Sjöforsvarets forsyningskommando, Haakonsværn 1970.

Bogen har så vidt vides ikke været anmeldt, hvorfor den først nu er blevet »opdaget« og anskaffet.

Den giver et interessant billede af det norske minevæsens udvikling og indsats. De første famlende forsøg, der havde fuld støtte fra myndighederne, hvilket bl. a. viste sig, når bevillingerne til søværnet gik ned. Nedskæringerne var mindst for torpedo- og minefremstillingen.

Energiske chefer med veluddannet fast mandskab arbejdede ihærdigt med egne minekonstruktioner, med at oprette akkumulatorfabrik og med torpedofremstilling. Man var meget tæt ved sin egen torpedofremstilling i 1914, hvilket blev afbrudt og først taget op igen efter 1. Verdenskrig. Til gengæld nåede man at fremstille en flytorpedo, delvis baseret på et patent for styregrej, hvis opfinder var J. A. Bull – minedirektør i årene 1914–15 og 1922–46.

Et stort antal af disse torpedoer blev solgt til udlandet, bl. a. til Tyskland, hvilket blev stærkt kritiseret, ja endog fremkaldte en retssag efter 2. Verdenskrig. Dommen gav fuld oprejsning til myndighederne – men havde bevillingerne været store nok, havde det ikke været nødvendigt at opretholde torpedoværkstedet ved hjælp af eksport.

Anvendelsen af miner og torpedoer under 2. Verdenskrig i Norge og af de norske styrker i England bliver beskrevet, ligesom minestrygningen efter fredsslutningen.

Efter krigen måtte man begynde så godt som på bar bund, da bl. a. alle værkstedsbygninger på Karljohansværn var ødelagt ved et engelsk luftangreb. Kun akkumulatorfabrikken stod igen, og den brændte i 1946.

En meget forsinket lykønskning må sendes til den norske Torpedo/Mineseksjon, som den nu kaldes, dels med jubilæet, dels med den velskrevne jubilæumsbog.

E. Wern: Rapport af 22/6 1943 vedr. bjærgning af svensk U-båd ULVEN.

Der skete meget under besættelsen, og det var nok ret upåagtet herhjemme, at den svenske U-båd ULVEN blev minesprængt i april 1943 med tab af hele besætningen. Daværende kaptajnløjtnant Wern fik tjenesterejse til Sverige og giver en grundig beskrivelse af et vellykket dykker- og bjærgningsarbejde.

J. T.

Ved redaktørskiftet

Af orlogskaptajn S. Ditlevsen.

1. september overtog jeg ved orlogskaptajn I. Wessel-Tolvigs afgang redaktionen af Tidsskrift for Søvæsen. I den anledning vil jeg hermed fremsætte nogle kommentarer vedrørende det fremtidige arbejde og mit personlige syn på tidsskriftet.

I henhold til »Love for Søe-Lieutenantselskabet« pgr. 15 redigeres Tidsskrift for Søvæsen i overensstemmelse med selskabets formål.

I henhold til pgr. 2 er selskabets formål:

»Ved udveksling af tanker, anskuelser og oplysninger at fremme de kundskaber, som kan gavne dets medlemmer og hermed det danske søværn.

Alt, hvad der direkte eller indirekte kan bidrage til maritim og militær oplysning, vil være selskabets virksomhed vedkommende.»

Endelig fastsætter pgr. 15, at

»et redaktionsudvalg assisterer redaktøren ved tilvejebringelse af stof samt med at holde tidsskriftet a jour med udviklingen for det speciale, de enkelte medlemmer af redaktionsudvalget repræsenterer.»

Jeg gav efter valget til redaktørsuppleant sidste år udtryk for min opfattelse, at redaktionsudvalget burde arbejde sammen med redaktøren som en gruppe for at kunne garantere sikker og hurtig behandling af stof til tidsskriftet. Jeg ønskede, at møder i redaktionsudvalget skulle afholdes regelmæssigt hver måned, således som det også er angivet i lovens pgr. 26. Disse

møder blev afholdt uden, at dette dog resulterede i mere præcis udgivelse af tidsskriftet. Jeg er stadig af den opfattelse, at et effektivt arbejdende redaktionsudvalg kan garantere hurtig behandling af stoffet, der vil derfor også i fremtiden blive afholdt månedlige redaktionsudvalgsmøder. Møderne vil i modsætning til tidligere blive lagt umiddelbart efter hver udgivelse af tidsskriftet ca. den 10. Stof, der skal behandles i redaktionsudvalget, vil kunne udkomme i tidsskriftet 2 måneder efter et møde, hvor det er blevet forelagt i manuskript. Stof af en sådan karakter, at det kan udgives uden drøftelse ved et redaktionsudvalgsmøde, kan udgives hurtigere. Dette stof skal være redaktøren i hænde den 1. for at kunne udkomme 1 måned og 10 dage senere.

I tilfælde af prioriterede opgaver kan stoffet bringes hurtigere, dette kan være aktuelt stof som kommentarer til artikler. Dette stof kan, hvis det er kortfattet, udgives allerede med det første nummer, såfremt det er redaktøren i hænde den 20.

Det er redaktørens håb, at en garanti til medlemmerne om hurtig udgivelse af stoffet vil resultere i en mere aktuel debat. Tidsskriftets karakter kræver dog en omhyggelig behandling af stoffet i et redaktionsudvalg, således at denne aktuelle debat bliver lidt mere forsinket, end det er tilfældet i andre tidsskrifter med et mere populært indhold.

Det vil være i overensstemmelse med formålet, at egnede foredrag fra selskabets møder offentliggøres og som et væsentligt supplement, at debatten i selskabet offentliggøres. Ved siden af dette stof vil de aktuelle artikler blive prioriteret højere end mere historisk præget stof. Ved denne prioritering vil flere af selskabets medlemmer kunne komme til orde i tidsskriftet. I den forbindelse foreslås det medlemmerne at lade en del af den aktuelle debat, som føres i dag i Søværnet blive offentliggjort.

Medlemmernes syn på de fremtidige sikkerhedsproblemer i Europa med det udvidede fællesmarked, Søværnets og Forsvarets økonomiske problemer og i forbindelse med begge disse emner problemerne vedrørende effektivitetsmåling, inspektioner af enhederne og taktiske evalueringer (TACEVAL), må alle være aktuelle emner, som bør gøres til genstand for debat i selskabet.

Som afslutning på dette indlæg kan det nævnes, at årsagerne til tidsskriftets upræcise udgivelse har været problemer med forlag, sætteri og bogtrykkeri. Der er ingen tvivl om, at den afgåede redaktør har udført et ihærdigt stykke arbejde for at bringe tidsskriftets økonomi ned på et acceptabelt niveau. Jeg er af den overbevisning, at dette grundlæggende arbejde vil være et udmærket grundlag for en ny redaktør at arbejde videre på. Det må være op til medlemmerne at aflevere stoffet, så vil redaktøren garantere hurtig og præcis udgivelse.

red.

Anvendelse af organisationsteori og -psykologi i Forsvaret

Af orlogskaptajn J. Ahlers

Organisationsmetoder

(fortsat)

1. En organisation må betjene sig af visse regler, metoder m.m., således at den for organisationen fastlagte funktion opfyldes bedst muligt. Den administrative skole beskæftiger sig netop med disse problemer. Henry Fayol, den administrative skoles fader, delte ledelsesfunktionerne op i 5 principper: planlægning — organisation — kommando — koordination og kontrol. Disse 5 principper skal ikke opfattes som et videnskabeligt bevis for, hvilke systemer eller processer, der skal anvendes for at få en organisation til at virke, men det er snarere en slags tommelfingerregel eller forslag til fremme af organisationens trivsel.

Den administrative skoles forfattere er i det væsentligste fremkommet med forslag inden for følgende felter:

- a. Organisationens hierarkiske og pyramidemæssige opbygning.
- b. Antallet af niveauer i organisationen eller kommandovejens længde.
- c. Problemet vedrørende enhedsbefaling, eller kan ansat have mere end en chef.
- d. Problemet vedrørende fordeling af ansvar og beføjelser.
- e. Kommunikationsvejene.
- f. Kontrollens betydning.

I den nyere organisationslitteratur har man lagt mere vægt på:

- Målformulering.
- Beslutning.
- Styring.
- Information og kommunikation.

2. Målformulering.

Den ældre organisationslitteratur ofrede ikke målsætningens processer den store opmærksomhed, men nøjedes med at påpege, at der skulle være et mål, som organisationen arbejdede henimod. Målformuleringsproblemerne er imidlertid senere blevet et meget centralt problem for organisationsteoretikere. Peter Drucker anser det ganske simpelt for en nødvendighed, at organisationen ledes ved hjælp af en målformulering.

Hvorledes fremkommer en organisations formål? Hernes og Lie definerer dette spørgsmål således: 11)

»En målsætning er et kompromis mellem ikke sammenfaldende interesser, justeret efter organisationens ressourcer og tilpasset det miljø, organisationen opererer i og fremtidig venter, at den vil komme til at operere i«.

Målformuleringsproblematikken kan i det væsentligste opdeles i tre grupper: Hvorledes fremkommer formålet — Hvordan skal formålet formuleres — Hvilken effekt har en målformulering.

a. Hvorledes fremkommer formålet?

Et formål er ikke et fikseret udtryk for, hvad organisationen skal nå, med mindre dette udtrykkes meget kort f.eks. maximum profit, maximum effektivitet.

Snarere opstår formålet igennem en målsætningsproces, hvor organisationen vil tilstræbe en mål-opnåelse afhængig af kravene fra dets omgivende miljø, og disse krav er ikke stabile. I bestræbelserne på at opretholde en stabil tilstand i organisationen søger denne at imødegå kravene fra de forskellige

11) Hernes & Lie, Målsætning og strategi i langtidsplanlægning.

interessenter således, at formålet bliver et kompromis.

E. Rhenman 12) giver følgende beskrivelse af de forskellige interessenter i organisationen, også kaldet koalitionsmodellen.

»Interessenterne i virksomheden er en terminologi, som må anvendes for at betegne de individer eller grupper, som er afhængige af virksomheden for at virkeliggøre sine egne personlige mål og af hvilke virksomheden er afhængig af for at bestå. De ansatte, ejerne, kunderne, leverandørerne og långivere er alle i denne forbindelse interesseret i virksomheden. Som en interessant kan man også betragte samfundet, inklusive stat og kommune, thi også her gælder det, at virksomheden er afhængig af samfundet, og samfundet er afhængig af virksomheden«. Tænker man i denne forbindelse på forsvaret, er modellen anvendelig, idet dog enkelte interessenter er anderledes end i det givne eksempel.

Virksomhedens eksistens er således afhængig af, om interessenterne får bonus for deres bidrag, eller sagt med andre ord, om organisationens formål, og det heraf afledte produkt tilfredsstillende den enkelte interessant. Organisationens ledelse skal således gennem sit formål, på kompromisets basis, søge at tilfredsstille alle interessenterne.

b. *Hvordan skal formålet formuleres?*

Koalitionsmodellen indebærer, at de forskellige interessenter normalt har forskellige individuelle og gruppemæssige mål, men at en del af disse kan koordineres til visse fælles »overordnede« mål. Disse overordnede mål har den ulempe, at de ikke er operationelle for alle grupper af interessenter. (Ope-

12) E. Rhenman, Företagsdemokrati och företagsorganisation, p. 27-28.

rationelle = direkte retledende i den praktiske problemløsningssituation). Det er derfor nødvendigt, at ledelsen, for et givet overordnet mål, må angive, hvilke midler der vil kunne tilfredsstille overordnede mål. Midlerne vil da blive delmål for det overordnede mål, og delmålene kan igen udtrykkes ved hjælp af midler. Ved sådan opstilling af mål udtrykt operationelt ved midler, kan en organisations funktioner udtrykkes i det, der kaldes et mål-middel hierarki.

Et mål-middel hierarki har over for de ansatte ikke alene det formål at angive, hvad det er, man ønsker udført og hvorledes, men også den mulighed, at organisationen kan vurdere ud fra det endelige resultat, om målene er blevet opfyldt, og hvis dette ikke er tilfældet da at justere midlerne.

Robert F. Mager beskriver inden for undervisningens verden et enkelt niveau i mål-middel problematikken således: 13)

»En målangivelse er en meddelelse om hensigten med den planlagte undervisning — en beskrivelse af de forandringer man ønsker at have afstedkommet i eleven, når han har gennemgået en undervisning tilfredsstillende«. Og videre »Målet for et undervisningsprogram må angive observerbare og målelige egenskaber eller færdigheder hos den elev, der har bestået«.

Overføres dette eksempel til organisationens målformulering kan det udtrykkes således: Målsætningen består i at angive hvilke mål, der ønskes opnået — hvorledes målene skal opnås — og hvordan det kan konstateres, om målene er nået. Afhængig af hvilken styreform organisationen vælger, kan denne formulering enten udtrykke rent konkrete mål (an-

13) Robert F. Mager, Målsætning i undervisningen, p. 17.

tal producerede enheder) eller mere abstrakte mål som af P. Drucker angivet ved fælles anskuelser og principper.

Den egentlige vanskelighed ved udformningen af formålet er ikke at angive hvilke mål, der skal nås, men hvordan de skal nås og især, hvordan de kan måles, idet en angivelse af disse forhold ofte medfører, at opmærksomheden afledes fra det egentlige mål henimod den målemetode, der anvendes i det givne tilfælde. Det er derfor af yderste vigtighed, at man i sin målsætningsproces er opmærksom på dette forhold, og kan man ikke ved hjælp af analyser m.m. finde målemetoder, der sikrer, at det er målet, der er det vigtigste, bør det overvejes at udforme målet på en mere operationel måde.

c. *Hvilken effekt har en målformulering.* 14)

Har en organisation et formål, sker der ofte det, at organisationen udvikler sig til en institution. Herved forstås, at overlevelse og udvidelse af organisationen bliver et væsentligt mål for dens medlemmer. I mange tilfælde sker det, at medlemmernes øvrige mål af dem selv tilsidesættes for at institutionen skal overleve. Et ganske bestemt normsystem bygges ind i medlemmerne, hvilket har til følge, at det er lettere at holde organisationen sammen og rette medlemmerne ind mod et mål. Til gengæld sker der også det, at der udvikles en konservatisme, som hæmmer gennemførelsen af forandringer samt, at organisationens medlemmer indtager en afsondret og skæv holdning til andre organisationer.

En effektiv indoktrinering af organisationens medlemmer gennem uddannelse er en forudsætning for,

- 14) Dette afsnit er i det væsentligste hentet i Dick Ramströms *Administrative processer*, p. 26-27.

at en sådan institutionalisering kan finde sted. Det personlige lederskab er dermed også af stor betydning. Lederskabets betydning kan variere med organisationens udvikling. Under organisationens tidligere stadier, eller efter at store forandringer har fundet sted, stilles der store krav til ledernes evner til at fastholde og udtrykke organisationens mål for at holde sammen på medlemmerne. Senere, når forholdene har stabiliseret sig, og nye normer er dannet, er dette punkt ikke af så essentiel karakter. I denne forbindelse kan der tales om centralisering og decentralisering, men dette vil blive behandlet senere.

3. *Beslutning.*

Organisationslitteraturen beskæftiger sig her med to begreber. Beslutningstagen og problemløsning.

D. W. Taylor 15) har defineret disse to begreber således:

- a. Beslutningstagen er den tænkning, som resulterer i valget af en handlingsmåde blandt alternative handlingsmåder.
- b. Problemløsning er den tænkning, som resulterer i løsningen af problemerne.

Der skelnes i organisationslitteraturen imellem »The economic man«, som er blevet omtalt tidligere og i anden forbindelse og »The administrative man«.

a. *The economic man.*

Beslutningsprocessen foregår ifølge ældre økonomiske teorier og efter den traditionelle organisationslæres opfattelse således: 16)

(1) Individet stilles i en givet situation overfor en

- 15) D. W. Taylor, *Decision Making and Problemsolving*, i *Handbook of Organisations*.
- 16) Blegen og Nylehn, *Organisationsteori*, p. 107-115.

række handlingsalternativer. (Problemet er givet).

- (2) Til hvert alternativ hører et sæt konsekvenser, som vil indtræffe, dersom dette alternativ vælges.
- (3) Individet er udstyret med en præferenceskala, som sætter det i stand til at indordne alternativerne i en rækkefølge og vælge det, som bidrager bedst til at maximere de ønskede værdier (det bedste resultat).

Forudsætningerne for at economic man kan optræde som foreskrevet, at:

- (1) Han er fuldstændig informeret, hvilket vil sige, at han har oversigt over alle handlingsalternativer, som er åbne for ham, og desuden, at han til den yderste detalje er klar over konsekvenserne af hvert enkelt handlingsalternativ.
- (2) Han er fuldstændig rationel. Dette indebærer, at han kan rangordne alle de tilstande, han kan komme i og, at han kan vælge således, at han maximerer resultatet.

Economic man findes vist ikke i virkeligheden, idet alle alternativer normalt ikke er givne, men der må søges efter dem. Informationer, om hvilke konsekvenser hvert alternativ har, er normalt heller ikke tilgængelige, men der må søges efter dem. I en faktisk situation er problemet normalt heller ikke defineret, man må definere problemet. Disse sidste betragtninger er dog ikke generelle, idet problemer af simpel karakter ofte kan løses ud fra economic man konceptet.

b. *The Administrative man.*

H. A. Simon 17) hævder, at et mere realistisk billede

- 17) H. A. Simon, *Administrative behavior*.

af mennesket som problemløser er »The administrative man«, individet, som nok tilsigter rationelle handlinger i organisationsmæssige sammenhæng, men som lever i en verden af begrænset rationalitet. Det er uoverkommeligt at tage alle alternativer i betragtning, hvorfor der må koncentreres omkring de væsentligste. Den bedste løsning erstattes af en tilfredsstillende løsning, hvilket vil sige, at søgeprocessen standses, når man har fundet et alternativ, som er godt nok. Kun et fåtal af de faktorer, der kan have indvirkning på resultatet, bliver taget i betragtning, samt endelig at der anvendes en slags tommelfingerregel for at kunne bedømme, hvilke resultat de forskellige alternativer vil give.

Blegen og Nylehn 18) beskriver disse tommelfingerregler svarende til lægens diagnose som analytiske og selektive.

Analytiske er de regler, der forenkler analysen af de forskellige alternativer, man har at vælge imellem. (Planlægningsmekanismer er et eksempel på sådanne tommelfingerregler: Man ser bort fra detaljerne og koncentrerer sig om de store træk på langt sigt). Selektive er de regler, der begrænser antallet af alternativer, som tages op til behandling. Et eksempel er her mål-middelanalysen, der deler problemet op i mindre og mindre dele, indtil man finder de handlingsprogrammer, der beskriver, hvorledes delproblemerne skal angribes eller er blevet angrebet tidligere.

- c. På baggrund af det foregående kan beslutningsprocesserne deles op i 5 faser eller trin: Definition af problemet, søgen efter alternativer, søgen efter konsekvenser, sammenligning af alternativerne, valg

18) Blegen og Nylehn, organisationsteori, p. 117.

af alternativ d.v.s. den egentlige beslutning. For forsvaret er disse 5 faser ikke nye. Både den engelske situationsbedømmelse »Appreciation of the situation« og den amerikanske situationsvurdering »Commander's Estimate« opererer med alle 5 faser.

- d. Under beslutnings/problemløsningsproblematikken hører også innovations- og/eller forskningsproblematikken. Innovationsprocesserne kan fra et organisationsmæssigt synspunkt ses som en udvikling af nye handlingsprogrammer for at imødegå uventede og uforudsigbare miljøforandringer. Innovationsprocessen kan beskrives som beslutningen i 5 faser. Denne beskrivelse er dog generel.

Der synes at være enighed i litteraturen 19) om, at den rene innovationsproces kan beskrives ved i alt fald 4 stadier, som alle har sine karakteristiske træk og præges af specielle følelser hos den, der foretager innovationen. Disse 4 stadier kan systematiseres således.

19) Blegen og Nylehn, Organisationsteori, p. 198-199.

Stadium	Karakteristiske træk	Specifikke følelser
Forberedelse	Problemformulering, afklaring, afgrænsning, orientering, søgen, indsamling af materiale	ønske om at løse et problem
Modning	Bearbejdning reformulering hypotesetestning	Følelse af modstand, vanskeligheder med at holde ud
Indsigt	Afklaring, belysning, syntese, ideskabning	Indsigtens begejstring (aha), uro over ukendte faktorer
Bekræftelse	Bedømmelse af resultat, godkendelse, kontrol	Glæde over resultatet, fast overbevisning

I lighed med hvad der foregår under beslutningsprocessen i den generelle model, må man her tænke sig en iterativ proces; en stadig tilbagevending til tidligere trin og søgen efter alternativer, med efterfølgende ny gennemgang af de seneste trin.

March & Simon 20) påstår, at innovationshyppigheden stiger, når de eksisterende organisationsprocedurer ikke længere er tilfredsstillende. En del innovationer er af denne art, men væsentligere er, at det kreative miljø, organisationsmedlemmer arbejder i, også har stor indflydelse.

Følgende forhold har negativ indflydelse på innovationshyppigheden. Der er to faktorer, som har indflydelse på organisationsmedlemmets tilbøjelighed til at engagere sig i en aktivitet 21). For det første jo større tidspres, der er knyttet til en aktivitet, jo større tilbøjelighed til at engagere sig i den. For det andet, jo større klarhed i målformuleringen, som er knyttet til en aktivitet, jo større er tilbøjeligheden til at engagere sig i den. Disse hypoteser fører frem til det, der kaldes »Greshams lov«: »Daily routine drives out planning«. Hvordan finder så ikke programmeret virksomhed sted? Blegen og Nylehn konkluderer dette således: »Der er to generelle forudsætninger for at innovationer skal finde sted. Enten ved klarhed i målsætningen eller en tidsfrist pålagt den ikke programmerede aktivitet. Dette sker ved at allokere ressourcer til ikke-programmeret aktivitet og at nægte at opstille alternative mål, som kan nås ved programmeret aktivitet. På det mere praktiske plan kan der formuleres en del hypoteser om hvilke forhold, der vil fremme innovationsaktiviteter i en organisation:

20) March and Simon, *Organisations*, p. 183.

21) Blegen og Nylehn, p. 205.

- (1) At kvalitative højtstående ressourcer satses på innovationsarbejdet.
- (2) At virksomhedsledelsen er sig kraftigt bevidst, at innovationsarbejdet har en væsentlig betydning for bedriftens udvikling og er personlig interesseret i dette.
- (3) At man har en omfattende og åben kontakt med relevante kunder og brugere.
- (4) At organisationsformen præges af frihed og fleksibilitet.
- (5) At virksomhedsledelsen er et teamarbejde, hvor innovationsspørgsmål er under fortsat debat.

4. Styring.

Når en organisation vokser i størrelse, bliver det nødvendigt for virksomhedsledelsen at overlade afgørelsen af visse sager til andre mennesker i organisationen — at delegere beslutningsbeføjelser. Der er altså her tale om, hvordan man skal styre virksomheden i den rigtige retning. Der er i princippet to slags styring: 22)

- a. Enten en detailstyring af medlemmernes adfærd ved hjælp af en stærk programmering af aktiviteten i organisationen.
- b. Eller en målstyring i form af tilvejebringelse af overensstemmelse i opfattelsen (consensus) ved, at man søger at opnå en fælles værdiorientering blandt medlemmerne.

Peter Drucker anskuer det sidste synspunkt således: 23)

»Erhvervsvirksomheden er nemlig et samfund af menneskelige væsener. Dens indsats er menneskers indsats. Og et menneskesamfund må bygge på fælles anskuelser og symbolisere sin sammenhæng i fælles principper. Ellers bliver det lammet, ude af stand til at handle, ude

22) Blegen og Nylehn. Organisationsteori, p. 182-183.

23) Peter Drucker, Virksomhedsledelse, principper og praksis, p. 83.

af stand til at kræve og opnå sine medlemmers anspændelse og indsats«.

Blegen og Nylehn fortsætter. En høj grad af programmering vil kun være mulig i et forudsigbart og stabilt miljø, og en etablering af et værdifællesskab vil ofte kun kunne opnås gennem en institutionalisering af organisationen (den fælles målsætning vil da kunne få et præg af en »mission« for organisationsmedlemmerne). Blegen og Nylehn opstiller tre hovedstyreformere:

- a. Direkte styring. Direkte ordrer eller direktiver af typen »udfør handling A«. Der er ingen frihedsgrader, idet den ønskede adfærd er entydig og præciseret.
- b. Programstyring. Der udarbejdes reglementer, instrukser og handlingsprogrammer, som udløser en ønsket adfærd på visse impulser, hvis impuls A, så udfør B.
- c. Målstyring. Man specificerer ikke ønsket adfærd, men det resultat denne adfærd skal føre til. Organisationsmedlemmet har således ganske stor handlefrihed inden for den ramme, som sættes op, d.v.s. valg af alternativer, der alle fører til målet. Problemet er imidlertid, som nævnt, at skabe consensus mellem individuelle og organisationsmæssige delmål.

Dick Ramstrøm 24) opererer med yderligere en styreform — kontrolstyring.

- d. Kontrolstyring ligger nærmest mellem programstyring og målstyring, således at programstyringen styrer processen, men der er angivet et mål for f.eks. lagerstørrelsen. Herved åbnes mulighed for den besluttende myndighed at vælge mellem forskellige

24) Dick Ramstrøm, Administrative processer, Stockholm, 1964, p. 31.

programmer, så længe målene overholdes.

I en traditionel organisation går der normalt fra målstyring til direkte styring jo længere ned, man kommer i hierarkiet. Yderpunkterne er direkte styring helt fra toppen eller målstyring helt ned i organisationens bund.

Under styreprocesserne hører også valget af organisationsform. Tilrettelæggelse af eller valget af styre/organisationsform kræver aktivitets-, beslutnings- og relationsanalyser. Ud fra disse analyser kan ledelsen da beslutte, hvordan organisationen skal styres, eller hvilke forandringer der vil føre til et bedre resultat.

- a. *En aktivitetsanalyse* vil vise hvilke aktiviteter, der enten mangler i organisationen eller hvilke aktiviteter, der egentlig foregår, men ikke er indeholdt i den nuværende organisationsform, samt hvilke aktiviteter, der ikke længere er brug for, men faktisk stadig foregår.
- b. *En beslutningsanalyse* vil fremdrage hvilke beslutninger, der skal foregå i organisationen for at opfylde dennes mål, hvem der skal tage beslutningerne og på hvilket niveau.
- c. *En relationsanalyse* vil på baggrund af de to foregående analyser kunne vise hvem af de forskellige organisationsmedlemmer, der skal lede arbejdet for andre, hvem der skal samarbejde på samme niveau, samt hvem der skal fremskaffe nødvendige data for andre.

Tilrettelæggelsen af virksomhedens organisationsform indebærer derefter, at de organisatoriske enheder opstilles i hierarkisk orden, ansvar og kompetence fastlægges og endelig, at de formelle kommunikationsveje fastlægges.

Inden for organisationslitteraturen opereres der i hovedsagen med tre organisationsformer. Linieorganisation, Linie-stabsorganisation og Funktionel organisation.

tion. Disse organisationsformer er efterhånden så velkendte, at en nærmere omtale ikke findes nødvendig. En nyskabelse er det såkaldte projektprincip, hvor dele af medarbejderstaben og eventuelt udefra kommende specialister bliver sat sammen i en projektgruppe uden for organisationens normale arbejdsorganisation. Dette skal ses i relation til problematikken vedrørende ønsket om at fremme innovationerne.

Udfra en aktivitetsanalyse opstår ofte kravet om større planlægning. Organisationens evne til at overleve under instabile forhold er i særlig grad afhængig af to (tre) ting:

- a. Innovation: Evnen til at udvikle nye handlingsprogrammer og evnen til at opbygge og bevare et kreativt miljø.
- b. Langtidsplanlægning: Evnen til at definere sit relevante nuværende og fremtidige miljø og at formulere en overordnet målsætning i overensstemmelse med dette.
- (c.) Korttidsplanlægning: Evnen til at koordinere, hvilket indebærer en samordning af delmål for grupper og individer internt i organisationen.

For at kunne formulere en langtidsplan er det nødvendigt at udarbejde en strategi for målopnåelsen. Strategien er den del af organisationens planlægningssystem, som giver udtryk for hvilke ressourcer, der er nødvendige og, hvorledes disse ressourcer skal benyttes for at opnå det ønskede resultat.

Blegen og Nylehn 25) forestiller sig organisationens plansystem opbygget som et hierarki med strategien, som det mest omfattende begreb. Dette hierarki vil være tæt på mål-middel hierarkiet, idet jo længere man kommer ned i hierarkiet, jo mere nødvendigt er det at

konkretisere og detaljere, tidsfaktoren bliver kortere, det er nødvendigt med en større operationalitet, og endelig ændres miljøproblemerne fra at være eksterne til at være interne.

Ser man på typen af beslutninger, som træffes på de forskellige niveauer i hierarkiet, hvad angår mål og planer, er der stor sammenhæng mellem niveau og programmeringsgrad. De strategiske beslutninger, som vedrører langtidspanlægning og overordnede formål, vil i stor udstrækning ikke være programmerede. De daglige beslutninger vil i højere grad være programmerede, de vil dreje sig om koordinering og udførelse af de konkrete arbejdsopgaver.

På baggrund af aktivitets- og beslutningsanalysen vil problemerne vedrørende centralisering contra decentralisering blive aktuelle, altså hvor i organisationen skal beslutningerne træffes. Generelt kan siges, at organisationen i en instabil periode, d.v.s. at den programmerede virksomhed ændres på grund af påvirkninger fra det ydre miljø, stiger centraliseringsgraden. Er organisationen i en stabil periode, d.v.s. at den programmerede virksomhed fortsætter, dog med mindre justeringer, stiger graden af decentralisering.

Muligheden for decentralisering er afhængig af følgende faktorer:

- a. Det må være akcepteret i organisationen, at underordnede træffer beslutninger.
- b. De underordnede må have indsigt og kompetence på højde med de beslutninger, de skal træffe.
- c. Virksomhedens formål må være kendt og akcepteret.
- d. Informationer må spredes, og de må foreligge i en form, som de ansatte kan forstå.

I de sidste årtier har der været en tydelig decentraliseringsudvikling. Denne forskydning mod decentralisering

i beslutningsområdet kan i det væsentligste siges at have to årsager. For det første, organisationernes tendens til at blive større og større, hvilket har gjort en central styring meget sværere, og for det andet, det ændrede syn på mennesket, hvor der især lægges vægt på, at en effektiv udnyttelse af den enkelte leder/arbejder kræver, at han selv får ansvar for og tager beslutninger inden for spørgsmål, som angår hans område i virksomheden.

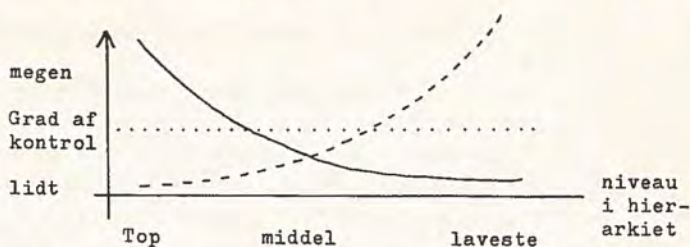
5. Kontrol.

Herved berøres problemet vedrørende arten af kontrol i organisationen, idet kontrolbegrebet ofte i en bredere betydning er ensbetydende med begreberne indflydelse og magt. Tannenbaums bog »Control in Organisations« definerer kontrolprocessen som: »Enhver proces i hvilken en person, en gruppe af personer eller en organisation af personer bestemmer, d.v.s. med vilje påvirker en anden persons, gruppes eller organisations adfærd«.

Tannenbaum 26) har udarbejdet tre modeller, der viser typiske former af kontrol i en virksomhed, den demokratiske-, den autokratiske- og en laissezfaire model.

- a. *Den demokratiske model*, der har den særlige karakteristik, at mængden af kontrol stiger, jo længere ned i hierarkiet man kommer (se fig. 1 den - - - linie) i kraft af det større antal, der er ansat i hierarkiets bund.
- b. *Den autokratiske model*, der har den særlige karakteristik, at mængden af kontrol stiger, jo længere man kommer op i hierarkiet (se fig. 1 den — linie).
- c. *Laissez-faire modellen* her er arten af kontrol lige lav for alle hierarkiske niveauer, idet ingen i realiteten udøver megen kontrol (se fig. 1 den . . . linie).

26) Afsnittet på baggrund af Ebbe Scheel Krüger, Motivation, ledelse og menneskesyn.

Figur 1

På baggrund af disse tre modeller kan man opdele en organisations kontrolstruktur i to kategorier, fordeling af kontrol og den totale mængde af kontrol, der udøves i organisationen.

- a. Fordelingen af kontrol eller klarlæggelsen af enkelt-individets (grupper) relative magt inden for organisationen.
- b. Den totale mængde af kontrol, der udøves i organisationen, henfører til den totale sum af kontrol i virksomheden, eller billedligt størrelsen af arealet under kontrolkurven.

I forbindelse med det menneskesyn, der lægger vægt på en effektiv udnyttelse af den enkelte leder/arbejder, men som til gengæld kræver, at han selv får ansvar for tager beslutninger inden for spørgsmål, der angår hans område i virksomheden, er det af interesse at notere sig den af Tannenbaum fremsatte og til dels afprøvede hypotese:

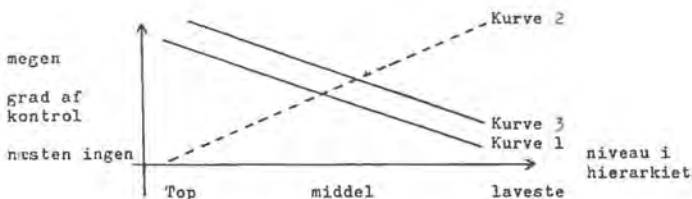
- a. Hvis man øger de lavere liggende grupper grad af kontrol og indflydelse, vil man, ved således at stimulere dem til større grad af engagement, loyalitet og identifikation med organisationens mål, kunne regi-

strere en stigning i organisationens totale mængde af kontrol.

I forbindelse med forsøg, der skulle bekræfte den første hypotese, har Tannenbaum påvist

b. At øger man den totale mængde af kontrol, der udøves i en organisation, styrker man også de øvreliggende grupper og personers grad af kontrol.

Skal man udtrykke de fundne resultater i den af Tannenbaum opstillede modelform, ser den således ud: fig. 2.

Figur 2

Kurve 1 viser organisationens kontrolkurve før forsøget, og kurve 2 den forventede kurve efter forsøget (i henhold til traditionel tænkning). Kurve 3 viser den kurve, man faktisk fik, altså en forøgelse af den totale mængde af kontrol, samtidig med at toppen fik forøget kontrol ved at uddelegere ansvar og kontrol nedefter.

Udover de anførte konklusioner har man i den videre forskning omkring denne kontrolkurve fået bekræftet følgende hypoteser:

- Organisationens effektivitet vil være direkte proportional med kontrolkurvens højde (d.v.s. med den totale mængde kontrol, der udøves i organisationen).
- Organisationens effektivitet vil være direkte proportional med kontrolkurvens »positive« hældning

(d.v.s. dens hældning imod den demokratiske model).

På baggrund af de afholde forsøg menes følgende psykologiske konsekvenser at vise sig som et resultat af denne delegering af ansvar og kontrol:

- a. En reduktion af interessemodsatninger imellem de forskellige grupper i organisationen.
- b. Mindskning af modstand imod forandringer.
- c. Større grad af ensartede normsæt og referencerammer imellem de forskellige grupper (d.v.s. man taler bedre sammen).
- d. Mere tovejs kommunikation og
- e. Flere beslutninger truffet af grupper end af enkelt-individer.

6. *Information og kommunikation.*

En betingelse for at resultaterne af målformulerings-, beslutnings- og styreprocesserne kan anvendes er, at informationen og kommunikationen virker. Hensigten med informationen og kommunikationen er at sikre det nødvendige grundlag for at kunne vælge mellem de for organisationen mulige handlingsalternativer således, at de fastlagte mål nås. Informationen og kommunikationen indtager derfor en central plads i organisationen. Ordene information og kommunikation anvendes ofte skiftevis om hinanden. Skal der skelnes mellem de to ord, kan det defineres således, at kommunikationen er en proces, hvor der udveksles information. Informationen er altså det materiale, der kommunikeres om.

Processerne har til formål at fastlægge kommunikationskanalerne og sikre, at den rigtige og nødvendige information når brugeren.

Informationsformidlingen i organisationen er forbundet med en række særlige problemer 27). Det er væsent-

ligt, at informationen kan gives så fuldstændig og uforvansket som muligt fra en enhed til en anden. Det er væsentligt, at den kan bevæge sig hurtigt. Det er væsentligt, at det er den rigtige information, der føres frem til den besluttende enhed. Informationen må være relevant. Det er vigtigt, at individerne kan tolke informationen på den rigtige måde.

Det er næsten umuligt samtidigt at opfylde alle disse krav, meget afhænger derfor af kommunikationsprocesserne, altså hvordan informationerne udveksles. En væsentlig faktor, som forhindrer den rigtige kommunikation, er det, der i organisationsteorien kaldes »støj« og afhjælpningen af dette kaldes »støjbekæmpelse i organisationen«.

Begrebet kommunikation har sin rod i en systematisk brug af symboler, der kan opdeles i tre karakteristiske træk, når der er tale om kommunikation mellem mennesker. 28)

- a. *Den er systematisk*: Der er et stabilt sammenhæng mellem de forskellige aktiviteter, som udgør kommunikationen.
- b. *Den er symbolsk*: Kommunikationen refererer til noget ydre og virkeligt, selv om den er abstrakt.
- c. *Den er behovsrettet*: Som en grundlæggende proces er den indirekte et middel til behovstilfredsstillelse.

Disse karakteristika danner baggrund for kommunikationssystemets syntaks, semantik og pragmatiske aspekter.

- a. *Syntaks* omfatter symbolernes indbyrdes sammenhæng og deres sammenføjning til større sætninger.
- b. *Semantikken* angår sammenhængen mellem symbolerne og det de refererer til.
- c. *Pragmatikken* referer til, om symbolerne er nyttige,

hvorvidt de bidrager til tilfredsstillelse af bestemte behov.

Støjproblemer kan i det væsentligste opdeles i to kategorier: 29)

For det første kommer kommunikationens pragmatiske aspekt ind i billedet, dens pålidelighed, relevans og dens værdi. Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt, at informationen objektivt har en nytteværdi, man må også sikre sig, at informationen faktisk influerer på modtagerens adfærd, d.v.s., at afsenderen må vide, om meddelelsen er nået frem: kommunikationen må være gensidig (feedback).

For det andet er arten af forstyrrelser (støj) mangfoldig. Denne støj vil i hovedsagen være af:

- a. Teknisk, og/eller
- b. Motivationsmæssig, og/eller
- c. Perceptuel art (opfattelsesmæssig).

Yderligere kommunikerer der altid på to niveauer, på emne/opgaveplanet og på følelsesplanet, og endelig er personligheden uløseligt knyttet til kommunikationen og virker ind på alt, som bliver sagt eller hørt.

Ved siden af »saglig« information overføres der derfor information om bl.a. vore behov, værdier, forventninger, holdninger og indstillinger.

Kommunikationsprocessen præges af de mål, gruppe-regler og kulturelle normer, som påvirker senderen. Modtagerens måde at opfatte andre på (perception) og hans vilje til at forstå og acceptere kommunikationen (motivationen) vil yderligere bidrage til at farve de informationer, som udveksles.

I praksis vil et hovedproblem i kommunikationen mellem individer og grupper i organisationen være at bestemme, hvilke støjkilder man har og at træffe modforholdsregler mod disse støjkilder. Nogle af de mest

29) Ibid, p. 131-139 cit.

kendte støjkilder er: Arten af kommunikation, svigt i den formelle kommunikation, sprogforskelle (slang), forskellig referensramme (forud indtaget), statusforskelle, pres på individet, restriktioner på kommunikationen og endelig faktorer, som har tilknytning til personligheden.

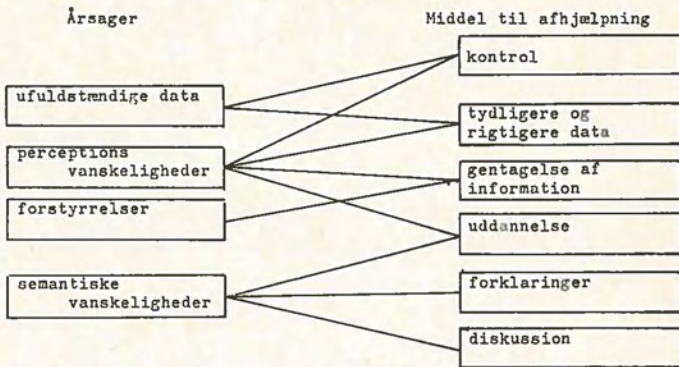
Blegen og Nylehn 30) foreslår følgende midler til at modvirke støj:

- a. Oplæring (for at skabe samme referensramme, en fælles terminologi).
- b. Generel information om organisationens virksomhed og målsætning.
- c. Omorganisering (hermed menes at modvirke teknikker, eliminere rolle- og statusproblemer ved analyse og justering af organisationsforhold — f.eks. ved at konstruere kortere kanaler).
- d. Træning/erfaring i mellemmenneskelig adfærd (forstå egen og andres adfærd i social sammenhæng, ved gruppeproces-studier eller på anden måde).
- e. Analyse af informationsbehov, analyse af forskelle mellem formel og uformel kommunikation, skabe optimal balance mellem forskellige kommunikationsformer.

Peter Gorpe 31) har illustreret støjårsager og midler til at bekæmpe disse problemer med i nedenstående figur 3.

30) Ibid, p. 138-139.

31) Peter Gorpe, *Moderne administration*.

figur 3

(fortsættes)

Fyrvæsenets virksomhed i 1970

Fra den af Fyrdirektoratet i august 1972 udsendte beretning om Fyrvæsenets virksomhed i 1971 skal følgende uddrag gengives:

Vinteren 1970/71 medførte ingen væsentlige isdannelser i de danske farvande inden for Skagen. Ingen fyrskibe og lystønder tilhørende Fyrvæsenet var inddraget, men enkelte private lystønder i fjordene var inddraget for en kort periode.

Søafmærkningen:

Forbedringen af den udlagte afmærkning fortsattes i 1971. Kattegat SW fyrskib blev ombyttet med bundfast fyr SJÆLLANDS REV NORD, ligesom YDERFLAK fyrbåke etableredes i årets løb, og udskiftning af træ-sømærker med mere tidssvarende jernsømærker fortsattes efter behov.

Fjernelsen af ammunition i Koraldybet fortsattes i 1971, men er ved årets udgang endnu ikke afsluttet.

Den i 1969 påbegyndte kontrol og opmåling af afmærkningen i de indre danske farvande fortsattes i 1971 med kutteren »Rylen«, idet afmærkningen i Limfjorden, Mariager Fjord, Randers Fjord, Lillebælt og Alssund, ialt ca. 1000 sømærker, blev kontrolleret og opmålt. Samtidig kontrolleredes et stort antal spildevandsledninger, hvoraf en del er udlagt uden tilladelse

fra myndighederne.

Vrag og undervandshindringer:

Inspektionsskibene udførte i årets løb en række eftersøgninger og dykkerundersøgelser af vrag og undervandshindringer samt kontrol af udløbsledninger. Af disse arbejder kan nævnes:

Undersøgelse og afmærkning af en rapporteret dybdeforringelse i Drogden gravede rende. Der konstateredes en stenrøs, som nu er bortgravet ved vandbygningsvæsenets foranstaltning.

Eftersøgning af lystønder, der var sunket eller forsvundet efter påsejling.

Bortsprængning af vraget af coaster »Conmark«, der lå sunket i rute 1 efter kollision i maj 1970.

Undersøgelse af coasteren »Helle Rask«, der sank i juni 1970 nord for Horns Rev og senere blev overladt til en bjærger, der har bjærget og istandsat skibet.

Forliste skibe i 1971:

Også 1971 prægedes af en del skibsforlis i danske farvande.

Den 12. marts sank den 572 ts store gravemaskine »Norrland« ved Store Middelgrund under bugsering fra Aalborg til Gotland. Efter en omfattende eftersøgning blev vraget lokaliseret af en fisker og senere dykkerundersøgt og afmærket af fyrvæsenet.

Den 13. maj sank m.s. »Explorer II« (tidl. »Rolf Viking«) ud for Møns Klint. Vraget blev undersøgt og afmærket, men har senere vist sig ikke at ligge til gene for skibsfarten.

Den 9. juli sank det cypriotiske skib »Olivia« i Ska-gerrak efter brand ombord. Da dybden over masterne kun er ca. 3,6 meter, er vraget afmærket og dykkerundersøgt ved Fyrvæsenets foranstaltning. Forhandlinger mellem rederiet og forsikrings-selskabet er endnu

ikke afsluttet. Da vraget ligger i ruten mellem Hanstholm og Skagen, skal det fjernes eller nedsprænges til en sikker dybde.

Den 13. juli sank m/gl. »Esther« af Nørresundby i rute 37 øst for Grenå efter kollision med svensk »Rio de Janeiro«. 1 mand af de 2 ombordværende omkom ved forliset. Vraget er under fjernelse ved ejerens foranstaltning.

Den 17. august forsvandt stenfiskerfartøjet »Skjold« af Korsør i Smålandsfarvandet. Vraget er senere lokaliseret sydøst for Agersø Sund. Ejeren, der var alene ombord, omkom og er ikke fundet.

Den 23. november forliste den tyske coaster »Neckar« i farvandet ud for Grenå. 6 mand anses for omkommet, og trods omfattende eftersøgning er vraget ikke fundet.

Hertil kommer et større antal mindre fartøjer, der er strandet eller forlist i danske farvande.

Inspektionsskibene:

I sommeren 1971 gik Fyrvæsenets nye inspektionsskib »Argus« i fart og udførte, foruden sejlads i hjemlige farvande, 3 rejser til Grønland.

Det er bygget på A/S Svendborg Skibsværft og afløste det gamle inspektionsskib »Argus«, bygget på Orlogsværftet 1923—24.

Det nye skib er bygget til Bureau Veritas' klasse Clace I—S og Aut, er 68,5 meter langt og 12 meter bredt og gør med sine 3300 akselhestekræfter en fart på ca. 16 knob i frit farvand.

Skibet er forsynet med moderne kommunikationsmidler og er udrustet med dæksmaskineri til opgaver ved Grønlands kyster og til lystøndearbejde i hjemlige farvande. Løfteevnen på den svingende Hallén-bom er 15 tons.

Et helikopterdek muliggør et rationelt samarbejde med helikoptere om tidssvarende løsninger af transportopgaver til Grønlands vanskeligt tilgængelige fyranlæg.

Lastrum og fryse- og kølelastrum har kapacitet til forsyning af Fyrvæsenets loranstationer på Grønland.

Inspektionsskibene har i årets løb været beskæftiget med udførelse af de Fyrvæsenet påhvilende opgaver i såvel hjemlige som i grønlandske farvande.

Fyrvæsenets tre mindre motorkuttere »Gerda III«, »Hals Barre« og »Gedser Rev« er stationeret i henholdsvis Dragør, Hals og Gedser til varetagelse af mere lokalt prægede opgaver samt forsyning af Drogden og Hals Barre Fyr samt Gedser Rev fyrskib. Inspektionskutteren »Rylen«, der er stationeret i København, har fra maj til november været beskæftiget med kontrol af afmærkningen i de indre farvande.

Personale:

Personale beskæftiget under Fyrvæsenet pr. 31. december 1971:

tjenestemænd og tjenestemænd på prøve	352
kontr. ant. pers. af forskellig art	60
kontr. ant. pers. ved loranstationerne	103
vederlagsl. fyrpassere og tilsynsførende	100
vagertilsynsførende	20
båketilsynsførende	12
postbådsførere	11
	658

Deltagelse i internationale møder m.v.:

I 1971 har fyringeniør O. Gredal deltaget i 4 møder i International Association og Lighthouse Authorities (IALA) Sub-committee for Unification of Buoyage Rules, der beskæftiger sig med international standardisering af afmærkning og 3 møder i IALA Sub-committee for Radio Aids to navigation.

I december 1971 deltog fyringeniør O. Gredal og skibsinspektør O. J. Olsen i et møde i Bremerhaven med deltagelse fra fyradministrationerne i Sverige, Tyskland og Holland. Her drøftedes de minestrøgne tvangsruters ophævelse og de deraf følgende konsekvenser i afmærkninger.

I tidsrummet 14.—24. august deltog ingeniør I. Pforr-Weiss som »Host nation representative« i NATO's M&R-inspektion af Loranstationerne Qutdleg og Orssuiags-suaq.

Fra 5. til 7. oktober deltog ingeniør I. Pforr-Weiss i den 6. årlige Loran-C konference hos »US Coast Guard Activities Europe« i London.

Regnskab:

Opgørelse over Fyrvæsenets udgifter i finansåret 1970/71 udviste følgende beløb:

Lønninger, honorarer og andre vederlag m.m.	kr. 20.178.506
Driftsudgifter	kr. 8.837.752
Anlægsudgifter	kr. 7.815.476
Drift af loranstationer	kr. 13.721.673
	kr. 50.553.506
Diverse indtægter, heri indbefattet udenlandske bidrag til drift af loranstationer	kr. 13.352.704
	<hr/>
	kr. 37.200.802

De største begivenheder indenfor Fyrvæsenet i 1971 var idriftsætningen af det nye inspektionsskib »Argus« og det nye fyr »Sjællands Rev N.«.

Med det nye skib har Fyrvæsenet fået et glimrende stykke værktøj til løsning af sine mange opgaver i skibsfartens tjeneste i hjemlige og nordatlantiske farvande, og Fyrdirektoratet er Forsvarsministeriet tak skyldig for de økonomiske midler hertil.

Ved erstatning af »Kattegat SW. Fyrskib« med »Sjæl-

lands Rev N. Fyr« er der taget endnu et skridt på vejen til den fuldstændige automatisering af fyrskibstjenesten. Fyrdirektoratet er fuldt ud klar over, at automatisering af såvel fyrskibe som landfyr skaber vanskeligheder for andre tjenester, der gør brug af Fyrvæsenets mandskab, i første række kystudkigstjenesten og meteorologitjenesten, og det er hensigten at gennemføre automatiseringen med det størst mulige hensyn til disse tjenester.

Også i 1971 har Fyrdirektoratet haft grund til at sige tak for et godt og frugtbart samarbejde med andre institutioner og myndigheder, der arbejder for sikkerheden til søs, ligesom der er grund til at påskønne den udmærkede indsats, der er ydet i denne sags tjeneste af Fyrvæsenets eget personale.

(red.)

Fra andre tidsskrifter

H. M. DOCKYARD, Portsmouth

Naval News Summary.

I 1970 blev langtrækkende planer om at modernisere værfterne i Devonport og Portsmouth offentliggjort. I den anledning bringes her en historisk optegnelse om værftet i Portsmouth.

Det er muligt at spore begyndelsen til udviklingen af Englands flåde i Portsmouth tilbage til Kong John's regering. Først byggede man dengang en mur, sandsynligvis af mudder, omkring det område, man havde udset til værftet, og der blev givet ordre til at rejse skure til opbevaring af rigning og andet skibsudstyr. At dok-sætte et skib var dengang enkelt. Fartøjet blev trukket så tæt op til muddervæggen, som det var muligt ved højvande, hvorefter der, når tidevandet trak sig tilbage, blev bygget en midlertidig mur eller dæmning rundt om skibet.

Indtil året 1299, under Edward d. I's regering, fortsatte Portsmouth med at blive anvendt som samlingssted for skibe ved forskellige lejligheder, men det bliver ikke omtalt ret meget før i optegnelserne om Henry VII, som opbyggede en flåde som forsvar mod truslen fra Frankrig, og han valgte Portsmouth som skibsværft og flådebase. Efter at have anvendt store summer på fæstningsværker, begyndte han, den 14. juni 1485, at bygge en ny tørdok. I ordets moderne forstand, var denne den første tørdok, der nogensinde er blevet konstrueret i England — formentlig i hele verden.

Da Henry VIII's regeringsperiode begyndte, var Portsmouth skueplads for en stor aktivitet. Selvom skibsbygning og reparationer foregik i Portsmouth, blev flåden forsynet fra Southampton. På dette tidspunkt blev tørdokken i Portsmouth for lille, da antallet af skibe og disses størrelse øgedes. Derfor blev det nødvendigt at rekonstruere og udvide dokken.

Til trods for Royal Navy's resultater under sådanne lederskikkelser som Drake, Hawkins og Frobisher, var dronning Elisabeth I tilbageholdende med at yde de nødvendige beløb til vedligeholdelse af skibene og værftet i Portsmouth. Senere tog udviklingen fart. Havnen blev permanent flådehavn, og før slutningen af det 17. århundrede, blev Portsmouth anerkendt som Englands primære flådestation.

Tørdokken, som blev færdig i 1485, blev — i 1623 — fyldt op med sten for at værftet kunne være bedre beskyttet mod havet, medens en ny dok, hvis konstruktion havde været diskuteret i op imod 10 år, blev fuldført i 1658.

Regeringen skaffede materialet og betalte leverandøren kr. 38.000,— for arbejdet. Under Pepy's 2. periode 1684—1689 som Marineminister, skete der hurtige fremskridt. I løbet af 1685 blev der foretaget reparation på en tørdok, medens endnu en tørdok, 20 nye depoter og ekstra kajpladser blev bygget.

Det 18. århundrede var en periode af fortsat vækst for Royal Navy og dermed Portsmouth skibsværft, især efter den amerikanske uafhængighedskrig. Denne udvidelse fortsatte helt op til tiden omkring den franske Revolution i 1789, og i virkeligheden hele tiden under Napoleonskrigene, indtil slutningen af 1815. I december 1797 blev den første dampdrevne pumpe installeret på værftet, og i 1802 åbnedes et nyt bassin, nu kendt som no. 1. Det sidste sejlskib, som blev bygget på værftet i

Portsmouth var LEANDER i 1848. I 1860 dækkede værftet allerede 99 hektar, omfattende 11 dokker og 2 bassiner.

Fra midten af det 19. århundrede udviklede skibsværftet i Portsmouth sig støt indtil 1919. Efter første Verdenskrig kom en periode med tilbagegang og arbejdsløshed indtil 1937, hvor der igen iværksattes kraftige anstrengelser for at bygge flåden op og modernisere skibsværftet i Portsmouth.

Under anden Verdenskrig var havnen den primære udskibningsbase for den store invasion på Normandiets kyst i juni 1944. Udover udrustningen af hundreder af fartøjer til angrebet, blev bygningen af mange af komponenterne til Mulberry Harbour udført på skibsværftet.

I dag er skibsværftet i Portsmouth eet af de fire orlogsværfter i England, og det dækker et område på omkring 300 hektar, af hvilke de 30 omfatter dokker. Der findes desuden 19 tørdokker af forskellige størrelser. Værftet er udstyret til at kunne udruste og reparere moderne krigsskibe, lige fra hangarskibe til slæbebåde.

Naval News Summary.

The first Sea Lord

Naval News Summary.

Den 12. marts 1971 overtog admiral Sir Michael Pollock, K.C.B., M.V.O., D.S.C., posten som first Sea Lord efter Sir Peter Hill-Norton, G.C.B.

Admiral Pollock's sidste stilling, som han påbegyndte i januar 1970, var Controller of the Navy, før hvilken han gjorde tjeneste som Flag Officer Submarines and Flag officer, Second in Command, Western Fleet.

Han blev født i oktober 1916 og begyndte sin tjeneste i Royal Navy i 1930. Efter den sædvanlige træning som kadet, sejlede han med H.M.S. YORK i vestindiske farvande. I 1938 blev han forfremmet til løjtnant. Ved krigens begyndelse gjorde han tjeneste ombord i H.M.S. WARSPITE i Middelhavet, og kort efter blev han næstkommanderende ombord i H.M.S. VANESSA, der dengang netop havde hejst kommando. I løbet af 1941 gennemgik han et kursus ved H.M.S. EXCELLENT og forrettede derpå tjeneste som artilleriofficer i H.M.S. ARETHUSA, der deltog i forskellige Middelhavsoperationer, inden det blev torpederet undervejs til Malta i november 1942. I 1943 gjorde han tjeneste som artilleriofficer i H.M.S. NORFOLK, som dengang opererede i Nordatlanten, og i 1943 deltog han i sænkningen af SCHARNHORST. Han forblev ombord i NORFOLK under resten af krigen og deltog i operationerne ved den norske kyst i begyndelsen af 1945, senere ved Java.

Efter krigen gjorde han fortsat tjeneste som artilleriofficer, og i 1950 blev han forfremmet til orlogskaptajn.

I perioden 1950—55 gjorde han tjeneste dels i land

ved artilleriskolen i Chatham og ved Royal Naval College i Greenwich, dels til søs i H.M.S. GLASCOW og NEWCASTLE. I 1955 udnævntes han til kommandør og gjorde som sådan tjeneste i admiraltetet som blandt andet Assistent Director of Plans, og som chef i H.M.S. VIGO i 2 år. I 1963 var han skibschef i H.M.S. ARK ROYAL, der opererede i Atlanten, Middelhavet og det fjerne Østen, inden han i begyndelsen af 1964 blev udnævnt til kontreadmiral med tjeneste som Assistent Chief of Naval Staff.

Efter 2 år som Assistent Chief of Naval Staff kom han atter til søs som Second-in-Command, Home Fleet, hvor han førte sit flag i H.M.S. TIGER og i missil-destroyerne H.M.S. LONDON og H.M.S. HAMPSHIRE førte han en britisk eskadre til Expo 67.

Han blev forfremmet til viceadmiral i december 1967 og blev udnævnt til Flag Officer, Submarines i den udvidelsesperiode, som fulgte ved indførelsen af atomubåde og polarisraketter. I januar 1970 blev han forfremmet til Controller of the Navy, og i april samme år blev han udnævnt til admiral. Han blev for sin indsats belønnet med D.S.C. for tjenesten ombord i NORFOLK. I 1952 deltog han ved Kong Georg VI's begravelse og blev tilkendt M.V.O. Han blev ridder af »Order of the Bath« i 1966 og Knight Commander af samme i juni 1969.

I 1940 indgik han ægteskab med Margaret Steacy fra Bermuda og fik 2 sønner og en datter i dette ægteskab. Hans hustru døde i 1951, og han ægtede senere Marjory Reece (født Bisset) og fik her en steddatter. Han har sit hjem på Hayling Island, Hampshire.

Naval News Summary.

Marinens Bibliotek

*Erhvervelser i august 1972.***Historie**

- The Jacobean Commissions of enquiry 1608 and 1618.
NAVY RECORD SOCIETY. Vol. 116. London 1971.
320 s. ill. index. bibl.
- Powley, Edward B.*: The naval side of King William's
War 16/26 November 1688—14 June 1690.
London 1972. 392 s. ill. index. bibl.

Politik

- Feldbæk, Ole*: Dansk neutralitetspolitik under krigen
1778—1783. Kbh. 1971. 212 s. index. bibl.
- GEHLEN. *Gehlin, Reinard*: The service. The memoirs
of general Reinhard Gehlen. New York 1972.
386 s. ill. ..

Strategi og taktik

- Møller, Gunnar*: Hemmelig skrift og koder. Kbh. 1968.
96 s. ill. index.
- Wiener, Friedrich*: Die Armeen der neutralen und
blockfreien Staaten Europas. München 1972.
292 s. ill. index. bibl. FKP
- Creswell, John*: British admirals of the eighteenth cen-
tury. Tactics in battle. London 1972. 264 s.
ill. index. bibl.

Skibe, skibbygning m.m.

- Chapmann, F. H. af:* Dimensioner på virke og jern til fem sorter Linie-Skepp och ni sorter Fregatter. Kalligraferet. Stockholm 1829. 65 + 41 s.
- Køleanlæg.* Indretning. Vedligeholdelse. Reparation. Kbh. 1962. 82 s. ill.
- Lenton, H. T.:* British battleships and aircraft carriers. NAVIES OF THE SECOND WORLD WAR. London 1972. 160 s. ill.
- Lenton, H. T.:* British submarines. NAVIES OF THE SECOND WORLD WAR. London 1972. 152 s. ill. index.
- North, A. J. D.:* Royal naval coastal forces 1939—1945. London 1972. 72 s. ill.

Våbentekniske o. a. håndbøger m.m.

- Grundbog for Orlogsgaster.* Kbh. 1972. 248 s. ill.

Diverse

- De bibliotekariske uddannelser.* 3 delbetænkninger. Kbh. 1972. 132 s.
- Kort over Danmark.* Geodætisk Institut. Kbh. 1972. 112 s. ill. index.

Kommentarer til nyanskaffelser

Hans Branner: Østersøen og de danske Stræder i engelsk Krigsplanlægning 1904—14.

Denne interessante artikel findes i det af Jysk Selskab for Historie udgivne periodica »Historie«, ny række IX s. 493—535.

Østersøen var under Napoleonskrigene engelsk interesseområde, hvad ikke mindst fra dansk side måtte erkendes, og vedblev at være det en årrække derefter. Efter den omkring århundredeskiftet påbegyndte opbygning af den tyske flåde og den voksende krigsfare England—Tyskland, blev Østersøproblemet behandlet såvel i det engelske admiralitet som i War Office.

Den almindelige opfattelse er vel nok den, at de snævre danske stræder og den tyske flådes evne til hurtigt forlængning via Kielerkanalen satte en stopper for engelsk ønske om at gå videre syd på end til Kattegat.

Forfatterens studier i engelske krigsarkiver giver et andet billede. I dette århundredes første årti gik marineministeren, Sir Arthur Wilson og 1' Sea Lord J. A. Fisher ind for amfibieoperationer mod den tyske Østersøkyst, dog kun under den forudsætning, at England var illieret med en fastlandsmagt — her var der kun tale om Frankrig og Rusland.

Danmarks stilling er med i overvejelserne og der lægges her kun vægt på dansk holdning, ikke på dansk forsvar, som ikke anses for at have nogen betydning.

Fishers »Baltic Project« blev forladt i 1911 da Wil-

son blev afløst af Churchill og dukkede i en kortvarig periode op igen i 1915. Det kom atter frem i 1916—17, men her viser forfatteren til Marder: »From Dreadnought to Scapa Flow«, Vol. II, kapitel 8.

John Creswell: British admirals of the eighteenth century. George Allen & Unwin, London 1972.

Når man herhjemme ville vide noget om flådetaktik fra sejskibstiden har den vigtigste kilde været jesuiterpateren Paul Hoste's »L'art des armées navales« fra 1967, skrevet på tilskyndelse af admiral, grev de Tourville.

De franske instrukser synes at have været grundlag for udøvelsen af taktik hos samtlige fastlandsmagter med undtagelse af Holland, der som England havde fastsat egne taktikregler længe før Hoste's bog så dagens lys.

Marinens Bibliotek har udover den franske originaludgave fra 1967 en dansk oversættelse fra 1743, oversat af C. F. L. de Fontenay og en russisk udgave fra 1767.

Udover enkelte engelske og hollandske instrukser havde biblioteket ingen kilder til disse landes taktik før man modtog Julian S. Corbett: »Fighting Instructions 1530—1816« og »Signals and Instructions 1776—1794«, udgivet af Navy Record Society i 1945 og 1948.

Creswell har foretaget en sammenligning mellem fransk og engelsk taktik. Reglerne er meget overensstemmende, men mens Hoste har flere artikler om, hvorledes man undgår eller trækker sig ud af kamp, findes intet tilsvarende i de engelske. Når franskmændene ønskede at undgå for store tab for at kunne holde sin flådes styrke intakt, kunne det være god strategi, men man risikerede en dalende kampmoral, hvilket var utænkeligt i Royal Navy.

Ved en lang række eksempler på det 18' århundredes store søslag fra Malaga 13' august 1704 og inclusive Trafalgar 1805 viser han, i hvor høj grad man efterlevede eller overtrådte de regler, der var nedfæstet i de gældende taktikforskrifter. Har man været i tvivl før, er her argumenter for, at slagets udfald stærkt afhænger af lederen, den kommanderende admirals egenskaber, sjældent som ved St. Vincent de enkelte skibschefers konduite. Ships don't fight, men do.

Gehlen, Reinhard: The service. The memoirs of general Reinhard Gehlen. World Publishing, New York 1972.

General Gehlen blev officer i 1922 og gjorde tjeneste ved artillcriet og i stabe til han i april 1942 kom til efterretningstjenesten med russiske hærstyrker som speciale. Den 22. maj 1945 overgav han sig med sine nærmeste medarbejdere til de amerikanske styrker — han havde 1' december 1944 opnået generalsrang.

Af indhentede efterretninger fra den periode er en af de sidste, at en russisk fange oplyste: De russiske styrker ville ikke tillade vestlige styrker at komme først til Berlon og var i givet fald klar til at bekæmpe fremrykkende amerikanere med artilleriild.

General Gehlen blev fløjet til U.S.A. for i juli 1946 at blive sendt tilbage til Tyskland, for at begynde at organisere en vesttysk efterretningstjeneste, som fik officiel status i 1956. Den 30' april 1968 forlod han tjenesten som pensionist.

Bogen giver mange interessante træk fra efterretningsvæsenets virke og oplyser bl.a., at Martin Bormann aldrig har været i Argentina, at han under krigen var spion for Sovjet, og at han overgav sig til russerne og døde i Rusland i 1969. Otto John og hans skæbne er også behandlet, ligesom Guderian's og Canari's andel i komplottet mod Hitler den 20' juli 1944.

Den engelske udgave har taget en del med, som blev strøget i den tyske udgave.

Grundbog for Orlogsgaster.

Søværnet, CHS PUB nr. 18—501, Kbh. 1972.

Efter 10 års forløb har »Lærebog for Orlogsgaster« endelig fået en afløser. Den i 1970 og 1971 udsendte »Orlogsgastens tjenesteforhold« var kun en nødløsning og savnede svar på mange spørgsmål, som en værnepligtig må stille sig, når han gør tjeneste i søværnet.

De første kapitler, der bl.a. vedrører forsvarets og søværnets organisation, må man håbe kan stå ved magt i nogen tid, men det tillader vore politikere antagelig ikke. Der er jo snart gået 3 år uden nogen ny forsvarsordning!

Her kan man undre sig over, at benævnelsen »Kystdefensionen« er stærkt fremhævet, når den ikke nævnes i skemaet »Søværnets organisation«. Det savner en forklaring, ligeledes at ordet Marinestaben kun forekommer i nævnte skema.

Men det er kun småting, ligesom at orlogsgasten får et forkert postnummer anført i brevpostadresse til skibene. Købmagergades Postkontor har postnummer 1150, men til skibe benyttes 1000.

Bogen giver i det store og hele alt hvad den værnepligtige behøver, dog kunne man måske ønske et kapitel om, hvilke styrker, der kan forventes som modstandere, specielt hvad der indgår i en landsætningsoperation.

Til sidst et lille suk. Søfartens Bibliotek er nævnt i 23' kapitel. Hvorfor må orlogsgasten ikke vide, at der kan findes mere om flådens historie i Marinens Bibliotek og Rigsarkivet og at der stadig arbejdes med flådens historie, bl.a. i den krigshistoriske afdeling?

Edward B. Powley: The naval side of King William's War. John Baker, London 1972.

I Kay Reinhard's »Håndbog i almindelig Søkrigs-historie« kaldes den her omhandlede krig: »Frankrigs krig mod den augsburske Liga 1688—1697«.

Af speciallitteratur om nævnte krig har biblioteket hidtil kun haft Burchett's memoirer fra 1703, endog kun i fransk oversættelse fra 1704. Det skulle således være en mere tilgængelig udredning, der nu kom frem, men desværre omhandler den kun perioden fra krigens begyndelse til 14. juni 1690, umiddelbart før den af Reinhard omtalte største træfning i krigen, slaget ved Beachy Head 10.7.1690, og da forfatteren døde i februar 1968, kan en fortsættelse ikke forventes.

Det er tvivlsomt, om det overhovedet har været hensigten, da bogens hovedtema er kampen om Nord-irland, hvor den katolske franske hær efter tilskyn-delse af den fordrevne Jacob II var landet. Det kan have aktuel interesse, at flådens bestræbelser var at bringe undsætning til de engelske styrker i det belej-rede Londonderry, hvilket lykkedes til trods for, at franskmændene gik sejrrigt ud af slaget i Bantry Bay den 11.5.1669.

J. T.

BOGANMELDELSE

Jürg. Meister: *The Soviet Navy. Vol 1 & 2.*
 Macdonald, London. 11 x 16 cm, 150 sider, illustreret,
 £ 1.15 (kun i UK).

I serien »Navies of the second World War« har den kendte schweiziske journalist og maritime skribent Jürg. Meister, der er ekspert fra Østblokkens maritime område, i indeværende år udsendt *The Soviet Navy, vol. 1*, der omhandler slagskibe, krydsere, jagere og torpedoskibe, samt *vol. 2* omhandlende mineskibe, minestrygere, kanonbåde, eskorteskibe, ubådsjagere og patruljefartøjer.

Forfatteren, der i 1958 udsendte »Der Seekrieg in den osteeuropäischen Gewässern 1941—45«, nyder i Sovjet ry som *forfalsker af Den store patriotiske Krigs historie*, hvilket sikkert bedst karakteriserer hans indstilling til de officielle beretninger, som både under og efter krigen er blevet offentliggjort af de russiske autoriteter.

De skibe, der omtales, kan efter deres oprindelse deles i følgende grupper:

1. Skibe fra den kejserlige flåde færdigbygget inden 1917.
2. Skibe fra den kejserlige flåde påbegyndt før 1917, men først færdigbygget af Sovjet langt senere.
3. Skibe bygget af den sovjetiske flåde mellem 1928 og 1945.
4. Skibe som under Lend-Lease i perioden 1942—445 overførtes fra den engelske og den amerikanske flåde.
5. Tidligere bulgarske, estniske, finske, lettiske og rumænske skibe.

Foruden data for de forskellige skibe gives der også en kritisk vurdering og oplysninger om deres historie

og deltagelse i krigen samt deres senere skæbne.

Man vil her kunne finde mange af de skibe, om hvilke man under og i de nærmeste år efter krigen kun havde vage og ofte modstridende oplysninger. Der er f.eks. kanonbåden af MOSKVA-klassen, der i 1940 og i foråret 1941 var blevet søsat i Tyskland som *mudder-maskiner*. Men da krigen kom, efter at de var nået til Sovjet, blev de ombygget til kanonbåde på værfterne i Leningrad. De var armeret med enten 2 stk. 13 cm i skjolde eller 3 stk. 10,2 cm. Deplacementet var 950 tons og besætningen på 50 a 80 mand, farten 8—9 knob. Under krigen anvendtes de til forsvaret af Leningrad — dels i Finskebugten, dels på Ladoga.

Der er i begge bind mange skitser og gode billeder — af hvilke sidste en del dog vil være kendt fra de forskellige flådeårbøger.

Det følgende tredje bind skal omfatte ubåde og mortortorpedobåde, medens flodflotillerne på Volga og Amur m.v. og skibene i Det kaspiske Hav, forsynings-skibe, skoleskibe, opmålingsskibe, landgangsfortøjer, isbrydere og transportskibe m.v. vil blive behandlet i det afsluttende fjerde bind.

R. Steen Steensen.

Anvendelse af organisationsteori og -psykologi i Forsvaret

Af orlogskaptajn J. Ahlers

(fortsat)

Lederadfærden

Før jeg går over til at behandle lederadfærden, er det nødvendigt at definere hvem, der er ledere og hvem, der ikke er det. Ifølge Mc Gregors X teori er alle mennesker groft inddelt i to grupper, de, der skal motiveres, og hvis følelser er irrationelle således, at de er ude af stand til selvdisciplin og selvkontrol, og de, der er selvmotiverende, selvkontrollerende og mindre domineret af deres følelser, det er lederne. Dette er den ene yderopfattelse, og den anden er, at vi er alle ledere på en eller anden måde enten i organisationen eller uden for denne, f.eks. i familien. En konklusion af dette sidste er, at mennesket i al almindelighed både bliver ledet og er leder. Så hvor end mennesket er i organisationen, bliver det påvirket af en højere liggende leder, og det påvirker en lavere liggende.

Problematikken i lederadfærden bliver derfor, at skabe consensus for det enkelte menneske imellem den lederpåvirkning, som faktisk sker og den, som mennesket forventer at blive udsat for, hvor det forventede er den variable. Eller at skabe consensus for det enkelte menneske mellem lederadfærd, som kan udøves og det, der forventes, hvor lederadfærden er den variable.

Vender vi tilbage til modellen med de 4 mennesker, rational-economic man, social man, selfactualizing man og complex man og belyser lederadfærden ud fra disse synspunkter, vil man se en ændring fra, at det er det forventede, der er den variable til, at lederadfærden bliver den mest variable.

1. *Ledelse af rational economic man.*

Den bureaukratiske skole og Scientific management skolen forventede, at lederen primært lagde vægten på at planlægge, organisere, motivere og kontrollere således, at arbejdet blev effektivt udført. De ansatte skulle kun gøre, hvad de blev sat til, og det reglerne tillod. De ansatte kom til organisationen for at få deres behov tilfredstillet i form af løn.

Organisationen kørte efter disse opfattelser som en velsmurt maskine på grund af et system af formelle regler, rapporter, kommunikationskanaler og stærkt afgrænsede ansvarsområder.

Forudsætningerne for at denne lederstrategi kan lade sig praktisere, må derfor være, at lederne i beslutningsprocesserne altid er fuldstændig informeret, altså har oversigt over alle konsekvenserne af hver handlingsalternativ, således at det bedste resultat altid kan opnås. Hvad angår styringsprocesserne, er det nødvendigt med en detaljstyring af medlemmernes adfærd gennem en stærk programmering af aktiviteten i organisationen. Organisationsformen er linieorganisation. At en aktivitets-, beslutnings- og relationsanalyse viser fuld overensstemmelse med de forskrifter, der foreligger. At langtidsplanlægning ikke er nødvendig, da organisationen er stabil, hvorefter det heller ikke er nødvendigt at formulere et formål. Organisationens kontrolsystem følger den autoritative model, informationen en ensidig, thi kontrolsystemet vil opfange uregelmæssigheder. Støjproblemet er ikke akcepteret som et problem, idet medlemmet opfattes som et X menneske, der er dovent, og hvis mål ikke er de samme som organisationens. Og endelig at det er muligt kun at købe arbejdskraften mod til gengæld at give tryk i stillingen og løn.

Der er mennesker som kan indordne sig en sådan lederstrategi, såfremt de ovennævnte forudsætninger er

tilstede. Problemet for den bureaukratiske skole er, at enten de organisationsmæssige eller de menneskelige forudsætninger ikke holder.

Lad os antage, at de menneskelige forudsætninger holder, og se på de organisationsmæssige forudsætninger.

Det ville være meget naivt at tro, at lederen kan være fuldt informeret om alle handlingsalternativer og konsekvenser. Hvis en leder skulle være dette, ville det betyde i situationer med flere handlingsalternativer, at beslutningerne ville være så længe undervejs, at problemet enten har løst sig selv eller, at problemet er endnu mere komplekst på grund af den manglende koordination for andre funktioner. Detailstyring er mulig, men det kræver også programmering for aktiviteten. En effektiv programmering kan finde sted ved et samlebånd og lignende aktiviteter, men mange organisationer må erkende, at de ansattes medvirken ofte forhindrer, at situationer bliver groteske.

Kontrolproblemet er ikke uløseligt, men kræver en meget effektiv ledelse, der helliger sig papirarbejdet i form af rapportskriveri, så reglerne er ajourførte således, at planlægning kan finde sted. Langtidsplanlægning er ikke nødvendig, idet situationen er stabil. På Webers tid omkring århundredeskiftet kunne denne opfattelse være sand, men hvem tør sige det om 70'ernes organisation? At købe mennesket til, på baggrund af en udelukkende økonomisk ydelse, at udføre et effektivt arbejde er muligt f.eks. på boreplatformer o.s.v., men dette er ikke en holdbar situation, hverken økonomisk eller socialt, når der er tale om større organisationer, hvor almindeligt arbejde skal udføres.

Konklusionen på dette bliver, at selv om den menneskelige forudsætning holder, vil det være vanskeligt for lederen i den bureaukratiske organisation at leve op til forudsætningerne. Holder disse ikke, kan det forventes,

at den, der egentlig ønsker at blive behandlet som rational economic man, ikke får sine forventninger opfyldt, og dermed er grundlaget for denne teori borte.

På baggrund af ovenstående konklusion vil det måske være utopi at vurdere hvad der sker, hvis de organisationsmæssige forudsætninger holder. Men da verden hverken er sort eller hvid, vil det også være af betydning at se på dette forhold.

Holder Maslows behovsteori, vil resultatet blive, at individets sociale behov dukker op, og derved er allerede skabt en konfliktsituation, idet bureaukratimodellen ikke ønsker den uformelle kommunikation og slet ikke den uformelle gruppedannelse. For dem teorien ikke gælder, vil situationen være ideel. På baggrund af de afholdte forsøg inden for socialpsykologien må det kunne konkluderes, at det er et fåtal, der kan tilfredsstilles ad denne vej.

Generelt kan konkluderes, at vælger organisationen en ledelsesstrategi, som anskuer mennesket ud fra rational economic man princippet, vil denne organisation ikke blive effektiv og ej heller en arbejdsplads, der bliver stor ansøgning til.

2. *Ledelse af social man.*

Vælger ledelsen i sin adfærd at behandle mennesket som social man, vil dette i realiteten indebære en adfærd, der er lig den, der blev tilgodeset rational economic man plus nogle sociale goder, eller det man forstår med velfærd. Velfærdsbestræbelserne må ansues ud fra to synspunkter. De bestræbelser der tilgodeser menneskets sociale behov, og de bestræbelser der sker i form af ekstra ydelser for at kompensere for lønnen, således at forstå, at der i følge faglige aftaler er et maximum for lønnen, hvorimod der ikke er maximum for sociale ydelser såsom billig frokost, firmafester, repræsentation m.m.

På baggrund af rational economic man konklusionen er organisationen ikke effektiv, og den er ikke et tilbøvsstykke. Ledelsen kan bøde på dette forhold ved at kompensere i form af sociale ydelser, hvilket da også er tilfældet i dag. Yderligere kan ledelsen akceptere den uformelle gruppedannelse, men spørgsmålet er hvor meget effektivitet, der går tabt i organisationen på grund af uformelle gruppedannelser, hvis mål ikke er i overensstemmelse med organisationens mål. Vælges social man opfattelsen, er der ikke blevet rørt ved problemet om arbejdets fremmedgørelse.

Set ud fra Maslows behovsteori kan de sociale behov være dækket enten i den formelle organisation eller i den uformelle gruppedannelse. Begge situationer vil udløse krav om selvaktualisering. Søger organisationen at give netop så meget, at behovene ikke er fuldt dækkede vil det være muligt at holde en vis effektivitet samt at holde på personalet uden krav om yderligere behovstilsfredsstillelse. Personalestatistik taler om gennemtræk i et firma, hvormed der forstås den procentvise udskiftning af den totale arbejdsstyrke i løbet af et år. En af årsagerne til en sådan gennemtræk er ganske givet, at lederopfattelsen i organisationen ikke stemmer overens med den forventning, som den ledede stillede til organisationen, eller med andre ord organisationen kunne ikke tilfredsstille individets behov.

Konklusionen af dette bliver, at vælger organisationen en ledelsesstrategi, der anskuer mennesket ud fra social man princippet, er dette en farbar vej så længe individets behov ikke dækkes, og at dette akcepteres af de ansatte, men tegn på ineffektivitet og gennemtræk kan tyde på, at de ansattes behov ikke er tilfredsstillede.

3. *Ledelse af selfactualizing man.*

I de to første ledelsesopfattelser var det mere eller

mindre et efter min opfattelse negativt menneskesyn, der havde overvægten. Anskuer organisationen de ansatte ud fra selfactualizing man princippet, er det efter min opfattelse positivt menneskesyn, der lægges til grund for lederadfærden. Organisationen ønsker at støtte mennesket til at få tilfredsstillende behov i en ramme, der samtidig leder frem til de af ledelsen fastsatte mål for virksomheden. Scheins og Mc Gregors opfattelse af mennesket viser klart, at det er organisationen, der gennem sine teknikker skal søge at fremkalde og anvende de menneskelige anlæg til fælles glæde for individet og organisationen. Teknikkerne blev tidligere inddelt i målformulering, beslutning, styring og information/kommunikation.

a. *Målformulering.*

Mennesket ønsker at træne sig i større og større selvstændighed og uafhængighed, tilpasning til langtidsmål og -planer samt til omskiftelige forhold. For at kunne give mennesket selvstændighed og uafhængighed er det nødvendigt, at organisationen ledes gennem målformulering, og at de ansatte såvel som andre, jfr. koalitionsmodellen, har indflydelse på målformuleringen, der hvor de pågældende er direkte involveret. Ønsker ledelsen at opstille et mål — middel hierarki — betyder dette, at de ansatte på et vist niveau ikke skal formulere formålet for dette niveau, men derimod have indflydelse på valget af midler til opnåelse af målet. Det ville i denne forbindelse også være naturligt at inddrage de ansatte i vurderingerne om, hvorledes det kan måles om målet er nået, thi »ingen kender nye fiduser bedre end smugleren selv«.

En forudsætning for at give de ansatte indflydelse på målformuleringen er, at der finder en effektiv uddannelse og træning sted således, at den ansatte

så hurtigt som muligt får den fornødne faglige baggrund til at kunne fremkomme med saglige forslag. De selvaktualiserende behov vil på denne måde kunne tilfredsstilles. Gør organisationen ikke dette, vil det hurtigt medføre, at den ansatte ikke føler at kunne slå til og derved opnås den direkte modsatte virkning. Ledelsen kan bøde på dette ved nøje at følge den ansattes udvikling og ikke udsætte denne for situationer, hvor forudsætningerne ikke er til stede. På den anden side er det vigtigt, at den ansatte søges medinddraget, hvor forudsætningerne er til stede. At organisationen udvikler sig til en institution er en heldig ting, men ledelsen må i sin adfærd søge at spadsere på den gyldne middelvej, således at institutionaliseringen ikke får uheldige virkninger.

b. *Beslutning.*

Menneskegrundlaget er her »the administrative man«, hvor individet nok tilsigter rationelle handlinger, men lever i en verden af begrænset rationalitet. Det kan ikke forventes, at alle alternativer bliver taget i betragtning, hvorved beslutningerne ikke bliver de bedste, men de, der er gode nok.

Organisationen må over for de ansatte klart udtrykke, hvilket beslutningsgrundlag der er godt nok, således at de ansatte følger dette og ikke gør organisationen ineffektiv ved at søge handlingsalternativer og konsekvenser, som ikke er forventede af organisationen. Eller med andre ord der søges consensus mellem det organisationen forventer af den ansatte, og det den ansatte tror, organisationen forventer. Følgende teknikker står til rådighed:

De analytiske-selektive metoder.

Erkender organisationen, at den ikke lever i et sta-

bilt miljø, kan den udnytte selfactualizing mans trang til at vise fantasi, opfindsomhed og skabertrang under løsningen af problemer ved at vise, at innovationer er velkomne. Herved skabes igen overensstemmelse mellem den ansattes behov og mål og organisationens mål. For at der ikke skal opstå forskel på, hvorledes organisationen forventer innovationer forelagt og den faktiske forelæggelses form, må lederen fra et vist niveau i organisationen kunne omforme et forslag fra neden i hierarkiet til en for den højere ledelse akcepteret form. Lederen må for det første vise, at innovationer er ønskede og dernæst kunne omsætte disse til en form, som ledelsen kan tage beslutning på, altså problemformulering, bearbejdning, syntese og bedømmelse.

Hvor innovationerne er blevet opfattet, som de ansattes skabertrang til at forbedre organisationen, altså skabe et nyt beslutningsgrundlag, må forskningen ses som organisationens ønske om, at der inden for et bestemt område skabes et nyt beslutningsgrundlag for organisationens handlingsalternativer.

c. *Styring.*

Selfactualizing man er primært selvmotiverende. Motivationen er noget, der skal komme indefra. Der er ingen medfødt konflikt mellem den enkeltes mål og behov og organisationens mål. Giver mennesket chancen, vil det frivilligt integrere sine egne mål med organisationens. Kontrol udefra og trusler om afstraffelse er ikke de eneste midler, der kan føre til samarbejde om organisationens mål. Mennesket vil udøve selvkontrol og selvdirigering for at nå mål, som engagerer det. De menneskelige behov kan opdeles i vedligeholdelsesfaktorerne og motivationsfaktorerne.

En detailstyring, hvor medlemmernes adfærd styres ved hjælp af en stærk programmering, kan vanskeligt bringes i overensstemmelse med opfattelsen af selfactualizing man. På den anden side udelukkes detailstyring ikke i denne opfattelse, men det kræver, at individet får sine behov tilfredsstillet i en del af det arbejde, som han skal udføre.

En målstyring, hvor medlemmernes adfærd styres af fælles holdninger, vil tilgodese selfactualizing man. Peter Drucker fandt, at dette kunne ske ved, at organisationen byggede på fælles anskuelser, der symboliserede deres sammenhæng i fælles principper. For at de ansatte kan få fælles holdninger, er det nødvendigt at organisationen og dermed den enkelte leder: Leder gennem målstyring, sørger for at der er overensstemmelse mellem den af virksomheden fastsatte organisationsform og de faktiske forhold. Dette sidste sker i form af aktivitets-, beslutnings- og relationsanalyser. At der finder langtids- og korttidsplanlægning sted. At der på baggrund af planlægning kan decentraliseres i videst muligt omfang af hensyn til de menneskelige behov. At organisationens kontrolsystem søger at neddelegere kontrolansvaret i videst muligt omfang, thi hvis Tannenbaums hypoteser holder, vil mængden af kontrol forøges, og derved forøges ledelsens grad af kontrol. Endelig er det af stor betydning, at lederen lader enkeltpersoner eller grupper, hvor disse er direkte involveret, have indflydelse på styringen i en sådan udstrækning, som den enkelte situation tillader det. Det er klart, at indflydelsen er minimal, hvor øjeblikkelig styring foregår, men indflydelse i situationer hvor styringen er af planlægningsmæssig karakter, vil indebære større forståelse for lederadfærden, når øjeblikkelig styring er

nødvendig. En sådan indflydelse skaber bedre kendskab og forståelse for lederholdningerne samtidig med, at der skabes større motivation for det videre arbejde, og endelig at ændringer lettere accepteres.

d. *Information og kommunikation.*

For at selfactualizing man skal have en mulighed for at kunne funktionere efter hensigten, er det nødvendigt, at den rigtige og nødvendige information når brugeren, og at denne kan kommunikere således, at støjfactoren dæmpes i videst muligt omfang. Dette er ikke alene et organisationsmæssigt hensyn men også et menneskehensyn, der er i overensstemmelse med denne menneskeopfattelse. Lederen skal derfor søge at få den formelle og uformelle kommunikation til at gå ad samme kanaler. Han skal være klar over hvilke støjfactorer, der har indflydelse på kommunikationen og afbøde disse således, at der på hvert trin i organisationen skabes mulighed for at målformulering, beslutning og styring sker på baggrund af handlingsalternativer, der er tilvejebragt på grundlag af maximum af mulig information.

Lederen må derfor i sin adfærd og gennem sine funktioner sørge for, at der sker en oplæring af organisationens medlemmer, således at der skabes en fælles referenceramme. At der sker en generel information om organisationens mål og virke. Omorganisere således, at støjproblemerne dæmpes. Træne sig selv og andre således, at erfaringer om menneskelig adfærd maximeres, hvorved det skulle være muligt at opnå den maximale kommunikation til fordel for organisationens beslutninger. Dette gælder såvel, når det er enkeltindividet, der skal træffe

afgørelser, som når afgørelsen skal træffes på gruppebasis. Gruppedynamiske- og sentivitetstræningskurser er teknikker, der kan forøge såvel mængden af information og kommunikationsvejene. Kurserne må, hvis de skal indpasses i opfattelsen af selfactualizing man i organisationen, have til formål såvel i sin form og sit indhold at skabe mulighed for bedre forståelse for organisationens og den enkeltes mål.

e. *En model på lederadfærden.*

Peter Drucker 32) beskriver lederen og hans arbejde således:

Først og fremmest *fastsætter* en leder *målene*. Han bestemmer, hvori de skal bestå. Han bestemmer, hvad deres indhold skal være på hvert enkelt af målsætningens områder. Han bestemmer, hvad der skal gøres for at nå disse mål. Han gør målsætningen effektiv ved at formidle den til de mennesker, hvis indsats er nødvendig for delmålenes realisation.

For det andet skal lederen *organisere*. Han analyserer de aktiviteter, beslutninger og relationer, der er behov for. Han klassificerer arbejdet. Han opdeler det i selvstændige aktiviteter. Han opdeler yderligere aktiviteterne i selvstændige job. Han grupperer disse aktivitetsenheder og job i en organisationsstruktur. Han udvælger folk til ledelsen af disse enheder og til de job, der skal udføres. Dernæst skal lederen *motivere* og *kommunikere*. Han skaber en gruppe af de mennesker, der er ansvarlige for de enkelte job. Han gør dette gennem den praktiske udøvelse af sin ledervirksomhed. Han gør det gennem sine egne kontakter med de folk, han leder. Han gør det gennem ansporinger og belønninger for gode præstationer. Han gør det gennem sin forfremmel-

32) Peter Drucker, Virksomhedsledelse, p. 423-424 cit.

sespolitik. Og han gør det gennem konstant kommunikation både fra lederen til hans underordnede og fra den underordnede til hans leder.

Det fjerde grundlæggende element i lederens arbejde er *vurderinger*. Lederen fastlægger målestokke — og der er kun få faktorer, der er så vigtige for organisationens og dens enkelte medlemmers præstationer. Han sørger for, at hver eneste mand i organisationen har adgang til vurderinger, der tager sigte på hele organisationens præstation og samtidig på den enkeltes arbejde, og hjælper ham til at udføre det. Han analyserer præstationer, vurderer dem og fortolker dem. Og som på alle andre områder af sit arbejde formidler han også her både hensigten med målingerne og deres resultater til såvel sine underordnede som sine overordnede.

Endelig skal en leder *udvikle mennesker*. Gennem den måde, hvorpå han handler, gør han det nemt eller vanskeligt for dem at udvikle sig selv. Han styrer eller fejlstyrer dem. Han aktiviserer alle deres evner, eller han hæmmer dem. Han underbygger deres integritet, eller han undergraver dem. Han oplærer dem i rankhed og styrke, eller han forkrøbler dem.

Alle ledere gør alle disse ting, når de leder — hvad enten de selv ved det eller ej. Den enkelte kan gøre tem godt eller gøre dem elendig — men han gør dem altid.

4. *Ledelse af complex man.*

Vælger ledelsen at opfatte og behandle mennesket som complex man, betyder dette ikke, at der kan opstilles en række organisationsmæssige teknikker, der passer på netop denne opfattelse. Complex man er et højst variabelt menneske med mange muligheder. Forstår lederen i sin

adfærd og organisation i sin ledelsesstrategi at udnytte de mange muligheder, mennesket kan rumme, da kan dette udnyttes både af organisationen og individet til fælles glæde for begge parter. Det væsentligste problem i forbindelse med denne opfattelse er, at lederen må være en god diagnostiker, der er besat af ønsket om at være i stand til at opfatte og værdsætte menneskets forskelligheder. Disse forskelligheder må ikke af lederen opfattes som et problem, han er nødt til at leve med, men snarere forskelligheder, som han værdsætter, idet det herved er muligt at finde mennesker, hvis forskellige behov kan dækkes af en af organisationens mangeartede funktioner. Endelig må lederen have en sådan personlig fleksibilitet og et sådant kendskab til mennesket, at han kan variere sin egen adfærd, thi er menneskets behov og motiver forskellige, må de også behandles forskelligt.

Dette betyder, at der skal anvendes et bredt spektrum af menneskeopfattelser (f.eks. rational economic man, social man, selfactualizing man) og et bredt spektrum af menneskelige behov (f.eks. organiske behov, følelsesmæssige behov, sociale behov og aktivitetsbehov) i udvælgelsen af en ledelsesstrategi. Det er lederens opgave på baggrund af de menneskelige behov og de teknikker, der tilgodeser tilfredsstillelsen af disse behov, at nærme organisationens menneskehensyn til den enkeltes mål og behov således at et effektivt samarbejde til fælles mål- og behovsopnåelse nås.

Vurdering af de organisationsteoretiske og -psykologiske aspekters betydning for forsvaret

1. Menneskesynet

- a. Et menneskesyn, der udelukkende tilgodeser rational economic man, er ikke anvendeligt for forsvaret, idet det kun er et fåtal af personellet, hvis behov kan tilfredsstilles på denne måde. Endvidere er det i dag

- ikke muligt at organisere forsvaret på baggrund af fuld rationalitet. Således er end ikke forudsætningerne til stede for rational economic man, hvorfor det må frarådes at anlægge et sådant menneskesyn.
- b. Social man opfattelsen indebærer ud over rational economic man en del sociale goder, gruppedannelser uden for den egentlige aktivitet. Rent teoretisk kan en del af forsvarets personel tilfredsstilles på denne måde, men det bliver kun en ren teoretisk betragtning, idet der fra ledelsens side (ministeriet) af rationalitetsårsager gøres alt for, at denne mulighed ikke kan realiseres. Så selv for den del af personalen, der kunne tilfredsstilles på denne måde, er denne mulighed ikke farbar.
- c. Betragtes mennesket som self-actualizing man, åbner sig en mulighed for ad naturlig vej at koordinere de organisationsmæssige mål med de menneskelige mål og behov. Forudsætningerne for at et sådant menneskesyn er realisabelt, er at vedligeholdelsesfaktorerne (de fysiske — økonomiske — sikkerhedsmæssige — informative — statusmæssige og psykiske elementer) er tilgodeset i en sådan udstrækning, at disse ikke skaber negativ motivation. Endvidere at motivationsfaktorerne (ansvar — erkendelse — udvikling og handlemuligheder) anvendes i en sådan udstrækning, at utilfredshed og fremmedgørelse i arbejdet undgås.
- Kan disse forudsætninger tilgodeses vil et sådant menneskesyn være anbefalelsesværdigt for forsvaret, idet de menneskelige behov i henhold til Maslov bliver tilgodeset. Samtidig opnår forsvaret, at de ansatte udvikles til at kunne påtage sig større selvstændighed og uafhængighed, at de kan tilpasses til en organisationsform, som ikke kræver et stabilt miljø. Endvidere opnås, at de ansatte er selv motive-

rende og, at de frivilligt integrerer deres egne mål med forsvarets.

- d. Complex man opfattelsen indebærer ud over self-actualizing man opfattelsen et menneskesyn, der accepterer et ønske om at anvende den ansattes individualitet. At mennesker reagerer uens i forskellige situationer er ikke ukendt, men at forlange, at alle lige fra øverste ledelsestrin til laveste niveau skal kunne diagnosticere sådanne uens handlinger og handle i overensstemmelse med diagnosen, er at sætte fordringerne for højt. Det menneskesyn, der fordres for at kunne tilgodese complex man, kan være et mål, der ved hjælp af uddannelse og praktisk erfaring kan stiles mod på længere sigt, men ikke et øjeblikkeligt realisabelt mål. Forudsætningerne for, at complex man opfattelsen kan realiseres, er at self-actualizing man betingelserne virker i praksis. Det kan derfor ikke anbefales, at forsvaret umiddelbart anlægger et sådant menneskesyn, idet forudsætningerne ikke er til stede.

2. *Gruppesyntet.*

- a. De socialpsykologiske studier har vist betydningen af gruppen som et medium for fremme af samarbejde. For forsvaret er der ingen tvivl om, at gruppesamarbejdet er anvendeligt som en arbejdsform, der passer ind i de organisatoriske enheder.
- b. Antager forsvaret self-actualizing man opfattelsen, vil dette medføre, at der dannes psykologiske meningsfulde grupper, der ved hjælp af uddannelse i gruppesamarbejdets problem (de udefra kommende faktorer, sammensætning af gruppen og de dynamiske faktorer) kan blive særdeles effektive for forsvaret. Herved tilgodeses de ansattes behov, men det er mere problematisk, om gruppeorganisationen i

forbindelse med medindflydelse og medbestemmelse tilgodeser forsvarets mål og især dets metoder.

- c. Hvor beslutning/styring af en aktivitet skal ske øjeblikkelig, kan det ikke være i forsvarets interesse, at gruppen involveres af hensyn til tidsfaktoren. Hvor beslutning/styring er af mere planlægningsmæssig art, er det hensigtsmæssigt at involvere gruppen således, at medindflydelse opnås. Herved opnås, at gruppen i højere grad accepterer den øjeblikkelige styring, idet den på forhånd er kendt med forudsætninger, mål, metoder og midler.

Det kan derfor ikke anbefales, at gruppen anvendes til medbestemmelse, thi dette er urealistisk set i relation til den øjeblikkelige beslutning/styring.

- d. Det kan anbefales, at forsvaret i så høj grad som muligt anvender den organisatoriske gruppe og lader den have medindflydelse af hensyn til organisationens effektivitet, menneskets behov og muligheden for, at den manglende medbestemmelse derved accepteres.

3. Organisationsmetoderne.

- a. *Målformulering.* Overalt i den organisationspsykologiske og -teoretiske litteratur er det en forudsætning, at der i enhver organisation finder en målformulering sted. Organisationsteoretisk er det nødvendigt, at der findes et formål; thi skal et mål-middel hierarki opbygges, er det en forudsætning, at det overordnede formål er defineret. — Et mål-middel hierarki vil for de ansatte betyde, at mulighederne for en koordineret indsats forøges, at indbyrdes spændinger mindskes og at muligheden for at kunne decentralisere forøges, således at en reduktion af arbejdsbyrden for de højere ledelsesniveauer kan finde sted, og samtidig vil de ansattes motivation i

arbejde forøges. Det kan derfor anbefales, at Forsvaret udbygger det påbegyndte mål-middel hierarki.

b. Beslutning.

- (1) Den rationelle beslutningsteori er kun anvendelig, hvor et meget begrænset antal alternativer er til stede, og de deraf afledte konsekvenser er kendte. Det kan derfor ikke anbefales, at forsvaret generelt forlanger fuldkommen rationalitet i beslutningerne.
- (2) Den begrænsede rationalitet er i dag en kendsgerning, hvorfor det er nødvendigt, at forsvaret for at opnå den størst mulige effektivitet formulerer en beslutningspolitik, der angiver hvilke metoder, der kan anvendes for at opnå et tilfredsstillende resultat. De selektive og de analytiske metoder har hver deres fordele afhængig af den enkelte situation. Det kan derfor anbefales, at forsvaret igennem en beslutningsproces formulerer en beslutningspolitik.
- (3) En innovationspolitik vil hjælpe de ansatte således, at deres kræfter ikke spildes på innovationer, som forsvaret ikke er interesseret i. Forsvaret kan ved hjælp af en forskningspolitik understrege hvilke emner, der er af særlig interesse. Innovationer og forskning foregår dagligt i forsvaret, men en mere målbevidst politik inden for dette område kan anbefales, både af hensyn til forsvarets trivsel og af hensyn til vedligeholdelsen af de ansattes motivation.

c. Styring.

- (1) En detailstyring på baggrund af en kraftig programmering passer generelt ikke ind i self-actualizing man opfattelsen. For programmeret styring

og kontrolstyring gælder tilnærmelsesvis den samme antagelse, hvorfor det må anbefales at reducere disse styringsmetoder, hvor det kan lade sig gøre til fordel for en målstyring.

- (2) En målstyring er dog ikke umiddelbart anvendelig, idet mennesker, der tidligere er blevet styret på en af de ovenfor nævnte måder, vanskeligt kan finde sig tilrette under den nye styreform; men ved hjælp af en klar målstyringspolitik og en understøttelse af de enkelte individer i form af vejledning og uddannelse i en overgangsperiode, vil målstyring tilgodesee de menneskelige behov og mål, således at forsvaret kan leve op til self-actualizing man opfattelsen. Det kan derfor anbefales, at forsvaret formulerer en styringspolitik, og at denne politik tilgodeser det forelåede menneskesyn og gruppesyn.
- (3) Projektstyring i sin rene form forudsætter, at der er formuleret en beslutnings-, innovations- og forskningspolitik. Er dette ikke tilfældet, kan projektstyring dog godt anvendes, men den vil få en tilfældighedens præg, som let kan synes planløs i forhold til det samlede resultat. Det kan anbefales at anvende projektstyring men kun i forbindelse med en beslutnings-, innovations- og forskningspolitik.
- (4) Centralisering er nødvendig for en organisation, når miljøet er ustabil. Decentralisering kan foretages, når miljøet er stabilt. En centralisering vil i ringe grad tage hensyn til mennesket, hvorimod en decentralisering vil tilgodesee de ansattes motivation. Det må forventes i en omskiftelig tid, at der vil foregå en centralisering af forsvarrets styring, hvilket ikke tilgodeser menneske-

synet. Det kan anbefales, at forsvaret gennem en centraliseret udformning af principper og metoder i forbindelse med et mål-middel hierarki hurtigst muligt decentraliserer beslutningsmyndigheden til de ledere, der skal udføre beslutningerne.

- (5) Forsvarets organisationsform må nøje sættes i relation til dets formål. Det er derfor nødvendigt at foretage aktivitets-, beslutnings- og relationsanalyser, således at aktiviteterne kommer i overensstemmelse med de fastsatte mål og omvendt, hvis målet ikke udtrykker den ønskede aktivitet.
- (6) Overlevelse under instabile forhold kræver langtidsplanlægning. For at kunne formulere en langtidsplan er det nødvendigt at udarbejde en strategi for målopnåelsen. Da en sådan strategi er parallel til mål-middel hierarkiet, ville det være naturligt, at forsvaret sideløbende med mål-middel hierarkiet opbyggede et planlægningshierarki.
- (7) Ved at neddelegere kontrol, altså forøge mængden af de lavere liggende niveauers mængde af kontrol, ville dette forøge de højere liggende gruppers mængde af kontrol. En sådan neddelegering af kontrol passer særdeles godt for det foreslåede menneskesyn og den foreslåede decentralisering på baggrund af centralt fastlagte principper og metoder. Får forsvarets ledelse yderligere på denne måde forøget mængden af kontrol, kan det kun anbefales, thi derved tilgodeses både top og bund.

d. Information og kommunikation.

For at den rette målformulering — beslutning — og

styring kan finde sted, er det nødvendigt, at der foregår maximum af information gennem gensidig kommunikation.

Forsvaret må derfor:

- (1) gennem sin uddannelsespolitik sørge for, at de ansatte får samme referenceramme, at de informeres om forsvarets mål og virke samt at de får kendskab til mellemmenneskelig adfærd.
- (2) gennem sin organisationspolitik omorganisere og analyserer informationsbehovet.

4. Lederadfærden.

Det er anbefalet, at forsvaret i første omgang vælger self-actualizing man modellen som generel opfattelse af mennesket og at forsvaret gennem sine uddannelser søger at give lederne mulighed for at opfatte og behandle de undergivne som complex man, efterhånden som forudsætningerne er til stede.

Forsvaret må derfor gennem målformuleringer, beslutninger, styring, information og kommunikation klart tilkendegive, at det er denne opfattelse, der er gældende, således at opfattelsen indarbejdes som et grundsyn, eller med andre ord, at de ansatte igennem deres daglige ledelse viser holdninger, der er i overensstemmelse med den af ledelsen valgte ledelsesstrategi.

Konklusion

Hvis forsvaret ønsker at være en arbejdsplads, hvor de ansattes evner og energi til fulde kan udnyttes til opnåelse af det for forsvaret fastsatte mål, må der anlægges et menneskesyn, der tilgodeser de ansattes behov og mål. Dette kan ske ved at opfatte de ansatte som selvaktualiserende og komplekse mennesker og kan realiseres ved hjælp af en organisations- og ledelsesstrategi, der er i overensstemmelse med en sådan opfattelse.

Litteraturliste

- Blegen & Nylehn*: Organisationsteori, Tapir 1969.
- Drucker, P.*: Virksomhedsledelse, principper og praksis, Kbh. 1968.
- Gorpe, P.*: Moderne Administration, Samlerens 1967.
- Hernes & Lie*: Målsætning og strategi i langtidsplanlægningen, Norsk teknisk Ugeblad nr. 1 1965.
- Hertzberg, F.*: The Motivation to Work, New York, 1959.
- Hærkommandoen*: Ledelse og uddannelse, 1969.
- Krüger, E. Scheel*: Motivation, ledelse og menneskesyn. Lok 1970.
- Mager, R. F.*: Målsætning i undervisningen, Kbh. 1962.
- March & Simon*: Organisations.
- Ramström, D.*: Administrative processer, Stockholm 1964.
- Rhenmann, E.*: Företagsdemokrati og företagsorganisation, Stockholm 1964.
- Schein, E. H.*: Organizational Psychology, Prentice Hall Inc, 1965.
- Simon, H. A.*: Administrative Behavior, Macmillan 1961.
- Taylor, D. W.*: Decision Making and Problemsolving, Handbook of Organisations.
- Ahlers, J.*: Fremtidig uddannelse af officerer i SVN (Hovedopgave, SKFS, FAK, 1970).

Effektivitetsmåling

Af orlogskaptajn H. Frank

En redegørelse for mulige metoder til anvendelse i forbindelse med sammenligninger af søværnets enheders effekt, herunder for problemer i forbindelse med måling af operative enheders krigseffektivitet.

1. *Indledning.*

»Hvad man ikke har, vil man gerne ha'«, eller med en omskrivning: »Hvad man ikke kan, vil man gerne kunne«.

Hermed er allerede antydnet, at effektivitetsmåling er et vanskeligt problem.

I undertitlen i emnet tales der om »søværnets enheders effekt« og »operative enheders krigseffektivitet«, og der kan naturligvis ikke umiddelbart sættes lighedstegn mellem disse begreber. For det første udgør søværnets enheder kun en del af de operative enheder i forsvaret, og for det andet behøver søværnets enheders effekt ikke altid at have noget med krigseffektivitet at gøre.

Uanset denne opdeling er det centrale i opgaven *effektivitetsmåling*, og som det belyses i det følgende, går metodikken i denne måling netop ud på at sammenligne forskellige enheders *effekt*. Jeg vil derfor ikke i besvarelsen skelne mellem eller adskille de to begreber, men under ét søge at komme frem til det, der ligger bag ønsket om at kunne måle enhedernes varierende effektivitet: At skabe beslutningsgrundlag for valg af enheder, der skal indgå i forsvaret.

2. *Principper for effektivitetsmåling.*

a. *Generelt.*

Der er almindelig enighed om i alle kredse, at skal

vi have et forsvar, skal det være effektivt. Der er derimod ikke enighed om, hvad »effektivt« står for. Nogle mener et så stærkt forsvar som muligt — andre et så billigt som muligt. Begge parter har på sin vis ret uden at de ved, hvad de taler om.

Udgangspunktet for at måle en enheds krigseffektivitet må søges i det operationsanalytiske — eller systemanalytiske — begreb »effektivitetsmåling«.

Det er praktisk at begynde med at definere begrebet, som den militære operationsanalytiker ser det. Den civile, d.v.s. erhvervsmæssige, analytiker har i den forbindelse et meget mindre problem. Han har nemlig til enhver tid et udbytte, en omsætning eller en produktion, som kan anvendes som et mål for effektiviteten ved en bestemt aktivitet. Denne produktion eller profit har den militære analytiker ikke, i hvert fald ikke i fredstid, og i krigstid kan det være svært nok at skaffe den fornødne information, om hvilken egentlig virkning den ene eller den anden fremgangsmåde har haft, eller det ene eller det andet våben. Der er dog mange eksempler fra 2. verdenskrig, hvor operationsanalysen kunne påvise de virkelige årsager til forbedrede resultater. Den militære systemanalyses definition af effektivitet følger her i 6 punkter.

(1) *Formål.*

Det er absolut nødvendigt at gøre sig klart, hvad formålet med den pågældende enhed er, eller måske snarere: Hvilken opgave skal den kunne løse? En sådan opgave er ofte noget snævert eller måske rettere meget konkret formuleret, men formålet kan i forbindelse med effektivitetsmåling udmærket være et meget bredt udtryk, som f.eks. forsvar af Danmark.

(2) *Alternativer.*

Dette betyder egentlig: Hvilke mulige enheder har vi til at løse opgaven? Man udvælger her de enheder, man ønsker at sammenligne og opstiller dem side om side for at undersøge, hvor gode de er til at løse opgaven.

(3) *Omkostninger.*

Hvad koster det enkelte alternativ? Her må tages hensyn til såvel anskaffelses- som driftsomkostninger, såfremt det drejer sig om at vælge mellem forskellige nyanskaffelsesmuligheder. Hvis problemet er at bestemme sig for den ene eller den anden eksisterende enheds anvendelse i et bestemt operativt koncept, er det tilstrækkeligt at tage hensyn til driftsomkostningerne. Omkostninger hænger i øvrigt sammen med effekt og effektivitet efter ligningen:

$$\text{EFFEKTIVITET} = \frac{\text{EFFEKT}}{\text{OMKOSTNINGER}}$$

(4) *Effektivitetsskala.*

Herved forstås en målestok eller skala, som angiver alternativernes målopfyldelsesgrad. Valget af målestok er afgørende for at kunne foretage en sammenligning af forskelligartede enheders effektivitet. Hvis målestokken f.eks. er inddelt efter antal afgivne skud pr. minut, kan vi udtale os om den pågældende enheds evne til at afgive skud, men ikke om i hvor høj grad den kan opfylde et bredere formål. Der skal være sammenhæng mellem effektivitetsskalaen og målet for at få mening med målingen i det hele taget.

(5) *Effektivitet.*

De forskellige alternativers effektivitet kan nu

simpelthen anføres som punkter på effektivitets-skalaen. Her må det understreges, at den enkelte enheds effektivitet udtrykt ved et eller andet tal på en eller anden effektivitetsskala, f.eks. 739, overhovedet ingen mening har, men hvis en anden enheds tal, vel at mærke fra samme skala, er 740, ved vi med det samme, at den sidste enhed er mere effektiv end den første. Det at tillægge *en* enhed eller *en* type enheder et bestemt effektivitetsmål har således ingen værdi i systemanalytisk forstand.

(6) *Kriterium.*

Såfremt vi ikke interesserer os for omkostningerne, der skal til for at nå vort mål, er vort valg ganske enkelt, nemlig det alternativ, der står højest på effektivitetsskalaen. Denne betragtning er som oftest uforsvarlig af selvindlysende årsager. Det almindeligste vil nok være at udpege det mest effektive alternativ under et vist omkostningsloft.

b. *Et simpelt eksempel.*

Lad os som eksempel forestille os, at vi skal vælge en ny type fremdrivningsmaskineri. Vor målsætning er at finde en gasturbine med den størst mulige ydelse. I denne forbindelse ser vi bort fra vægt, rumfang og slidstyrke af maskinerne og også anskaffelsesprisen. Vi antager, at vi har to alternativer, som begge tilfredsstiller vort mindstekrav, ydelsen E' . I et koordinatsystem med forbrug (C) ud ad abscisseaksen og ydelsen (E) ud ad ordinataksen indtegnes nu effektivitetskurverne for de to alternativer I og II. Effektivitetsskalaen er simpelthen ordinataksen, og effektiviteten er et punkt på ordinataksen, nem-

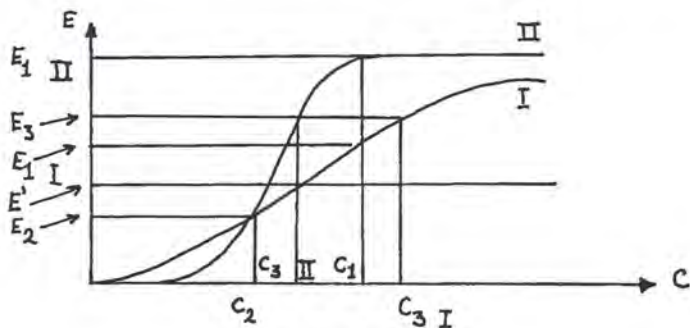

Fig 1

lig den til et bestemt forbrug svarende ydelse på hver af de to kurver. Ved forbruget C_1 er det åbenbart, at alternativ II er den bedste løsning. Hvis vi imidlertid ville måle effektiviteten ved forbruget C_2 (skæringspunktet mellem de to kurver), er mulighederne lige gode, og ved endnu mindre forbrug ville det være alternativ I, vi skulle foretrække. Hvis vi ønskede at opnå en ganske bestemt ydelse, f.eks. E_3 , ville vort valg være lige så let som før, nemlig det alternativ med det mindste forbrug (C_3 II) svarende til denne ydelse.

c. Kommentarer.

Det skitserede eksempel udgør naturligvis et meget simpelt problem, og der er flere parametre, der som nævnt ikke er taget hensyn til, bl.a. to meget vigtige: Slidstyrke og anskaffelsespris. Dette understreger kun, hvor omhyggelig man må være med at fastsætte sin målsætning, idet vi jo har løst opgaven i forhold til en ønsket ydelse, men har set bort fra to essentielle faktorer. Her må vi begynde forfra, ændre målsætningen, sandsynligvis gennemarbejde flere analyser o.s.v.

Hvad der også er typisk for det netop gennemgåede problem, er, at alle de indgående parametre er kvantitative størrelser, d.v.s. størrelser, der umiddelbart kan underkastes rent objektive bedømmelser, fordi de refererer til talmæssige, håndgribelige værdier. Selve begrebet effektivitet udtaler derimod en kvalitet, et kvalitativt udsagn som argument for en beslutning. Men den metode, hvormed man frembringer et sådant effektivitetsmål, skal holdes på et objektivt niveau for at have værdi som et kvalitativt beslutningsgrundlag. Der kan imidlertid være tilfælde, hvor det er umuligt at opstille problemet kvantitativt. Hvis der f.eks. indgår parametre som moral og disciplin, hvordan skal man så kvantificere disse ting? Her må nok foretages en subjektiv, kvalitativ afvejning, som jeg skal komme ind på senere. Man må heller ikke stirre sig blind på en bestemt effektivitetsskala og uden videre træffe vidtgående beslutninger på grundlag af alternativernes placering på skalaen. Man må her være strengt kritisk med hensyn til skalaens sammenhæng med den opstillede målsætning, m.a.o. er den mest effektive løsning i det hele taget anvendelig til vore formål? Det må derfor være naturligt i forbindelse med udledningen af en brugbar effektivitetsskala som næste punkt at beskæftige sig med forsvarets målsætning.

3. *Udledning af effektivitetsskala.*

a. *Forsvarets formål.*

Forsvaret og dermed søværnet har eksisteret i mange år, uden at der har været nedfældet nogen egentlig formålsparagraf som helhed, hvorimod der nok har eksisteret opgaveformuleringer for de enkelte værn.

Ved en skrivelse af 12 MAJ 1970 til Forsvarskommissionen af 1969 opridsede Forsvarskommandoen (FKO) et udkast til formålsparagraf for forsvaret, og dette er siden blevet offentliggjort i ubetydeligt ændret form i »Forslag til Lov om ændring af Lov om Forsvarets organisation m.v.«. Uden i øvrigt at tage stilling til lovforslagets indhold vil jeg tillade mig at citere dettes ordlyd under »Bemærkninger til lovforslaget« 2. spalte øverst, idet jeg ikke kan forestille mig, at denne del af forslaget kan give anledning til egentligt kontroversielle opfattelser: »Regeringen finder, at dansk forsvars vigtigste opgave må være — som en del af den større enhed — at virke så forebyggende, at det aldrig kommer i brug. En omlægning af forsvaret efter de retningslinier, der er angivet i lovforslaget, vil øge dets troværdighed. Gennem overvågning af dansk område og ved afvisning af krænkelser skal forsvaret i fredstid hævde suveræniteten. I tilfælde af angreb på Danmark skal forsvaret umiddelbart kunne imødegå dette, således at andre NATO-styrker kan engageres og kampen fortsættes sammen med disse«. Det første punktum i citatet fandtes ikke i FKO skrivelse, og man må vel sige, at denne sætning giver mulighed for ret vidtgående fortolkninger. Eksempelvis kunne en sådan være, at hvis forsvaret aldrig skulle komme i brug, måtte det være så stærkt, at selv den stærkeste modstander ville tøve længe, inden han besluttede sig for at angribe. Denne fortolkning har nok ikke været tilsigtet. Søværnets hovedopgaver er optegnet i FKO skrivelse af 15 APR 1970 til Forsvarskommissionen af 1969. De er i lighed med hovedopgaverne for de to andre værn delt op i freds- og krigstidsopgaver og har nærmest karakter af en jobfordeling

mellem værnene. Søværnets opgaver har alle relation til formålsparagraffen, når man ser bort fra omtalen af fiskeriinspektion, søopmåling og søredningstjeneste, som jeg ikke skal komme nærmere ind på her. Opdelingen er i øvrigt foretaget med 5 freds- og 5 krigsopgaver. Det kan imidlertid ikke lade sig gøre at konstruere en effektivitetsskala, der har tilknytning til alle delopgaverne på en gang, og dermed bliver effektivitetsmåling på dette grundlag umulig. Jeg vil ikke inddrage mig på en prioritering af delopgaverne, men hellere vende mig igen mod formålsparagraffen for forsvaret. Det kan der heller ikke være noget forkert i, eftersom søværnets opgaver er omfattet af formålsparagraffen.

En nærmere analyse af denne er nødvendig på nuværende tidspunkt. Nøgleordene i paragraffen er

— forebyggende	}	= KVALITETSKRAV
— troværdighed		
— overvågning	}	= FORMÅL
— afvisning af krænkelse		
— krigsindsats		

Jeg vil se bort fra de to nøgleord, som jeg under ét har kaldt kvalitetskrav, og som er vanskelige at arbejde med i problemstillingen. Man kan også sige, at såfremt vore enheder kan klare de tre efterfølgende opgaver på tilfredsstillende måde, har de opfyldt de nævnte kvalitetskrav. Om den i paragraffen brugte opstilling er et udtryk for prioritetsrækkefølge af opgaverne, skal jeg ikke kunne sige, men der er i hvert fald en vis kronologisk ræson i opstillingen. — Hvis man betragter yderpunkterne overvågning og krigsindsats og lægger disse formål til grund for hver sin effektivitetsvurdering, kommer man givetvis til det resultat, at en effektiv over-

vågningsenhed ingen værdi har i krigsindsats (overvågningsudstyret maksimeres på bekostning af våben). Det omvendte er derimod ikke tilfældet.

Jeg vil derfor forenkle forsvarets formålsparagraf til krigsindsats eller med lovforslagets ord: »I tilfælde af angreb på Danmark skal forsvaret umiddelbart kunne imødegå dette . . .«

Jeg er fuldstændig klar over, at jeg i virkeligheden har foretaget min egen prioritering af de tre opgaver, men jeg mener, den er forsvarlig ud fra min argumentation.

b. *Alternativer.*

Når man har formuleret sig en målsætning, må det næste skridt nødvendigvis være: Med hvilke midler kan vi opfylde vor målsætning? Såfremt spørgsmålet kunne stilles på denne enkle måde, d.v.s. afpasse midlerne efter målet, ville vi bogstaveligt talt være i en drømmesituation. Den er da heller ikke realistisk. I forsvaret er forholdet et ganske andet, om end mål og midler dog ikke ligefrem er byttet om. Vi har et rammebudget i forsvaret, som sætter nok så snævre grænser for, hvor kostbare og mangfoldige midler der kan være til rådighed. Ud fra et effektivitetsmålingsmæssigt synspunkt har dette ingen betydning. Hvis vi nemlig tænker os i vor cost-effectiveness kurve fra før at indsætte det rådige beløb til forsvaret som det maksimumsbeløb, inden for hvilket vi ønsker at maksimere effektiviteten i forsvaret, så bliver denne systemanalyse — strengt teoretisk betragtet — ikke noget problem.

Hvad der skal foretages på dette stade i processen, er en udvælgelse og opstilling af de enheder, som vi ønsker opvejet mod hinanden for at kunne frembringe en effektivitetsrangfølge i forhold til om-

kostningerne. Her er det også i princippet ligegyldigt, hvor mange alternativer, der tages med, blot må man erindre sig, at jo flere, der indgår, jo mere kompliceret bliver undersøgelsen.

c. *Omkostninger.*

Hvis vi også her tager udgangspunkt i det indledende simple eksempel, ser vi, at omkostningerne er angivet som et forbrug af brændstof. Omkostningsberegningerne kan selvfølgelig foretages på en masse forskellige måder, foruden den nævnte i ammunitionsforbrug, lønninger, samlede driftsomkostninger, anskaffelsespriser m.v. En fællesnævner for alle disse omkostninger er naturligvis penge. I den forbindelse er det nødvendigt at kende omkostningerne for hvert enkelt alternativ, eller den såkaldte enhedspris. Så vidt det er mig bekendt, arbejdes der med dette problem i FKO PPBS-gruppe*) Jeg skal her udtrykke en vis betænkelighed ved vurderingen af de resultater, der i øjeblikket kan komme ud af dette arbejde. Grundlaget for PPB hviler på den tidligere anførte ligning:

$$\text{EFFEKTIVITET} = \frac{\text{EFFEKT}}{\text{OMKOSTNINGER}}$$

og det er bl.a. PPBS-gruppens opgave at kunne forsyne FKO med beslutningsgrundlag med hensyn til anskaffelse af nye enheder og anskaffelse af eksisterende enheder. Dertil er enhedsprisen et absolut nødvendigt indgangsargument, men heller ikke mere. Så længe der ikke er en effektbetragtning eller en effektivitetsmåling inde i billedet, udgør enhedsprisen alene et farligt og ufuldstændigt beslutningsgrundlag.

) Planning - Programming - Budgetting - System

d. *Konstruktion af effektivitetsskala.*

Som det indledningsvis blev defineret, er en effektivitetsskala en skala eller målestok, der afspejler de pågældende alternativets mål opfyldelsesgrad. Det er indlysende, at ved et problem som effektivitetsmåling af gasturbinemaskinerier er en ydelsesskala umiddelbart at foretrække. Dels kan ydelsen kvantificeres, f.eks. i HK, og dels har skalaen direkte tilknytning til målsætningen: At finde et maskineri med størst mulig ydelse. Tilsvarende er problemet ret simpelt, hvor alternativerne er af samme skibstype. Hvis vi f.eks. skulle vælge mellem forskellige varianter af nye torpedobåde, kunne træffesandsynligheden være et nærliggende effektivitetsmål. Dette naturligvis kun hvis vor målsætning var at få en torpedobåd med højst mulig træffesandsynlighed. Hvis vi nu sagde: Vi ønsker at få den bedst mulige torpedobåd, ville uundgåeligt melde sig spørgsmålet: Til hvad? Hvordan skal vi måle det? Svaret er at opstille en målsætning, som f.eks. kunne være en liste over alle de opgaver, vi ønsker løst af en torpedobåd. Ved en prioritering af opgaverne ville træffesandsynlighed nok være en parameter, som indgik i flere af opgaverne, og herudfra ville en effektivitetsmåling muligvis være acceptabel. Der er selvfølgelig mange andre parametre, men da der netop er tale om samme skibstype, kan en stor del af disse elimineres, fordi de praktisk talt er ens for alle alternativerne.

Hvis vi går et skridt videre og ønsker at sammenligne forskellige skibstyper for ikke at tale om kampenheder i det hele taget, bliver tingene straks mere komplicerede.

Jeg vil herefter behandle enhederne abstrakt, der kan altså være tale om en hvilken som helst af for-

svarets operative enheder, d.v.s. et fort, et skib, en bataljon eller en eskadrille. Problemet er nu at finde en effektivitetsskala, der kan bruges for alle enhederne på én gang. Som det er sagt tidligere, må vi også kræve, at skalaen har nær forbindelse med målsætningen. I slutningen af pkt. 3.a forenkede jeg forsvarrets formålsparagraf til krigsindsats, og opgaven bliver da at konstruere en effektivitetsskala med relation til dette formål. M.a.o.: Hvilken eller hvilke enheder er hvor meget bedre end andre til at imødegå angreb? Her må vi begynde at interessere os for angriberen for at få at vide, hvad vi skal imødegå. Det er i den forbindelse umådelig vigtigt at male et realistisk billede af den trussel, der kan komme på tale mod vore enheder. Vi må vide, hvad angribernes hensigt kan være ved en aggression mod vort område, for at vi på bedst mulig måde kan imødegå truslen. Denne trussel vil hænge sammen med den ressourceindsats, en angriber yder. Med en omskrivning kan man altså sige, at der er forbindelse mellem vort formål og angribers ressourceindsats. Dermed skal der også ud fra det tidligere sagte automatisk være forbindelse mellem vor effektivitetsskala og angribers ressourcer.

Det skal nu undersøges, om det er muligt at anvende angriberens ressourceændringer som mål for vore enheders effektivitet.

4. *En model.*

Man kan konstruere en model, som er gyldig for enhver krigshandling uanset omfang (fig. 2).

Det er selvfølgelig klart, at jo mindre forsvarers ressourcer er, jo mindre indflydelse får de på resultatet. Men det er lige så klart, at forsvarers ressourcer uanset størrelsen altid vil have en vis indflydelse på angribers

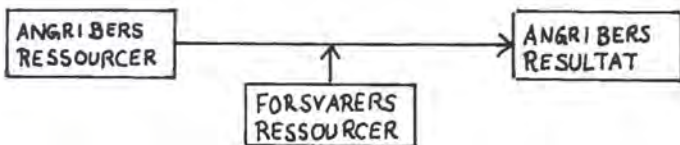

Fig. 2.

resultat. Modellen skal opfattes som et handlingsforløb, hvor angriberen beregner den større eller mindre ressourceindsats, der er nødvendig for, at han når sit mål ude til højre. Derved har forsvarers ressourcer haft den effekt, at angriber enten har måttet forøge eller formindskede sine ressourcer. Denne forøgelse eller formindskelse bliver derfor et udtryk for forsvarers effektivitet. Det vil nu være logisk at antage, at forsvarer, som også er i stand til at foretage denne opstilling, ændrer sine ressourcer for at minimere angribers resultat. (En anden måde at stille det op på ville være at bytte om på ordene »angriber« og »forsvarer« i kasserne). Angriber kan nu gentage sin vurdering ud fra forsvarers ændrede ressourcer, og angribers påny ændrede ressourcer danner grundlag for nye kalkulationer hos forsvarer. Denne form for effektivitetsmåling er altså en evigt løbende proces.

Det er meget vigtigt at erindre sig, at modellen passer på enhver krigshandling, d.v.s. den er også anvendelig, når vi taler om den ressource, som den enkelte enhed repræsenterer. Rent teoretisk er der således intet i vejen for at anvende angriberens ressourceændring som skala for den enkelte enheds effektivitetsmål.

I praksis er vi imidlertid i en helt anden situation. Hvor man godt kunne forestille sig, at vort samlede forsvar kunne virke på angriberens ressourcer, er det straks vanskeligere, når vi er helt nede på enheds-plan. Hvor dette teoretisk kan lade sig gøre, kan det i praksis være

umuligt, hvis vi ikke er i stand til at observere ændringerne i angriberens ressourcer. Derfor vil jeg se bort fra at måle på en faktisk ændring til fordel for at måle på en simuleret ressourceændring. Jeg skal i det følgende gøre rede for, hvorledes dette lader sig gøre.

5. Simulationer.

a. Simulationsprincipper.

Det vil nok være hensigtsmæssigt kort at gennemgå, hvilke grundlæggende faktorer en simulation består af. Følgende bestanddele er de mest almindelige:

- elementer
- egenskaber
- aktiviteter
- planer
- tid.

»Elementer« er alle de forskellige enheder, f.eks. skibe og fly m.v., der er med i handlingsforløbet. »Egenskaber« er f.eks. træffesandsynlighed, position, fart o.s.v. »Aktiviteter« er regler for, hvad der vil ske under forskellige omstændigheder, f.eks. detektion, ildåbning o.s.v. »Planer« er forskrifter for våbenindsats, bl.a. taktiske doktriner. »Tid« har selvfølgelig afgørende betydning i simulationer, fordi man netop beskriver dynamiske forhold. Der findes to metoder, hvormed man behandler tid i denne relation — interval- og begivenhedsmetoden. Ved intervalmetoden deles tiden op i sektioner, der normalt er lige store. Alle hændelser, der indtræffer inden for samme tidsinterval, betragtes da som samtidige. Ved begivenhedsmetoden opstilles rækken af hændelser, efterhånden som de indtræffer på baggrund af planlagte handlinger, og de begivenheder disse afføder.

b. *Valg af simulationsværktøj.*

Det er umiddelbart indlysende, at hvor man ikke kan måle udfaldet af virkelige begivenheder, fordi disse ikke finder sted, kan man simulere de virkelige begivenheder. På samme måde kan man selvfølgelig simulere angriberens ressourceændringer som følge af vore egne enheders varierende indsats. Det simulationsværktøj, som først springer i øjnene, er krigsspillet, som jo direkte afspejler en kampsituation af større eller mindre omfang. Krigsspillet som sådan er af gammel oprindelse i form af manuelle spil, hvor formålet med spillet var at indøve taktiske færdigheder. Dette er ikke tilstrækkeligt i vort tilfælde. En anden ulempe ved det manuelle spil er den lange tid, det tager at gennemspille en situation. Det samme forhold gør sig til en vis grad gældende ved »action speed« — trænerne; men man er dog i stand til at simulere langt flere parametre end ved det manuelle spil.

Den bedste løsning på vort problem er uden tvivl den elektroniske databehandlingsmaskine — computeren —, hvis umiddelbare fordel er, at den på meget kort tid kan gennemspille situationer, som i virkeligheden ville tage lang tid. Computeren kan også spille situationen igennem adskillige gange på kort tid, og den tillader endelig, at man ændrer et antal parametre.

Før vi går videre med betragtningerne over begrebet computer spil, må vi gøre os klart, i hvor stor udstrækning det er nødvendigt at anvende denne metode, dels fordi antallet af enheder, der indgår i en spilsituation, vi ønsker at måle, vil medføre en måske uoverkommelig kompleksitet i programmeringen af computeren, dels fordi anvendelse af computere i det hele taget er meget kostbar.

Det vil derfor være hensigtsmæssigt, hvis man alligevel påbegyndte effektivitetsmålingsprocessen med at gennemføre en serie manuelle spil for derigennem at finde frem til lige netop det eller de programmer, som var bedst egnede til at spille i en computer.

6. Effektivitetsmåling.

a. Generelt.

Eftersom den effektivitetsmåling, vi ønsker at foretage, skal gives forsvarets ledelse beslutningsgrundlag for valg af enheder, ville det ideelle tilsyneladende være at konstruere et stor spilprogram, som omfattede alle de enheder, vi ønskede at sammenligne. Dette er imidlertid ikke tilfældet. Ved netop at gennemspille mindre komplicerede situationer, d.v.s. spil, hvori indgår helt ned til en af vore enheder eller enhedstyper, fås et tilstrækkeligt grundlag for at tilvejebringe et effektivitetsmål for denne enhed/type. Ved at gennemføre lignende spil med andre af vore enheder kan vi måle også deres effektivitet, idet vi husker, at effektivitetsskalaen er fælles for alle spillere, nemlig angriberens simulerende ressourcer.

Vi vender nu tilbage til den i pkt. 4 omhandlede model.

For at kunne anvende angribers ressourcer som effektivitetsskala i det hele taget, må de to andre kasser i modellen (fig. 2) ikke ændres i det enkelte spil. Metoden er netop at variere den ene parameter, mens de øvrige holdes konstant. Det går i al sin enkelhed ud på ved gentagne spil at finde den angriberressource, der sat op imod vor ressource svarer til et vist resultat. Dette resultat vil fremgå af den følgende gennemgang af hovedparametrene.

b. *Vor egen ressource* er jo allerede konstant i den

forbindelse, idet den udgøres af den enhed eller type, hvis effektivitet vi ønsker at måle.

c. *Angribers resultat* er noget vanskeligere at fastsætte. Der er umiddelbart tre muligheder:

- angribers ønskede resultat (udfra et nøje studium af trusselsmodeller),
- udslettelse af vor ressource og
- ligevægt mellem angribers og vor ressource.

Den første mulighed indebærer en sandsynlighedsvurdering af, hvor stor en prioritet angriberen tillægger vor pågældende enhed/type, og er dermed allerede i sig selv en slags effektivitetsvurdering. Der ville nok komme et ret upræcist udtryk frem, og jeg vil derfor hellere vende mig mod de to andre muligheder.

I praksis vil udslettelsen af vor ressource gøre størst skade mod os selv, fordi erstatningen for denne ressource vil være både dyr og tidskrævende — endda muligvis uopnåelig. Spørgsmålet er imidlertid, hvor omfattende denne udslettelse behøver at være. Er det nødvendigt for angriberen ligefrem at sænke enheden for at gøre den ukampdygtig? Vi er faktisk med denne mulighed for angribers resultat igen ovre i en sandsynlighedsvurdering af angribers målprioritering, hvad vi ikke ønsker at komme i denne forbindelse.

Den tredje mulighed virker militært set ikke særligt tilfredsstillende, hvorimod den matematisk er en udmærket mulighed. Angribers resultat sættes her lig nul, hvilket jo svarer til, at angribers og forsvarers ressourcer har ligevægt — eller måske rettere, spillets udfald bliver uafgjort. Jeg vil derfor vælge denne mulighed som angribers resultat.

d. *Angribers ressourceindsats.*

Set fra angribers side må det gå ud på at minimere hans tilstrækkelige ressourceindsats for netop at kunne opnå ligevægt.

Inden man går i gang med spillene, må man gennemføre en grov afvejning for i hvert fald at udelukke de mest usandsynlige ressourcer, f.eks. krydser mod torpedobåd (se også pkt. 5b. vedr. indledende manuelle spil). I disse tilfælde vil det være muligt ved umiddelbar sammenligning at eliminere en dyrere ressource, fordi vi ønsker at måle på den billigste, tilstrækkelige ressource. Fremgangsmåden er derefter at udføre spil med de resterende ressourcer enkeltvis. Det er muligt, at resultaterne straks vil tilfredsstille os, hvis f.eks. en af ressourcerne helt øjensynligt er den billigste, uanset hvordan man kan kombinere de forskellige andre muligheder. Faktorerne miljø og sårbarhed, som jeg kommer ind på senere, lader sig ikke umiddelbart overføre på et mere kompliceret spil. Såfremt det ikke lykkes at konstruere et sådant, vil jeg dog påpege, at resultaterne fra spillene med den enkeltvise ressourceindsats stadig vil være af en vis værdi og forsyner måske en beslutningstager med et tilstrækkeligt grundlag til at vælge mellem de opstillede alternativer.

e. *Andre hovedparametre.*

(1) *Generelt.*

Enhver, der har faret på havet, vil straks indvende: Hvor meget sø var der? Var der tåge? Nat? Sommer? Hvilket farvand? Hvilken vanddybde? Med andre ord: Hvilket miljø er spillene foregået i? Andre vil spørge: Hvor mange træffere skulle der til for at nedkæmpe angribers/

vor enhed? D.v.s. er der taget hensyn til sårbarheden?

I det følgende vil jeg analysere, hvilken indflydelse de to nævnte parametre

— miljø og

— sårbarhed

har på vor model.

(2) Miljø.

Uanset hvilke miljøarter, der kan forekomme, kan disse opdeles i tre kategorier:

— til fordel for angriber,

— til fordel for forsvarer eller

— lige fordel/ulempe for begge parter.

Den første kategori medfører, at angribers ressource kan formindskes i modsætning til anden kategori, hvor den må forøges. Tredie kategori er for så vidt allerede indeholdt i modellen, idet der ikke i denne er taget hensyn til miljøet. Betragter man problemet fra angribers side, er min vurdering, at han må indstille sig på det for forsvarer bedste miljø for at være sikker på under alle forhold at opnå et resultat. Jeg vil tro, at det ved hjælp af statistiske oplysninger vil være muligt at fastlægge, hvilket miljø der er det optimale for forsvareren, og det vil derefter være muligt — i hvert fald til en vis grad — at »indbygge« dette miljø i egne ressourcer i form af f.eks. øget våbenrækning og bedre mulighed for undvigemanøvrer. Jeg er helt klar over, at jeg her rører ved et af de problemer, man traditionelt betragter som uløseligt, og den løsning, jeg anfører, er da heller ikke matematisk tilfredsstillende, idet jeg på en måde kvantificerer en kvalitativ parameter. Jeg vil imidlertid fastholde, at

netop ved at indføre miljø-faktoren »på forsvarers side« i modellen som en fast parameter (fordi den repræsenterer et optimalt miljø for forsvareren, og fordi forsvarerens ressource holdes konstant i processen) er løsningen praktisk anvendelig. Jeg vil endelig nævne muligheden for at anvende Delphi-metoden, som er velegnet til at omsætte kvalitative (subjektive) parametre, der unddrager sig matematisk behandling, til kvantitative parametre.

Altså, modellen spilles i det for forsvarer gunstigste miljø og med et minimum af angribers ressourcer, der i dette miljø er tilstrækkelige til at skabe ligevægt.

(3) *Sårbarhed.*

Det er klart, at en enheds sårbarhed er et integrerende led i dennes kampkraft, og den må nødvendigvis inkluderes i en effektivitetsmåling. Eftersom spillets resultat skulle udtrykkes som en ligevægt, må også modstanderens sårbarhed tages med. Det må også erkendes, at spillet må spilles til den bitre ende, d.v.s. til både angriber og forsvarer er tilintetgjort, for at få det rette billede af sårbarheden frem. Jeg går her ud fra, at det er teknisk muligt at fastslå, hvor mange træffere af modstanderens våben såvel forsvarer som angriber kan tåle. Selvom en sådan gensidig nedkæmpning i mange tilfælde vil være urealistisk under virkelige forhold, må vi erindre, at spillet udelukkende spilles af måletekniske grunde. Såfremt det ikke er muligt at bestemme sårbarheden som netop anført, må man som i miljø-afsnittet ty til kvantitative udsagn, som igen f.eks. ved hjælp af Delphi-metoden konverteres til kvantitative parametre.

7. Muligheder og begrænsninger.

At det vil være muligt at foretage sammenlignende effektivitetsmålinger af søværnets operative enheder, som jeg har skitseret det i det foregående, er jeg for så vidt ikke i tvivl om. Men jeg har en formodning om, at disse analyser vil tage tid og være meget kostbare, og jeg går da også ud fra, at der må være en grund til, at sådanne analyser ikke allerede er udført, eftersom den model og den effektivitetsskala, jeg har anvendt (angribers ressourcer), er velkendt.

Jeg tror, at det, der har afholdt fra foreløbig at give sig i lag med en egentlig effektivitetsmåling, er, at der indgår et utal af parametre, hvoraf mange er af en art, der ikke tillader måling. Jeg tror også, at man ikke må lade sig afholde af disse grunde, men dels forsøge at kvantificere parametrene så meget som muligt, dels eliminere dem ved suboptimering. Jeg er fuldstændig klar over, at modellen derved ikke altid kan blive matematisk tilfredsstillende; men det er heller ikke sikkert, at dette er absolut afgørende for den militære beslutningstager. Som jeg ser det, har forsvarrets ledelse behov for at kunne sammenligne de operative enheders effekt med henblik på at tilvejebringe grundlag for følgende beslutninger:

- at ændre en enhed/type (modernisering)
- at anskaffe flere af en type
- at afskaffe en type
- at konstruere en ny enhed/type.

Ved at følge retningslinierne for effektivitetsmåling som her angivet mener jeg, at dette beslutningsgrundlag er skabt; men der er dog visse begrænsninger.

For det første ræsonnerede jeg mig frem til det en-tydige formål med forsvaret: krigsindsats, hvorfor de enheder i søværnet, som nok er operative, men som ikke er egnede til egentlig krigsindsats, ikke kan være om-

fattede af denne effektivitetsmåling. Da den første af søværnets hovedopgaver såvel i krig som fred er farvandsovervågning, må jeg erkende, at hverken modellen eller ressourcebetragtningen i den forbindelse har nogen værdi. Som jeg har redegjort for tidligere, føler jeg mig dog personligt overbevist om, at det eneste entydige formål for forsvaret — og for at foretage den bredest mulige sammenligning af enhedernes effekt er dette et »must« — en krigsindsats.

Hvis vi forestiller os, at vi foran os har et sæt cost-effectiveness kurver, der omfattede alle de egentlige krigsenhedstyper, kan det være fristende at gå ind for de 1 à 2 typer, som vil være mest cost-effective. Hvis man ukritisk på dette grundlag beslutter sig til helt at afskaffe en eller flere enhedstyper, melder der sig et andet spørgsmål. Vil en fuldstændig afskaffelse af en enhedstype ikke indebære en radikal og dermed uønsket ressourceændring hos angriberen? Til behandling af dette spørgsmål kan modellen stadig bruges; men til dette formål må den spilles sådan, at alle vore enheder af den pågældende type indgår som forsvarers ressourcer for at få et udtryk for, hvor mange ressourcer angriberen sparer, når typen som helhed fjernes.

Det sidste forhold, jeg vil nævne som en begrænsning i effektivitetsmålingen, er den del af vort forsvars formålsparagraf, som medinddrager NATO i krigsindsatsen. Deri ser jeg en åben vej for et politisk beslutningsgrundlag for at afskaffe enheder/typer på tværs af en effektivitetsmåling; men det kan selvfølgelig tænkes, at målingen netop vil påvirke en sådan beslutning.

8. Konklusion.

Jeg har i denne studie forsøgt at fremkomme med et forslag til at kunne måle og sammenligne operative enheders krigseffektivitet ved at beskæftige mig hovedsagelig med emnerne:

- effektivitetsmålingsteori,
- forsvarets formål,
- angribers ressourcer og
- simulationer.

Herunder har jeg søgt at vise, at man først og fremmest må formulere et fælles formål for alle de enheder, hvis indbyrdes effektivitet man ønsker et mål for. Dernæst må man anbringe enhederne enkelt- eller typevis i den angivne ressourcemodel vis-a-vis en efter relevante trusselsstudier afpasset modstander. I det efterfølgende spil justeres modstanderens ressource, indtil spillets resultat bliver »nul« — alt under hensyntagen til parametrene miljø og sårbarhed i videst muligt omfang.

Jeg er ikke gået i detaljer med hensyn til den mængde af systemanalytiske metoder, der i øvrigt er til rådighed for den militære beslutningstager, men har søgt at anvise en metode, som jeg på enkel vis — måske for enkel — har arbejdet mig frem til. Herved har jeg ikke kunnet undgå til tider at skele ret kraftigt især til søværnets forhold. Det er naturligvis mit håb, at metoden kan anvendes til vort formål, eller at den i det mindste kan række en lillefinger til hjælp for dem, der til daglig arbejder for at løse dette problem.

Kildefortegnelse

- Quade, E. S. and Boucher, W. I.: *Systems Analysis and Policy Planning*. 3. oplag, med rettelser. New York. American Elsevier Publishing Company, Inc. 1970. 453 s.
- Garret, Roger A. and London, J. Phillip: *Fundamentals of Naval Operations Analysis*. Annapolis. U. S. Naval Institute. 1970. 254 s.
- Schwarz, Brita: *Operations and Systems Analysis. FOA orienterar OM*. Stockholm 1969. 62 s.
- Agrell, Per: „Effektmått i värderingsarbetet för marinen — en idéskiss“. *Marinens AO-apport nr. C 14*. 16 JUL 1970.
- Kolb, Werner: „Durch den Computer gerecht“. *Jahrbuch des Heeres*. Bonn. 1970, p. 115–118.
- Diverse samtaler med FKO Langtidsplanlægningsgruppe, Forsvarets Forsknings-tjeneste og Marinestaben.

Niels Juel som landkriger

Af Poul Ib Liebe

Translatør Liebe er født 1925. Uddannet ved Galster og Holbølls Kursus indtil flugten til Sverige 29. aug. 1943.

Litterær translatør og konsulent ved Forlaget Forum og Steen Hasselbalchs forlag fra 1951.

Redaktør af »Chakoten, Dansk militærhistorisk Selskab«, 1964-70.

Udgav bogen »Napolens danske Hjælpetropper, Auxiliær Korpset 1813«, 1968.

Diverse artikler i »Krigshistorisk Tidsskrift« og en artikel i »Tidsskrift for Søvæsen« (»Matroserne ved Armeen«) januar 1971.

Medlem af »Marinehistorisk Selskab«.

(r e d.)

Under Den skånske Krig 1675—79 lod Carl XI efter tur fire af den svenske hærs navnkundige generaler — Wrangel, Stenbock, Creutz og Horn — gøre tjeneste som øverste flådechef med det resultat, at de hver især hented sig solide nederlag mod Niels Juel, der i føring og sømandskab var dem absolut overlegen. Christian V gjorde ikke tilsvarende Niels Juel til øverste hærchef (i øvrigt en tanke med interessante perspektiver), hvilket denne sikkert også ville have betakket sig for. Ikke desto mindre kom Niels Juel i talrige tilfælde til at lede landmilitære operationer under krigen, og ved tre lejligheder fik han endog direkte indskrevet sit navn i vor landkrigshistorie.

Første gang var i 1676. Året før var den danske hær rykket ind i svenskernes nordtyske provinser og havde stormet og erobret den vigtige fæstning Wismar. Nu skulle krigen føres videre til næste fase, og i slutningen af marts 1676 afsejlede en lille dansk eskadre på 13 orlogsskibe (8 linieskibe og 5 fregatter) samt 7 småfartøjer fra København med kurs mod Østersøen. Eskad-

ren stod under kommando af Niels Juel, der medførte en hemmelig ordre, som siden skulle åbnes i skibschefernes overværelse og derefter udføres. Om bord på skibene fandtes ca. 1.500 mand landtropper (2. sjællandske nationale Fodregiment under oberst Martin Bertelsen).

Eskadren holdt først over mod den svenske kyst, hvor 2 småskibe erobredes, og fortsatte derefter ned til Rügen, hvor 2 fjendtlige gallioter blev skudt i brand 1). Niels Juel landsatte nogle folk på øen ved Hattensee, hvor de bemægtigede sig en del kvæg, men soldaterne blev hurtigt indskibet igen, og efter at Niels Juel var stået til søs, åbnede han i skibschefernes overværelse den hemmelige ordre. Denne lød på at generobre Gulland (Gotland) 2), som Danmark knap 30 år forinden havde måttet afstå ved freden i Brømsebro.

Niels Juel satte straks kurs mod denne ø, og på vejen dertil erobrede hans eskadre natten mellem den 23. og 24. april 2 store svenske fregatter, som havde troet sig i sikkerhed mellem skærene ved Utklippan nær Karlskrona. Den ene fregat, »Constantia« (48 kanoner) blev brændt, mens den anden, »Charitas« (32 kanoner) indlemmedes i den danske flåde 3).

Efter denne affære sejlede Niels Juel videre og ankrede den 28. april om aftenen i en forrygende storm op under *Carlsøerne* nogle få mil syd for Visby. Han sendte dog straks nogle fregatter ind under kysten med ordre til at udsøge den bedste landgangsplads. Efter nøje undersøgelser valgtes *Klintehamn* lidt syd for Visby, og i nattens løb samledes landgangstropperne på et par fregatter og på de mindre skibe, og næste morgen ved dag gry, da vejret var blevet roligere, gik de ind mod land.

1. Garde (pag. 258), Güntelberg (pag. 65), Jacobsen (pag. 23).
2. Güntelberg (pag. 65).
3. N. P. Jensen (pag. 108), Björilin (pag. 37), Garde (pag. 258-59), Güntelberg (pag. 65-66), Jacobsen (pag. 23-24), Vaupell I (pag. 108).

Svenskerne blev fuldstændig overrumplede. Øens guvernør, Gabriel Oxenstjerna, samlede i hast sine disponible tropper — ca. 600 mand fodfolk og dragoner samt en afdeling af den lokale milits — og rykkede fra Visby ud for at afværge landgangen. Men da han nåede frem til Klintehamn, var det derværende befæstningsanlæg, Tyskmærskerskansan, allerede blevet erobret af danskerne. Dækket af en kraftig ild fra fregatterne var oberst Bertelsen i spidsen for en afdeling af sine tropper og et par hundrede matroser gået i land og havde erobret skansen med storm og uden tab af døde. Oxenstjerna

samlede sin styrke og søgte at generobre skansen, men forgæves. Angrebet blev afslået med tab (»åtskilliga personer så till häst som fot stupat« 4) og svenskerne måtte skyndsomt ty tilbage til Visby kastel, Visborg.

Samtidig kom gullænderne strømmende til i store skarer. De hilste de danske som befriere 5) og stillede straks heste og vogne til rådighed for tropperne, således at disse hurtigt nåede frem til Visby. Her blev oberst Bertelsen mødt af en deputation af byens fornemste borgere, der overrakte ham byens nøgler, og allerede samme aften var Visby besat af de danske tropper.

Svenskerne regnede imidlertid med fra kastelet at kunne holde danskerne i skak, indtil der kom hjælp fra deres hovedflåde, der med en betydelig overmagt lå sejlklar ved Dalarø nær Stockholms skærgård — kun 15 mil fra Gulland. Og selve kastelet, der i øvrigt var bygget af Erik af Pommern, lå på en høj klippe og var omgivet af stærke mure. Stor var derfor svenskernes overraskelse, da de tidligt om morgenen den 1. maj blev udsat for en voldsom beskydning fra søsiden af 3 danske orlogsskibe, som Niels Juel i ly af mørket havde ladet varpe ind i havnen. Svenskerne besvarede dog ilden med kraft, men fik i løbet af kort tid 3 kanoner sat ud af spillet.

Mens dette foregik, havde oberst Bertelsen samlet sine tropper uden for kastelet, og da dettes kommandant, oberst Michael Schultz, så, at danskerne rykkede frem til storm — og forsvarsværkerne samtidig havde lidt meget under skibenes beskydning — anså han al videre modstand for unyttig og kapitulerede 6). Besætningen fik lov til at afmarchere med flyvende faner og tændte

4. Björlin (pag. 38).

5. N. P. Jensen (pag. 109), Garde (pag. 259), Vaupell I (pag. 108).

6. Ibid., Güntelberg (pag. 67), Björlin (pag. 40).

lunter og fik fri overførsel til Sverige med deres mundering og så megen proviant, som behøvedes til overfarten, men 39 kanoner og betydelige forråd af ammunition og andre krigsformødenheder faldt i danskernes hænder 7).

Niels Juel ansatte major Bilenberg som kommandant i Visby og gav ham som besætning 100 matroser og 420 mand af landtropperne. Men i øvrigt meldte øens unge sig i så stort tal under de danske faner, at Juel af dette mandskab oprettede et frivilligt rytterregiment (Gullandske Rytterregiment) på 3 kompagnier, et ditto dragonregiment (Gullandske Dragonregiment) på 3 kompagnier samt en fodfolksbataillon 8).

I København anså man Gullands erobring for at være af særdeles stor betydning, og som belønning udnævnte Chr. V. Niels Juel til guvernør over øen. Han indsatte straks indfødte folk i alle embeder, nedsatte den høje told, som svenskerne havde lagt på alle fornødenheder, og gennemførte en lang række forbedringer, der sikrede ham indbyggernes tillid og hengivenhed. Under hele resten af krigen forblev øen i dansk besiddelse, men måtte desværre ved freden atter tilbagegives til Sverige.

Året efter fik Niels Juel for anden gang betroet en betydningsfuld landmilitær opgave. Den danske hær var den 27. juni 1676 gået i land i Skåne og havde hurtigt erobret Helsingborg, Landskrona og Kristianstad, men efter det tabte slag ved Lund, svenskernes tilbageerobring af Helsingborg, den mislykkede danske storm på Malmø og det tabte slag ved Landskrona gik danskerne i stå og forblev i de byer og fæstninger, de endnu holdt i de skånske provinser. For imidlertid at tilføje svenskerne størst mulig skade — og om muligt få dem til at detachere større styrker fra hovedfronten — blev det be-

7. *Ibid.*, Björlin angiver 37 kanoner (pag. 40).

8. Vaupell II (pag. 583).

sluttet at foretage landgangsoperationer forskellige steder på de svenske kyster, og denne opgave overdrog kongen Niels Juel, som ufortøvet med en flådeafdeling, der medførte landtropper, satte kursen mod Øland.

Efter at flåden den 10. august 1677 var ankret op ud for øen, sendtes en trompeter i land for at kræve brandskat af indbyggerne, men han blev modtaget med trusler og måtte vende om, hvorpå Niels Juel landsatte en afdeling matroser og 300 soldater for øjnene af den svenske besætning på det befæstede slot Borgholm. Et forsøg på at overrumple Borgholm mislykkedes, og da Niels Juel ikke ville spille tid på at belejre slottet, nøjedes han med at lade sine folk hærge og brandskatte hele Øland og inddrive 2.000 stk. slagtekvæg, hvorefter han atter indskibede tropperne og sejlede videre til Småland 9).

Her rettede han først opmærksomheden mod *Kalmar*, i hvis udkant svenskerne havde fyldt 24 pakhuse med tømmer til reparation af den hårdt medtagne flåde efter slaget i Køge Bugt. En styrke på 150 mand blev den 30. august i ly af mørket sendt i land, og efter at have holdt sig skjult hele natten sneg kommandoet sig ved daggry frem og stak ild på pakhusene, der foruden skibstømmer også viste sig at rumme ammunition. Det lille kommando drog videre ind i landet og afbrændte flere herregårde og møbler, men da fjendtlige styrker viste sig trak det sig tilbage, og den 1. september var alle velbeholdne om bord i skibene 10).

Dernæst kom turen til byen *Vestervik*, nord for *Kalmar*, hvor svenskerne havde et orlogsværft samt talrige magasiner med krigsfornødenheder af enhver art. Dette vidste Niels Juel, og efter samråd med sine broder, Jens Juel, traf han en dristig beslutning. Den 10. september 9. N. P. Jensen (pag. 269), Jacobsen (pag. 139), Vaupel I (pag. 192).

10. *Ibid.*, Garde (pag. 294).

gav han en af sine underchefer, viceadmiral Peter Morsing, befaling til med 6 lette fregatter at forcere den vanskelige indsejling til byen og lod 500 matroser samt 500 soldater af 1. sjællandske Fodregiment under anførsel af oberst Georg Møller følge efter i både og små fartøjer. Efter et kraftigt bombardement af fregatterne, der lagde sig så nær kysten som muligt, sejlede bådene med landgangstropperne frem. De passerede flere øer og kom så til én, der var besat af 200 svenske soldater, men da disse stak af uden kamp, fortsatte sejladsen. Et stykke uden for byen lå der imidlertid 2 skanser med ialt 21 tipundige kanoner, der pludselig åbnede en voldsom ild mod bådene. Men uden at lade sig afskrække heraf styrede landgangstropperne i land og stormede skanserne, der erobredes efter en kort kamp, hvorunder 100 svenske soldater blev taget til fange. Da skanserne var taget, lod en dansk officer en af fjendens kanoner skyde dansk løsen til underretning for reserven, der straks satte sig i bevægelse for at forstærke angrebsstyrken 11).

Den næste morgen ved daggry sneg nogle af tropperne sig ned til havnen og åbnede spærrebommen, således at fregatterne kunne løbe ind. Derved opdagedes endnu en skanse, og en styrke blev omgående sendt frem mod den. Den viste sig at være forladt, og dens 8 kanoner faldt i danskernes hænder.

Nu galdt det om at erobre selve byen, i hvis nordlige del der lå et befæstet slot. I de tidlige morgentimer rykkede de landsatte tropper frem mod byen, men en kraftig ild fra 12 kanoner bragte dem til standsning. En af de danske fregatter blev bugseret så langt ind, at den kunne beskyde slottet, men først efter en ildkamp, der varede hele dagen, lykkedes det at drive fjenden bort. Derpå

11. Ibid., Jacobsen (pag. 138), Güntelberg (pag. 139), Vaupel I (pag. 192).

begyndte ødelæggelsesarbejdet. Såvel slottet som selve byen blev brændt — kun kirken skånedes. På beddingen stod et stort svensk orlogsskib; det blev tillige med to andre skibe, der ikke kunne bringes i søen, opbrændt, og samme skæbne overgik lagrene og magasinerne. Det bytte, der blev gjort, var så stort, at det tog flere dage at få det bragt om bord 12).

Efter denne bedrift foretog Niels Juel yderligere en række mindre togter mod de svenske kyster og foruro- lignede endog selve Stockholm. Først hen i oktober forlod

han de svenske kyster og sejlede med sin samlede styrke tilbage til København efter forinden at have afløst de danske tropper på Gulland.

Niels Juels tredie og sidste landmilitære bedrift var 12. N. P. Jensen (pag. 2717), Güntelberg (pag. 139), Jacobsen (pag. 138-39).

måske samtidig den mest betydningsfulde. I 1678 var den danske hær i Skåne ikke kommet videre end året forud — tværtimod, den vigtige fæstning Kristianstad havde måttet kapitulere efter et helt modigt forsvar og efter at et dårligt dansk undsætningsforsøg var mislykkedes; til gengæld var Helsingborg (ved en krigslist) påny kommet i danskernes hænder, men samtidig var et dansk-norsk indfald i Bohus Len strandet. Dette sidste bevirkede, at der pludselig blev landtropper ledige til andre formål, og Chr. V. besluttede at anvende dem til erobring af Rügen, der ganske vist allerede i 1677 var blevet indtaget af danskerne, men som i januar 1678 var blevet generobret af den dygtige svenske hærfører grev K/nigsmark. Chr. V. styrkedes i sin beslutning ved et løfte om hjælp fra kurfyrsten af Brandenburg, der allerede havde samlet en hær på 15.000 mand til formålet, men var afhængig af dansk flådebistand.

Til chef for den danske del af foretagendet udnævnte kongen Niels Juel, som i begyndelsen af september afsejlede fra København med en flådestyrke samt transportskibe, der medførte følgende troppeenheder:

Vittingshofs sjællandske bataillon	400 mand
Levetzows bataillon af 1. jyske	
Regiment	300 mand
2 batailloner fodfolk af den tidligere	
besætning i Kristianstad under	
Knoblauch og Fuchs	541 mand
Oberst Trops dragonregiment	570 mand
Oberst Prinzs brandenburgske	
dragoner	250 mand
	2.061 mand 13)

Disse tropper stod under kommando af general Hans Løvenhjem.

13. N. P. Jensen (pag. 410-11), Nieuwenhuis (pag. 152), Vaupell I (pag. 212).

Königsmark rådede på selve Rügen over en styrke på 900 infanterister, 23^{1/2} eskadron ryttere og 37 kanoner, ialt ca. 3.200 mand, men hans tropper stod noget spredt, da han ikke vidste, hvor angrebet ville finde sted.

Den 12. september nærmede den danske landgangsstyrke sig kysten mellem Jasmund og Wittow. Vejret var uroligt, med frisk pålandsvind og stærk tværstrøm, hvilket bevirkede, at bådene drev hen imod en høj klint og bort fra det sted, der var udset til landgangsplads. Imidlertid opdagede Niels Juel hurtigt en lille dal med nogle huse inde i landet og dirigerede bådene frem dertil. Oberst Trops dragoner, men uden heste, og Levetzows bataillon var i de forreste både. Ved landgangsstedet stod en svensk officer med 30 ryttere og 150 infanterister, men de trak sig tilbage efter en kort modstand og med tab af nogle fanger. De danske soldater sprang i vandet, der nåede dem til midt på livet, og styrtede fremad, men endnu inden de sidste var kommet i land, blev de angrebet af den svenske oberst Liewen med en styrke på 600 ryttere, 150 infanterister og 6 kanoner 14). De danske dragoner, der som nævnt ikke havde fået deres heste i land, måtte vige for dette angreb, men blev optaget af fodfolket, der afviste det svenske angreb. Imens var landsætningen blevet fortsat, og da general Løvenhjem havde fået noget mere fodfolk og 22 kanoner i land, åbnede han ild med disse og gik til modangreb. Efter en hård langvarig kamp blev svenskerne omsider fordrevet og forfulgt, hvorefter landsatte matroser hurtigt byggede et brystværn af tønder fyldt med sand samt anlagde 2 skanser, hvori det medbragte artilleri opstillede, således at man var klar til at modtage et alvorligt angreb af fjenden. Et sådant udeblev imidlertid.

14. N. P. Jensen (pag. 411), Jacobsen (pag. 195-96). Disse to kilder angiver den svenske fodfolksstyrke til 100 mand, mens Niels Juel i sin egen rapport (se Güntelberg pag. 150) og Vaupell i bd. I (pag. 212) siger 150 mand.

Kapitel VI <i>Konklusioner</i>	526
Efterskrift	541
Bibliografi	532

<i>Kort og tabeller:</i>	Side
Kort 1: Kort over Skandinavien med omgivende have og lande	447
Kort 2: Minefelter i indsejlingerne til Østersøen i den 1. Verdenskrig	455
Kort 3: Minefelter i indsejlingerne til Østersøen i den 2. Verdenskrig	467
Kort 5: Skandinavien mellem Sovjetrusland og Nordatlanten	492
Tabel 1: Nogle data vedrørende Sovjetruslands maritime aktiviteter og udviklingstendenser ..	533
Tabel 2: Økonomiske og maritime data vedrørende Skandinavien	534
Kort 4: Tyske søruter og bombeflyenes radius. Angrebet på Danmark og Norge april 1940	471

SKANDINAVIEN I MARITIM STRATEGISK BELYSNING I DET 20. ÅRHUNDREDE

Af kommandørkaptajn S. Kieler.

Nærværende afhandling er en lettere omarbejdet oversættelse af et »research paper«, som er indgivet til og akcepteret af US Naval War College i juni 1972. Synspunkterne er forfatterens egne og er ikke nødvendigvis i overensstemmelse med officielle amerikanske og danske synspunkter.

FORORD

Formålet med denne afhandling er at påvise, hvorledes Skandinavien, qua sin geografiske position og natur, har tiltrukket krigsførende magter og influeret disses strategi under de to verdenskrige i første halvdel af det 20. århundrede.

Det er tillige hensigten at påpege, at denne tiltrækning har været baseret på strategiske betragtninger fortrinsvis af maritim karakter, et forhold der næppe er tilstrækkelig erkendt af Skandinavien selv.

En afhandling af denne art ville miste noget af sin værdi, hvis den undlod at drage visse konklusioner med hensyn til strategiske erfaringer og bedømme deres værdi i dag og i fremtiden. De afsluttende kapitler er derfor blevet forbeholdt en vurdering af hvorvidt faktorer, der har været udslagsgivende i første halvdel af århundredet, stadigvæk kan anses for holdbare. Subsidiært hvorvidt

nye faktorer har påvirket den nuværende situation og kan forventes at påvirke resten af århundredet. Det er indlysende, at sådanne vurderinger vil være behæftet med mange usikkerhedsmomenter.

Hovedindholdet af denne afhandling er af militær karakter, men da politisk og militær strategi er indbyrdes afhængige, har det ikke kunnet undgås at berøre politiske spørgsmål. Skandinaviens stilling vil blive belyst, som den tager sig ud set både udefra og indefra. Begrebet »Skandinavien« er i denne sammenhæng afgrænset til at omfatte de kontinental-europæiske dele af Danmark, Norge og Sverige, mens begrebet »de nordiske lande« tillige omfatter Finland, Island og de atlantiske øer, som hører sammen med Danmark og Norge. De sidstnævnte lande og områder, har på grund af deres tilknytning til Skandinavien, i vid udstrækning været påvirket af lignende faktorer, som har bestemt de skandinaviske landes skæbne, men omtale heraf er i afhandlingen begrænset til sådanne forhold, som har haft en direkte indflydelse på begivenheder eller politik i de tre skandinaviske lande.

I betragtning af de nuværende divergenser i udenrigspolitik m. v. de skandinaviske lande imellem vil nogle måske finde det forkert at behandle området som en strategisk helhed. Min begrundelse for at behandle det som en helhed er imidlertid, at de 3 lande i det 20. århundrede har haft så meget tilfælles — og stadig har så meget tilfælles — at udenforstående magter ofte betragter dem som eet område, omend de erkender landenes særpræg.

Afhandlingens titel kunne antyde, at strategiske erfaringer af værdi for i dag kun kan drages fra det 20. århundredes historie. Der er givet også erfaringer fra tidligere århundreder, som har betydning i dag, og læserne vil finde enkelte referencer hertil i afhandlingen eller

dens fodnoter. Bortset fra et ønske om at begrænse omfanget, er der dog næppe tvivl om, at den industrielle revolution med dens krav om nem adgang til råstoffer og udnyttelse af store finansielle og befolkningsmæssige ressourcer, har placeret de mindre nationer i en ringere position med hensyn til politisk og militær indflydelse på deres omgivelser end i tidligere århundreder. Begyndelsen af det 20. århundrede, hvor den industrielle revolution for alvor fik sit gennembrud, kan derfor siges at markere et ændret magtforhold mellem mindre og større nationer til de sidstnævntes fordel.

Det bør anføres, at udtrykket »maritim« er anvendt i dette ords videste betydning, således at forstå at maritim strategi omfatter anvendelsen af såvel militære styrker som alle andre ressourcer, som på afgørende vis kan påvirke begivenhederne både til søs og i oversøiske områder. Begrebet »militært« er benyttet til at betegne aktivitet udøvet af alle værnsgrene og brancher af bevæbnede styrker.

Jeg har søgt støtte for min fremstilling og mine opfattelser fra en bred række kilder, omfattende engelske, tyske, amerikanske som skandinaviske skrifter. Det lidt som er tilgængeligt af sovjetisk oprindelse synes rimeligt dækket i amerikanske oversættelser. Da der er et meget omfattende, sobert kildemateriale til rådighed om de to verdenskrige og perioden derefter, har det været nødvendigt at foretage en udvælgelse. Kildehenvisninger er fortrinsvis begrænset til sådanne, som kan belyse kontroversielle opfattelser.

Strategiske spørgsmål af aktuel art forekommer hyppigt såvel i udenrigspolitiske og militære tidsskrifter som i dagspressen verden over. Mens der er stor enighed om, at problemstillingen har ændret sig drastisk i atomalderen, synes der stadig at være meget modstridende opfattelser af den rolle som de konventionelle krigsinstrumen-

ter spiller i strategisk henseende. Man kan hertil bemærke, at der i perioderne før de to verdenskrige eksisterede stor uenighed om den indflydelse som nye våbensystemer ville have, et forhold som det ikke var muligt helt at afklare før krigsbegivenhederne kunne analyseres.

Trods usikkerhedsmomenterne, synes det imidlertid i dag klart at konventionelle krigsinstrumenter — ihvertfald for stormagternes vedkommende — kun kan anvendes med en vis tilbageholdenhed og begrænsning om man vil undgå eskalation til en situation, hvor anvendelse af yderst destruktive våben ikke længere giver mening som middel til at opnå politiske mål. Denne erkendelse vil i nærværende afhandling være en forudsætning for de konklusioner, der er draget med hensyn til de strategiske fremtidsudsigter for det skandinaviske område.

Det kan næppe drages i tvivl, at Skandinavien, som andre geografiske mindre områder, i sig selv ikke ville have nogen væsentlig betydning i tilfælde af en total atomkrig mellem supermagterne.

KAPITEL I. INTRODUKTION

Skandinavians geografi

Det skandinaviske område, som udgør det nordvestlige hjørne af det Eurasiske kontinent, er særpræget, idet det er omgivet af hav langs størsteparten af sin periferi. Kun i det yderste nord har Norge og Sverige, og i det yderste syd har Danmark landegrænser til kontinentet, og de er korte i sammenligning med længden af de kystlinier, som omgiver resten af Skandinavien.

To havområder dominerer Skandinavien. Mod vest og nord giver Norskehavet med dets forgreninger til Nordøen og Barentshavet fri adgang til det Atlantiske Ocean uhindret af landmasser. I syd og øst driver Østersøen sin kile ind i den nordeuropæiske landmasse og muliggør søværts forbindelse med de mange nationer, der grænser til Østersøen, en forbindelsesvej som kun ad naturens vej vanskeliggøres af isforekomster i strenge vintre.

Fra et militært synspunkt kan det danske strædeområde (ofte benævnt de baltiske stræder i engelsksproget litteratur) i sig selv anses for at udgøre et dominerende område, fordi farvandet er smalt — omend ikke så smalt at militære operationer tværs over dem får karakter af flodovergang — og lægt — omend ikke lægere end at selv store skibe kan passere dem. Kontrol med dette område har historisk vist sig at have haft stor betydning for kontrol med selve Østersøområdet.

Det er værd at erindre, at Skandinavien's nordlige landegrænser kun sjældent har været benyttet som invasionsrute mod den skandinaviske halvø. *)

Derimod har den danske landegrænse i syd ofte været en invasionsrute, der har resulteret i fremmed besættelse af Jylland. Det kan dog objektivt tilføjes, at sådanne landværts besættelser kun har haft en begrænset indflydelse på kontrollen af strædeområdet undtagen, hvor invasionsstyrkerne har været støttet af betydelig sømagt og i det seneste tilfælde tillige betydelig luftmagt. **)

*) Den russiske fremtrængning til Umeå i Nordsverige i 1809 er den eneste større invasion bortset fra Sovjetruslands indtrængning i den Norske Finmark, som følge af den tyske retræte i 1945.

**) Den svenske hærs march over de fronsne bælder i 1658 er en bemærkelsesværdig undtagelse, hvor den strenge vinter for en tid annullerede sømagtens indflydelse på situationen.

Svensk kystpanserskib.

Skandinavien omkring år 1900

Sammenlignet med deres magtfulde naboer, Tyskland, Rusland og England, var de Skandinaviske lande i begyndelsen af det 20. århundrede militært svage men også lidet tilbøjelige til at indgå militære alliancer. Dansk-svensk strid om Østersøherredømmet, der så ofte i historien var blevet påvirket af de større nationers individuelle interesser og skiftende alliancer, var forlængst et overstået stadi, og var som bekendt endt med, at ingen af disse lande længere udøvede nogen indflydelse på magtforholdene langs Østersøens nord- og vestvendte kyster. Den delte dansk-svenske kontrol af Øresund var også en kendsgerning tillige med Sundtraktaten af 1857, der fastslog retten til fri passage for den fredelige skibsfart af alle nationer. Norge, der var blevet adskilt fra Danmark i 1814 som en sekundær følge af britisk sømagt under Napoleonskrigene, var i union med Sverige, men brød dette bånd i 1905 og blev en selvstændig nation med støtte fra England men med mishag fra Tyskland og Rusland, som frygtede britisk indflydelse i dette område. ¹⁾

Udfaldet af det norske unionsbrud, der kunne have ført til krig, viste imidlertid, at man i Skandinavien stiltiende havde besluttet ikke længere at afgøre interne strids-spørgsmål med militær magt.

Danmark, der sidst havde ført krig mod Tyskland/Østrig i 1864, havde følt den afgørende indflydelse af den avancerede teknologi i den prøjsiske hær og var ikke indstillet på at deltage i det våbenmæssige kapløb, som fandt sted i Europa omkring år 1900.

Alle de skandinaviske lande var afhængige af deres handelsforbindelser over verdenshavene og var derfor yderst interesserede i fredelige tilstande. Selvom der kun blev afset begrænsede midler til deres militære forsvar, kan man ikke sige, at det blev helt negligeret. I Danmark debatteredes det i forbindelse med søforsvaret, om anstrengelserne skulle koncentreres om et statisk forsvar af hovedstaden København *), eller om man skulle satse på et mere mobilt forsvar. Det mobile forsvar havde især fortalere blandt sømilitære folk, som så en mulighed for effektiv kontrol med de danske stræder ved hjælp af de dengang nye sømilitære våben, miner og torpedoer ført ombord i mindre krigsskibe som torpedo- og under-vandsbåde støttet af svære kanoner i kystpanserskibe. Resultatet blev et kompromis mellem et statisk »hovedstadsforsvar« og et mobilt søforsvar.

Nærlig det samme mønster var adopteret af Sverige og Norge, idet det erkendtes, at det ikke længere var muligt at opstille flåder, der på afgørende vis kunne optage en kamp mod de større magters flåder på åbent hav. Man måtte hvad søforsvar angår satse mere på at udnytte de taktiske fordele kystfarvandene bød på.

*) De britiske angreb på København i 1801 og 1807 under Napoleonskrigene var endnu i dansk erindring.

Norsk torpedobåd.

I erkendelse af deres militære underlegenhed og belært af historien, om hvorledes det Skandinaviske område havde tiltrukket især de store sømagter, søgte de 3 lande at undgå indblanding i den tilstundende storkonflikt i Europa, ved i 1912 at erklære deres tilsigtede neutralitet.

Magtstrukturen i Europa

De to betydende Østersømagter var Rusland og Tyskland, som begge var engageret i at udbygge deres flåder for at forbedre deres maritime stilling.

Rusland havde været i besiddelse af den østbaltiske kystlinie fra Østprøjsen til og med Finland i næsten 100 år og var fast besluttet på at videreføre det maritime udsyn, som grundlagdes af Peter den Store i 1703. Under den russisk-japanske krig i 1904-05 blev verden vidne til afsendelsen af den russiske Østersøflåde for forstærkning af Stillehavsflåden, en strategisk bevægelse, som var for sen, idet det som bekendt lykkedes den japanske flåde at nedkæmpe de to russiske flåder separat, inden de kunne forene deres kræfter. Således demonstreredes allerede tidligt i århundredet en af Ruslands svagheder, som maritimt magt ved dets manglende formåen til hurtigt at kunne koncentrere sin vidt adskilte sømagt. Trods store anstrengelser for at genopbygge og modernisere sin Østersøflåde var Rusland underlegen i sømagt overfor Tyskland ved 1. verdenskrigs udbrud.²⁾

Dansk søfort.

Tyskland var i fuld gang med at udbygge sin »Højsøflåde« af slagskibe og krydsere i et rustningskapløb med England af en størrelsesorden, som er uset indtil vore dages rustningskapløb mellem De forenede Stater og Sovjetrusland på de strategiske kernevåbens område.

Den tyske flåde var delvis baseret i havne erobret fra Danmark i 1864 og gennem det erobrede område var Tyskland også i stand til at bygge Kielerkanalen som ny forbindelsesvej mellem Nordsøen og Østersøen, og således gøre sig selv delvis uafhængig af de danske stræder. Kanalens dimensioner var sådanne, at de tillod passage af de store slagskibe, hvorved den i høj grad fik strategisk betydning.

Det er her bemærkelsesværdigt, at mens England flere gange i det 19. århundrede havde taget skridt til at sikre en magtbalance i Østersøen i Englands egen interesse *), så indtog det en neutral holdning i den dansk-tyske krig i 1864. Der var en hel del sympati for den danske sag, men hverken England eller Frankrig var villige til at give militære garantier til Danmark. England tilrådede faktisk Danmark at bøje sig for de prøjsiske krav. En af konsekvenserne af den tabte danske krig var, at det

*) Britiske flåder opererede i Østersøen under Admiral Sir James Saumarez under Napolenskrigene (1808-1814) og under Sir Charles Napier under Krimkrigen (1856-1858).

satte Tyskland i stand til fra at have været en ren landmagt til også at blive en sømagt af et ikke ringe format.

Den øgede tyske sømagt skabte dog bekymring i England og Frankrig tidligt i det 20. århundrede. Under den »marokkanske krise« i 1905, opfordrede Frankrig England til at sende 100.000 tropper til Slesvig-Holsten eller blokere Elben i tilfælde af krig med Tyskland. I England var især Lord Fisher en stærk talsmand for forebyggende aktion mod Tyskland, og han udtalte, at hvis den franske og engelske flåde forenede sig kunne man »*have the Kiel Canal and Schleswig-Holstein within a fortnight*«. ³⁾ Det er usandsynligt, at en sådan operation kunne være gennemført uden dansk og muligvis norsk krigsindblanding.

De ansvarlige britiske politikere var mere tilbageholdende. Det bør her erindres, at alle de større europæiske magter i samråd med de Skandinaviske lande i 1907 havde proklameret deres ønske om at fastholde de eksisterende magtforhold i områderne omkring Østersøen og Nordsøen. ⁴⁾

Mens Tysklands sømilitære oprustning således fortsatte uhindret, begyndte England og Frankrig at blive klar over, at støtte til deres russiske allierede, af hvem oprettelse af en anden front mod Tyskland afhang, ville blive vanskeliggjort med den tyske flåde baseret lige indenfor Østersøens porte.

Noter til kapitel I.

- 1) Walther Hubatsch, Die Deutsche Besetzung von Dänemark und Norwegen 1940 (Göttingen: »Musterschmidt«, 1952) p. 3.
- 2) David Woodward, The Russians at Sea (New York: Frederick A. Praeger) p. 162.
- 3) Arthur J. Marder, From Dreadnought to Scapa Flow (London: Oxford University Press, 1961-1970). Vol. 1, p. 116-117.
- 4) Oliver Warner, The Sea and the Sword (New York: William Morrow & Co. 1965) p. 137.

KAPITEL II.

1. VERDENSKRIG

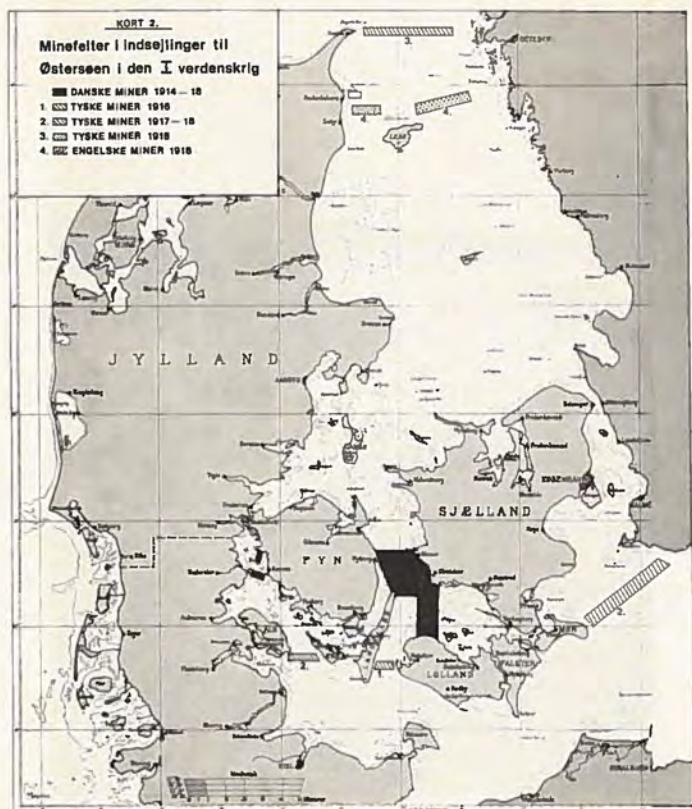
Neutralitetens aspekter

Ved krigsudbruddet i 1914 bekræftede de Skandinaviske lande deres neutrale hensigter og tilkendegav deres vilje til at anvende militær magt til at efterkomme de internationalt akcepterede forpligtelser for neutrale til at forhindre de krigsførende magters benyttelse af deres territorium. Man kan i Skandinavien næppe have gjort sig noget håb om, at landenes militære styrker med held ville kunne have afslået et tilsigtet større angreb fra en af de krigsførende parters side, men de til rådighed værende styrker var dog tilstrækkelige til, at man ville kunne holde utilsigtede eller mindre territorial krænkelser under kontrol under forudsætning af streng upartiskhed.

Tyskland, som frygtede traditionel britisk sømilitær interesse i Østersøområdet, krævede omgående ved krigsudbruddet af Danmark og Sverige, at de udlagde miner i henholdsvis Store Bælt og Øresund.

Sverige afslog kravet under henvisning til sit behov for søværts handelstrafik til og fra sine Østersykyster. Danmark var først indstillet på at håndhæve fri passage af stræderne *), men havde en landegrænse fælles med det landmilitært stærke Tyskland og bøjede sig derfor

*) jf. p. 449, Sundtraktaten.

for omstændighederne for at undgå alvorligere konsekvenser fra tysk side, efter dog først at have informeret England om sin hensigt.

Under krigen minerede tyskerne tillige selv de sydlige adgange til stræderne udenfor skandinavisk søterritorium. *)

*) jf. Kort 2 udvisende placeringen af minerfelter udlagt ved Østersøindgangene under 1. Verdenskrig.

Minelægning.

Der er divergerende opfattelser af betydningen af den danske minering, som iøvrigt medførte konstant bevogtning og beskyttelse af den danske flåde under hele krigen. »Utilstrækkeligheden« af danske militære forholdsregler i første verdenskrig er blevet benyttet som en tysk undskyldning for besættelsen af Danmark under 2. Verdenskrig, mens samtidige autoriteter — tyske såvel som engelske — har anset de danske mineringer som en væ-

sentlig hindring for større flådeoperationer i området.¹⁾ De kendsgerninger, at Tyskland ikke lagde yderligere pres på Danmark og selv ophørte med at vedligeholde sine egne minefelter, samt at de allierede opgav deres oprindelige planer for en storstilet kampagne i Østersøområdet, tilkendegiver at de danske forholdsregler havde virkninger på krigsførelsen af endog strategisk rækkevidde.

Dansk eskadre i Storebælt.

Det andet område, hvor gnidninger med de krigsførende øjeblikkeligt opstod, var med hensyn til handel og især søhandel. De neutrales krav om ret til at handle frit med begge parter blev ikke respekteret. De allierede gennemtvang deres visitation af skibe for kontrabande i de søområder de kontrollerede, mens tyske ubåde begyndte at sænke skandinaviske skibe i oversøisk fart. Den gamle erfaring, at neutrales krav om at »flaget dækker ladningen« ikke kan forventes respekteret af krigsførende sømagter, blev igen bekræftet.

Diplomatiske forhandlinger med begge krigsførende parter udvirkede dog noget med hensyn til en rimelig fordeling af varer, og den søbårne handels opretholdelse, fordi begge parter var interesseret i fortsat adgang til de eksportvarer, Skandinavien kunne tilbyde.

Som følge af handelskrigen på de store have, blev Norges neutralitet særlig truet i krigens sidste del. Ud-lægningen af de allieredes »Northern Mine Barrage« mellem Norges kyst og Orkney Øerne fristede tyske ubåde til at benytte norsk søterritorium. Da de allierede fik beviser på øget tysk benyttelse af norsk søterritorium for såvel ubåde som hjælpeskudere (ombyggede handels-skibe), forlangte de i august 1918 at Norge udlagde miner i sit territorialfarvand i tilslutning til det allierede minefelt. Norge afslog først, men efter længere diplomatisk tryk indvilligede det i at minere. Der forelå fra allieret side planer om at etablere sig på norsk kyst i tilfælde af fortsat norsk nægtelse.²⁾

Engelske og tyske planer

De allieredes eneste større offensive maritime tanke var baseret på Churchill's idé om at anvende den overlegne allierede sømagt til oprettelse af en ny landfront med russisk støtte. Så tidligt som i januar 1913 undersøgte det britiske admiralitet mulighederne for et direkte angreb på den tyske flåde i Kiel for at vinde herredømme over Østersøen. Nødvendigheden af at etablere frem-skudte baser for en sådan operation blev understreget, og følgende positioner i Skandinavien blev udpeget: Ekersund (Norge), Kungsbacka (Sverige) og Frederikshavn og Esbjerg (Danmark).³⁾ Lord Fischer havde, mens han endnu ledede det britiske admiralitet, forslået et angreb ind i Østersøen, støttet af den britiske slagflåde og tilsigtende landsætning af en hærstyrke på Pommerns kyst kun 90 »miles« fra Berlin. Denne plan blev stærkt støttet af Churchill, som altid havde et godt blik for, hvor de kontinentale europæiske magter var svagest. Som bekendt, kom der ikke noget ud af disse planer, som hverken fandt støtte hos den engelske hær eller hos Jellico, der ønskede at slå den tyske højsøflåde i åben sø.

Alternativet var et fremstød ind i Sortehavet, og det efterfølgende mislykkede angreb på Dardanellerne, hvor tyrkiske kystbatterier og miner tvang den allierede flåde til at give op, er velkendt.

Hvad der er af interesse i denne forbindelse er, om et forsøg på at forcere de danske stræder ville have haft mere udsigt til held. Det er vanskeligt at se, hvordan en sådan operation kunne have fundet sted, uden at det var kommet til et større søslag mellem de to krigsførende slagflåder, men med noget håb om overraskelse kunne den første hindring, som havde mødt englænderne, have været de danske minefeller i Store Bælt, som Danmark var parat til at forsvare mod forcering. Udførelse af Lord Fishers plan ville højst sandsynligt — ikke mindst på grund af tyske modforholdsregler — have resulteret i langvarige operationer ligesom i Dardanellerne⁴⁾, og det er i denne sammenhæng af interesse at notere sig følgende britiske konklusioner fra Dardaneller felttoget:

»It was nevertheless not so much the ineffective gunfire (of the fleet against the shore batteries), as the ineffective minesweeping that prevented the passage of the fleet.«⁵⁾

Der kendes meget lidt til tyske planer for imødegåelse eller en forebyggelse af et angreb efter Fisher planen. Et angreb på Jylland og Fyn for at besætte disse områder er en sandsynlig reaktion fra tysk side, selvom det ville have taget tid at omdirigere hærstyrker fra fronterne i Frankrig og Østprøjsen. For at forebygge et engelsk fremstød ville det imidlertid have været påkrævet at erobre Sjælland, som behersker de to vigtigste adgangsveje til Østersøen, nemlig Store Bælt og Øresund. At dette ikke ville have været en lille operation, kan man slutte af det senere udførte tyske angreb i september 1917 på Dagø og Øsel, som behersker adgangen til Riga-

bugten, og hvor landsætning af 25.000 mand involverede en flåde på 11 slagskibe, 9 krydsere, 37 destroyere, 72 minestrygere og 40 transport- og forsyningskibe. Denne operation blev først fuldført efter at den russiske revolution var startet 6. november samme år.

Hverken britiske eller tyske angreb mod skandinavisk område fandt sted. Havde de, er det vanskeligt at se, hvordan Danmark og Norge kunne have undgået at blive draget aktivt ind i krigen. Sverige havde større muligheder for at bevare sin neutralitet omend ikke med nogen sikkerhed på grund af sin position ved Øresund. Skønt tyske flådebevægelser blev vanskeliggjort af den danske minering af Store Bælt, må man nok slutte, at virkningen af status quo omkring Østersøadgangene har favoriseret tyskerne mere end de allierede i betragtning af, at tysk flådeoverlegenhed over den russiske Østersøflåde — som kun blev støttet af nogle få omend meget aktive britiske ubåde — kunne opretholdes og sætte Tyskland i stand til at understøtte sine landoperationer mod Rusland.

Handelskrigen

Det er interessant at bemærke, at det var handelen med Skandinavien, som tilsidst overbeviste englænderne om rigtigheden af at genoptage den gamle »escort of convoy strategy«, en søstrategi, hvis værdi havde været uomtvistelig i tidligere tider, men som i de fleste flådekredse var blevet anset for ineffektiv efter introduktionen af dampskibe, ubåde og torpedoer i søkrigsførelsen. For at begrænse skibstabene, var skibsfarten mellem Skandinavien, England og andre oversøiske positioner under allieret kontrol blevet opfordret til kun at benytte ruten mellem Bergen og Shetlandsøerne. De allierede var meget bekymrede over fortsatte skibstab og fryg-

tede en fuldstændig tilbagetrækning af de neutrale skibe fra deres søhandel.

*»for not only were Scandinavian imports absolutely essential to Great Britain for prosecution of the war (metallic ores, wood, nitrates, agricultural produce), but it was just as important to prevent the Germans from benefiting from such trade... February 24, 1917, may be regarded as a date of no small importance in the history of war. On it sailed the first convoy from Lervik to Bergen«.*⁷⁾

Søhandelen mellem Skandinavien og Tyskland blev vanskeliggjort af de allierede, men ikke stoppet. Bortset fra fødevarer, var jernmalm indkøbt i Sverige og sejlet fra Luleå i den Botniske Bugt til tyske Østersøhavne, det vigtigste for Centralmagterne. Angreb på denne skibsfart af russiske destroyere og engelske ubåde tvang også tyskerne til at adoptere konvojsystemet i Østersøen i 1917.

Det er veldokumenteret, at konvoj strategien resulterede i en bemærkelsesværdig nedgang i skibstabene i begge områder.⁸⁾

Skandinavien, som havde fået sin førkrigs import nedskåret til det halve, led naturligvis under mangel på råstoffer og befolkningerne måtte føle ubehagelighederne ved fødevarerationering. Krigens hårdhed blev dog først og fremmest følt af søfolkene og rederierne, som i de fire krigsår led store tab opregnet i menneskeliv, skibe og laster.*)

I de europæiske krige i det 18. århundrede, havde de skandinaviske lande sammen med andre neutrale nationer dannet »bevæbnede neutralitetsforbund« for at beskytte deres søhandel. Genoptagelse af en sådan politik ville ikke have været mulig i første verdenskrig, fordi skandinaverne ikke længere besad det nødvendige antal

*) De totale skandinaviske tab var 1,6 mill. skibstonnage og ca. 4000 søfolk. Hovedparten var norske. 9)

søgående krigsskibe, der havde kunnet udføre den nødvendige eskorte- og patruljetjeneste udenfor de egentlige kystfarvande. Meget blev gjort for at formindske krigsfarerne i kystfarvandene, sådan som mineuskadeliggørelse m. v., men man kan måske nok stille det spørgsmål, om det ikke ville have været muligt for skandinaverne i fællesskab at etablere en neutral søredningstjeneste med anvendelse af gode søgående handelsskibe ombygget til redningsskibe og indsat på de mest farefulde ruter. Dette kunne sikkert være gennemført med forståelse fra de krigsførende parter, på samme måde som de krigsførende respekterede de skandinaviske ønsker om at opretholde søhandel med begge parter.

Resumé

Som det er sagt af en finskfødt historiker, lykkedes det de skandinaviske lande i 1. verdenskrig »*by luck and pluck, to escape involvement*«¹⁰). Når man bedømmer deres neutralitetspolitik, skal det tage i betragtning, at de skandinaviske folk var yderst modvilligt indstillet mod krig, og de demokratiske ledere i Skandinavien har i deres politiske handlinger helt sikkert reflekteret et folkeligt ønske om at undgå krigsindblanding under enhver omstændighed.

Ikke desto mindre kan man sige, at det var Danmarks og senere Norges beslutning om — da de var under direkte pression fra de krigsførende magter — at anvende deres sømilitære midler, som forhindrede mere alvorlige konsekvenser for de to lande. Der er ingen grund til at antage, at Sverige ville have handlet anderledes, hvis truslen mod dette land havde været større.

Fra de krigsførendes synspunkter var hele problemstillingen omkring Skandinavien maritim og forblev uafgjort efter Nordsøslaget i 1916. Betragter man de britiske planer for et fremstød i Østersøen, kan man slutte, at

det var de nye sømilitære våben, — især minen, der havde afgørende indflydelse på at udelukke større flådeoperationer i strædeområdet fra de krigsførendes side, hvilket er en strategisk ændret stilling sammenlignet med tidligere århundreder.

Denne ændring kan siges at have favoriseret Centralmagterne mest. Den heraf følgende opretholdelse af tysk flådeoverlegenhed i Østersøen sikrede adgang til svensk jernmalm, en vare som Centralmagterne var afskåret fra at opnå fra oversøiske lande, som følge af den britiske blokade i Nordsøen.

Endelig kan det konstateres, at den del af de skandinaviske samfund, som nødvendigvis vil føle de hårde konsekvenser af krigshandlinger i området omkring dem selv også under neutralitetspolitik er fiskeflådernes og handelsflådernes besætninger. Det strategiske skridt, der blev taget af de krigsførende ved at genindføre den gamle prøvede konvojstrategi i 1917 gav bemærkelsesværdig gode resultater, et forhold som de neutrale skibe også drog fordel af.

Noter til Kapitel II.

- 1) Walther Hubatsch, Die deutsche Besetzung von Dänemark und Norwegen 1940 (Göttingen: »Musterschmidt«, 1952) p. 6 og Halfdan Barfoed, *Vor flåde i fortid og nutid* (Fredericia: Nordiske Landes Bogforlag, 1941) Vol. 2, p. 84-87 med citater af Admiral Scheer og Sir Eric Geddes.
- 2) Arthur J. Marder, *From Dreadnought to Scapa Flow* (London: Oxford University Press 1961-1970) Vol. 4, p. 251 og Vol. 5, p. 70.
- 3) *Ibid.*, Vol. 2, p. 178-180.
- 4) *Ibid.*, Vol. 4, p. 241.
- 5) *Ibid.*, Vol. 2, p. 261.
- 6) David Woodward, *The Russians at Sea* (New York: Frederick A. Praeger, 1966) p. 185.
- 7) Marder, Vol 4, p. 140.
- 8) *Ibid.*, Vol. 4, kapitel X.
- 9) John H. Wourinen, *Scandinavia* (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1965) p. 34.
- 10) *Ibid.*, p. 29.

Handelsskibskonvoj.

KAPITEL III.

2. VERDENSKRIG

Skiftende magtmønstre

Ved slutningen af 1. verdenskrig var magtmønstret omkring Skandinavien ændret. Revolutionen i Rusland og den efterfølgende borgerkrig resulterede ikke alene i skabelsen af Sovjetunionen, men også i et uafhængigt Finland og de tre nye baltiske stater, Estland, Letland og Litauen. Efter våbenstilstanden med Tyskland kunne England igen sende en flådestyrke til Østersøen, denne gang for at bekæmpe »den røde flåde« i Finskebugten samtidig med at England bragte forsyninger til »den hvide hær« gennem de russiske ishavshavne. Da »de røde« havde vundet borgerkrigen fandt den nye russiske stat sig rykket tilbage til St. Petersburg (senere Leningrad), hvor Peter den Store havde startet sin kampagne

for russisk maritim indflydelse for mere end 200 år siden.

Med sin højsøflåde på bunden af Scapa Flow var Tyskland ikke længere en sømagt af betydning i en årrække. For at hindre en genoplivelse af tysk maritim indflydelse foreslog England på fredskonferencerne at lade Kielerkanalen og øen Helgoland internationalisere alternativt at give disse områder tilbage til Danmark ¹⁾, et tilbud som Danmark afslog med henvisning til, at det kun var interesseret i at få de dele af Nordslesvig tilbage, hvor folkeafstemningen tilkendegav et flertalsønske om dansk tilhørsforhold. Hovedparten af Slesvig-Holsten forblev tysk og skulle igen blive en vigtig udgangsbasis for tysk maritim indflydelse.

I de første 15 år efter 1. verdenskrigs afslutning virkede de ændrede magtforhold omkring Skandinavien ikke truende. Skandinaverne satte deres lid til Folkeforbundet. Omkring 1935 ofrede især Danmark og Norge så lidt på deres forsvar, at det blev åbenlyst kritiseret i engelske kredse. Sverige var noget bedre stillet, især med hensyn til luftforsvarsmidler ²⁾, som næsten ikke eksisterede i de to andre lande. Det bør i denne forbindelse huskes, at selvom også Finland var dårligt rustet, ydede dets militære styrker et beundringsværdigt og i lang tid et heldigt forsvar mod de Sovjetrussiske angriber under Vinterkrigen 1939-40.

Mest bemærkelsesværdigt i denne førkrigsperiode var imidlertid Hitlertysklands genoprustning. På mindre end 5 år genskabte tyskerne et yderst effektivt militært magtapparat af alle 3 værn, som skulle komme til at gribe meget kraftigere ind i Skandinaviens skæbne, end tysk militær havde gjort under 1. verdenskrig.

Kort før 2. verdenskrigs udbrud søgte England og Frankrig ligesom i 1. verdenskrig at få Rusland på deres side i et forsøg på at dæmme op mod den voksende tyske militærmagt. Som bekendt mislykkedes dette forsøg, og

den kort efter følgende ikke-angrebs traktat mellem Tyskland og Sovjetrusland gav det sidstnævnte land frie hænder mod Finland og de baltiske stater.

Man bør her notere sig, at selvom Vinterkrigen mod Finland væsentligst var en landkrig, så var de Sovjet-russiske mål maritime, idet de tilsigtede fuld kontrol med Finskebugten udførte den russiske hovedflådebase i Leningrad og sikring af Fiskerhalvøen ved adgangen til Murmansk. Lignende forhold gjorde sig gældende overfor de baltiske stater, hvor russerne straks efter okkupationen begyndte at genskabe deres tidligere flådebaser i Tallin og Liepaja, alt sammen skridt, der blev taget for at genvinde russisk maritim indflydelse.

Inden krigsudbruddet i september 1939 blev de skandinaviske lande tilbudt ikke-angrebs traktater med Tyskland, som Danmark akcepterede, mens Norge og Sverige afslog under henvisning til, at de ikke følte sig truede af Tyskland.

Ved krigsudbruddet erklærede de skandinaviske lande igen deres hensigt om at forblive neutrale, og Danmark påbegyndte igen udlægning af miner i Bælterne og også omkring København, men dets styrker til at beskytte disse minefelter var meget svagere end under 1. verdenskrig, og der blev efterladt åbne kanaler gennem hovedfelterne, som aldrig nåede at blive mineret. Også den strenge isvinter i 1939/40 gjorde det vanskeligt at vedligeholde de udlagte forankrede minespæringer. *)

Ved vinterkrigens udbrud spærrede Sverige den vestlige indsejling til den Botniske bugt med miner, hvad der afstedkom ikke sovjetrussiske, men tyske protester. Norge udlagde derimod ingen miner i sine vigtige indsejlinger før efter det tyske angreb.

*) jf. omstående Kort 3 udvisende minefelter m.v. i adgangsvejene til Østersøen under 2. verdenskrig.

Skandinaviske skibe, som drev søhandel med de vestlige allierede, blev igen mål for tyske ubåde, og tyske skibe, som søgte beskyttelse ved at sejle i norsk territorialfarvand, blev igen et gnidningspunkt mellem Norge

og de allierede *). Uanset den efter krigen løbende kontrovers om »halvmilitære« skibes rettigheder, så viste den såkaldte »Altmarkaffære«³⁾ og den efterfølgende minering af norsk territorialfarvand udfor Bodø og Stadt, hvor nemt Norge som neutral kan blive indblandet i krigsbegivenhederne på grund af den tiltrækning, landets beskyttede kystruter og fjorde øver på de krigsførende parter.

Tysk opmarch mod Norge.

Danmarks og Norges besættelse

Den tyske okkupation af Danmark og Norge i april 1940 er af en engelsk krigshistoriker blevet kaldt »one of the most audacious and imaginative operations in war history«⁴⁾, planlagt og udført med et klart blik for de allieredes manglende formåen til at reagere i tide på en lynaktion og de skandinaviske landes psykologiske og militære uforberedthed.

*) Malmeksporten fra Sverige til Tyskland blev udskibet i den nordnorske havn Narvik i vintermånederne, hvor isen lukkede Østersøen. Tyske blokadebrydere og flådehjelpe-skibe benyttede sig i vinteren 1939-40 af denne skibsroute i norsk søterritorium.

Selvom de tyske planer og de begivenheder, der førte til den tyske erobring, må formodes læserne velbekendt, kan det være på sin plads her at gentage nogle få af de mest betydningsfulde strategiske og taktiske træk ved dette felttog.

Den tyske plan var baseret på en række samtidige sø- og luftlandsætninger på syv vitale steder i hver af de to lande alt kombineret med et landværts fremstød over Jyllands sydgrænse. Angrebsstyrken mod Danmark og Norge var i den indledende fase på ialt ca. 4 hærdivisjoner. Overraskelsesmomentet var væsentligt for tyskerne. Der blev draget stor omsorg for at skjule hensigterne under opmarchen og dansk og norsk modstand skulle nedkæmpes skånselsløst. Hele operationen blev støttet af nærlig 500 kampfly *).

Tropper for de indledende landsætninger blev fremført ombord i 35 krigs- og hjælpeskibe, som skulle trækkes hurtigt tilbage fra Norge, så de kunne undgå at blive draget i kamp af overlegne allierede søstridskræfter. Efterfølgende forsyninger og troppeforstærkninger blev fremført i 3 søtransportgrupper på ialt omkring 40 handelsskibe, der sejlede i pendulfart fra tyske Østersøhavne gennem de danske stræder til Sydnorge, hvorfra forstærkningerne skulle avancere over land for forening med de oprindelige landgangsstyrker i de norske vestkysthavne.

Mens Danmark kapitulerede efter en kort kamp i Sønderjylland, modsatte Norge sig det tyske angreb med alle de styrker, det havde til rådighed, og bad om allieret hjælp. De norske flådestyrker, som var fordelt på forskellige lokaliteter langs den udstrakte norske kyst for at tage vare på landets neutralitetsforpligtelser, blev tvunget til at kæmpe for det meste enkeltvis mod over-

*) Hertil kom ca. 500 transportfly.

legne fjendtlige styrker. Kystforsvarsværkerne, som for det meste blev sat ud af spillet ved luftangreb og erobret fra landsiden af små specielle landgangsstyrker, kunne kun notere sig en enkelt større succes mod de tyske flådestyrker, der nærmede sig hovedstaden Oslo.

Sænkningen af BLÜCHER i Oslofjord.

De allieredes modforholdsregler mod de tyske bevægelser til søs blev vanskeliggjort ved utilstrækkelige og vildledende efterretninger og magre resultater fra den udsendte sø- og luftrekognoscering i Norskehavet grundet dårligt vejr. Da den engelske hovedflåde tog position for at angribe de tyske styrker i Stavanger, Bergen og Trondhjem blev den drevet til søs af kraftige tyske luftangreb. Skønt de tab, den led herved, var langt mindre end påstået af det tyske luftvåben, var virkningen af disse koncentrerede angreb så truende, at det engelske admiralitet besluttede ikke at indsætte overfladeskibe syd for Bergen⁵⁾, men overlade kampen mod de vitale tyske forsyningsveje i stræderne, Kattegat, Skagerrak

og Nordsøen til ubåde og minelæggende fly. Den eneste større sejr, de allierede flådestyrker kunne notere sig, var tilintetgørelsen af den tyske jagerflotille i Narvik, som var udenfor de tyske flys rækkevidde.

En uge efter det tyske angreb, blev 8 allierede brigader landsat i Nord- og Centralnorge, for at generobre henholdsvis Narvik og Trondhjem, hvor de tyske landgangstyrker stadig var isolerede. Denne hjælpeaktion til Norge var kun mulig, fordi de allierede inden det tyske angreb havde samlet tropper og transportskibe sammen i Skotland for at muliggøre undsætning til Finland under dets krig mod Sovjetrusland.

Den allierede undsætningsoperation i Centralnorge slog fejl på grund af tysk luftoverlegenhed og bedre udrustede tropper, og efter to ugers kamp i land blev de allierede styrker evakueret.

Narvik blev generobret af de allierede efter 6 ugers hård kamp, men de allierede tropper blev trukket tilbage efter at have ødelagt havnen og malmbanen til Sverige på grund af den kritiske situation i Frankrig.

Før de strategiske resultater af disse felttog omtales, vil det være på sin plads med nogle enkelte observationer og betragtninger vedrørende skandinavisk forsvar og mulighed for assistance fra oversøiske styrker.

Kunne det tyske angreb være forudset i Skandinavien? Fra hvad man ved i dag, var den tyske overkommando efter Polensfelttoget stillet overfor et kompleks af strategiske problemer rækkende fra sikring af malmimporten fra Sverige og udsigterne til allieret indgriben overfor tysk skibstrafik i de norske kystfarvande til ønsker om øgede faciliteter og positioner for en offensiv mod England. Spørgsmålet om erobring af Norge og Danmark blev først rejst af den tyske flåde, som argumenterede for de fordele flåde- og luftbaser specielt i Norge ville give ved at bringe den tyske flåde ud af det dødvande,

den havde erfaret under 1. verdenskrig, hvor den havde været tvunget til at forblive i Tyskebugten og Østersøen. Det tog tid at overbevise Hitler, som ikke var særlig vågen overfor maritim strategi⁶⁾, men det lader til, at muligheden for at gennemføre et heldigt kup mod de militært svage lande i Norden og komme mulige allierede aktioner i forkøbet fik ham til at gå ind for ideen.

Alt dette er naturligvis efterkrigsviden, men den opmærksomme læser af 1. verdenskrigs maritime strategi havde dog forvarsel, om hvad der hændte i Skandinavien, i de studier som var udgivet af den tyske Admiral Wegener i 1929⁷⁾. Også den interesse, der var udvist af de krigsførende i forrige krig for sådanne spørgsmål, som militær kontrol med dansk og norsk territorialfarvand og sikring af den svenske malmeksport, kunne have fortalt skandinaverne hvilke strategiske interesser Tyskland havde i Skandinavien vis-à-vis de vestlige allierede.

Kunne omfanget af det tyske angreb være forudset? Samling af transportskibe i Østersøhavne begyndte midt i marts 1940, og advarsler blev modtaget i Skandinavien nogle dage før angrebet, da indskibning af tropper og efterfølgende bevægelser af krigsskibsgrupper og transportskibe begyndte. *) Samtidige gætterier om, at en invasion mod Skotland var under opmarch eller forestillinger om, at Norge kunne være målet uden at Danmark behøvede at blive berørt deraf, afslører at hverken den forøgede betydning af luftmagt eller de daværende kampflys begrænsede aktionsradius ved støtte til kombinerede operationer var blevet rigtigt opfattet.

Overvågningen af skibstrafikken i strædeområdet var utilstrækkelig til at give et klart billede af, hvad der var i gære. De tyske skibsgrupper blev kun i enkelte tilfælde skygget af de neutrale, og der blev rettet meget

*) jf. omstående Kort 4 udvisende de tyske søruter mod Skandinavien.

Man må derfor sige, at med bedre forudseenhed og større anstrengelser, hvad angår maritim overvågning samt hurtig og udadrettet efterretningsvirksomhed, så kunne det for tyskerne så vigtige overraskelsesmoment være blevet kompromitteret, hvad der ihvertfald kunne have resulteret i mere effektive modforholdsregler fra de vestlige allieredes side.

Man har også stillet det spørgsmål, om en kraftigere dansk modstand ville have haft indflydelse på det endelige udfald af det tyske angreb. Når man studerer felttoget i detaljer, kan man ikke undgå at blive opmærksom på to punkter, der havde stor indflydelse på situationen i Centralnorge. Tyskerne var stærkt afhængige af deres luftmagt ikke alene for angreb mod den britiske flåde og de allierede landsætninger, men også for støtte til deres hærstyrker, som avancerede nordpå fra Oslo. Den danske lufthavn i Ålborg var i denne henseende af overordentlig stor betydning for tyskerne, ikke alene som mellemlandingsplads for fly, som opererede fra baser i Nordtyskland, men også som et støttepunkt, man kunne falde tilbage på, når de erobrede norske lufthavne ved Stavanger, Oslo og Trondhjem midlertidigt var sat ud af spillet, som følge af dårligt vejr eller allierede luftangreb. Fra Ålborg kunne man stadig være indenfor rækkevidde til at støtte den tyske hær og angribe den britiske flåde, som støttede operationerne i Centralnorge. *)

Den anden faktor, som var kritisk for tyskerne, var forsyninger over søen til Sydnorge. Man bør erindre, at disse sejlede næsten ubeskyttet gennem de danske stræder **) og da felttoget i Centralnorge var på sit højde-

*) Under de første tre kritiske uger af felttoget mod Norge var der i gennemsnit stationeret flere tyske fly på danske end på norske flypladser.

**) jf. Kort 4.

punkt, blev tyskerne nødt til at improvisere nødtransporter mellem Frederikshavn og Oslo på grund af de tab, der blev tilføjet af allierede ubåde og miner.

Der kan næppe rejses tvivl om, at dansk militær modstand under de givne omstændigheder ikke kunne have forhindret den tyske besættelse af Danmark eller have sikret effektiv vestallieret hjælp. Men man må med ovenstående forhold i erindring være berettiget til at slutte, at et stift forsvar af Nordjylland omfattende demolering af broer, lufthavne og havne og indsats af de små danske flådestyrker med anvendelse, specielt af miner og ubåde i stræderne og Kattegat lige fra angrebets begyndelse, kunne have haft en senere virkning på det tyske felttog i Norges og dets nye allieredes favør. *)

Med hensyn til Norge, som kastede alle sine underlegne styrker ind mod den tyske angriber, kan man notere sig, at spredningen af den norske flåde langs den vidtstrakte kyst til opfyldelse af landets neutralitetsforpligtelser ikke var foreneligt med en strategi, som sigter på imødegåelse af en invasion fra syd. Havde en mere koncentreret anvendelse af flåden i det sydlige område i samarbejde med kystbefæstningerne været mulig, kunne større norske resultater formentlig være opnået. Oslo var den tyske nøgle til Norge.

De allieredes landkampagne i Centralnorge slog fejl først og fremmest på grund af tyskernes dygtige brug af deres luftmagt til direkte støtte af hær- og flådeoperationer og i anden række på grund af de allieredes manglende evne til at stoppe de tyske forsyninger ad søvejen til Sydnorge. I deres senere studier af felttoget peger allierede militære ledere også på andre faktorer af interesse, såsom en intrikat allieret kommandoorganisation uegnet til ledelse af kombinerede operationer, mangel på

*) En svensk kilde bedømmer dansk militær styrke til at have været bedre end Norges i april 1940.⁹⁾

egnede havne og lufthavne i Norge, utilstrækkeligt kendskab til terræn og klima, mangel på skibsmateriel egnet til operationer i kystfarvande specielt amfibiefartøjer og sidst men ikke mindst, manglede forståelse og samarbejde mellem norske og allierede militære chefer på stedet.¹⁰⁾ Alle disse punkter må føre til den slutning, at effektiv militær assistance til Skandinavien fra oversøiske allierede i høj grad er afhængig af forberedte planer og anvendelse af procedurer og materiel, som er blevet afprøvet under fredstidsøvelser i de områder, hvor en sådan assistance skal ydes.

Endelig kan man spørge, hvorfor Sverige ikke blev angrebet. Man har sagt, at til trods for de vitale tyske interesser i den svenske jernmalm, var det muligt for Tyskland at kontrollere Sverige uden at skride til besættelse, når Danmark og Norge var i tysk hånd og Rusland var venligsindet overfor Tyskland. Der er imidlertid næppe tvivl om, at to faktorer spillede ind. Før det første var svensk forsvar af højere kvalitet end dansk og norsk. Og for det andet, ville en indbefattelse af Sverige i de tyske angrebsplaner have krævet ca. ti ekstra hærdivisioner udover de ti, som til sidst blev anvendt mod Danmark/Norge. Tyskerne kunne muligvis have fremskaffet de ti ekstra divisioner uden at kompromittere deres angrebsplaner i vest. Hvad der ikke kunne være fremskaffet, var den ekstra skibstonnage, der havde været påkrævet for at forsyne en hær landsat i Sverige og de ekstra krigsskibe, som havde været påkrævet til beskyttelse af sådanne forsyninger. Alle de større tyske krigsskibe var nødvendige for at sikre de indledende landsætninger i Norge. Den tyske pression mod Sverige for at opnå jernbanetransit rettigheder til støtte for det militære engagement i Norge og senere i Finland viser imidlertid, at svensk territorium ingenlunde var uden betydning for tyskerne.

Da Sverige senere under krigen suspenderede de opnåede tyske rettigheder og stoppede sin eksport til Tyskland, var dette land så dybt involveret i sin landkrig mod Rusland, at der ikke var flere divisioner til overs for nye erobringer.

Svensk fregat.

Strategiske aspekter af den tyske erobring

Den vellykkede tyske operation mod Danmark/Norge havde uden tvivl en stor psykologisk virkning på de neutrale lande, som anså Tyskland for uovervindelig. De umiddelbare strategiske virkninger af operationen var imidlertid ikke så gunstige for Tyskland på grund af de tab, der var tilføjet deres overfladeflåde. Selvom det dengang ikke var klart uden for tyske højere militære stabe, var en af de tidlige virkninger af disse tab, at Tyskland var ude af stand til at interferere med den engelske evakuering fra Dunkirk med flådestyrker. Og uden at forklejne de resultater som de britiske luftstyrker opnåede i »Slaget om England« og ved angrebene på de skibssamlinger tyskerne havde foretaget i Hollandske, belgiske og franske havne som optakt til invasion i England, var det den svindende støtte fra den tyske flådeledelse, der fik Hitler til til sidst at opgive planerne om en gentagelse af Norges operationen mod England. ¹¹⁾

Men Tyskland havde opnået sin tilsigtede kontrol med de skandinaviske kystfarvande, sikret sin malmimport fra Nordskandinavien *) og iøvrigt udelukket allieret flåde- og flyvirksomhed over Østersøområdet.

Den tyske flåde gik hurtigt igang med at oprette ubådsbaser i Bergen og Trondhjem med fri adgang til Nordatlanten, og selvom dens ubådsoffensiv på højden af »Slaget om Atlanten« havde sine vigtigste støttepunkter på den vestfranske kyst, blev de tyske baser i Norge mere og mere betydningsfulde som krigen udviklede sig.

Da Tyskland angreb Rusland i 1941 blev den etablerede kontrol over Østersøen — uberørt af englænderne — fuldt udnyttet af den tyske flåde, som med finsk assistance, indesluttede den russiske Østersøflåde ved at udlægge miner i Finskebugten og dermed kunne sikre forsyningerne til de tyske hære, som avancerede mod Leningrad og Moskva.

Det fuldstændige tyske herredømme over Østersøområdet fik uden tvivl Finland til at samarbejde aktivt med tyskerne i krigen mod russerne i et forståeligt ønske om at genvinde det territorium, som var tabt som følge af nederlaget i Vinterkrigen.

Mest betydningsfuld var imidlertid Østersøen som en uforstyrret øvelses- og uddannelsesplads for den tyske flådes personel, inden det blev sendt på egentlige krigstogter mod de vestlige allierede. Denne uddannelse omfattede besætningerne på mere end 1000 ubåde, der blev bygget under krigen.

Besiddelse af Nordnorge blev især vigtig efter starten af de vestlige allierede forsyningskonvojer til de russiske ishavshavne i 1942. Selvom denne konvojtrafik ikke kunne stoppes, tilføjede tyskerne den alvorlige tab igennem

*) Udskibning af jernmalm fra Narvik til Tyskland blev genoptaget 6 måneder efter den allierede tilbagetrækning fra Nordnorge.¹²⁾

mere end to års søkrigsførelse med overfladeskibe, ubåde og fly, der var stationeret i Norge. Besiddelsen af Nordnorge satte også tyskerne i stand til at forsyne deres landoffensiv mod Murmansk ad søvejen, en operation som tilsigtede at afbryde det maritime forbindelsesled mellem de vestlige allierede og Sovjetrusland. Selvom det næppe var en realistisk mulighed i 1940, ville en allieret forbliven i Nordnorge efter generobringen af Narvik i 1940 sikkert kunne have bidraget til at forkorte krigen.

Hovedulempen for tyskerne ved deres skandinaviske erobringer var, at den bandt ca. 400.000 tropper i garnisoner og kystforsvarsværker. Disse tropper måtte hovedsagelig forsynes ad søvejen, og der blev efterhånden et stort behov for dette troppekontinent på andre fronter.

I den sidste del af krigen, da den tyske luftmagts udfoldelse var i stærk aftagen, startede britiske minelæggende fly en storoffensiv mod strædeområdet og den vestlige Østersø, hvad der resulterede i betydelige tab af skibstonnage i tysk tjeneste og forårsagede midlertidige stop i søtrafikken mellem Tyskland og Sydnorge. *)

Ikke desto mindre var, hvad der var tilbage af den tyske overfladeflåde, lige indtil krigens slutning i Østersøen i stand til at støtte og tilsidst evakuere en betydelig del af de under tilbagetog værende tyske hære i de baltiske stater og Østprøisen, til trods for russisk luftoverlegenhed i slutfasen.¹⁴⁾

Modstandsbevægelserne i Norge og Danmark bør nævnes, fordi sådanne styrker på sin vis er af strategisk betydning ved deres psykologiske virkning, og fordi de binder troppstyrker.

Resultaterne af deres virke med ødelæggelse af vitale forsyninger og forsinkelse af troppebevægelser — som tilfældet var med den danske jernbanesabotage efter de

*) Omkring 60 pct. af tabene for skibsfart i tysk tjeneste i Nordeuropa var forårsaget af miner.

allieredes invasion i Normandiet — er antagelig små sammenlignet med de resultater, som kan opnås med egentlige militære styrker, men de er ikke betydningsløse set i relation til, hvad de koster i personel og materiel. Hvad der imidlertid er vigtigt at notere sig her, er, at de kun blev muliggjort ved den støtte der tilflød fra de vestlige allierede via luften og søen, omend kontakterne hertil ofte formidledes gennem Sverige.

Til forskel fra 1. verdenskrig var der ikke konkrete allierede planer om at invadere Tyskland gennem skandinavisk territorium, selvom Hitler bevarede sin tro på, at de allieredes invasionsplaner gjaldt Norge og Danmark lige indtil invasionen i Normandiet havde fundet sted. Sandt nok havde Churchills ønsker om en flankestrategi medvirket til oprettelsen af den allierede ekspeditionsstyrke i 1939-40, der blev holdt klar til at komme finnerne til assistance mod russerne, i tro på at styrken kunne opnå transitret gennem Nordskandinavien. Udførelsen af denne plan, som nok havde et videre strategisk sigte, forsinkedes af norsk og svensk modvilje og blev iøvrigt forhindret af den tyske erobring af Norge.

Da de vestlige allierede senere under krigen undersøgte deres muligheder for etablering af »den anden front«, var det uden tvivl blandt andet de engelske erfaringer fra Norgesfelttoget, som pegede på at invasionsområdet burde søges indenfor rækkevidde af fly, der kunne give kontinuerlig taktisk støtte til de landsatte styrker.

De nordatlantiske områder Grønland, Island og Færøerne, som blev afskåret fysisk fra Danmark i 1940, blev okkuperet af de vestlige allierede og kom til at tjene dem godt som luft- og flådestøttepunkter i »slaget om Atlanterhavet«. De allierede udførte også operationen mod det norske Svalbard for at forhindre tysk udnyttelse af disse nordatlantiske øer.

Endelig bør nævnes især det store antal norske men også danske koffardiskibe, som blev afskåret fra deres hjemland af begivenhederne i 1940, og som kom til at tjene de allieredes sag og her gav et værdifuldt bidrag til de allieredes maritime strategi. Svenske skibe tog som neutrale også del i den oversøiske fart og var endog i stand til med de krigsførendes samtykke og anvendelse af svensk marineeskorte gennem Skagerrak at opretholde en omend meget begrænset oversøisk trafik med yderst påkrævede import- og eksportartikler til og fra Sverige.

Resumé

Erklæret neutralitet, egen god vilje og for det ene lands vedkommende en ikke-angrebstraktat var utilstrækkelige til at holde Norge og Danmark udenfor krigen. Det lykkedes Sverige at forblive neutral dels på grund af landets geografiske position, som var af mindre betydning for Tyskland vis-a-vis de vestlige allierede, dels fordi Sverige forsvar var bedre end de andre skandinaviske landes. Sverige gav dog efter for den tyske pression om troppe- og godstransit rettigheder og andre fordele til Tyskland.

Nogle af de strategiske aktiver i Skandinavien for de krigsførende såsom adgang til svensk jernmalm og kontrol med dansk og norsk territorialfarvand var velkendte emner allerede i 1. verdenskrig. De tyske planer om erhvervelse af flåde- og luftbaser i Skandinavien var et nyt emne, selvom disse planer var begrundet i tyske erfaringer fra søkrigsførelsen under den forrige krig. Der er imidlertid ringe tvivl om, at det delvise militære vakuum i Skandinavien var stærkt medvirkende til Hitlers beslutning om at føre sådanne planer ud i livet. Nyt var også den tyske metode for at gennemføre en sådan erobring. Mens det i 1. verdenskrig var de nye sømilitære våben, især miner og torpedoer, som afholdt en større britisk flåde fra at trænge ind i Østersøen, var det i før-

ste række den nye og overlegne tyske luftmagt, som holdt den britiske flåde borte fra Skagerrak og den østlige Nordsø i 1940.

I 1. verdenskrig havde de allierede planer for en kampagne i Østersøområdet baseret i Sydnorge og Danmark som en forudsætning*). I 1940 var den tyske invasion af Norge ikke mulig uden stærkt fodfæste i Danmark. Ser man tilbage på det uheldige allierede undsætningsfelttog i Norge, må man erindre sig, at det var improviseret og i høj grad præget af ønsket om at yde hurtig assistance til en lille demokratisk stat, som blev overvældet af en meget overlegen angriber. Det allierede forsøg viste, at en sådan assistance er yderst vanskelig at yde, hvis det land, assistancen gælder, ikke er i stand til at holde de vigtigste havne og flypladser. Det viste også at forberedte fælles planer, kommandoorganisation og intimt kendskab til det område, som skal støttes er nødvendige forudsætninger for effektiv assistance.

Selvom de tyske gevinster i Skandinavien næppe havde større indflydelse på krigens afgørelse, har de helt sikkert medvirket til at trække krigen i langdrag. Østersøen som en uforstyrret uddannelsesplads for ubåde og som en sikker forbindelseslinie til fronten i Rusland, og den norske kyst som en sikker base for angreb mod konvojerne i Atlanten og Ishavet, var altsammen faktorer, der medvirkede hertil.

Den eneste betydningsfulde allierede indflydelse i området før det endelige tyske sammenbrud, var de vestlige allieredes evne til at lede og støtte de lokale modstandsbevægelser og på et senere tidspunkt af krigen, deres evne til at gennemføre luftminering i Østersøens adgangsveje for at tilføje tysk skibsfart tab på et sårbart sted af deres forbindelseslinier. De tilbageslag, de tyske erobringer i Skandinavien gav de allierede, blev delvis

*) jf. pag. 458.

kompenseret for gennem den store skandinaviske skibstonnage*), der tjente de allierede oversøisk og af den allierede brug af baser på Grønland, Island, Færøerne og Svalbard, alle områder med statslig tilknytning til de to skandinaviske lande, som tyskerne erobrede.

*) De totale skandinaviske søfartstab var omkring 3.5 mill. tons skibstonnage og 6000 søfolk, størsteparten, som i 1. verdenskrig, norske.

Noter til kapitel III.

- 1) Arthur J. Marder, *From the Dreadnought to Scapa Flow* (London: Oxford University Press, 1961-70). Vol. 5, p. 251.
- 2) Lars Danius, *Samhället och Försvaret. Återblick på svensk Försvarspolitik 1809-1955* (Uppsala: Medborgarskolan, Militärhistoriska föreningen och Marinlitteraturföreningen, 1956, p. 152.
- 3) Walther Hubatsch, *Die Deutsche Besetzung von Dänemark und Norwegen 1940* (Göttingen: »Musterschmidt«, 1952) p. 31 og T. K. Derry, *The Campaign in Norway* (London: Her Majesty's Stationary Office, 1952) p. 14.
- 4) J. F. C. Fuller, *The Second World War* (New York: Duell, Sloan & Pearce, 1949) p. 58.
- 5) Derry, p. 34.
- 6) Anthony Martienssen, *Hitler and his Admirals* (New York: Dutton & Co., Inc., 1949) p. 43-49.
- 7) Hubatsch, p. 21.
- 8) *Ibid.*, Tillæg A (Kriegstagesbücher).
- 9) Danius, p. 168.
- 10) Derry, Kapitel XV.
- 11) Martienssen, p. 81-87.
- 12) Derry, p. 229.
- 13) Friedrich Ruge, *Der Seekrieg 1939-1945* (Stuttgart: K. F. Kaehler Verlag, 1954) p. 160.
- 14) *Ibid.*, p. 299.

Sovjetisk undervandsbåd.

KAPITEL IV. EFTERKRIGSPERIODEN

Søgning efter ny sikkerhed.

Det er øjensynligt, at Skandinavien ikke blev givet mange tanker, da de allierede drøftede deres Europa strategi på Quebec konferencen i 1944 og blev enige om en militær deling af Central Europa. Det var i Yalta, at den britiske premierminister blev mistænksom overfor Sovjetruslands efterkrigshensigter i Nordeuropa i erindring om, at Molotov, da han forhandlede med Ribbentrop i 1939 om et tysk flådestøttepunkt i Nordrusland, havde luftet tanken om russiske flådestøttepunkter i Danmark¹).

Syd for Skandinavien havde russerne erobret det meste af Østersøens sydkyst og krigen endte med hvad Churchill kaldte »*The dart for Denmark*«, hvor Montgomery fremskyndede sin offensiv for at forebygge en russisk fremrykning op i Jylland og en engelsk krydserstyrke blev beordret til at løbe risikoen ved passagen af de minefarlige farvande for at etablere sig i København. Disse engelske forholdsregler havde ganske givet deres baggrund i ovennævnte mistænksomhed overfor russiske

hensigter, som bestyrkedes af deres luftbombardementer og følgende landgang på Bornholm.

I Nordnorge var russerne trængt ind i Finmarken for at fordrive tyskerne og avancerede så langt vestpå som Tanafjord/Lakselv.

Selvom de russiske styrker blev trukket tilbage fra norsk og dansk territorium i løbet af det følgende år, var der allerede dengang en indikation af de sovjet-russiske strategiske interessesfærer i Skandinavien pegende på Nordnorge og de danske stræder, og man bør bemærke sig, at der her var tale om maritime interesser i modsætning til deres interesser i Centraleuropa.

Danmark og Norge som havde genvundet deres selvstændighed som en følge af den allierede sejr, var efter krigen tilbøjelig til at vende tilbage til deres tidligere neutralitetspolitik i den konfrontation mellem Sovjetrusland og de vestlige allierede, som blev åbenbar efter krigen afslutning. Skandinaverne satte deres håb til den nye »Forenede Nationers Organisation« som en garant for deres sikkerhed.

Det af Sovjetrusland støttede statskup i Czechoslovakiet, Berlinblokaden og trykket på Finland for en traktat, der gav russerne militære rettigheder på finsk territorium i visse situationer altsammen i 1948 — og den øjensynlige manglende evne hos De Forenede Nationers Organisation til at løse verdens sikkerhedsproblemer, når stormagterne stod stejlt overfor hinanden — fik de skandinaviske lande til at søge efter en ny sikkerhedspolitik.

Sverige inviterede de to andre lande til forhandling om et skandinavisk forsvarsforbund efter de retningslinier, som var blevet foreslået af den finske general Mannerheim i 1940²). Under de øjeblikkelige omstændigheder var det ikke muligt, at et sådant forbund også kunne omfatte Finland. Fra de militære undersøgelser,

der blev foretaget, fremstod det klart at en forudsætning for et forsvarsforbund ville være norsk og dansk genopbygning af deres forsvar, hvilket kun kunne ske med materiel assistance udefra.

Det var en fast svensk betingelse, at forbundet skulle være baseret på princippet om »bevæbnet neutralitet« og i øvrigt ikke måtte være knyttet til nogen af stormagterne. Norge var imidlertid af den opfattelse, at et sådant forbund ikke ville give landet tilstrækkelig sikkerhed mod et sovjetisk angreb, medmindre forbundet blev en del af en større vestlig alliance garanteret af USA og England. Udenrigsminister Lange understregede at krigen havde vist Norge, at det var »en atlantisk stat«³⁾.

Danmark, der fra starten havde foretrukket den svenske løsning, blev også betænkelig på grund af sine atlantiske besiddelser, især Grønland, som ikke kunne indbefattes af det territorium, som et skandinavisk forsvarsforbund kunne dække.

I mellemtiden var Norge og Danmark blevet inviteret til at undersøge betingelserne for tilslutning til den atlantiske pagt, som USA var forslagsstiller af, idet USA sikkerhedsråd havde givet udtryk for, at en Nordatlantisk forsvarsalliance ville blive betydelig svækket i strategisk såvel som psykologisk henseende, såfremt Norge og Danmark ikke tilsluttede sig⁴⁾.

Ideen om et skandinavisk forsvarsforbund blev følgelig skrinlagt, og Norge og Danmark blev medlemmer af Atlantpagten fra dens start i april 1949, en beslutning som bekræftedes af de to landes parlamenter med henholdsvis omkring 90 pct. og 80 pct. stemmer.

Denne beslutning var en markant ændring i strategisk udsyn i de to lande, som havde indtaget den samme neutralitetsholdning som Sverige i den første halvdel af det 20. århundrede. Norske og danske erfaringer fra 2. ver-

denskrig, hvor de kom til at indse at den væsentligste kilde til hjælp mod en aggressiv kontinental europæisk magt måtte komme fra de store sømagter, var hovedårsagen til dette ændrede udsyn. Sverige, hvem det var lykkedes at forblive neutral i begge verdenskrige fortsatte, trods »vestligt orienteret« som de to andre skandinaviske lande, med at antage sin sikkerhed bedst varetaget ved ikke at tilslutte sig nogen stormagtsblok. Blandt dets begrundelser for at opretholde denne holdning var også hensyn og gamle bånd til Finland, som måske ville komme under stærkere sovjetrussisk militær indflydelse, hvis Sverige havde fulgt den norsk-danske linie.

Sovjet og Atlantpagt Strategier.

Det er hverken muligt eller hensigtsmæssigt i denne afhandling at fordybe sig i hele skalaen af strategiske spørgsmål, som har rejst sig for Sovjetrusland og Atlantpagten. Diskussionen vil blive begrænset til de vigtigste aspekter, som har haft indflydelse på Skandinavien.

Det er vanskeligt at sammenligne vestlige og sovjetrussiske strategiske doktriner, fordi de sidstnævnte er så nøje forbundet med ideologiske synspunkter⁵). I kortshed kan det siges, at sovjetisk strategi i »koldkrigsperioden« har sigtet på stadig øget verdensdominans. Den har været forsigtig men tålmodigt vedvarende, og den har været kombineret med forholdsregler, som har givet intern sikkerhed en meget høj prioritet. En vestlig forsker af sovjetisk strategi, har karakteriseret den således:

»The Soviet objective is expansion of power and influence, but only by ways in which the Soviet Union itself is not risked as the stake in an »adventure«. Finally, if nuclear weapons create a recognized stalemate, this stalemate would serve as a shield behind which the vastly superior Soviet conventional military power could,

through threat and possibly in actual limited wars, be used to expand Soviet control at much reduced risk⁶⁾.

Den forløbne tid, hvor vi har været vidne til den stigende russiske flådeopbygning i Middelhavet og de russiske militære interventioner i Østeuropa medens territorierne tilhørende Atlantpagtstaterne har været uberrørte, synes at bekræfte ovenstående opfattelse af sovjetisk efterkrigsstrategi.

I Atlantpagtsens første tid var hovedfrygten et storstilet angreb i Centraleuropa, hvor Sovjetrusland opretholdt overvældende hærstyrker og taktiske luftstyrker. Det var og er stadig Atlantpagtsens erklærede hensigt at føre et fremskudt forsvar, hvad der med andre ord vil sige en kontinental strategi i Europa støttet af maritime styrker til sikring af forbindelseslinierne over Atlanten. For såvidt angår Skandinavien ville en russisk offensiv i Centraleuropa hovedsagelig komme til at berøre Danmark. Da Atlantpagten havde en betydelig maritim overlegenhed centreret omkring De forenede Staters og Englands flåder, blev genopbygningen af de vesteuropæiske hær- og luftstyrker givet højst prioritet.

Der var få tegn i det første årti på, at Sovjetrusland var optaget af maritime strategiske tanker bortset fra skabelsen af en stor ubådsflåde, som kunne føre handelskrig i Nordatlanten og genopbyggelse af sådanne flådestyrker, som kunne sikre lokalt herredømme i de lukkede have omkring Sovjetrusland. Da hovedparten af disse flådestyrker blev bygget og holdt i beredskab i Østersøen, var det et naturligt ønske fra Atlantpagtsens side at kunne blokere udfaldsvejene fra Østersøen. Miner i kombination med lette sø- og luftstyrker havde vist sig at være effektive midler til at hindre den frie bevægelse af skibe i dette område, og det blev da en naturlig opgave for den danske flåde at opretholde en minelægningskapacitet. Der kan næppe rejses tvivl om, at det

var Atlantpagtens sandsynlige evne til at blokere stræderne med begrænsede midler, som gradvist førte til den russiske udbygning af flådestøttepunkter især ubådsbaser i Murmansk området. Da dette område både har geografiske og klimatiske begrænsninger blev opmærksomheden igen henledt på Nordnorge, som et sandsynligt sovjetisk krigsmål.

Imidlertid var en voksende russisk flådeopbygning i Østersøen — efterhånden også omfattende amfibiestyrker støttet af betydelige luftstyrker — sammenfaldende med nedlægning af de lette søstridskræfter, som England og andre vesteuropæiske flåder havde holdt i beredskab efter krigen, og som var særlig egnede til at forstærke de norske og danske flådestyrker. Dette rejste påny tvivl om alliancens evne til at imødegå et russisk overraskelsesangreb mod den sydlige del af Skandinavien. Problemet forøgedes ved at Norge og Danmark lige fra starten havde afslået stationering af fremmede styrker på deres territorier i fredstid, en stilling som Norge havde indtaget, allerede før det tilsluttede sig Atlantpagten og havde bekendtgjort for Sovjetrusland i en noteudveksling, som fandt sted tidligt i 1949⁷).

Ovennævnte frygt var ikke alene et Atlantpagtanliggende, også i svenske militære kredse blev dette kommenteret og førte til den slutning, at kun ved genopbygning af et vesttysk flådepotentiel, kunne man til en vis grad afbalancere den sovjetrussiske flådeoverlegenhed i Østersøen⁸).

Optagelsen af Vesttyskland i Atlantpagten i 1954 gjorde dette til en mulighed, og i dag er det et faktum at hovedparten af alliancens flådestyrker i Nordeuropa er tyske. I betragtning af den norsk/danske »basepolitik« var hovedproblemet med det tyske flådebidrag at skaffe de nødvendige baser, idet det vesttyske territorium ved Østersøen er meget lille og meget udsat for angreb over

land. Den mobilitet og selvtilstrækkelighed som er karakteristisk for flådestyrker, når de støttes af en særlig forsyningssskibsflåde, gjorde dog dette allianceproblem mindre end problemet med at få fremskaffet rettidige forstærkninger til de danske og norske landstyrker i tilfælde af et overraskelsesangreb.

Det er usandsynligt, at sovjetiske strategier ikke skulle have øje for fordelene ved en såkaldt europæisk flankestrategi, som vil indebære mindre risiko for øjeblikkelig eskalation end en konfrontation i Centraleuropa, hvor der er direkte kontakt mellem stormagternes militære styrker. Et studium af de strategiske problemer omkring Skandinavien ville ikke være fuldstændigt, uden en diskussion af mulighederne for en sovjetrussisk »gentagelse« af den tyske operation mod Danmark/Norge i 1940, igen forudsat, at Sverige ville blive forbigået.

Et blik på geografien, som den tager sig ud set fra Kreml*) vil klart antyde, at Sovjetrusland i en konflikt med Atlantpagtstaterne ville opnå store fordele — offensive såvel som defensive — hvis det kunne opnå hurtigt herredømme over det skandinaviske vestkystområde, idet det er det eneste område i Europa, som kan give øjeblikkelig fri adgang til Nordatlanten fra russiske maritime baser. En velkendt forsker af moderne søstrategi har i denne sammenhæng udtrykt sig således:

»It is conceivable, though perhaps not likely, that a limited war in Europe might arise that would call for naval action in coastal regions. The northern and southern flanks of NATO have frequently been singled out as areas, where Soviet action might seem more manageable than on the central front . . . While the (U.S.) Sixth Fleet appears perhaps more than adequate for its task in the

*) jf. omstående Kort 5, Skandinavien mellem USSR og Nordatlanten.

south, it is less obvious that the British Home Fleet and other NATO forces could mount a quick, adequate response in the north⁹).

For at en sovjetrussisk okkupation af hele Norge og Danmark kunne blive et for angriberne meget påkrævet »fait accompli«, måtte den i det væsentlige have karakteren af en kombineret sø- og luftbåren operation sandsynligvis udført som en omkredsningssmanøvre med tilhørende deployering af søbårne troppestykker og forsyninger fra baserne såvel i Ishavet som i Østersøen.

Et sådant forsøg fra sovjetrussisk side kan under visse alvorlige kriseomstændigheder naturligvis ikke udelukkes, men der er alligevel mange forhold, som gør en sådan operation mindre sandsynlig end i 1940. Ikke alene måtte en sådan operation kaldes »adventurous«*) i betragtning af Norges og Danmarks Atlantpagtmedlemskab, men forsvarsmulighederne i de to lande er også væsentlig forskellige fra 1940. For det første rettes der langt større opmærksomhed mod overvågning af sø- og lufrummet udenfor de to landes eget territorium og øjeblikkelig kommunikation med deres allierede er tilstede. For det andet er forsvarsstyrkerne, selvom de er betydeligt underlegne overfor, hvad angriberen kan sætte ind imod dem, i et bedre beredskab og har klare og med de allierede velkoordinerede ordrer for forsvaret af nøgleområder. Luftforsvarsstyrkerne, som næsten ikke eksisterede i 1940, er vel relativt små, men er effektive. Og udover de hær- og flådestyrker, de to lande kan stille på benene, råder de over betydelige hjemmeværnsstyrker, der kan gøre infiltration og hurtig kontrol med erobret territorium meget vanskelig at opnå for en angriber. At Sovjetrusland kan udnytte det samme overraskelsesmoment som tyskerne i 1940, er derfor lidet

*) jf. p. 487 vedrørende sovjetrussisk strategi.

Størrelsen af de sovjetiske styrker, som indledningsvis ville kunne stilles til rådighed for et begrænset konventionelt angreb på Skandinavien, ville ikke afvige væsentligt fra de styrker, der var til rådighed for Tyskland i 1940, jf. Kap. III.

sandsynligt. Opretholdelse af angribernes forsyninger over søen ville være lige så vigtig som i 1940, men søforbindelseslinierne fra de sovjetrussiske baser til Syd- og Centralnorge er lange og sårbare og vil have større mulighed for at blive effektivt afskåret i strædeområdet end i 1940. Det er i øvrigt det øgede forsvarspotential og omkring strædeområdet, som har tilladt Norge at koncentrere en væsentlig del af sit forsvar i Nordnorge, en forholdsregel, som ikke var mulig under neutralitetspolitikken i 1940.

Denne argumentation er naturligvis åben for modsigelser, men det forekommer mig mere sandsynligt, at de sovjetrussiske øjeblikkelige ambitioner i en krisesituation måtte begrænse sig til Danmark i syd for at opnå kontrol over stræderne og/eller Nordnorge i nord for at opnå yderligere støttepunkter for luft- og søstyrker. Problemet for de to skandinaviske lande er, om de lokale styrker her kan holde længe nok ud til at sikre en rettidig og betydelig allieret forstærkning. Ligesom i 1940 vil de allieredes evne til at give hurtig støtte gennem luften og over søen — inklusive amfibiestøtte — være afgørende. Dette problem må imidlertid forventes at være under konstant opmærksomhed i de allierede kommandoorganer og i modsætning til i 1940, har det været muligt at planlægge og øve forsvaret i dette, og der har været tid til at fastlægge de nødvendige arrangementer for kommandoudøvelse og samarbejde procedurer*).

Sveriges situation.

Det er naturligt at forvente, at svenske synspunkter på den øjeblikkelige strategiske situation i Skandinavien er påvirket af den officielle strenge neutralitetspolitik.

*) jf. p. 482.

Svenske strateger lægger imidlertid ikke skjul på, at de anser hovedtruslen mod deres land i forudseelige konflikter kommende fra deres gamle hovedfjende fra det 18. århundrede, Rusland.

Til støtte for sin bevæbnede neutralitet opretholder Sverige et moderne konventionelt forsvar af alle 3 værn med hovedvægten på luftstyrker. Dets hær, som er afhængig af mobilisering for fuld styrke, er deployeret for et forsvar i dybden dog med særlig opmærksomhed rettet mod grænsen i nord. Dets flåde er primært baseret i Østersøen for at vogte mod invasionsforsøg over søen i samvirke med luftstyrkerne og kystbefæstningsanlæg.

Da svensk neutralitetspolitik tilsigter at holde landet udenfor en krig, kan det være af interesse at bedømme dets muligheder herfor i tilfælde af et sovjetrussisk angreb på Norge og Danmark, som diskuteret tidligere i dette kapitel.

Til forskel fra Tyskland i de to verdenskrige kan man antage, at adkomst til svensk jernmalm er af underordnet betydning for Sovjetrusland. Under forudsætning af at Sovjetruslands indledende interesser ligger i at få kontrol over strædeområdet og/eller Nordnorge, så er det muligt for russiske sø- og luftbårne styrker at skaffe sig adgang til disse områder, uden at de behøver at have adgang til svensk territorium. Adgang til Sydnorge kunne opnås via Mellemsverige. En sådan operation ville imidlertid kræve en fremtrængen gennem Nordsverige fra Finland eller en amfibieoperation mod den svenske kyst efterfulgt af en fremtrængen over land alt sammen gennem vanskeligt tilgængeligt terræn, og i betragtning af den militære modstand Sverige kunne yde, er det usandsynligt, at en sådan handle måde ville virke særligt tiltrækkende på Sovjetrusland, i hvert fald indledningsvis. Det er mere sandsynligt, at Sverige vil blive udsat for stærk pression fra russisk side for visse mili-

tære rettigheder forsåvidt angår svensk territorium, pression af den art som Sverige var udsat for specielt fra tysk side under 2. verdenskrig.

Rettigheder til at overflyve Sverige ville være et naturligt russisk ønske. De skridt som Atlantpagten i givet fald måtte tage for at kontrollere udfaldsvejene fra Østersøen, kunne resultere i russisk pression for uhindret benyttelse af svensk territorialfarvand i Sundet og Kattegat. Danske og norske erfaringer fra 1. verdenskrig, da de var udsat for pression af lignende art fra de krigsførende parters side, kunne tyde på, at det ville være i svensk interesse at tage sådanne militære forholdsregler, som ville sætte landet i stand til selv at sætte sine betingelser for anvendelse af dets territorialfarvand*).

Et sovjetrussisk angreb på Nordnorge kunne i betragtning af den sovjetisk-finske traktat af 1948 blive understøttet af en okkupation af Nordfinland med eller uden finsk samtykke. Afhængig af operationernes udvikling kunne der også blive tale om sovjetrussisk pression mod Sverige for troppetransit ind i Norge, således som det blev tilstået Tyskland i 2. verdenskrig.

I overensstemmelse med sin bevæbnede neutralitetspolitik er det sandsynligt, at Sverige vil imødegå ethvert direkte angreb på sit territorium. I hvilken grad Sverige ville bøje sig for pression, som ikke er forbundet med et direkte angreb på dets territorium ville sandsynligvis afhænge af den almindelige militære situationsudvikling og omfatte eventuelle muligheder for at opnå støtte fra Atlantpagtstater i tilfælde af angreb mod Sverige. En sådan assistance kan imidlertid hverken planlægges eller indøves under den herskende svenske neutralitetspolitik, og den kan heller ikke gives første prioritet i en situa-

*) Den svenske Falsterbokanal blev i øvrikt bygget under 2. verdenskrig for at sikre Sverige søforbindelser mellem Østersøen og Kattegat på indre svensk territorialfarvand.

tion, hvor Norge og Danmark samtidig var alvorligt truede.

I almindelighed kan det siges, at det ret velbevæbnede, neutrale men i øvrigt »vestligt orienterede« svenske samfund bidrager til Norges og Danmarks forsvarsevne ved at kanalisere sandsynlige sovjetrussiske angrebslinier mod dem, mens de to skandinaviske Atlantpagtstater bidrager til Sveriges forsvarsposition ved at holde en dør åben for militær assistance fra deres allierede.

Svensk evne til at modstå sovjetrussisk pression i tilknytning til et eventuelt angreb på Norge/Danmark og mulighederne for effektiv hjælp til Sverige vil forblive et åbent spørgsmål.

Kernevåbnenes indflydelse.

Det ville være en fejltagelse i en afhandling om strategi i efterkrigsperioden at undlade at berøre spørgsmålet om kernevåbnenes indflydelse.

Udviklingen fra det oprindelige monopol og den deraf følgende overlegenhed, som De forenede Stater besad på dette område sammenholdt med doktrinen om »*massiv gengældelse*« til den nuværende kernevåbenmæssige balance mellem De forenede Stater og Sovjetrusland og den gensidig erkendte »tilstrækkelighed«*), der har resulteret i Atlantpagtdoktrinen om den »*fleksible reaktion*« på aggressive militære handlinger, er velkendt.

Det kan næppe modsiges, at De forenede Staters kernevåbenmæssige »afskrækkelsessevne« har haft en stor indflydelse på de handlingsmuligheder, som har stået åbne for Sovjetunionen i dets efterkrigspolitik overfor Vesteuropa, og at den har virket som et dække for både de

*) Udtrykket »overlegenhed« i relation til strategiske kernevåben anses idag af mange for at være irrelevant. 11)

europæiske Atlantpagtmedlemmer og de neutrale stater. Selvom sovjetiske strateger officielt fastholder, at en ny krig mod »imperialisterne« kun kan blive en total atomkrig og sandsynligvis en lang krig, i hvilken deres overlegne konventionelle styrker ville være afgørende for udfaldet¹⁰), så er der mange tegn på, at den nuværende kernevåbensbalance og erkendelsen af den altomfattende ødelæggende virkning af en udveksling af strategiske kernevåben har gjort total krig — atom — såvel som konventionel krig — til en lidet sandsynlig mulighed.

NATO-fly på sørecognoscering.

Dette har blandt vestlige strateger ført til tro på, at begrænsede krige — begrænsede såvel i geografisk henseende som i henseende til anvendte våbentyper — er den mest sandsynlige form for fremtidige krige, og det er en kendsgerning, at alle de krige, som har været udkæmpet siden den 2. verdenskrig, har været begrænsede i ovennævnte forstand.

På et vist stade af den kernevåbenmæssige udvikling introducerede De forenede Stater såkaldte taktiske kernevåben i Europa, som modvægt mod den sovjetrussiske oprustning med kort- og mellemdistanceraketter i Østeuropa og langs Sovjetruslands grænser.

Norge og Danmark afslog at modtage sådanne våben på deres territorium i fredstid med den begrundelse, at det ville øge spændingen i Nordeuropa og kunne foranledige Sovjetrusland til at tage forebyggende skridt ikke blot mod dem selv, men måske snarere mod deres neutrale naboer, Finland og Sverige. Med vore dages Atlantpagtstrategi baseret på doktrinen om »flexible response« og større vægt på konventionelle styrker i Europa sammenholdt med det usandsynlige i, at beslutning om brug af selv taktiske kernevåben vil blive betroet militære chefer i de lavere led i organisationen, synes denne dansk/norske afvisning af kernevåben i fredstid, som ikke fandt fuld forståelse hos de øvrige allierede, at have mistet noget af sin militære betydning, hvis spørgsmålet overhovedet nogensinde har haft nogen større betydning. Det har nemlig hele tiden været muligt i en krisesituation at bringe taktiske atomvåben ombord i fly og skibe ind i det store søområde med international status, som omgiver Skandinavien.

Sålænge imidlertid, at en kernevåben afskrækkelse er et vigtigt led i supermagternes strategi, kan det skandinaviske område måske have en særlig tiltrækning på Sovjetunionen, fordi Norskehavet er et sandsynligt deployeringsområde for vestlige ballistiske missilubåde, og fordi en eventuel videre udvikling af ballistiske missilforsvarssystemer kan skabe et ønske om større dybde i forsvaret af Sovjetruslands nordvestlige del mod strategiske kernevåben. Hertil kan så fremføres, at installation af sådanne Sovjetiske forsvarsanlæg på skandinavisk territorium kun vil kunne ske under »fredelige« for-

hold, hvilket ville sige med samtykke af de skandinaviske lande, hvilket er usandsynligt, eller ved en forudgående »*fait accompli*« okkupation, der ikke når at udvikle sig til en kernevåbenkrig. Det sidste ville være ensbetydende med en situation, som tidligere er diskuteret i dette kapitel og som ikke er videre sandsynlig, sålænge Norge og Danmark vedbliver at være medlemmer af Atlantpagten.

Allieret landsætningsøvelse.

Resumé.

Ved slutningen af 2. verdenskrig opnåede Sovjetrusland kontrol med det meste af Østersøens sydkyst og opnåede dermed for første gang i Ruslands historie den nødvendige basis for en overvældende dominans i Østersøområdet.

Konfrontationen mellem de tidligere krigsallierede stormagter var en ny situation for Skandinavien omend ikke ny i den forstand, at de så ofte før i historien havde været et grænseområde mellem en kontinental europæisk stormagt og store oversøiske maritime magter.

Mens de skandinaviske lande lige efter krigen alle var tilbøjelige til at vende tilbage til deres tidligere 20. århundrede neutralitetspolitik i den nye stormagskonfrontation, fik den tilsyneladende aggressive holdning fra Sovjetunionens side i forbindelse med De forenede Nationers Organisations manglende evne til at virke som garant for national sikkerhed de tre lande til at søge nye former for sikkerhed først i form af en skandinavisk forsvarsalliance.

Skandinavernes ledende politikere erkendte klart den strategiske tiltrækning, som deres fælles område måtte øve på parterne i den nye konfrontation. Den kendsgerning, at de traf forskellige afgørelser med Norge og Danmark som medlemmer af Atlantpagten og Sverige bevarende sin traditionelle væbnede neutralitetspolitik, kan formentlig i hovedsagen tilskrives landenes forskellige erfaringer under 2. verdenskrig. Stærkere tilknytning til det atlantiske område for Norge og Danmark var en faktor, der spillede ind i deres valg, mens svensk hensyntagen til Finland var medbestemmende for den svenske beslutning.

Norges og Danmarks tilslutning til Atlantpagten satte disse lande i stand til med allieret økonomisk, teknisk og professionel assistance at opbygge deres forsvar til et niveau, der lå meget tættere på det, som Sverige havde været i stand til at opretholde med egne midler tidligere i århundredet.

Den sovjetrussiske interesse i Skandinavien er primært af maritim karakter og kan udtrykkes som et ønske om under visse omstændigheder at beherske Østersø-

udgangene og den norske kyst for at styrke sin maritime indflydelse i det atlantiske område. Indenfor Atlantpagtens rammer har Norge og Danmark, som det øvrige Vesteuropa, hidtil været dækket af De forenede Staters kernevåbenmæssige afskrækkelsesevne.

Denne evne er stadigvæk meget betydningsfuld, men den gradvise udvikling henimod kernevåbenmæssig ligestvægt mellem De forenede Stater og Sovjetunionen har forøget troen på, at fremtidige fjendtligheder kunne antage form af krige, der er begrænset i område og omfang. Mens dette fortsat er under debat, har det skandinaviske område udkrystaliseret sig som et område, der er et muligt begrænset sovjetisk mål og derfor kan blive udsat for pression eller angreb. En lynaktion, som den der fandt sted i 1940, har imidlertid mindre udsigt til at lykkes, hvis de skandinaviske lande opretholder deres militære styrker og årvågenhed. Under en hvilken som helst form for angreb vil Norge og Danmark dog være meget afhængige af militær assistance fra deres større allierede, tilført ad luft- og søvejen.

Sverige er muligvis på grund af sin geografiske beliggenhed mindre udsat for angreb fra sovjetrussisk side, men det er vanskeligt at se, hvorledes det vil kunne undgå stærk pression fra sovjetrussisk side for opnåelse af visse militære rettigheder vedrørende brug af dele af svensk territorium i tilfælde af et angreb på Norge og Danmark.

Sveriges evne til at modstå en sådan pression og dets mulighed for at få militær assistance fra vest, hvis det angribes, kan vanskeligt overses selv med erfaringerne fra 2. verdenskrig i erindring. Man bør dog i denne sammenhæng huske, at den vestlige hjælp, som blev tilbudt Finland i 1940 under forudsætning af fri transit gennem det nordlige Norge og Sverige ikke blev ydet, fordi Finlands to skandinaviske naboer var mistænk-

somme overfor de allieredes hensigter og ikke turde tillade en sådan transit af frygt for Tysklands reaktion¹²). Denne problemstilling er enklere i dag, og det er usandsynligt, at Norge og Danmark i deres nuværende situation ville nægte Sverige muligheden for en sådan assistance, skulle den nogensinde blive ønsket eller tilbudt.

Noter til kapitel IV.

- 1) Oliver Warner, *The Sea and the Sword* (New York: William Morrow & Co., 1965), p. 271 og Chester Wilmot, *The Struggle for Europe* (New York: Harper & Brothers, 1952) p. 70.
- 2) Warner, p. 21.
- 3) P. M. Burgess, *Elite Images and Foreign Policy Outcomes, A Study of Norway* (Ohio: State University Press, 1969) p. 144.
- 4) *Ibid.*, p. 156.
- 5) V. D. Sokolovskii, *Soviet Military Strategy* (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall inc., 1963) cf. US Editors Analytic Introduction.
- 6) Raymond L. Garthoff, *Soviet Strategy in the Nuclear Age* (New York: Frederick A. Praeger, 1958) p. 101.
- 7) Burgess, p. 108 og Henning Friis et al., *Scandinavia between East and West* (New York: Cornell University Press, 1950) p. 302.
- 8) James J. Robbins, *Recent Military Thoughts in Sweden on Western Defence* (California: The Rand Corporation, 1955) p. 60.
- 9) Laurence W. Martin, *The Sea in Modern Strategy* (New York: Frederick A. Praeger, 1967) p. 49-50.
- 10) Sokolovskii, p. 516, 527 og Garthoff p. 89.
- 11) C. S. Gray, *Strategic »superiority« in Super Power Relations* (U.S. Military Review, December 1971) p. 9-21.
- 12) T. K. Derry, *The Campaign in Norway* (London: Her Majesty's Stationary Office, 1952) p. 12.

KAPITEL V. TENDENSER OG UDSIGTER

Det nye magtmønster.

Selvom de skandinaviske lande har valgt forskellige løsninger på deres sikkerhedsproblemer har deres mål — samfundets fortsatte økonomiske vækst og bevarelse af den territoriale integritet under fredelige forhold i verden omkring dem — været det samme.

Vi ser i dag og vil sandsynligvis fortsat se deres skiftende parlamentarisk valgte regeringer som stærke talsmænd for »afspænding«, lige ivrige for at støtte De forenede Nationers bestræbelser for at bevare fredelige tilstande overalt i verden og villige til at yde begrænset militær hjælp til De forenede Nationers fredsbevarende operationer. Samtidig er de klar over, at deres egen integritet ikke kan garanteres af De forenede Nationer — i hvert fald ikke i denne organisations nuværende form — og alle tre nationer har efter 2. verdenskrig opretholdt et relativt højere militært beredskab end i tidligere fredsperioder i dette århundrede for at sikre, at Skandinavien ikke igen skulle blive et fristende militært vakuum.

Den væsentligste ændring på det strategiske område, er dog Norges og Danmarks alliancepolitik, som sikrer disse lande militær bistand i tilfælde af et angreb fra Sovjetblokken, men også binder dem til at støtte deres allierede, hvis de skulle blive angrebet.

Debatten om neutralitet kontra alliancepolitik og om militære udgifter er stadig levende i Skandinavien. Nogle holder på, at den tilsyneladende stabilitet i Nord-europa er forårsaget af den fasthed, der er udvist af Atlantpagten, bakket op af dens overbevisende militære styrke. Andre mener, at frygten for sovjetrussisk mili-

tær aktion er baseret på en misfortolkning af Sovjet-ruslands mål og interesser¹⁾). I denne debat er der en tendens til at glemme, at 2. verdenskrig endte i et øst-vestligt kapløb om Danmark med dets strategisk betydningsfulde position ved Østersøudgangene*), og fra den nuværende skandinaviske position med relativ sikkerhed og velfærd, glemmes det også ofte, at de fremskridt, der er gjort siden krigen, i høj grad skyldes den frihed til at opretholde nære økonomiske og maritime bånd med den vestlige verden, som har eksisteret. Denne frihed har tilladt landene en temmelig restriktionsfri udveksling af varer og adkomst til nye produkter hovedsagelig ved hjælp af skibsfart **).

Mens situationen i Nordeuropa for tiden kan forekomme temmelig stabil, og den kernevåbenmæssige balance mellem de to supermagter gør det usandsynligt, at en storkrig igen vil udbryde, er der imidlertid stadig mange usikkerhedsmomenter med hensyn til fremtiden.

Kinas nylige optagelse i De forenede Nationer kan nok have skabt et bedre forum for international debat, men den synes også at have kompliceret muligheden for, at denne organisation nogensinde vil få ensstemmig stormagtssamtykke til løsning af de mange sikkerhedsproblemer ude i verden på grund af »de tre stores« divergerende interesser i strategisk henseende.

Den nye kinesisk-sovjetrussiske konfrontation, som sandsynligvis er kommet for at blive, har fået Sovjet-rusland til at koncentrere mere af sit militære potentiel mod Kina, hvad der også forklarer Sovjetruslands interesse i en afspænding på dets europæiske front. Sovjet-ruslands nu stærkt udtalte ønsker om en europæisk sikkerhedskonference har givet sin forklaring i denne nye situation og kan muligvis føre til gensidige troppe-

^{*}) jf. p. 484.

^{**}) jf. tabel 2. Skandinaviske maritime data m. m.

reduktioner i Centraleuropa. Noget sådant vil muligvis blive ledsaget af tilbud fra Sovjetrusland til de individuelle vesteuropæiske lande — Atlantpagt såvel som neutrale — om bilaterale ikke-angrebs traktater. Det bør i denne forbindelse erindres, at to nordiske lande har haft dårlige erfaringer i dette århundrede, hvad angår værdien af sådanne traktater**).

En overenskomst mellem De forenede Stater og Sovjetrusland om begrænsning af strategiske våben, især kernevåben, er under forhandling og har allerede nået visse resultater. Det er imidlertid vanskeligt at se, hvorledes sådanne aftaler kan blive efterlevet uden at Kina bliver part i sagen. Tidligere nedrustningsaftaler giver ikke stort håb om, at sådanne aftaler vil blive efterlevet i længere tid***). Erkendelsen af de gensidige altomfattende ødelæggende virkninger af en kernevåbenkrig og en sådan krigs manglende evne til at opnå politiske mål, kan imidlertid have ændret tidligere tiders mistro til sådanne traktater. Under alle forhold synes der at være store økonomiske fordele forbundet med at stoppe det strategiske våbenkapløb, og forudsat at en gensidig balance kan sikres, synes der at være lidet at tabe for nogen af de to supermagter ved at slutte yderligere aftaler på dette område. Man må dog bemærke her, at nye betydningsfulde tekniske opfindelser på de strategiske våbens område, af hvilke vi har set flere i dette århundrede — igen kan forrykke balancen og således friste den ene part til at gå videre med hensyn til trussel om eller endog brug af konventionelle magtmidler til at opnå politiske mål, end man vover i dag.

**) Den tysk-danske ikke-angrebs traktat af 1938. Også Finland havde en ikke-angrebstraktat med Sovjetrusland før Vinterkrigen 1939-40. Sovjetrusland opsagde traktaten 2 dage før sit angreb.

***) Flådenedrustningstraktaterne i Washington 1921 og London 1930. 2)

Indenfor selve Europa vil den øjeblikkelige balance med de tilhørende interessefærer næppe ændre sig, medmindre der sker drastiske interne ændringer i den politiske gruppering i de forskellige stater, hvilken kunne føre til, at man begynder at søge nye udenrigspolitiske veje og tilknytninger. I Skandinavien er sådanne drastiske ændringer ikke videre sandsynlige, hvis vi kan dømme efter den hidtidige politiske evolution, hvor yderligtgående politiske grupper har haft vanskeligt ved at få tag i de store dele af befolkningerne. Fortsat fremgang indenfor Det Europæiske Fællesmarkedsområde (EEC) vil også usandsynliggøre drastiske politiske ændringer i resten af Vesteuropa. Meget mere usikker er udviklingen i Østeuropa, hvor der er stærke tendenser til at ønske løsere bånd til Sovjetrusland; tendenser som Sovjetrusland sandsynligvis vil modvirke og om nødvendigt forhindre med militær magt, som vi så det i Tjcekoslovakiet i 1968*). Det var ikke utænkeligt at Sovjetrusland kunne miste kontrollen over sådanne tendenser og handlinger, hvilket også ville bringe europæiske lande, der ikke tilhører Sovjetblokken, i fare, fordi disse vil blive opfattet som naturlige tilflugtssteder for oprørerne, der står i fare for at blive undertrykt. Man kan igen her bemærke sig, at for Skandinaviens vedkommende vil det være søen, som er den naturlige tilflugtsvej.

En anden væsentlig ting, som kan komme til at influere Europa, er De forenede Staters ønske om at blive mindre involveret i verdenspolitikken og om at formindske sit militære bidrag til sine allierede**). Man ville imidlertid være tilbøjelige til at tro, at De forenede Staters strategiske interesse i Atlantområdet er så stærk, at disse amerikanske tendenser vil påvirke Europa min-

*) Den såkaldte Brezjnev Doktrin.

***) Nixon Doktrinen.

dre end andre dele af verden. Dette vil måske langsomt ændres i relation til en mulig udvikling af EEC i retning af en vesteuropæisk politisk union med fælles udenrigspolitik og forsvar. Men der er for tiden ingen tegn på, at dette vil blive en hurtig udvikling, tværtimod synes de fleste af EEC's medlemmer at ønske bevarelse af deres frihed i udenrigspolitiske og forsvarsmæssige spørgsmål. Så forudsat at der ikke forekommer uventede drastiske ændringer på de ovennævnte områder, må man antage, at det øjeblikkelige magtmønster omkring Skandinavien vil være uændret i de næste årtier.

Til trods for en voksende tendens til at forhandle om afspænding, er det sandsynligt, at de to supermagter — De forenede Stater og Sovjetrusland — fortsat vil have modstridende strategiske interesser og i denne henseende synes De forenede Stater at have arvet en tidligere britisk traditionel interesse i Europa³). Storbritannien følte i sine stormagtsdage altid sin sikkerhed mod de ambitioner, de stærkeste magter på kontinentet havde, bedst varetaget ved at erhverve sig overlegen maritim magt og ved at indgå alliancer med de mindre stærke europæiske kontinentalmagter, som altid har følt sig truede af den stærkeste europæiske kontinentalmagt.

I betragtning af de nylige manifestationer af Sovjetruslands ambitioner om at blive en »*all round*« maritim magt af første rang, er det sandsynligt, at det skandinaviske område, i hvis geografiske nærhed mere end halvdelen af Sovjetruslands voksende sømagt opbygges, udrustes, øves og baseres, vil forblive i strategisk fokus*). Når man betænker, hvor hurtigt et tilsyneladende fredeligt område blev forvandlet til et krigsteater i slutningen af trediverne, er der al mulig god grund til at opretholde den militære årvågenhed i det skandinaviske område.

*) jf. tabel 1. Sovjetiske maritime data.

Fremtidige konflikters natur.

Hvis det er sådan, at en total atomkrig og endog en total konventionel krig centreret omkring Europa er temmelig usandsynlig, hvilken karakter vil fremtidige konflikter da antage, og hvorledes kan de indvirke på Skandinavien? Den ofte udtrykte tro på, at anvendelse af væbnet magt gradvis vil forsvinde synes ubegrundet i en verden, der er så delt af ideologiske synspunkter og nationale ambitioner. »*Mankind has always been ready to snatch at the illusion that strife between nations can be eliminated*«, har en britisk marinehistoriker udtrykt sig om dette problem⁴⁾.

Mulighederne af begrænsede konflikter på de europæiske flanker har allerede været omtalt. Den sydlige flanke er nok den mest udsatte på grund af det ustabile Balkan-område og det traditionelle spændingsområde i Mellemøsten. Men den nordlige flanke forekommer at være af større strategisk værdi for Sovjetrusland overfor det atlantiske fællesskab. Sovjetrusland viser en stadig øgende interesse for Norskehavet, og det har hyppigt kritiseret Danmark for dets »militante« holdning i strædeområdet⁵⁾. Det sovjetiske forslag om at gøre Østersøen til et »fredens hav« ved at lukke dette farvand for krigsskibe, der ikke tilhører Østersønationerne, ville være til ensidig sovjetblokfordel.

Alligevel vil man være tilbøjelig til at være enig med de, som mener, at en direkte konfrontation mellem Sovjetblokken og Atlantpagten på det europæiske kontinent ville indebære så store risici for eskalation, at begrænset krig på de europæiske flanker også er temmelig usandsynlig, medmindre det nuværende magtmønster og system af alliancer skulle ændre sig i uventet retning.

⁴⁾ Officielle sovjetiske udfald mod dansk udenrigspolitik har senest fundet udtryk i bogen: *Diplomatiteskij Slovažo*. November 1971.

Det er mest sandsynligt, at lokale konflikter udenfor Europa — som vi har adskillige eksempler på siden den 2. verdenskrigs afslutning — vil være hovedårsagen til stormagtskonfrontationer. Det vil føre for langt at omtale alle de områder, hvor supermagterne søger indflydelse ved økonomisk og militær hjælp eller ved en permanent militær tilstedeværelse**).

Begrænsede konflikter til søs er blevet betragtet som en mulighed, fordi det åbne hav er »ingenmandsland«, hvilket kunne mindske problemerne med hensyn til at begrænse omfanget af anvendelsen af væbnet magt. Selvom maritimt magt sandsynligvis vil blive brugt med stor tilbageholdenhed***), kan der antagelig opstå situationer, hvor den ene part finder, at den kan »slippe af sted med det«, før den anden part når at reagere med styrke. Efter det uheldige sovjetrussiske forsøg på at opbygge missilbaser på Cuba i 1962 uden fornøden opbakning af sømagt, er der klare tegn på, at den sovjetrussiske overfladeflåde bliver udbygget til at understøtte maritime aktioner overalt på verdenshavene*) og sandsynligheden for fremtidige maritime konfrontationer synes derved øget. Mens den vestlige verden er meget afhængig af sine søforbindelser, stiger betydningen af sådanne forbindelser også for Sovjetrusland i takt med dets større oversøiske interesser og forpligtelser. Aggression mod skibsfarten i form af chikane eller blokade i

***) Se dog tabel 1 vedr. Sovjetiske oversøiske skibsforbindelser.

****) Vedrørende problemstillingen begrænset krig til søs henvises til L. W. Martin »The Sea in Modern Strategy«, (Praeger, New York, 1967) p. 81-88.

*) I tilslutning til den velkendte udbygning af den sovjetrussiske amfibiekapacitet er der nylige indikationer på, at den russiske flåde er i færd med at opbygge en hangarskibsflåde, som måske kan blive et modstykke til De forenede Staters flådes før udgangen af dette århundrede,

en del af verden kan føre til repressalier i andre dele af verden, hvor den aggressive part er sårbar. Sovjetruslands svage punkter i sådanne situationer, er dets vidt adskilte og delvis indelukkede maritime baser. Begivenheder i Mellemøsten og Middelhavet kan vel sætte

Sovjetisk helikopter hangarskib.

Sovjetrusland i en situation, hvor maritim støtte fra Sortehavet ikke kan ydes i andre dele af verden. Mens det atlantiske område er det naturlige område for støtte fra baserne i Ishavet og Østersøen, kan der antagelig opstå lokale situationer i Stillehavet eller i det Indiske Ocean, hvor flådeforstærkninger til Stillehavsflåden kun kan komme fra Nordvestrusland. Sker noget sådant, ville det være en historisk parallel til begivenhederne i 1904**) med den væsentlige forskel, at de sovjetrussiske flåde-

**) Jf. p. 451.

enheder i dag er betydelig mere moderne og effektive end dengang. I denne sammenhæng må det tages i betragtning, at den største del af de sovjetrussiske søfartsindustrier, havne og andre maritime ressourcer stadigvæk er placeret i Nordvestrusland***). Og selv med en øget vægt på forsyningskibe og baser i lande, som er økonomisk afhængige af Sovjetrusland, må søforbindelserne til de sovjetrussiske hjemmebaser opretholdes kontinuerligt i tilfælde af indblanding i oversøiske militære operationer af noget større og langvarig karakter.

Sådanne tænkelige situationer vil måske eller måske ikke berøre Vesteuropa direkte, men det er ingenlunde sikkert, at det atlantiske fællesskab ikke ville føle sig tvunget til at træffe sikkerhedsforanstaltninger og muligvis ønske at øve pression mod Sovjetrusland, hvis f.eks. olieforsyningerne fra Mellemøsten eller anden vigtig søhandel, som Vesteuropa og Nordamerika er stærkt afhængig af, blev afskåret eller alvorligt truet.

Det er en almindelig opfattelse, at Sovjetrusland ikke kan trues alvorligt af en søblokade, men det er ingenlunde sikkert, at dette ikke vil ændre sig i takt med de forøgede sovjetrussiske oversøiske interesser og forpligtelser*).

Det er her, at Skandinavien og især strædeområdet kommer ind i billedet. Som fremhævet kan Sovjetrusland blive nødsaget til at basere sig på søforsyninger fra Nordvestrusland i flere mulige oversøiske konfliktsituationer. Betydningen af sikre søforbindelseslinier gennem strædeområdet i sådanne situationer er muligvis noget undervurderet i den vestlige verden. Det er sandt, at der har været en betydelig maritim udbygning af Murmansk området efter den 2. verdenskrig.

***) if. tabel 1 vedr. sovjetrussiske maritime aktiviteter.

*) Ligesom med »konvoi strategien« var betydningen af en »blokade strategi« underkendt i tiden op til 1. verdenskrig. 6)

men dette er primært på det rent sømilitære område. Hovedparten af den sovjetrussiske maritime industri og kapacitet er stadig koncentreret omkring Østersøområdet, hvor den nøje er forbundet med Polens og Østtysklands**). En omlægning af disse aktiviteter fra Østersøen til Ishavet ville være både bekostelig og tidsrøvende i krisesituationer, og der er i dag ingen tegn på,, at noget sådant er ved at ske eller kan ske.

Betydningen af strædeområdet er bredt og objektivt behandlet i en nylig officiel rapport fra en dansk regerings komité***). En række udenlandske eksperter er i forbindelse med udarbejdelsen af denne rapport blevet inviteret til at kommentere dette spørgsmål. Mens den engelske kommentator****) især peger på betydningen af strædeområdet som et område, hvor der om nødvendigt vil kunne øves pression mod Sovjetrusland i en konfliktsituation ved at sætte restriktioner for dets skibsbevægelser, så finder den svenske kommentator****), at begge sider i en oversøisk konfliktsituation måske vil se deres interesser bedst tjent ved at oprettholde status quo i stræderne.

For Danmark er det vigtige spørgsmål, som må vejes i en hvilken som helst konfliktsituation, risikoen for forebyggende militære angrebshandlinger fra sovjetrussisk side. Udlægning af miner er stadig en af de mest effektive måder, på hvilken man ikke alene kan blokere stræderne, men også forhindre eller forhale søbåren invasion kommende sydfra. Mineudlægning er en måde, hvorpå man kan begrænse udfoldelse af fremmed sø-

**) jf. tabel 1 vedr. fordeling af sovjetrussiske maritime aktiviteter.

***) »Seidenfaden rapporten«, København 1970 (se bibliografien). Redegørelsen er blevet stærkt kritiseret fra sovjetrussisk hold.

****) Professor L. W. Martin, forfatter af »The sea in Modern Strategy« (se bibliografien).

*****) Docent I. Ståhl, Lund Universitet, Sverige.

magt, uden at man derved tager initiativ til at starte egentlige kamphandlinger, og det er den vanskeligste hindring for en modstander at rydde af vejen hurtigt, forudsat at minefelterne kan bevogtes med passende magtmidler. Miner blev f.eks. udnyttet særdeles effektivt af nordkoreanerne så sent som i 1950, hvor en amfibielandgang af De forenede Nationers styrker blev forsinket omkring to uger⁷⁾. Som fremhævet tidligere, medvirkede danske minefelter i 1. verdenskrig til at holde større flådestyrker fra strædeområdet. I 2. verdenskrig, hvor tilsvarende effektive minefelter ikke var udlagt, var den tyske angrebsplan mod Norge i høj grad baseret på den forudsætning, at søforbindelseslinierne gennem stræderne kunne anvendes uden restriktioner.

Miner anvendt i en alvorlig krisesituation vil uden tvivl have størst effekt, hvis de bliver udlagt tidligt og vil være mest fleksible som et politisk såvel som et militært magtmiddel, hvis de kan armeres og desarmeres øjeblikkeligt efter situationens behov.

Mange af disse betragtninger gælder formentlig også for svenske overvejelser med hensyn til Sundområdet.

Hvad det skandinaviske engagement under sådanne omstændigheder end måtte blive, vil Danmark og Norge som overvåger de sovjetrussiske maritime bevægelser, være strategisk vigtige udkigsposter for deres allierede.

Om fremtidige konflikters natur, kan man som en passende afslutning sige, at selvom kriteriet for totalkrig har ændret sig væsentligt i kernevåbnenes tidsalder, eller måske netop fordi det har, så er det ikke usandsynligt, at man skal finde sine paralleller til fremtidige stormagtskonflikter — ikke i dette århundredes to verdenskrige eller i den officielle sovjetrussiske strategiske doktrin*) — men snarere i det 18. århundredes krige. I den

*) Jf. p. 497.

europæiske syvårskrig resulterede de lokale kampe i land i status quo på det europæiske kontinent, mens den væsentlige ændring i magtmønstret var en fast britisk etablering på vigtige strategiske positioner ude omkring i verden, grundlaget for det senere britiske imperium. I den amerikanske frihedskrig, der i det væsentlige var en britisk-fransk kamp om positioner til søs, var den eneste større landkampagne oversøisk og blev i øvrigt afgjort af begivenhederne til søs⁸⁾.

Sovjetrussiske strateger udelukker ikke helt, at lokale krige af den art kan forekomme⁹⁾, og Sovjetrusland har selv fornylig haft begrænsede krigshandlinger i land langs sin grænse mod Kina. Den cubanske missilkrise i 1962 er måske dog den mest tankevækkende episode i efterkrigstiden, fordi Sovjetrusland her blev klar over, at det ikke kunne håndtere en lokal oversøisk situation uden velafbalanceret maritim magt.

Nye maritime tendenser.

Udover egentlige krigshandlinger affødt af den internationale konfrontation som diskuteret hidtil, er der en række maritime tendenser, som ikke kan undgå at berøre skandinaverne. På intet af de følgende områder er international lov eller multilaterale aftaler så vidt fremskredne, at skandinaverne kan undlade at vogte deres territoriale eller økonomiske interesser.

Et antal nationer har udvidet deres territorialfarvand uden først at søge international anerkendelse heraf. Det må formodes at stormagterne er interesserede i at få fikseret bredden af territorialfarvand til 12 sømil mod hidtil 3 sømil med undtagelse for »Internationale stræder«, der med status af »internationalt farvand« skulle sikre alle parter en ubegrænset passageret på, over og under havets overflade såvel for kommercielle som for

militære formål.

Sådanne ønsker synes ikke at være i de små kyststaters interesse og ville for Skandinaviens vedkommende berøre såvel danske som svenske interesser. Især Danmark er af såvel økonomiske som forsvarsmæssige årsager uhyre afhængig af ubegrænset ret til at benytte såvel som at regulere benyttelsen af de smalle farvande, som skiller dets landterritorium. Landet har forpligtet sig til at varetage en række opgaver, der kan betrygge den frie og sikre passage af fredelig skibsfart beskæftiget i den internationale søhandel. Disse forpligtelser, som både tjener nationale og internationale interesser, skulle ikke være uforenelige med en ret til at udøve en vis kontrol med skibsfarten og iværksætte sådanne restriktioner, som vil være påkrævet alene som følge af den øgede trafiktæthed og de fremtidige handelsskibes øgede størrelse og fart.

Forsøg på internationalisering af strategisk vigtige vandveje verden over har ikke haft videre held i fortiden. Fra kyststatens synspunkt ville det synes en rimelig international løsning, at de stater, der har sådanne vandveje gennem deres territorier, bevarer retten til at lægge restriktioner på skibes bevægelser og optræden, som kan udgøre en fare for kyststaten eller en trusel mod dens integritet, mod at kyststaten forpligter sig til at tage de byrder, der følger med at holde vandvejene åbne og sikre for fredelig skibsfart tilhørende andre nationer. Disse byrder er ingenlunde små, da de, udover opmåling, afmærkning og oprettelse af andre hjælpemidler til betryggelse af navigationen bl.a. omfatter etablering af lodstjeneste, trafikkontrol, redningstjeneste, uddybning og isbrydning samt forskellige former for politimæssige opgaver, der ikke kun er i national interesse, såsom foranstaltninger mod forurening m.m.

Det næste område er fiskeri. Som man har set, har

mange af de nationer, som traditionelt er afhængige af fiskeri, krævet eksklusive fiskerettigheder langt udover deres egentlige territorialfarvand, mens andre, især lande tilhørende Sovjetblokken, har påbegyndt en koncentreret fiskeriaktivitet på internationalt farvand under udnyttelse af højst avancerede tekniske metoder, som kan bringe fiskebestanden i fare*).

I mangel af mere specifikke internationale regler og kontrolforanstaltninger, må man befrygte, at den nationale konkurrence på fiskeriets område vil blive skarpere i de kommende årtier og kan føre til brug af magtmidler, d.v.s. at de nationale fiskeaktiviteter bliver mere afhængige af flådebeskyttelse. De skandinaviske lande har traditionelt været fiskerinationer. Samlet tegnede de sig i 1967 for 7 $\frac{1}{2}$ pct.**) af verdensfangsten, et tal der kan sammenholdes med den sovjetrussiske fangst, der androg 9 $\frac{1}{2}$ pct.

Det sidste område, som skal nævnes i denne forbindelse, er den øgede interesse i at udnytte havbundens ressourcer på den såkaldte kontinentalsokkel, især for udvinding af olie og gas. De nylige fund i Nordsøen giver håb om et værdifuldt tilskud til norsk og dansk økonomi, og Nordsø-ressourcerne kan måske med tiden blive en strategisk fordel for hele Vesteuropa, som i dag er meget afhængig af olieforsyninger fra Mellemøsten. Disse ressourcer må naturligvis beskyttes og mens Nordsøstaterne er blevet enige om en fordeling af områderne for udnyttelse, så er man endnu ikke nået til overenskomster af tilsvarende art for Østersøen, hvor Sverige og Danmark har legale interesser og heller ikke for Barentshavet, hvor Norge har tilsvarende interesser. Hvis

*) Nogle kilder anfører, at over 20 pct. af Sovjetruslands proteinbehov dækkes ved fiskeri. Se også tabel 1.

**) Norge tegner sig for 50 pct. af den samlede skandinaviske fangst,

undersøgelser fører til nye fund i disse farvande, vil alle skandinaviske lande have interesser, som kan komme i konflikt med Sovjetruslands og andre østblok staters, medmindre man kan blive enige om grænselinier som i Nordsøen.

Der er andre udviklinger i gang, som i de kommende årtier kan resultere i forøget maritim aktivitet såsom tiltagende containertrafik, nye metoder for transport af gods mellem skib og kyst og udsigter til væsentligt øgede farter til søs under anvendelse af »surface effect« principper m.m. Men de tre områder, der er særlig omtalt, indikerer alle en mulig udvikling, som kan medføre et behov for at lægge større vægt på flådestyrker, som kan markere og om nødvendigt beskytte de skandinaviske landes maritime interesser.

Maritim styrke og svaghed.

Fordele og mangler ved Skandinavernes geografiske position og natur vil vedblive at eksistere. En virkelig styrke er deres skibsfart, forudsat at den kan opretholdes og fornyes. Sagt med en britisk marinehistorikers ord:

»The merchant shipping of a nation is a priceless asset — in peace as well as in war — and the nation that squanders it and fails to nourish and protect it does so at its peril.«¹¹⁾

Den samlede skandinaviske tonnage udgør omtrent 13 pct. af verdenstonnagen*), kun een enkelt nation, Liberia, har ren højere tonnage, nemlig 14 pct. Og som bekendt skyldes dette at udenlandske redere benytter »bekvemmelighedsflag«. Af de nationer, som ligger nærmest Skandinavien, har England 11 pct., Sovjetrusland 6 pct., Vesttyskland, Holland og Frankrig hver 3 pct. og

*) Norsk tonnage alene er på 9 pct. af verdenstonnagen. 12)

Polen og Østtyskland tilsammen lidt over 1 pct. af verdenstonnagen. Selvom nogle af disse nationer, især Sovjetrusland, har en stærkt øgende tonnage, vil Skandinavien sandsynligvis vedblive at stå »højt på listen«.

Den nationale værdi af denne skibstonnage er naturligvis afhængig af hjemlandets sikkerhed, og denne afhandling ville ikke være komplet uden en kort omtale af de skandinaviske forsvarsforanstaltninger, herunder hvorvidt en god balance mellem de forskellige værn og våben kan siges at eksistere.

Som det er blevet fremhævet tidligere, kan ingen af de 3 lande angribes i den hensigt at opnå fuldstændig kontrol over deres territorier uden udførelse af »trifibie operationer«, som er den mest vanskelige form for militære operationer. Mens der ganske givet er en nedre grænse for, hvad der kan kaldes et troværdigt forsvar**) mod sådanne farer, er det ikke meningen her at gå nærmere ind på problematikken om fordeling af de nationale ressourcer til forskellige formål og ej heller at gå i dybden med hensyn til de relative fordele ved forskellige værn og våben. Truslen, som de tre lande er stillet overfor, kræver styrker af alle tre værnsgrene, og der kan ikke være diskussion om, at hær- og flådestyrker i dette område vil være meget afhængige af den støtte, de kan få af et luftvåben. Men i betragtning af de tre landes udstrakte kystområder og mange maritime interesser kan man med god grund udtrykke sin tvivl om, der lægges tilstrækkelig vægt på flådestyrker, idet gennemsnitstildelingen af de økonomiske midler, som ofres på flådestyrker i de 3 lande er vel under 25 pct. af det beløb, der tildeles alle 3 værnsgrene*).

**) I procent af nationalproduktet har forsvarsudgifterne i de sidste fem år gennemsnitligt udgjort omtrentlig: Sverige 4 pct., Norge 3½ pct. og Danmark 3 pct.

*) jf. tabel 2. Det bør bemærkes, at i alle 3 lande er kystforsvarsanlæg en del af flådens budget.

Der har i de senere år været en naturlig tendens til at gå ind for »lettere flådestyrker«. Spørgsmålet er om denne tendens ikke er ved at gå for vidt i retning af at berøve de skandinaviske landes flåder et rimeligt antal kampkraftige skibe med gode søgående og udholdenhedsmæssige kvaliteter. En tidligere citeret forsker af moderne strategi har i relation til mulige fremtidige konflikter sagt følgende:

»A fleet of modern destroyers, submarines and patrol boats equipped with helicopters, radar, missiles and torpedoes would remain a powerful military instrument and a far from negligible foe for any enemy, particularly if supported by the deterrent of a landbased air and missile force capable of setting limits to the contest.«¹³⁾

Der kan næppe være tvivl om, at de skandinaviske landes forsvar vil være bedst tjent med, hvad man kalder balancerede flådestyrker, omfattende alle sådanne typer og våben, som er egnede til søkrigsførelse i farvandene, som omgiver dem, inklusive kystforsvarsanlæg. Dette er ikke alene gyldigt for Sverige men også for de to lande, som er medlemmer af Atlantpagten. Hvis de specialiserede sig i nogle få specifikke typer, som det er blevet anbefalet i visse såvel nationale som allierede kredse, ville de højst sandsynligt udvikle et snævert maritimt udsyn og en begrænset professionalisme, som hverken ville være i national eller allieret interesse. I denne forbindelse er det bedrøveligt, at betegnelsen »destroyer« og selv skibstypen, der benævnes fregatter, er blevet miskrediteret i skandinaviske politiske kredse, som værende typer som kun hører hjemme i stormagtsflåderne, eller som søoffi-

cerer i de mindre lande primært ønsker af prestigehe-
syn. **)

Man finder i flådekataloger en stor variation i størrelse, besætning og udrustning ved skibsklasserne i de ovennævnte kategorier. I de skandinaviske farvande er der behov for et krigsskib af en passende størrelse, som tillader installation af visse sensorer og våben, der kan fungere dag og nat mod trusler fra over, på og under havoverfladen; et krigsskib, som kan holde søen i uger snarere end i dage og timer under alle vejrforhold, ligesom størsteparten af de handelsskibe, der besjeler de skandinaviske farvande, er i stand til. Der er mange årsager til, at sådanne »all round« krigsskibe er uundværlige i skandinaviske farvande i forbindelse med mulige fremtidige konfrontationer, krisesituationer og begrænsede konflikter, hvor hovedvægten igen meget vel kan komme til at ligge på det maritime område. Kun sådanne skibe vil have den kombination af mobilitet og udholdenhed, der sætter forsvaret i stand til at vise en respektabel styrke på lokale krisesteder, langs de udstrakte kystområder i det skandinaviske område. Mens beskyttelse af skandinaviske handelsskibe i oversøiske positioner forhåbentlig vil blive varetaget af allierede og venligtsindede nationer, er der kun lidt, som kan undskylde skandinaverne for ikke at stille passende midler til beskyttelse af deres egne og deres allieredes skibsfart i deres hjemlige farvande.

***) Den svenske forsvarsminister Sköld, der i sin politiske ungdom havde bekæmpet anskaffelsen af den svenske flådes daværende kystpanserskibe, har givet udtryk for den betryggelse han under flere af de krisesituationer Sverige var ude for under 2. verdenskrig, fandt ved at have disse skibe på vagttjeneste i højt kampberedskab. Man kan sammenholde dette med den uro, det skabte på højeste plan, når blot eet af dem var ude af beredskabet i længere perioder på grund af nødvendige eftersyn. 14)

Standing Naval Force Atlantic.

Sådanne krigsskibe vil også være de eneste, som vil kunne deltage i oversøiske maritime sikkerhedsoperationer iværksat af De forenede Nationer, og de eneste skibe, som for Norges og Danmarks vedkommende kan indgå i en alsidig multinational, allieret flådestyrke sådan som »*Standing Naval Force Atlantic*«. Sidstnævnte styrke har en afskrækkende evne, der er langt højere end summen af den kampkraft de enkelte skibe repræsenterer, idet en mulig lokal angriber vil være stillet overfor en beslutning om at indlede krigshandlinger mod adskillige nationer samtidig. Det kan derfor med al tydelighed siges at være en maritim svaghed, hvis de skandinaviske lande i fremtiden afstår fra at ofre de begrænsede økonomiske og mandskabsmæssige ressourcer, som ville sætte dem i stand til at opretholde en moderne eskadre af sådanne alsidige skibe indenfor rammerne af deres balancerede flådestyrker. *) Nye skibstyper og våben, såsom

*) Tabel 2 indeholder visse detaljer om den øjeblikkelige sammensætning af de skandinaviske flåder.

luftpudedefartøjer og hydrofoiler og missiler, er naturligvis vigtige spørgsmål, når den fremtidige sammensætning af flådestyrker diskuteres. Man vil imidlertid med historiske erfaringer in mente være tilbøjelige til at anbefale, at sådanne nye opfindelser bedst udnyttes, hvis deres specielle egenskaber bliver inkorporeret i eksisterende systemer, sådan som tilfældet har været med helikopteren. Nogle vil hævde, at landbaserede missiler kan erstatte skibe og luftfartøjer i deres traditionelle opgave med kontrol af kystfarvande og luftterritoriet derover. Hvis det godtages, at fremtidige konflikters natur vil blive som antydnet tidligere i dette kapitel, så vil der være behov for at reagere mod truende handlinger på lokale krisesteder til søs med synlige magtmidler. I den forbindelse synes skibe og luftfartøjer udrustet med en blanding af »ældre« våbentyper og missiler at være mere fleksible og effektive magtmidler at anvende. Ved den nedre grænse af konfliktskalaen vil missiler være et højst upassende våben at anvende, sammenlignet med kanoner, der kan afgive varselsskud. Og hvis det kommer til et behov for at sænke fjendtlige skibe i pludseligt opståede klodsholds situationer, har torpedoer stadig fordele fremfor missiler.

Der kan vel være en tendens i militære papirer til at misbruge udtryk som fleksibilitet og effektivitet, der som oftest er vanskeligt målelige faktorer. Brug af disse udtryk er imidlertid efter min mening berettiget i det foreliggende tilfælde. For det første har ikke alene luftfartøjer men også skibe en udpræget mobilitet, der tillader lokal koncentration af de anvendte magtmidler, eller som udtrykt af en forsker af moderne strategi:

»So far as naval combat forces are concerned, it appears that they share with air power a capability

for rapid and flexible effect over a wide portion of the globe. What navies concede to air forces in the way of speed, they reclaim in independence and variety of action.»¹⁵⁾

For det andet fordi visning af en styrke på et lokalt krisested ofte vil være tilstrækkeligt til at afskrække aggressive handlinger, eller som det er sagt af en anden forsker af strategi:

»... all visible instruments of power have in them an inherent capability of a far more flexible nature, and have in the past constantly and successfully been used...

This was because the power of visible instruments could be used, initially with moderation, and then, if necessary, with gradually increasing pressure in the application of a carefully controlled degree of force... «¹⁶⁾

Koncepten, der består i »visning af flaget« ved hjælp af krigsskibe, synes ingenlunde at være gået af mode i den moderne maritime sfære.

Endelig da Norge og Danmark vil forblive afhængige af udsigterne til troværdig militær støtte fra deres allierede for at afskrække angrebshandlinger mod deres territorier, er der så nogle tendenser, som kan styrke eller svække den allierede evne til at yde støtte i de kommende årtier?

Med mulighederne for afspænding i Europa, som kan resultere i delvis tilbagetrækning af de militære styrker, som De forenede Stater for nærværende har stationeret i Centraleuropa, er det øjensynligt, at de to skandinaviske Atlantpagtmedlemmer vil blive yderligere afhængige af

udsigterne til allieret oversøisk støtte i krisesituationer. Da det, der kan transporteres ad luftvejen af tungt militært materiel og forsyninger stadig er relativt begrænset, må de væsentligste forstærkninger komme ad søvejen. I betragtning af den norske og danske »basepolitik«, som sandsynligvis vil blive opretholdt af såvel inden- som udenrigspolitiske årsager, synes den bedste måde, hvorpå en afskrækkelsesstyrke kan tilvejebringes i en krisesituation, at være en amfibiestyrke med tilhørende luft- og flådeelementer, som kan indtage positioner på og over internationalt farvand ikke længere borte, end at det er muligt at reagere omgående, hvis skandinavisk territorium bliver alvorligt truet eller angrebet. Amfibiepotentielt i Vesteuropa i dag er af ret begrænset størrelsesorden, og De forenede Staters ret betydelige potentiel er længere borte fra Skandinavien end de allieredes ekspeditionsstyrker var i 1940 *. Denne svaghed kunne formentlig bedst overkommes, hvis der oprettedes en multinational, allieret stående amfibiestyrke i nordeuropæiske farvande, om muligt som en videreudvikling af »*Standing Naval Force Atlantic*« **).

Effektiv assistance til Norge og Danmark ville imidlertid kræve, at omtalte styrke indeholdt elementer, som var egnede og forberedte på at engagere sig selv i operationer i kystfarvandene med alle deres begrænsninger for søkrigsførelse i større format. En almindelig mangel på skibstyper og udstyr, der er egnede til sådanne kystoperationer er bemærkelsesværdig indenfor Atlantpagten. Flådemagter som England og Holland opretholder ikke længere såkaldte »*coastal forces*« af nogen betydningsfuld størrelsesorden, og De forenede Staters flåde har kun for nylig genoptaget investeringer i sådanne styrker.

*) jf. p. 470-471

***) jf. p. 521

Mens skabelsen af en udvidet »*Standing Naval Force*«, som antydnet ovenfor, ville være et logisk langtidsmål for Vesteuropa, så er det usandsynligt — i betragtning af de maritime tendenser i Sovjetrusland — at en ren vesteuropæisk styrke af overbevisende størrelsesorden kunne skabes uden væsentlige og vedvarende bidrag fra Nordamerika.

Noter til kapitel V.

- 1) Max Jacobsen, *Finnish Neutrality* (London: High Evelyn Ltd., 1968), p. 99.
- 2) E. B. Potter, *Sea Power, A Naval History* (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall Inc., 1960), p. 482–483.
- 3) Alfred T. Mahan, *The Influence of Sea Power upon History 1660–1783*, 2nd Edition (New York: Hill and Wang, 1960).
- 4) S. W. Roskill, *The Strategy of Sea Power*, (London: Collins, 1962), p. 250.
- 5) David Fairhall, *Russian Sea Power* (Boston: Gambit Inc., 1971), p. 193. Se også »The Center for Strategic and International Studies«, *Soviet Sea Power* (Washington: Georgetown University, Special Report No. 10, June 1969) p. 51.
- 6) Arthur J. Marder, *From the Dreadnought to Scapa Flow*, (London: Oxford University Press, 1961), Vol. 1 p. 383.
- 7) A. Patterson Jr., *Mining: A Naval Strategy* (US Naval War College Review, Maj 1971).
- 8) Mahan, kapitel 9 og 14.
- 9) V. D. Sokolovskii, *Soviet Military Strategy* (Englewood Cliffs, New Jersey: The Rand Corporation, 1963) p. 95, 288.
- 10) Danmarks Statistik, København 1971. Fairhall, kapitel 9.
- 11) Roskill, p. 232.
- 12) Danmarks Statistik, København 1971, Fairhall, kapitel 9.
- 13) Laurence W. Martin, *The Sea in Modern Strategy* (New York: Frederick A. Praeger, 1967), p. 113.
- 14) Lars Danius, *Samhället och Försvaret, Återblick på Svensk Försvarspolitik 1809–1955* (Uppsala: Medborgarskolan, Militärlitteraturföreningen och Marinlitteraturföreningen, 1956), p. 75. Se også »Flottans Neutralitetsvakt 1939–1945« (Stockholm, 1967).
- 15) Martin, p. 72.
- 16) Roskill, p. 251.

Nyt svensk fregatprojekt.

KAPITEL VI. KONKLUSIONER

En gennemgang af de strategiske begivenheder i det skandinaviske område i det 20. århundrede viser, at disse primært har været af maritim karakter. De væsentlige spørgsmål har dels været kontrollen med Østersøområdet dels beherskelsen af de skandinaviske vestkystområder. I intet tilfælde har der fra de udenforstående magters side været et udtrykt ønske om at okkupere skandinavisk territorium for at beherske landområde og udnytte landenes resourcer. Ganske vist har adgang til svensk jernmalm og andre skandinaviske produkter været af betydning for de krigsførende i de 2 verdenskrige, især Tyskland. Da disse produkter har måttet transporteres ad søvejen, blev også denne side af sagen primært et maritimt anliggende centreret omkring sikringen subsidiært nægtelse af brugen af de lokale søforbindelseslinier.

Kontrol med strædeområdet har været yderst vigtigt for de udenforstående magter, fordi beherskelse af dette område kunne benyttes til både at nægte og til at frem-

me indflydelse såvel i Østersøen som i Nordatlanten.

Alt dette har sin baggrund i den skandinaviske geografi. Skandinavien som er omgivet af hav undtagen i det yderste nord og syd er ikke et område, som hurtigt kan okkuperes med massive landstyrker. Det har kun været muligt at kontrollere området ved brug af maritime magtmidler. Da det er et »grænseområde« mellem det europæiske kontinent og Nordatlanten, er det naturligt, at det har haft strategisk betydning for begge sider, når en konfrontation mellem en dominerende europæisk kontinentalmagt og de atlantiske sømagter har eksisteret.

Dette er ikke forskelligt fra den strategiske situation i det skandinaviske område i de to århundreder, som er gået forud for det 20. århundrede. Hvad der har ændret sig, er midlerne og dermed metoderne til at udøve kontrol. Vi har set i 1. verdenskrig, hvordan de nye sømilitære våben, minen og torpedoen førte til en opgivelse af de britiske planer om et storstilet amfibieangreb mod den tyske Østersøkyst gennem stræderne, og hvorledes Tyskland i 2. verdenskrig ved brug af det nye luftvåben i nært samarbejde med flåde og hærstyrker forhindrede effektiv assistance til Norge fra de vestlige sømagter, da Danmark og Norge blev angrebet i 1940. Disse nye udviklinger kan siges at have favoriseret den kontinentale magt mest, under forudsætning af, at den har rådet over de for kontrol med kystfarvandene nødvendige maritime magtmidler, uden hvilke beherskelse af de væsentligste dele af skandinavisk territorium ikke kan opnås.

I denne forbindelse kan det også konstateres at beherskelse af svensk territorium har været af mindre betydning for den kontinentale magt end beherskelse af norsk og dansk, hvilket ikke er at sige at svensk territorium har været uden betydning. Med beherskelse af Danmark og Norge kan Sverige »afskæres« og vil dermed blive stillet i en situation, hvor det er mere tilbøjeligt til at

give efter for pression for begrænsede militære rettigheder på dets territorium, som man erfarede under 2. verdenskrig. Med Sverige på »fjendens side« ville den kontinentale magt imidlertid have store vanskeligheder med kontrollen over Østersøområdet, medmindre Sverige blev okkuperet.

Mens det kan konstateres, at kontrol over de skandinaviske kystfarvande er en forudsætning for beherskelse af hele området, så kan det omvendt siges, at besiddelse af landterritoriet i høj grad vil forøge evnen til at kontrollere kystfarvandene. Som vi så i 2. verdenskrig, var støttepunkter i Danmark nødvendige for den tyske erobring af Norge. Selvom magtkonstellationen og dens geografiske basis har ændret sig siden denne krig, er der intet i sigte på det tekniske udviklingsområde, som har ændret nødvendigheden af en sådan koncept, så længe man taler om konventionel krigsførelse. Det er udnyttelse af de strategiske nøgleområder i Skandinavien, som er vigtig for en potentiel erobreren, ikke ødelæggelse af dets faciliteter.

Vedrørende forsvarsevnen i Skandinavien, kan det siges, at ikke alene har de 3 landes ressourcer og midler for forsvar været begrænset vis-à-vis potentielle angribere, men også at viljen til at tage nødvendige forsvarsmæssige skridt og forståelse af områdets strategiske værdi for udenforstående magter i nogen grad har manglet i perioden op til 2. verdenskrig især i Danmark og Norge. Et stærkt ønske om neutralitet og ikke-alliance politik var udtalt i hele Skandinavien op til midten af dette århundrede. Kun erfaringerne under 2. verdenskrig og den tilsyneladende truende holdning overfor Vesteuropa fra Sovjetruslands side umiddelbart efter krigens afslutning, fik Norge og Danmark til at bryde deres tidligere ikke-alliance politik, en politik, som Sverige har oprettholdt delvis af hensyn til Finland.

Er de strategiske problemer omkring Skandinavien i efterkrigskonfrontationen ikke forskellig fra, hvad de var i de to verdenskrige, spørger mange? I hovedsagen er de ikke, fordi det igen er en konfrontation mellem en overvejende kontinental stormagt og store oversøiske maritime magter, som har allierede på det europæiske kontinent. I de to verdenskrige var Rusland dog allieret med de vestlige maritime magter mod en kontinental centraleuropæisk magtgruppe, hvad der på allieret side skabte stor strategisk interesse i at holde søforbindelserne til Rusland åbne gennem Ishavet og Østersøen. En sådan interesse eksisterer naturligvis ikke idag, men Sovjetrusland har stor interesse i uhindret adgang til Nordatlanten, en interesse som er parallel med Tysklands under de to verdenskrige. Og de atlantiske magter har også i dag en interesse i at sikre de nordlige søforbindelser for militær støtte og forsyninger til deres skandinaviske allierede. For Atlantpagten er erfaringerne fra det britisk-franske forsøg på at undsætte Norge i 1940 stadig vigtige. Som det er blevet fremhævet, er der visse forudsætninger for at tilsikre, at en sådan hovedsagelig maritim støtte er effektiv og kan virke som en troværdig afskrækkelse på en potentiel angriber. Den vigtigste forudsætning, er skandinavernes ansvar for, at der opretholdes en konstant militær årvågenhed og overvågning af sø- og luftterritoriet omkring dem også uden for deres territoriale grænser, og at deres evne til at forsvare vigtige nøgleområder og passager bevares. De oversøiske allierede må vedligeholde deres kendskab til lomarådet og til enhver tid have ajourførte planer og metoder, som er nødvendige for hurtig støtte af området med militær styrke.

I en tid med »kerneåbenmæssig balance og tilstrækkelighed« mellem supermagterne er fremtidige konflikters karakter naturligvis under debat, ligesom fordele

og mangler ved alliance politik er det i Skandinavien. Efterkrigshistorien viser et ønske hos supermagterne om så vidt muligt at undgå direkte militære konflikter. Og hvor militær magt har været anvendt, har den været konventionel og benyttet med tilbageholdenhed. Begrænsede krigshandlinger på Europas flanker kan ikke udelukkes, især hvis den øjeblikkelige magtbalance eller den politiske struktur i de forskellige europæiske nationer skulle blive drastisk forrykket i de kommende årtier. Mest sandsynligt er det imidlertid, at lokale krige udenfor Europa vil udgøre den største risiko for stormagtskonfrontationer med et direkte eller indirekte militært engagement. Det internationale farvands karakter, med lige ret til adgang for alle sømagter, kan måske medføre lokale krigshandlinger til søs, som muligvis kan berøre Europa. Dette bliver mere og mere sandsynligt, efterhånden som Sovjetrusland udvikler sig til en alsidig maritim magt af første rang med verdensomfattende interesser og fortsatte ambitioner om at udøve politisk og økonomisk indflydelse i den såkaldte 3. verdens lande. Der er mange tegn på, at en sådan udvikling vil fortsætte og det er givet, at den vil have indflydelse på den strategiske situation i verden i resten af dette århundrede.

Da hovedparten af Sovjetruslands maritime ressourcer og reserver, især de, der er direkte forbundet med sømagt, efter alt at dømme vil forblive koncentreret i Nordvestrusland, er det vanskeligt at se, hvorledes Skandinavien kan undgå at blive berørt af oversøiske begivenheder og mulige konfliktsituationer affødt af sådanne begivenheder. Øget sovjetrussisk flådeaktivitet i tarvandene omkring Skandinavien og nylige ytringer mod især Danmarks alliancepolitik og forsvarsholdning skal antagelig ses i lyset af den øgede betydning af de russiske søforbindelseslinier til oversøiske positioner, linier som er særlig sårbare i strædeområdet.

Den relative stabilitet og balance i det nordeuropæiske område gennem de to sidste årtier skyldes flere faktorer, såvel politiske som militære. Det er utvivlsomt, at den strategisk betydningsfulde beslutning, som blev taget af Norge og Danmark ved deres tilslutning til Atlantpagten med dens store militære potentiel og dens forsvarssolidaritet, har virket so men bremse på sovjetrussiske ambitioner om at forbedre sin strategiske stilling i dette område. Sveriges opretholdelse af troværdige militære styrker til at beskytte dets væbnede neutralitet har også været en afbalancerende faktor. Mens en nærmere politisk tilknytning mellem Sovjetrusland og de hovedsagelig »vestligt orienterede« skandinaver er utænkelig i en forudseelig fremtid, høres der undertiden offentlige røster, som ønsker en tilbagevenden til en fælles skandinavisk neutralitetspolitik, som i første halvdel af det 20. århundrede. I denne debat synes det for ofte at blive overset eller undervurderet, i hvor høj grad den almindelige velfærd og den stigende levefod blandt skandinaverne har været afhængig af deres maritime kommercielle aktiviteter. Deres verdensomfattende skibsfart med en samlet tonnage, der er større end Sovjetblokkens, og en fiskeriaktivitet, som kommer tæt ved sammes, er i alt væsentlig rettet vest mod den »frie verden« over verdenshavene. Et stop eller selv midlertidige restriktioner på denne aktivitet ville hurtigt kunne føles i Skandinavien ligesom en undladelse af at »nære og beskytte« disse vitale interesser.

Der er visse nye tendenser på det maritime område — som bortset fra egentlige krigshandlinger — kan forårsage konfliktsituationer mellem skandinaverne og deres nabolande, såsom fremmede ønsker om at »internationalisere« strædeområdet ved Østersøens udgang, ny udnyttelse af havbunden omkring Skandinavien og problemer om fiskerettigheder.

Forudsat at de skandinaviske lande fortsat vil være villige til at yde forsvarsudgifter af en størrelsesorden som i tiden 1950—70 for at sikre deres integritet som selvstændige nationer, kan man med de ovennævnte udsigter for øje, betvivle at en tilstrækkelig del af forsvarsmidlerne tildeles deres flåder. Især synes tendensen til at undlade at forny flåderne med sødygtige, alsidigt kampkraftige skibe farlig, fordi kun sådanne alsidige skibstyper kan give de pågældende nationer en evne til at vise synlige magtmidler i lokale krisesituationer til søs i alt slags vejr og over et udstrakt område.

Hvad angår tendenserne i våbenudviklingen, er det i nogle indflydelsesrige kredse blevet foreslået, at landbaserede missiler vil kunne erstatte skibe og luftfartøjer i deres opgave som forsvarere af kystfarvande. Sådant koncept kan ikke støttes af historiske erfaringer om søkrigsførelsens natur, og det er øjensynligt, at missiler installeret i skibe og luftfartøjer sammen med andre våben, vil tilvejebringe betydelig mere fleksible magtmidler. I snævre farvande, som strædeområdet, må beskyttede minefelter stadig anses for at være en af de mest effektive måder, hvorpå man kan hindre en overlegen angriber i at opnå hurtig kontrol.

Hvilke forsvarsstyrker de skandinaviske lande end ser sig i stand til at stille på benene, er det usandsynligt, at de i enhver situation alene vil være i stand til at dæmme op for et stormagtsovergreb. Med den fortsatte sovjetrusiske maritime opbygning kan magtbalancen i Nordeuropa kun bevares, hvis Norge og Danmark, som udgør de mest tiltrækkende strategiske områder i Skandinavien for Sovjetblokken, bevarer deres medlemskab af Atlantpagten. Mulige fremtidige gensidige reduktioner af de militære styrker i Centraleuropa vil nødvendiggøre at der lægges mere vægt på de allieredes evne til at støtte det skandinaviske område med maritime styrker. I betragt-

ning af manglen på et stærkt amfibiepotentiel i Vesteuropa og de lange afstande fra Nordamerika til Skandinavien ville skabelsen af en allieret stående amfibiestyrke i nordeuropæiske farvande, en styrke som må inkludere elementer egnede til krigsførelse i kystfarvande, være et skridt, som kunne sikre en fortsat militær magtbalance i Nordvesteuropa og virke afskrækkende mod angreb på Skandinavien.

Alle de skandinaviske lande vil efter alt at dømme forblive aktive i deres politiske bestræbelser for at få konflikter overalt på jordkloden løst uden anvendelse af militærmagt og kan derfor forventes at støtte alle de aktiviteter, som stater og De forenede Nationer iværksætter med henblik på at mindske risikoen for større militære konflikter og på at fremme international lov.

Der er imidlertid kun få tegn på at alle nationer i den eksisterende verden vil afstå fra fremtidig brug af magtmidler, når disse kan fremme nationale mål med en begrænset risiko. Af denne grund er der et fortsat behov for militær årvågenhed i Skandinavien og for fortsatte garantier fra venligtsindede nationer, som kan afskrække invasioner af den art, som Danmark og Norge blev udsat for i 1940.

»SI VIS PACEM PARA BELLUM«

BIBLIOGRAFI

- Andenæs, Johannes et al. *Norge og den Anden Verdenskrig*.
Oslo: Johan Grundt Tanum Forlag, 1966.
- Barfoed, Halfdan: *Vor Flåde i Fortid og Nutid*.
Fredericia: Nordiske Landes Bogforlag, 1941. 2 bind.
- Burgess, P. M.: *Elite Images and Foreign Policy Outcomes, A Study of Norway*.
Ohio: State University Press, 1969.
- »Center for Strategic and International Studies«,
Soviet Sea Power.
Washington: Georgetown University, juni 1969.
- »Chefen for Marinen«, *Flottans Neutralitetsvakt 1939—1945*.
Stockholm, marts 1967.
- Churchill, Winston S.: *Memoirs of the Second World War*.
Boston: The Riverside Press, Cambridge, 1959.
- Danius, Lars: *Samhället och Försvaret, Återblick på Svensk Försvarspolitik 1809—1955*.
Uppsala: Medborgarskolan, Militärlitteraturföreningen och Marinlitteraturforeningen, 1956.
- »Danmarks Sikkerhedspolitiske Regeringsudvalg«.
Problemer omkring Danmarks Sikkerhedspolitik,
København, 1970. (»Seidenfaden rapporten *).
- Derry, T. K.: *The Campaign in Norway*.
London: Her Majesty's Stationary Office, 1952.
- Fairhall, David: *Russian Sea Power*.
Boston: Gambit Inc., 1971.
- Friis, Henning, et al.: *Scandinavia between East and West*.
New York: Cornell University Press, 1950, kapitel 9
»Scandinavia Foreign Policy, Past and Present« af
Åhman, Brita S.
- Fuller, J. F. C.: *The Second World War 1939—1945*.

- New York. Duell, Sloan and Pearce, 1949, 1. udg.
- Garthoff, Raymond L.: *Soviet Strategy in the Nuclear Age*.
New York: Frederich A. Praeger, 1958.
- Gray, C. S.: »Strategic »superiority« in Super Power Relations«.
US Military Review, December 1971, p. 9.
- Hanssen, Halle J.: »Skandinavien — europæisk eller atlantisk?« *International Politik*.
Oslo, august 1967, p. 140.
- Hubatsch, Walter: *Die Deutsche Besetzung von Dänemark und Norwegen 1940*.
Göttingen: Musterschmidt, Wissenschaftlicher Verlag, 1952.
- Jacobsen, Max: *Finnish Neutrality. A Study of Finnish Foreign Policy since the Second World War*.
London: High Evelyn Ltd., 1968.
- Liddell Hart, Basil H.: *History of the Second World War*.
New York: G. P. Putnam's sons, 1970.
- Mahan, Alfred T.: *The Influence of Sea Power Upon History 1660—1783*.
New York: Hill & Wang, 1890, 2. udg. 1960.
- Marder, Arthur J.: *From the Dreadnought to Scapa Flow, The Royal Navy in the Fisher Era 1904—1919*.
London: Oxford University Press, 1961—1970. 5 bind.
- Martienssen, Anthony: *Hitler and His Admirals*.
New York: E. P. Dutton and Co., Inc., 1949.
- Martin, Laurence W.: *The Sea in Modern Strategy*.
New York: Frederich A. Praeger, 1967, 2. udg. 1968.
- Patterson, A. Jr.: »Mining: A Naval Strategy« *U.S. Naval War College Review*.
Maj 1971, p. 52.
- Potter, E. B. et al.: *Sea Power. A Naval History*.
Englewood Cliffs: Prentice Hall, Inc., 2. udg., 1961
- Robbins, James J.: *Recent Military Thought in Sweden*

- on Western Defence.*
Santa Monica, Californien: The Rand Corporation, 1955.
- Romanski, Albert L.: »Sweden and the Nordic Balance«
Parameters (The Journal of the U.S. Army War College).
Efteråret 1971, p. 54.
- Roskill, S. W.: *The Strategy of Seapower, Its Development and Application.*
London: Collins, 1962.
- Ruge, Friedrich: *Der Seekrieg 1939—1945.*
Stuttgart: K. F. Kaehler Verlag, 1954.
- Scheen, Rolf: *Norges Sjøkrig 1939—40.*
Bergen: J. Griegs Forlag, 1947. 2 bind.
- Schramm, Percy E.: »Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht«.
Frankfurt am Main: Bernard & Graeche Verlag für Wehrwesen, 1961.
Bind 4: 1. januar 1944—22. maj 1945.
- Sokolovskii, V. D. et al.: *Soviet Military Strategy.*
Amerikansk oversættelse. Englewood Cliffs, New Jersey: Printice Hall Inc., 1963.
- Warner, Oliver: *The Sea and the Sword. The Baltic 1930—1945.*
New York: William Morrow & Co., 1965.
- Wilmot, Chester: *The Struggle for Europe.*
New York: Harper & Brothers, 1952.
- Woodward, David: *The Russians at Sea.*
New York: Frederich A. Praeger, 1966.
- Wuorinen, John H.: *Scandinavia.*
Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall Inc., 1965.
- Ziemke, Earl F.: *The German Northern Theater of Operations 1940—1945.*
Washington: HQ Department of the Army, 1959.

Tabel 1

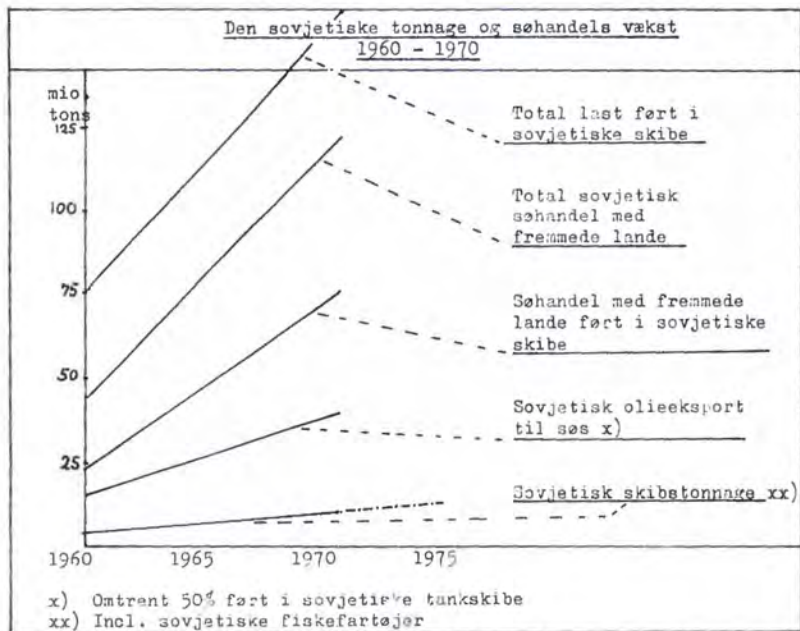
MOGLES DATA VEDR. SOVJETISK MARITIM AKTIVITET OG UDVIKLING 1970.

(D. Fairhall, Russian Sea Power og andre kilder)

Omr. fordeling af Sovjetruslands maritime aktiviteter.					Omr. fordeling af verdens olieproduktion.		Udgangspunkt for sovjetiske oversøiske anløb af skibe.				
Aktivitet i/fra område	ISNIVET	ØSTERSØ	SORTEHAV	STILLEH.	Mellemøsten	30%	Terminalhavne	Fra alle områder	Fra Østersøen		
Overfladekrigsskibe	15%	25%	25%	35%	De forenede stater	25%	Atlantiske havne (incl. N.Europa)	53%	25%		
Ubåde	40%	20%	10%	30%	Sovjetrusland	15% x)	Middelhavshavne (incl. Rødehavet)	26%	6%		
Handels-skibe	5%	35%	50% x)	10%	Andre	20%	Havne i Stillehavet og indiske ocean	21%	1%		
Fiskefartøjer	20%	35%	15%	30%	x) 1/3 af produktionen eksporteres til Europa og Cuba.		Total	100%	32%		
Havnekapacitet	10% xx)	40% xx)	40%	10% xx)	Regelmæssige sovjetiske skibeforl. med den 3. verdens lands (excl. Europa).						
Skibsværftkapacitet	10%	50%	30%	10%	Atlantiske ocean	Middelhavet og Rødehavet	Stillehavet og Indiske Ocean	Omtrentligt antal passager af stræder af sovjetblok skibe.			
Søeksport	7%	24%	63% x)	6%	Cuba x) xx)	Algeriet xx)	Ceylon x)	Stræde	Handels-skibe	Fiskefartøjer x)	Krigs-skibe
Søimport	2%	32%	58%	8%	Ghana	Egypten x)	Indien x) xx)	Danske	7000	7500	400
x) omt. 10% er handel med Cuba. xx) Nogle havne lukket 4-9 mdr. om året p. gr. af is.					Guinea x) xx)	Stiopien	Irak xx)	Tyrkiske	8500	ca. 3500	150
					Mali xx)	Libyen	Japan x)	x) incl. såkaldte efterretningsskibe som ikke er beskæftiget med fiskeri.			
					Marokko xx)	Syrien xx)	Nordkorea xx)	(fortsat)			
					Nigeria xx)	Somali xx)	Nordvietnam xx)				
					Senegal	Tunesien	Pakistan				
					Yemen xx)						
					x) Fælles lastakaberuter etableret. xx) Incl. forsyninger af krigsmateriel.						

TABELLER

Tabel 1 (fortsat)

<u>Permanente sovjetiske ocean-fiskepladser</u>	<u>Omtr. fangst.</u>
Nordlige Atlanterhav	40%
Guineabugten	5%
Mexikanske havbugt	5%
Nordlige Stillehav	20%
Indiske ocean	5%
Antarktiske farvande	5%

Note: Fangsten i USSR kystfarv., floder og søer: ca. 20%.

<u>Fordeling af sovjetiske krigsskibe i "ØVELSE OCEAN" (sommeren 1970)</u>	
Atlanterhavet	100
Middelhavet	50
Stillehavet	25
Indiske ocean	15

Tabell 2

Emne eller Aktivitet		Danmark	Norge	Sverige	Bemærkninger
Befolkning	Bef. i mio.	5	4	8	Ref. nr. se kolonnen til venstre. 1. Norge og Sverige har 900 sml. fælles landgrænse 2. Overseiske territorialfarvand ikke medregnet. 3. Danmark: Grønland og Færøerne Norge: Svalbard og Jan Mayen 4. Nordse olie og gas 5. Danmark incl. Grønland og Færøerne 1,8 mio tons 6. Ca. 40% af svensk søexport er jernmalm udskibet gennem Harvik, Norge. 7. Fællesværnsudgifter, hjemmeværn og civilforsvar ikke medregnet. 8. Hjelpekibe og mindre fartejer ikke medregnet. 9. Omfatter kun moderne skibe og allerede financerede erstatninger for ældre skibe.
	Område i 1000 sq. miles	15	125	175	
og	Lgd. af landgrænse i sml.	30	1200	1200	
	Lgd. af territorialfarv. i sml.	900	1600	1200	
Territorium	Brd. af territorialfarv. i sml.	3	4	4	
	Overseiske områder	ja	ja	nej	
Økonomiske data	Udnyttelse af kontinentalsoklen	ja	ja	nej	
	BNP i mio dollars	13.000	10.000	27.000	
	BNP per capita i dollars	2600	2500	3500	
	Eksport/import per capita i dol.	1500	1400	1700	
Maritime data	Handelsflåde i mio BRT	3,5	19,5	5,0	
	Fiskefangst i mio tons	1,5	2,8	0,3	
	Antal større kommercielle havne	6	7	7	
	Skibsbygning i mio BRT	0,6	0,7	1,3	
	Søimport i mio tons	30	17	45	
	Søeksport i mio tons	7	37	30	
Forsvarsudgifter	Sø-eksport/import i % af total e/i.	85%	87%	96%	
	Søhandel m. østl. i % af total søh	15%	7%	12%	
Flådestyrker	Forsvarsbudget i % af BNP	3,0%	3,5%	4,0%	
	Marinens andel i forsv. budgettet	22%	24%	18%	
Note:	Antal krigsskibe	50	80	90	
	Egentlige krigsskibe	Jagere/fragatter	2	5	8
		ubåde	6	15	15
		torpedobåde/missilbåde	18	30	22
	mineeskibe	16	14	24	
Bruttonationalprodukt: BNP. Per capita: Pr. indbygger. Semil: sml. Million: mio.					

SKANDINAVISKE MARITIME DATA N. N.
 (omtrentlige data 1970 - Skandinaviske
 statistiske Arbejder og andre kilder.)

EFTERSKRIFT

Denne oversættelse af afhandlingen »20th Century Scandinavia in a Maritime Strategic Light« er i samråd med redaktionsudvalget for Tidsskrift for Søværnen udsendt i særtryk af flere årsager.

Der er efterlyst kommentarer til »Seidenfaden rapporten« og bortset fra de danske pressekommentarer foreligger der nu både en sovjetrussisk og en norsk kommentar *). »Seidenfaden rapporten« har afstået fra at belyse historiske erfaringer, angiveligt af tidsnød, men vel også for at undgå at ribbe op i den debat, der har været ført tidligere i det 20. århundrede om betydningen af et selvstændigt dansk forsvar.

Danmark står igen for at skulle have en ny forsvarsordning med udsigt til formindskede midler, hvad der især må antages at ville gå ud over de mere mobile dele af forsvaret, som kan gøre deres indflydelse gældende også udenfor det egentlige danske højhedsområde, skibe og fly.

Nogle synes at have glemt baggrunden for den sikkerhedspolitik, som er ført i de sidste 2 årtier, mens andre mener, at situationen omkring Skandinavien har ændret sig så væsentligt, at tiden er kommet til at søge nye veje. Offentliggørelsen af nærværende afhandling på dansk skal udover at bringe et historisk perspektiv frem derfor også opfattes som et indlæg i den løbende debat — både den internt danske om sikkerhedspolitik og den interskandinaviske om den strategiske stilling i årene fremover.

*) jf. bl.a. tidsskriftet »Fremtiden« nr. 8-1970 og 4-1972 (Det Udenrigspolitiske Selskab, København).

Man har sagt mig, at den strategiske betydning af Tysklands efterkrigssituation i relation til Skandinavien kun er periferisk omtalt i afhandlingen. I betragtning af, at den alvorligste trussel i første halvdel af det 20. århundrede er kommet fra den kant og det stærke modsætningsforhold til den tyske nation, som den 2. verdenskrig skabte i store dele af Skandinavien, kan jeg forsåvidt forstå kritikernes bevæggrunde.

Om problemet i dag kan kort siges, at det delte Tyskland — stærkt knyttet til hver sin del af Europa — næppe mere kan tænkes at optræde som selvstændig militær stormagt. Det er ikke alene fordi Tyskland er delt, men også fordi begrebet stormagt har ændret karakter. Synspunktet kan også gøres gældende overfor de andre tidligere vesteuropæiske stormagter, der var hovedaktører i 2. verdenskrig, Italien, Frankrig og England. Kun Sovjetunionen kan idag betegnes som europæisk militær stormagt.

Vesttysklands tilhørsforhold til Atlantpagten udelukker, at Danmarks sydgrænse kan blive en direkte indfaldsvej i tilfælde af et sovjetrussisk forsøg på i en international spændingssituation at opnå kontrol over strædeområdet ved begrænset krigsførelse eller trussel herom. Et angreb ad denne vej ville nødvendigvis involvere hele Centraleuropa med de deraf følgende risici for eskalation, en problemstilling der er redegjort for i afhandlingens kap. 5. Hertil kan føjes, at de vesttyske militære styrker, som er placeret i landets nordlige kystområder yder et naturligt bidrag til løsning af forsvarsproblemerne omkring Østersøudløbene og Sydnorge, problemer, der som påpeget, er meget maritimt prægede. Dette er som bekendt blevet reflekteret i Atlantpagtens lokale forsvarsorganisation ved oprettelsen af den såkaldte Østersøkommando i 1961. Historisk interes-

serede vil genkende problemstillingen fra de tidligere århundreder, hvor de nordtyske provinser med skiftende statslige tilknytninger, har været af væsentlig strategisk betydning for de skandinaviske lande, hvad der blot understreger, at strategi interesserer sig mere for geografi end nationalitet.

Siden denne afhandling blev indleveret i juni 1972 er der indtruffet en række begivenheder både udenfor og indenfor Skandinavien, som kan give anledning til at spørge om konklusionen holder stik. For det første er der de Forenede Staters tilnærmelser til Kina og Sovjetrusland manifesteret ved præsident Nixons besøg i Peking og Moskva. Dette udspil er blevet hilst velkommen i Skandinavien, som et tiltrængt forsøg på afspænding mellem stormagterne. Det må dog nok i første række tolkes som en bekræftelse på, at stormagterne ønsker at mindske risikoen for konfrontationer, der kan føre til storkrig, mens der er meget lidt, som tyder på, at det vil ændre deres strategiske interesser og ønsker om indflydelse i de forskellige dele af verden. Der kan heri findes en yderligere bekræftelse på, at fremtidige konflikters natur sandsynligst ligger på den begrænsede krigs område og mulige nye konfrontationer i det såkaldte »grå niveau«.

For det andet er der sket en tilsyneladende optrapning af krigen i Vietnam, hvad der har vakt uro i Skandinavien ikke alene ud fra ideologiske og humanitære synspunkter, men også af frygt for, at krigshandlingerne kan brede sig til fare for verdensfreden. Hvad stormagtsindblandingen angår, er der fra De forenede Staters side sket en forskydning fra primært at være et engagement i land til primært at være et luft- og søkrigsengagement, hvilket foreløbig har ført til en delvis afbrydelse af det indirekte sovjetrussiske engagement,

som i hovedsagen bestod i militære materieforsyninger transporteret ad søvejen. Forsøg på at gennemtvinge disse forsyninger med flådestøtte er ikke blevet gjort fra sovjettrussisk side heller ikke gennem »stedfortræder«. Var det blevet gjort ville det utvivlsomt have ført til lokale episoder til søs, men at nogen af stormagterne desårsag ville risikere at Vietnamkonflikten udviklede sig til storkrig er lidet sandsynligt. Pressekommentatorer har hævdet, at De forenede Staters søblokade ikke har påvirket Nordvietnams evne til at fortsætte sine militære operationer i Sydvietnam væsentligt. Ser man på blokade som strategi, vil man vide, at dels kan søblokade ikke stå alene, når den ikke er rettet mod et udpræget ørige, dels er søblokade langsomtvirkende men ubønhørlig hvis effektiv, fordi den er rettet mod den samfundsmekanisme, der muliggør understøttelse af en fortsat krigsførelse. Når realiteterne omkring dette ad åre kan analyseres, kan det vel vise sig, at søblokaden var en væsentlig faktor, som bragte en kompromisfred i stand.

Disse kommentarer om Vietnamkonflikten er konstaterende og ikke noget forsøg på at tage stilling til ret og uret, hvad de forskellige engagementer angår. De er anført for at påpege nogle af de maritime aspekter af begrænsede krige udenfor Europa.

Det tredie område, der fortjener omtale, er det skisma, der tilsyneladende er sket i Skandinavien efter de forskellige udfald af folkeafstemningerne i Danmark og Norge med hensyn til medlemsskab af det Europæiske Fællesmarked. Når der ses bort fra de psykologiske aspekter, synes den nye situation ikke at have medført ændringer af videregående strategisk virkning. Norges regering har med parlamentarisk støtte både før og efter folkeafstemningen erklæret, at dets medlemskab af

Atlantpagten står fast. Den danske regering har tidligere erklæret, at den for tiden ikke ser andre løsninger på dansk sikkerhedspolitik end fortsat medlemskab.

Indirekte kan udfaldet dog nok have en indflydelse af strategisk rækkevidde. Sovjetruslands syn på sagen er velkendt og har bekræftet dets bestræbelser for at svække den skandinaviske tilknytning til den vestlige verden i håb om, at dansk og norsk sikkerhedspolitik kan ændres i en for det selv ønskelige retning.

Mest betydningsfuldt er de økonomiske konsekvenser for de skandinaviske lande, idet en uheldig økonomisk udvikling vil kunne påvirke deres evne til at opretholde troværdige forsvarsstyrker, især de mere mobile dele, som først mærker virkningerne af svigtende midler.

Hvad resultatet af den norske afstemning angår, fremgår det af forskellige udtalelser, at det kan påvirke indtjeningsmulighederne for landets meget store maritime aktiviteter i nedadgående retning. Dette kan dog næppe overses på indeværende tidspunkt.

I fællesmarkedebatten har der været fremsat både håb om og frygt for, at udvidelsen af fællesmarkedet ville føre til en vesteuropæisk militær integration og større uafhængighed af Nordamerika. Som anført i afhandlingen vil en egentlig vesteuropæisk integration, der kan føre til at Vesteuropa bliver en ny militær stormagt, nok have lange og usikre udsigter, da forsvarspolitik som bekendt er undergivet udenrigspolitik, hvor der stadig er divergenser medlemslandene imellem.

Det udvidede fællesmarked kan formentlig føre til en forøget standardisering af forsvarsmateriel i Vesteuropa og dermed også en billigørelse, men også dette vil tage tid og ikke give dansk forsvar nogen øjeblikkelig fordel.

Jeg må derfor konstatere, at konklusionen i afhandlingens kap. 6 i alt væsentligt kan stå uændret og vil

især fremhæve den strategiske betydning af, at Norge og Danmark bevarer deres tilknytning til Atlantpagten og at alle tre lande er opmærksom på de risici, der kan ligge i at svække deres forsvarsanstrengelser og årvågenhed især på det maritime område i den eksisterende verdenssituation.

MEDDELELSE FRA SØE-LIETEUTENANT- SELSKABET

1. I det 188. forsamlingsår har været afholdt følgende møder:

4. nov. 1971	I henhold til lovenes § 32.
11. nov. 1971	»Det europæiske samarbejde og dansk sikkerhedspolitik«,
ved redaktør N. J. Haagerup.
25. nov. 1971	1. Forelæggelse af prisspørgsmål for 1972.
2. »Personelproblemer i 70'ernes forsvar«.
ved KD V. P. Heise.
16. dec. 1971	1. Afstemning vedrørende prisspørgsmål for 1972.
2. »Præsentation af en taktiske duelsituation, Torpedobåd contra Destroyer«.
ved Torpedobådseskadren.
6. jan. 1972	»Den militære og politiske debat om Danmarks strategiproblemer i 1870—1880'erne«.
ved cand. mag. H. C. Bjerg.
13. jan. 1972	»Nye artilleri- og missilsystemer af interesse for Søværnet«,
ved OK S. Torp Petersen.
27. jan. 1972	»Et forslag til flådeplan 1990«,
ved KK J. B. Pranov.
3. feb. 1972	»Operative erfaringer med NARHVALEN-klassen«,
ved KL P. C. H. Rasmussen.

24. feb. 1972 »Udenrigspolitisk orientering«,
ved magister J. Danstrup.
2. mar. 1972 »NATO's strategi«,
ved OK P. Garde.
16. mar. 1972 »De danske stræder i sovjetisk perspek-
tiv«,
ved sekretær Mary Dau.
22. mar 1972 1. Valg af bestyrelse og udvalg.
2. »Flådens sammensætning«,
ved VA S. S. Thostrup, KA O. Brinck-
Lund og KA S. J. Valentiner.
2. Til bestyrelse, udvalg og embedsmænd er for det 189.
forsamlingsår valgt følgende:

Bestyrelse:

Kaptajnløjtnant	P. Groos	formand
Kaptajnløjtnant	E. Rode	næstformand
Kaptajnløjtnant	E. Monnerup	regnskabsf.
Premierløjtnant	K. H. Winther	suppleant

*Udvalg til affattelse af og bedømmelse af prisspørgsmål
for 1972:*

Kommandør	J. V. Stilling	formand
Kommandørkaptajn	K. Malmkjær	
Orlogskaptajn	A. Møllgaard	
Kommandørkaptajn	H. J. Jørgensen	suppleant
Orlogskaptajn	K. J. Rodholm	suppleant
Orlogskaptajn	S. Torp Petersen	suppleant

Redaktør af »Tidsskrift for Søværnen«:

Orlogskaptajn S. M. Ditlevsen

Redaktørsuppleant:

Kaptajnløjtnant P. Schriver

Redaktionsudvalg:

Orlogskaptajn H. Haar

Orlogskaptajn J. H. Ahlers

Orlogskaptajn H. Garde

Kaptajnløjtnant A. Sørensen

Revisorer:

Kommandørkaptajn H. J. Jørgensen

Orlogskaptajn K. Thygesen

Revisorsuppleant:

Orlogskaptajn J. H. Ahlers

Voldgiftsråd for »Tidsskrift for Søværnen«:

Kontreadmiral J. Petersen

Kommandør O. J. Odder

Det stående udvalg:

Kommandør P. P. Holm

Orlogskaptajn P. Broberg

Orlogskaptajn P. Koefoed

N Rosenberg

Kaptajnløjtnant

Formand